FRANS EEMIL SILLANPÄÄ

SILJA

FRANS EEMIL SILLANPÄÄ: SILJA

SUVREMENA BIBLIOTEKA

GODIŠTE II.

KNJIGA 5 (17)

REDOVITO IZDANJE

FRANS EEMIL SILLANPÄÄ

SILJA

ROMAN
O POSLJEDNJEM OGRANKU
STAROG PORODIČNOG STABLA

II. IZDANJE

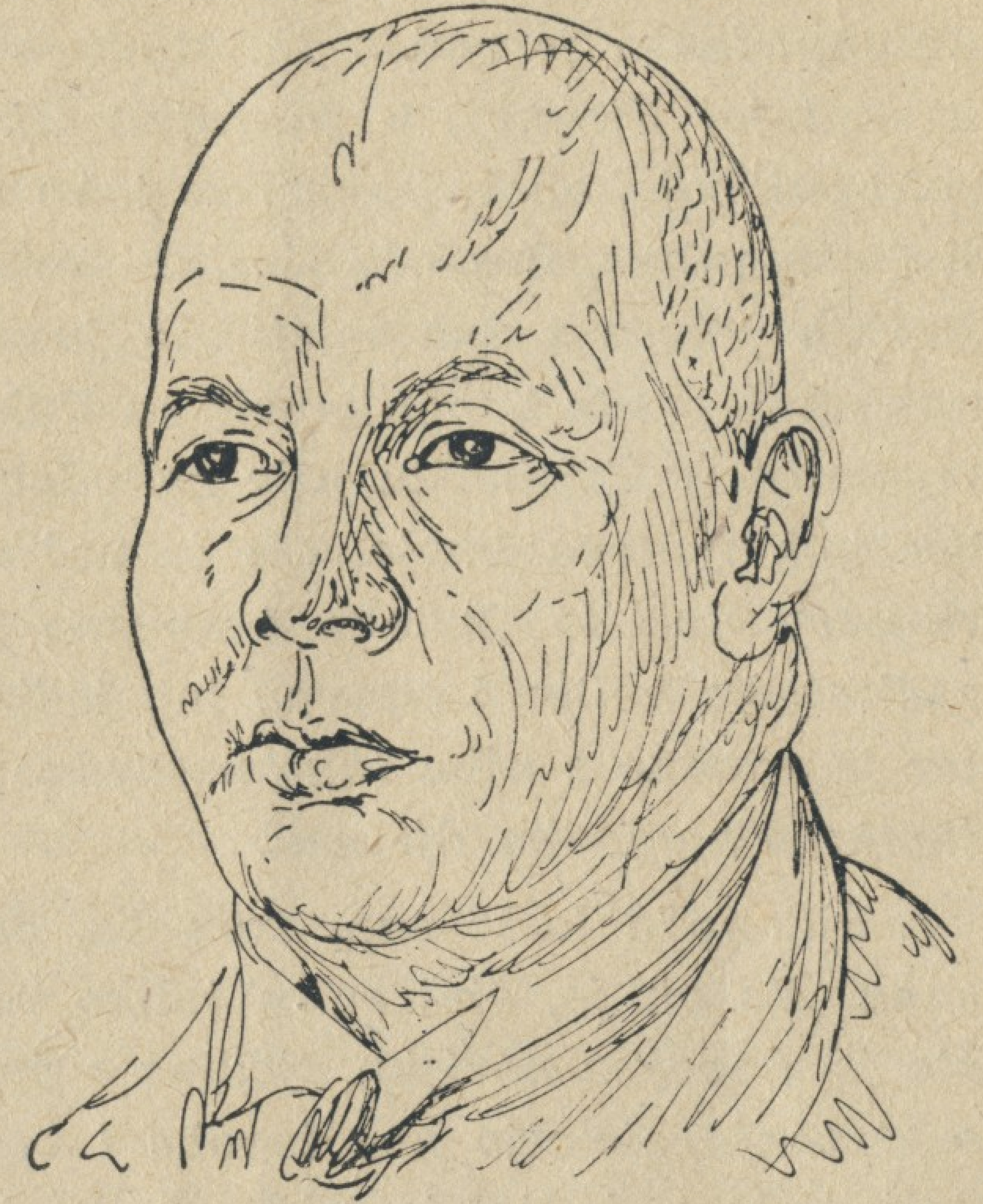
ZAGREB 1943
SUVREMENA BIBLIOTEKA
Gundulićeva ulica 14

Na temelju Zakonske odredbe o izdavanju prievoda iz tuđih književnosti broj CCCXL-1556-Z.-1941. od 13. listopada 1941. dopustilo je Ministarstvo narodne prosvjete, Glavno ravnateljstvo za promičbu, tiskanje ovog djela odlukom od 9. kolovoza 1943. broj 6884/43. — Matica Hrvatska odobrila je ovaj prievod pod br. 79 od 17. kolovoza 1943., a Glavno ravnateljstvo za obće narodno prosvjetljivanje dlukom od 30. kolovoza 1943. br. 3723/1943.

Preveo KA MESARIĆ

TISKARA DRAGUTIN BEKER, ZAGREB, GUNDULIĆEVA 18

FRANS EEMIL SILLANPÄÄ

Narod, u kojem već blizu četrdeset godina nema ni jednog nepismenog, zemlja gdje i osrednje situirani poljodjelci imaju probrane knjižnice, te se u dugim zimskim večerima posvećuju knjizi i svestranom izcrpljivom duhovnom životu, selo gdje glasovir nije nikakva neobična pojava, a akademska obrazovanost nikakva riedkost kod ljudi pluga i motike — u takvom je narodu i u takvoj zemlji mogla i liepa knjiga vrlo brzo osvojiti dostojno mjesto.

Pa ipak treba kod toga imati na umu, da je samostalna finska književnost razmjerno vrlo mlada.

Finska je sve do XIX. stoljeća bila pod kulturnom prevlasti Švedske. Školski i književni jezik bio je švedski. Početkom XIX. stoljeća dobivaju Finci — kao i toliki drugi mali europski narodi — samostalnu kulturu na domaćem jeziku. Finski književni jezik stvarao je August E. Ahlquist, a na tom istom polju radio je i Topelius, koji je godine 1829. izdao zbirku pučkih pjesama »R u n o r«. Nakon njega je Elias Lönnrot izdao 1835. finski narodni ep »K a l e v a l a«, u kojem se opisuju djela, lutanja i pustolovine trojice mističnih junaka. Velika ličnost finske književnosti prošlog stoljeća bio je i pjesnik Aleksis Kivi, koji je napisao i nekoliko izvanredno snažnih kazalištnih djela.

Najznačajniji suvremeni književnik Finske jest dobitnik

Nobelove nagrade za književnost godine 1939. Frans Eemil Sillanpää. On je rođen 16. studenoga 1888. u Hämeenkyröu, u srednjoj Finskoj, u pokrajini Hämeen — u istoj onakvoj zakupničkoj kolibi, kakve on tako sugestivno opisuje u svojim romanima. Samoća finskih šuma, svjetlucanje bezbrojnih finskih jezera i duh mističnih junaka, što još uviek živi u narodnoj predaji, oblikovali su duh pjesnika. Njegov studij medicine u Helsinkiju nije ga udaljio od zavičaja, a niti od osebina njegova kraja. On je već zacielo u najranijem djetinjstvu doživio duboko i snažno duh i dah okoline svoje roditeljske kolibe i čitavog tog jedinstveno privlačivog kraja, jer je srastao s njim tako nerazdvojno, te se on uviek iznova javlja u njegovim djelima.

Sillanpää kaže sam za sebe, da je učenik Knuta Hamsuna. No on je, čini se, u toliko različan od svoga učitelja, što je u svojim novijim djelima s punim poletom i bez ikakva suztezanja shvatio sve tegobe i borbe svojih sunarodnjaka-poljodjelaca i što je njegovo korienje duboko zasađeno u zemlju iz koje je niknuo.

Prvo veliko književno djelo F. E. Sillanpää izašlo je godine 1916. pod naslovom »Život i sunce«. To je izpoviest mladog čovjeka, u kojem je strastveno uzplamtjela prva ljubav, njegovi nježni snovi i bolne slutnje. Značajan je već i sam naslov romana, jer će se motiv sunca i svjetlosti javljati i u svim daljnjim njegovim djelima. Za njega, čovjeka sjevera, gdje duge zimske noći sumorno pritištu duše, znači sunce i svjetlost u punom smislu izvor života, što bezkrajno usrećuje sve živo. — Nakon toga sliedila je zbirka novela »Životni put ljudskih bića«, gdje autor opisuje male skromne sredine i gdje se osjeća srdačna čovječnost pjesnika i njegov suosjećaj s malima, slabima i bezpomoćnima. — »Blizu zemlje« su kratke priče, pune humora i vedrog razumievanja svih ljudskih slabosti. — Roman »Sveta bieda« prikazuje jednostavno i nesentimentalno sudbine ljudi — vezanih uz zemlju — za vrieme prvog svjetskog rata. Tu je i opet u središtu događaja seljak. — U romanu »Put jednoga mužkarca« prikazuje autor sudbinu čovjeka, koji nakon mnogih lutanja različitim stranputicama nailazi napokon ipak put do svoje životne sreće. — »Ljudi u ljetnoj noći« jest šareni mozaik ljudskih sudbina i prirodnih ljepota finskoga krajolika.

Roman, što u hrvatskom izdanju nosi naslov »Silja«, napisao je Sillanpää godine 1931. Taj roman nosi u finskom jeziku naslov »Nuorena Nukkunut«, što bi u hrvatskom prievodu glasilo »Mlada preminula«. Uz neka ostala djela tog najznačajnijeg finskog književnika, preveden je upravo ovaj roman gotovo na sve kulturne jezike. To je roman o posljednjem ogranku jednog starog porodičnog stabla. Na izvanredno sugestivan način iznosi autor u tom romanu propast jedne porodične zajednice. Zajedno s imanjem propada i otac porodice, a njegovo diete što mu je jedino preostalo, kćerka Silja, prisiljena je — pošto je ostala bez roditelja — da pođe kao služavka s posjeda na posjed. U tim prilikama, za koje nije bila rođena, i s klicom bolesti — vene ona i polazi neminovno u susret svojoj tužnoj kobi u najranijoj mladosti. Uz ovu potresnu sudbinu jedne liepe, čiste, čestite mlade djevojke, što nosi u svojoj duši jedan jedini, ali najdivniji i najuzbudljiviji doživljaj svoje mladosti, opisuje autor u svom romanu osebujni finski život na selu, koji je doduše mukotrpan i tvrd, ali je zato bogat jedinstvenim ljepotama.

Priroda i odnos ljudi spram nje, priroda puna misterija, što utječu na udese bezpomoćnih ljudskih stvorenja, to su popratni motivi svih Sillanpääovih pripoviesti. Njemu uspieva učiniti shvatljivim tajanstveni život prirode i duša, što su se predale čudesnim moćima prirode, da učini shvatljivim utjecaje prirode i njenih misterija na misli, djela i čitav život pojedinaca.

U Sillanpääovim je djelima pogotovo od velikog utjecaja na ljude tajanstvena nordijska noć, puna slutnja u sablastno bielim osvjetljenima šuma i u staklenom odbljesku mirnih jezera. A ti ljudi dalekoga sjevera vole doživljavati čari prirode mitski. Oni se s pobožnom predanosti uživljavaju u sveobuhvatnost prirode i oni osjećaju njenu prastaru pjesmu o vječnoj ljepoti, dobroti i mudrosti, što živi u svakom njenom cvietu, što šušti u krošnjama visokog drveća, što se

ljeska na površini jezera i što je sva neizmjeran osjećaj, o kojem nije potrebno ni mnogo razmišljati, niti ga je potrebno razumom dokučiti.

Sklonost za misteriozne i neodređene oblike svojih slutnja ostala je kroz stoljeća jaka i karakteristična crta finskoga čovjeka. To se dakako odrazuje i u finskoj književnosti. Izvjestni neoslobodivi fatalizam vuče svoj korien iz staronordijskih gatka, legenda i epskih pjesama sve do djela današnjih finskih pjesnika, što nam mistični čar prirode sa svim svojim tajnama i nevidljivim silama tumače današnjim jezikom.

I u djelima Sillanpääa vladaju te sile i vode ljude njihovim životnim putevima, što im je usud pripremio od prapočetka. Njegovi se ljudi kreću kroz šume breza i omorika, a u tim mračnim hladnim šumama čeznu nostalgično za južnijim toplijim krajevima. Oni hodaju stazama preko oranica, livada i travnjaka, i svaki cviet što ga uberu, znači novi val radosti u njihovim srdcima. Oni plove po svojim jezerima, a svaka je sunčana zraka blagdan. Sillanpääovi ljudi prolaze kroz život junački i hrabro, ali im sjetu njihova pogleda i njihove duše nitko ne može odagnati. Oni su u životnoj tegobi opori, tvrdi i smireno izdržljivi, a u radosti blagi, mekani, topli i osjećajni. Realni su u borbi s elementima prirode, ali su ujedno do misticizma začarani uzročnom snagom svega, što im tajanstveno progovara kroz tu istu prirodu.

Frans Eemil Sillanpää nije se ni gubio ni izgubio u kosmopolitizmu književnoga stvaranja. Iako nadmoćan sredini iz koje je proizašao, on joj je ostao vjeran i sklon. Kao sviestni dio naroda kojem pripada, on crpi na vrelu snažne sokove prastare narodne snage, pa je tako u svojim djelima mogao uroniti u najdublje dubine te narodne duše divnih osebina i približiti se neposredno narodnom srdcu. Zato on kao književnik-umjetnik izvršuje u punoj mjeri misiju tog odabranog poziva: on živi i djeluje kao pravi veliki pjesnik svoga naroda.

K. M.

NUORENA NUKKUNUT

Finski je pravopis dosljedno fonetski.

Imena, kao i finski jezik uobće, imaju naglasak uviek na **prvom slogu.**

Dvovokalni skup označuje, da dotični glas treba izgovarati **dugo**, a dvokonsonantski **oštro.**

Glas **h** se u finskom izgovara poput hrvatskog književnog h.

Rieč Kierikka, na primjer, izgovaraju Finci četverosložno: **Kì - e - rik - ka.**

SILJA, mlada i liepa seoska djevojka, završila je svoj život odprilike osam dana nakon Ivanja, dok je ljeto bilo još mlado. Bila je služavka na jednom gospodarstvu, sirota, bez roditelja i bez rođaka, bez ikoga tko bi joj mogao biti neki oslon u životu. Okolnosti pod kojima je umrla nisu uzprkos toga bile suviše biedne: premda je pod zadnje dane na zemlji pala na teret drugima, to ipak nije morala potražiti utočište u ubožnici. Ni ta, u stvari nevina sjenka, nije pala na njen život.

Na gospodarstvu Kierikka, gdje je u zadnje vrieme služila, bila je uz kupaonicu mala komora. Dopustili su joj, da tamo udesi sebi svoj bolestnički ležaj, i tamo joj je donosila gazdarica jelo. Obroci su bili oskudni, no ona je još jedva uzimala hranu. To što su Kierikka i njegova žena postupali sa Siljom snošljivo, nije proizlazilo toliko iz njihove ljubavi spram bližnjega, već više iz njihovog ravnodušnog i nemarnog načina da puste stvari neka teku same od sebe. Taj je način uobće davao biljeg čitavom njihovom gospodarstvu. Možda su potajno računali i na Siljinu uštedu. Što se tiče rublja i haljina, to je ona u svakom slučaju bila dostatno obskrbljena, pa bi sve to pripalo onima, koji bi je njegovali do njezine smrti. Kao nekada njen otac, tako je i Silja imala izraziti smisao za red i čistoću. Iz neprijazne komore, pune ropotarije, stvorila je, kolikogod je to bilo moguće, ugodnu malu prostoriju. Tamo je sad ležala, a blieda, mršava djeca Kierikkovih, što su se igrala vani na travi dvorišta, čula su kroz razlupani prozor slabo kašljucanje težko bolestne služavke. Zvuk toga kašlja utkao se nerazdruživo u njihov ljetni život poput trave i cvieća oko njih... U toj komorici mogla je Silja za vrieme posljednjih svojih dana izkusiti neuzporedivu ljepotu samoće. Ona je, kao što je to obično kod grudobolnih, sačuvala sve do kraja

vedrinu i nadu. Tako je ta njena povučenost od svieta, za vrieme tih predljetnih dana, djelovala poput balzama na njene razrovane ljubavne osjećaje. Bila je sama, ostavljena od ljudi, no ipak je imala družtvo, što ju je okruživalo bez rieči, ali zato tim odanije. Bile su to lastavice, što su se ugniezdile i cvrkutale u triemu izpred kupaonice, i sunce, što je izpunilo njenu malenu izbu. Sve je to poklanjalo mladoj bolestnici mnogo prilike za vedra sanjarenja, što su je prožimala blaženstvom. Tjeskobna maštanja o smrti ostala su daleko od nje sve do konca, i ona je jedva shvatila da je ono, što je tada nadošlo, bila je smrt, smrt, koju je u životu toliko puta vidjela. A smrt je došla u času kad je niema ljepota oko nje bila ljubkija i neizmjernija nego ikada. Bilo je rano jutro, oko pet sati, doba što je pripadalo suncu i lastavicama. I nije bilo ničeg, što bi moglo poremetiti taj čas, jer je dan, što se upravo rađao bio osim toga još i nedjelja.

Život je ljudski, zahvaćen u času smrti, jednak viziji što naglo odmiče, jednak simbolu što pobuđuje sjetu. Ta je djevojka živjela svega samo dvadeset i dvie godine; rodila se tri milje sjevernije od mjesta svoje smrti, a nešto ju je gonilo uviek spram juga. S one slike, što je smrt dočarava u atmosferu umirućega, oljušte se svi sporedni elementi, pa se u osvjetljenju toga trenutka svi ljudski udesi pričinjaju jednako važni i jednako vriedni. U ovaj blagdanski jutarnji čas nije bilo nikoga da vidi tu sliku male Silje, s koje nije trebalo mnogo odpasti. Nakon njenog tajanstvenog začetka izgrađivalo se njeno biće tokom vremena u punom skladu. Njena čista put, elastična i bez ljage, omeđila je i zatvorila sad to biće u vlastiti sumrak. Odatle se ono objavilo svojim blještavim pogledom očima svoga dragoga, koje su je tražile, a odkucajem srdca njegova uhu, koje joj se približilo. Ljudsko stvorenje, što je sa smieškom izpunilo svoju sudbinu! — mnogo više Silja što sad spava vječnim snom u komori do kupaonice na imanju Kierikka, nije mogla biti za vrieme svoga života na zemlji. Sve što je doživjela, bilo je samo po sebi neznatno. Međutim iz doba, kad se rodila, svjetluca lanac zbivanja, kad je usud silnije koracao, kada je posljednji ogranak ovoga plemena što je počeo venuti, morao pod kraj života potražiti svoju životnu sreću na stranom tlu. Silja je bila posljednja svoga roda. Sviet jedva mari kad izumire tako jednostavni rod, pa ipak nalazimo u tom umiranju one iste crte, što nas na pogled jednakog zbivanja u višim redovima mogu ganuti i potresti.

OTAC

SMRT mlade Silje, tako osamljeno prepuštene svom udesu, značila je svršetak čitavog niza zbivanja, što su započela prije trideset godina, kad je Siljin otac Kustaa Salmelus preuzeo nasljedno dobro svoje porodice. Imanje nije bilo veliko, ali je kroz dugo vremena pripadalo istom plemenu, najmanje od 1749. Iz te su godine bile sačuvane najstarije matične knjige. O prvim posjednicima nije, dakako, nitko znao ništa potanje, no oni su bez sumnje spadali među najvriednije muževe ovog inače malo značajnog kraja. Snaga, što se krila u tom plemenu, postigla je svoj vrhunac, dok je imanjem gospodario Kustin otac. Ta se snaga razvijala polako, prirodno; nije se moglo ukazati ni na kakvo osobito djelovanje, ni dobro ni zlo, pa ipak se činilo kao da je odjednom neki duh ponosnog dostojanstva počeo gledati s prozora na zabatima kuće Salmelus na one, koji su muku mučili na nižim područjima. Neko dostojanstvo ležalo je u tom, što je onda bio rođen samo jedan jedini baštinik, koji se osim toga vrlo dobro razvijao. Kroz čitavu svoju mladost mogao je raditi što mu se prohtjelo. Za njega je čitavo dobro Salmelus bilo veliko igralište, po kom je tumarao i igrao se u smiehu i pjesmi, sve dok nije odrastao. »Mladi gazda Salmelus« i slično što je mogao čuti, laskalo je njegovu uhu i njegovoj duši, veselilo ga, ali sadržaj tih rieči nije ga navodio na razmišljanje. Sasvim nenapadno odgajao ga je miran i dostojanstven način njegovih roditelja. Jedva se kad moglo čuti, da ga gospodar ili njegova žena opominju, a kamo li kažnjavaju. Tako je Kustaa postao dobro građen mladić s nasmijanim očima. Od otca je baštinio lako zavinut nos, a od majke kosu, te boju i izražaj očiju.

Roditelji su potajno imali po gdjekoju želju u pogledu svoga sina, no o tom nisu mogli s njim govoriti.

Majka bi kadkad, kad je bilo govora o prilikama u svietu, pokušavala objasniti mu svoja naziranja, no svi su se ti pokušaji svršili većinom s malim šaljivim zadirkivanjima, u kojima su odsievale čvrste veze divne, duboke ljubavi. U takvim se časovima mogla majka uvjeriti o tom, koliko joj je sin bliz i po načinu i po krvi, a otac, kad je to vidio, osjeti toplinu oko srdca. Dvie osnovne točke, oko kojih se pročišćavao značaj mladog Salmelusa, bile su: nesviestni osjećaj poštenja i pravednosti, koje on nije navikao da čuje označivati imenom, a zatim snažni osjećaj, da je gospodarstvo Salmelus nešto što ne ovisi o ljudima, nešto vječno, gdje sve životne obznane i svi događaji predstavljaju nešto isto tako prirodno kao što je disanje, i da ovo staro porodično dobro upravlja ljudima, a ne ljudi njim.

Kustaa Salmelus, koji je odrastao pod takvim okolnostima, pokopao je najprije svoju majku, a zatim i svog otca. Majka je umrla u proljeće, u doba kad se led počeo taliti, a otac iste te godine na jesen.

Odmah nakon smrti svoje majke došao je Kustaa do spoznaje, da se život na tom starom dobru počeo znatno mienjati, da je pošao novim pravcem s kojeg će se teško moći odvratiti. Da li je ta promjena značila napredak ili nazadak — to on nije mogao reći. Proljetna bujnost životne jedrine izmiešala se s ozbiljnošću smrti i s tajanstvenom promjenom života. Osjetio je: tu se dogodilo još nešto osim smrti jednog čovjeka; oni što su ostali nisu bili više kao prije, čak ni u divnom sunčanom svietlu... Bilo je to čudnovato ljeto.

Kustaa se vratio s pašnjaka, kamo je odveo konje. Odjednom mu se usred tako ugodnog srebrnog svietla ljetne večeri naježi koža: u času, kad je mirno bacio pogled na kuću izpred sebe, on je zaboravio, da mu otac još živi. Bilo mu je kao da je tamo na vratima ograde susreo vlastitu osamljenost poput nekog stranog bića...

Hilma, mlada služavka, sjedila je na ogradi triema, a njen je pogled lutao sanjarski spram dalekog obzorja.

Bilo je to tako svakidašnje: ljudi su jeli u kuhinji, a djevojka je sjedila tamo, spremna da priskoči, bude li kod stola što potrebno. Stotine i stotine svietlih ljetnih večeri nalik su jedna na drugu kao srećke u nekoj urni. Ipak se u jednoj od tih srećaka krije veliki dobitak. Raspoloženje bilo je svečano i napeto kao pred oluju u doba prije spavanja. Kustaa je morao proći čitav komad puta preko dvorišta prije nego je došao do djevojke. Ona je mogla ustati i posve mirno i samo po sebi razumljivo ući u kuhinju. Ali ona to nije učinila. Ostala je sjediti i pustila, da joj se na licu mirno odrazuje liepo, sjetno raspoloženje njene duše. Njen poluzastrt pogled kao da je izazivao mladića, da to primieti. A njemu, koji je pred kratko vrieme izgubio majku, pričini se pojava i pogled te djevojke privlačiv i pun draži. Uzde, što ih je nosio, morao je prevjesiti na istu ogradu, gdje je Hilma sjedila, te se tako morao sagnuti nad djevojčino rame... I tako se te ljetne večeri našlo to dvoje: Hilma i Kustaa, budući životni drugovi i roditelji svoje djece. Ta večer nije završila time, što je jednostavno prošla.

Naprotiv: posljedice toga trenutka razgranile su se daleko i na sve strane. Nije potrajalo dugo, a stari gazda primieti, da se nešto događa. Pokušavao je da to ne vidi, no uzalud. Takva mlada ljubav, sva još samo u maštanju, izpunja čitavu svoju okolinu nekim sasvim osobitim titranjem. Iz svakog pogleda zaljubljenih, iz njihova glasa, pa čak iz njihove šutnje odsieva taj titraj, a neka mala, bezazlena melodija, što je netko od njih tiho pjevucka, može zvučiti poput gromke pjesme. No stari Vihtori Salmelus nije bio u stanju da se jasno i jednostavno bavi tim stvarima, tako stranim njegovoj prirodi. On uglavnom i nije mnogo razmišljao, što je sve smrt njegove žene izmienila u životu gospodarstva, što je nakon nje moralo ostati nenadoknadivo, odnosno što bi se moglo nadoknaditi pomoću stranih lica. Stari se gazda sam sebi pričinjao biednim, kad je primietio kako su se njegove misli upiljile u nešto sasvim sporedno, u

nešto, što je za njega bilo mučnije od svega drugoga: ta je djevojka sirota služavka. — Ne, ne, pa ja to i ne mislim tako — i odjednom mu se pričini, kao da upravo to podaje djevojci izvjestnu crtu nepristupačnosti. Starac je na temelju svih tih sitnih ali sve češćih znakova naslućivao nešto drugo: iz svega toga cerila mu se podrugljiva sudbina, što se sve više približavala. Neopazice bio je napušten stari prokušani put, i sad se stupalo po osjetljivo nesigurnom tlu. — Pođe li to dalje tako, zateći će ih noć prije no što stignu ponovno pronaći pravi put — u koliko ga uobće još pronađu.

Odjednom je starom gazdi postalo jasno, da nakon smrti žene nisu bile poduzete još nikakve odredbe i preinake. Kako su samo mogli biti bez toga? To je skoro kao da je ona, koja je u proljeće preminula, bila sasvim neopaženo nadoknadiva. Stari je Salmelus sjedio u svojoj maloj sobici, mozgao i osjećao, što nije želio da osjeti: kako negdje upravo sada igra svoju pobjedonosnu igru neka podmukla prirodna sila s dva srdca, a oba su zapravo nedužna. Upravo zato, što su ona tako bez krivnje, upravo je zato tim gorča sudbina, što je upravo proklijala. U tom razmišljanju bacio je starac svoj pogled preko tamne jelšove šume i preko zelenih polja obasjanih ljetnim suncem. — Zamolit ću Marttu da dođe ovamo. Možda će se ova promjena moći popraviti drugom promjenom.

Napisao je pismo svojoj sestri i odnio ga pod veče na poštu. Tamo su mu izručili jedno pismo, poziv na neku svatbu u trećoj župi. Bio je već sumrak, kad se vratio kući. Razgovarao je sa sinom o toj svatbi i rekao: — Po svoj prilici ćeš ti, Kustaa, morati onamo. Te stvari nisu više za mene.

Kustaa je pristao. Zapravo vrlo rado. .Podpuno je odgovaralo njegovu razpoloženju da pođe na takvo veselo putovanje. Kod oproštaja bili su izmienjeni pogledi puni usrdnih obećanja, a na svatbi bio je Kustaa pristao i dobro razpoložen, vedar gost.

KUSTAA je i sam osjetio, koliko ga je taj put osvježio. Taj je razstanak činio, te je osjećaj sreće još jače prostrujio njegovom sviesti. Posljednji komad puta na povratku kući prevalio je u opojno sretnom razpoloženju. Bilo mu je kao da bez prestanka stupa samo lagodno niz brdo, nikakve potežkoće nije bilo pred njim. A sreća mu je bila sklona: dok je prolazio pokraj neke kolibe, izađe iz nje — sasvim slučajno — neka žena, stupi do plota, a između njih se — dakako također sasvim slučajno — povede razgovor. Kustaa sazna svašta, a da nije trebao ništa pitati. Ta i onako mu se nije žurilo u ovaj blagi večernji sat, kad se vraćao kući sa svečanosti. Dakle: sestra staroga gazde došla je međutim na dobro Salmelus, da dovede u red kućanstvo. I ona je odmah nagoviestila: dvije ženske nisu potrebne za kućne poslove. Sad će ona tu ostati. Već isti dan zametnula je svađu s Hilmom, pa je onda gazda ljubezno zamolio djevojku, da se ogleda za nekim drugim mjestom. Tako je dakle Hilma sad opet kod kuće u šumi. — »Zar zbilja? No, pa zbogom! — Zbogom, zbogom!«

Kustaa nije ni mislio na ono što je upravo čuo, sve dok nije odmaknuo iz vidokruga kolibe. On se dakako nije ni okrenuo, pa tako nije primietio, kako ga je mala kćerka te žene potajno sliedila, a kad je vidjela, da je okrenuo pravcem u šumu, brzo je odtrčala natrag. Istom tamo, na šumskom puteljku, što je vodio spram Hilmina stana, sjedne da se odmori i da se sasvim preda svom razpoloženju što se posljednjih dana sve više oslobađalo, proširilo i objasnilo. Nije vidio drugo osim drveća oko sebe. Daleko je bilo od njega sve, što bi moglo biti u vezi s kućom, s gospodarstvom, sada i u buduće. Osjećaj ugodne malaksalosti, nakon svatbenih svečanosti, pobudio je u njem ujedno ono svietlo djetinjsko, osnovno razpoloženje, što zapravo nikad nije napuštalo njegovu dušu. Uostalom on je poznavao Hilmu od njena djetinjstva — pa zar se sad ne vraća kući s mnogo daljeg puta, a ne samo sa svatbe? Mirno, toplo vrieme davalo je toj

večeri bilјeg zasićene tišine. Još je mnogo, vrlo mnogo vremena dotle, dok se bude u neko doba ove noći vraćao na Salmelus u svoju sobicu, — kao što se djetetu čini bezkrajno i divno vrieme, što ga još čeka. A njemu je njegova vlastita sobica zato tako draga, što ga tako rado dočekuje.

Razkošno preobilje života oduzelo mu je gotovo dah u času, kad je opazio tu tako dobro poznatu kolibu. Bio je radni dan usred ljeta; u posljednje se vrieme dogodilo koješta, a osim toga nije bilo ni uobičajeno da jedinac sa Salmelusa stupa kroz šumu u svetčanom ruhu. Put, biedna kolibica pred njim — sve kao da se čudilo tom gostu, jedino lice žene najamnika ove kolibe kao da je odavalo radost, a ta — čini se — i nije bila tako neočekivana. U njenim očima kao da je zabljesnulo nešto slično kao i u očima one žene na plotu. Hilma na sreću nije bila u sobi.

— Čuo sam putem, da je Hilma otišla od nas, pa sam se svratio da je vidim.

— Poznato je, da za dvie gazdarice nema mjesta u jednoj kući. — I dok je Hilmina majka spremala kavu i kolač za gosta, nastavila je gunđati tiho i pakostno.

— Zar Hilma nije kod kuće?

— Moglo bi se dogoditi, da ste se badava trudili tako daleko.

— Eno je vani, kod krušne peći, — izlane mala Hilmina sestra.

Kustaa se osjećao kao nakon posjeta kod nekog zlobnog susjeda. Sišao je niz stepenice kolibe te se mirno, nasmiešenih očiju, uputio preko dvorišta do krušne peći.

Ta je peć bila smještena u maloj staroj prostoriji. Kroz prozor se pružao pogled jedino na hmeljik, a iza njeg bio je komad oranice, dok se podalje ljeskalo jezero. Ostale zgrade nije bilo moguće vidjeti odavle. Ovdje, u tom zelenkastom sumraku nizke prostorije, našao je Hilmu. Ona je bila ista kao onda pred triemom njegove

otčinske kuće, pa ipak nije bila ista. Ovdje se ona nalazila u sasvim osobitoj atmosferi. Njeno je srdce udaralo, ali bez titraja straha; osjećala se samo mala plahost — razumljiva i draga. A njihova ljubav, koja se dosad nije pokazala ni u otvorenim pogledima ni u riečima, ove se noći očitovala u jednom i u drugom... Kustaa Salmelus — koji će jednom postati otac Silje — stupao je svim putevima svoga života sa smieškom u očima.

STARI gazda Salmelus ostao je te noći budan dok se Kustaa nije vratio. Bilo je to poslije ponoći, oko dva sata. Mladić je došao radostnom uzžurbanošću. Otcu nije bilo potrebno ništa više ni da vidi ni da čuje. Znao je sve.

Taj mladić, što se u mjesečini vraćao u svoju staru pradjedovsku kuću, sasvim sigurno nije u taj čas mislio na važne promjene, što su ih međutim proveli njegov otac i njegova tetka. Stari Vihtori Salmelus je to shvaćao. I on je bio uvjeren, da bi sin, kad bi uobće mislio na takve sporedne stvari, bio sasvim sigurno zahvalan starcima. Sada je čuo kako se Kustaa u svojoj sobi sprema na počinak. Premda je sasvim slabo razabirao njegove pokrete, čuo je ipak, da su oni posljedica sretnog razpoloženja mladićeva. Kad su zaniemili svi glasovi, morao je stari gazda priznati svu bezpomoćnost svojih posljednjih mjera opreza i on osjeti, kako je sada konačno ostao osamljen i sam.

Kad neki starac prosjedi utonuo u ovakva razmišljanja još između ponoći i zore, to onda ne znači ništa dobra, pogotovo ako mu nije uspjelo doći do neke jasne odluke, koja bi značila oslobođenje. Život je razklimao svoje uporište i već se u istoj mjeri počelo osjećati uporište smrti. U tišini ovog ranog jutra mislio je stari Salmelus s osobito dubokom ozbiljnošću na svoju mrtvu ženu. Dosad je bio sviestan, da su dvojica, što čuvaju uspomenu na nju; to je ublažilo žalost, činilo je dražom. Sad je odjedanput postalo drugčije. Poput težkog, hladnog kamena osjetio je svoje srdce u grudima, bolilo ga,

skoro mu je lula izpala iz ruke. Brzo je odloži i počne se užurbano svlačiti, da što prije legne na počinak, — kao da se spremao na dugi san.

Život njih troje bio je cjelina; kad je jedan dio bio iztrgnut iz te cjeline, razpali su se i ostali dielovi: sve je bilo kao mrtvo. Nije bilo mogućnosti za daljnje postojanje. I samo gospodarstvo razplinulo se i postalo nešto nebitno; sve kao da je zasjenio duh blizine smrti. Jedino što je ostalo, bila je slika i sjećanje na mrtvu ženu i na one nevidljive niti, što su u svakom braku iztkane između muža i žene, koje se nikad ne mogu posve razkinuti, a kojih čovjek postaje sviestan samo u osobito značajnim trenutcima. Sad više nije ni na to mislio. Hoće li još doživjeti sutrašnji dan? Ni to nije bilo više bitno. Za njega i onako ne će više — u dubljem smislu — osvanuti jutro. Poraz je bio podpun, premda mu gotovo nije ni predhodila borba.

Nakon ove, sasvim izvanredne — svoje noći, postao je stari Salmelus još ozbiljniji nego prije i još suzdržljiviji. On je doduše obilazio gospodarstvo kao i inače, no bio je tako mučaljiv, te su njegovi ljudi kadkad jedva znali, što treba da rade, pošto je i Kustaa bio često isto tako nerazgovorljiv. Znali su dakako, da se tu nešto odigrava no čudnovato je bilo to, da nitko, pa ni u najbližoj okolini, ne bi bio mogao reći nešto određeno. Znali su također i to da Kustaa posjećuje Hilmu, no nikome ne bi bilo palo na pamet da se o tom našali s njim.

Jednom je neki najamnik pred gazdom, i to dok je Kustaa bio prisutan, počeo da nišani na taj slučaj. Bilo je tu još nekoliko ljudi. Stari Salmelus nije odgovorio na to ništa, tek se malo nasmiešio i pogledao sina:

— Što ti misliš o tom?

Kustaa pocrveni, smješkao se također, ali mu na licu zatitra izražaj bezpomoćne nelagodnosti:

— Što bih ja...? — Uklonio se, gotovo se borio sa suzama.

Taj dan kasno uveče bila je Hilma u svojoj komorici

iznenađena zbog njegova strastvena milovanja i njegove šutljivosti.

— Što je tebi? — pitala ga je djevojka.

Kustaa je gledao samo ukočeno preda se, a podbradak mu je podrhtavao.

— Reci, bit će ti lakše! — navaljivala je ona.

— Sad je već i otac počeo...

To je bilo sve što je Kustaa rekao, a djevojka nije znala što da mu odgovori, samo je šutjela i strepila. Kustaa položi svoju glavu na njene grudi, priljubio se uz nju kao umorno diete uz svoju majku. Rado je ležao tako, u tom položaju, na tom mjestu, što pruža najdublji odmor djetetu, najdublju zaborav mužkarcu.

Na dobru Salmelus bila je soba gazde a u šumskoj kolibi soba Hilme. To su bila dva pola između kojih se kretao život mladog Salmelusa; između njih se kretao s neodređenim, tjeskobnim osjećajem očekivanja u srdcu. Kad je bio kod jednog, savršeno bi zaboravljao na drugi. Kod kuće bi kadkada osjetio čežnju za pokojnom majkom. Spopadala bi ga sjeta, što uljuljava mužkarca u sretno doba djetinjstva.

Tako su prolazili liepi dani kasnoga ljeta. Spuštale su se magle. Sušionice je trebalo ložiti. Jednoga jutra vidjeli su starog Vihtori Salmelusa kako polazi kao obično spram sušionice. Uzeo je nekoliko cjepanica s hrpe, bacio ih u sušionicu, pa pošto je malo odahnuo, stupi i sam unutra. Martta, njegova sestra slučajno je iz kuće promatrala brata a njen je pogled zastao još neko vrieme posve nesviestno na vratima sušionice. Bilo je sivo, bezbojno jutro; jedan od onih trenutaka, kad stariji čovjek, pa bio on ma kako snažan i radin, prestravljeno osjeti neumoljivost vremena što odmiče. To se dogodilo i Martti i ona u isti čas primieti, kako već dugo širom otvorenim očima gleda spram sušionice. Odanle niti se vijao dim, niti je izlazio Vihtori. Podpuna tišina vladala je u čitavoj kući. Martta ustane i ogleda

se. Pogleda na sat, što je visio na zidu. Nemoguće, da je već tako kasno. Gdje su svi ti ljudi?

Izađe i zastane na kuhinjskim stepenicama. Sa sušionice zurio je otvor vratiju crno i šutljivo spram nje, kao da je htio produljiti ovaj tjeskobni trenutak. Što znači sve to? Bilo je zapravo smiešno otići u sušionicu, no ona je ipak otišla. — »Htjela sam samo vidjeti, što ti zapravo tako dugo radiš ovdje!« — tako je htjela reći Vihtoriju. Iz sušionice nije bilo ni glasa, pa ni onda, kad je već bila sasvim blizu. A kad je provirila kroz vrata, ugleda Vihtorija, svog dragog brata, kako leži poleđice na tlu s rukama izpruženim lievo i desno.

Tako je započeo taj dan a kako se primicala večer, bio je sve tjeskobniji. Često je smrt staroga čovjeka povezana s osjećajem oslobođenja, no ovdje nije bilo tako. Kustaa nije već od svog djetinjstva progovorio s ocem nikad više sasvim povjerljivo. A to djetinjstvo trajalo je sve do smrti njegove majke. Sad je otac otišao bez rieči i nije rekao, što je možda imao reći sinu, odraslom čovjeku. A onaj, koji odilazi šutke, odilazi kao pobjednik.

Te se večeri spremio Kustaa vrlo rano u šumsku kolibu.

— Pa kakav si ti to čovjek Kustaa? Ovdje ti leži mrtav otac, još se nije ni ohladio, a ti već trčiš za curama! Zar ti ne znaš, mladiću, od čega je umro tvoj otac?

— Mislio sam samo da moram javiti Hilmi, — odgovori Kustaa.

— Ta valjda nisi nakanio dovesti tu osobu ovamo, sad kad...

— Ne znam još, — pa ti si je, tetko, otjerala odavle.

— To nije istina! No jedno znam: tako dugo dok je još nad zemljom onaj, koji ju je odtjerao, ta djevojka ne će doći ovamo!

Kustaa je dakako znao vrlo dobro, kako se stvar dogodila, pa ipak je nakon tog razgovora osjetio nešto mučno. Na njega je već i otčeva šutnja djelovala vrlo

težko, a pogotovo su sada Marttine rieči ostavile u njem vrlo dubok dojam. Jednu sposobnost nije imao Kustaa: nije mogao biti bezobziran, kad bi ga stigla nepravda. U tom je ležao ključ njegove sudbine, također i kasnije, kad su nadošle prave brige. Bio je osjetljiv na otrov...

Za njega je Hilma bila neopozivo ono, što je žena za muža, pa bila ona dobra ili zla. Ipak su rieči stare usidjelice postigle namjeravani učinak. Hilma nije bila kriva, što u tim stvarima nije mogla biti svom dragom više, što je morala ustrajati u svojoj šutnji i u svojoj jednostavnosti. Nitko joj to nije mogao upisati u zlo. Nema sumnje, ona je bila njegova vjerenica, ali ipak samo Hilma, mlada, djetinjasta djevojka iz kolibe, koja je služila na Salmelusu — te u izvjestnom pravcu mogla postići mnogo više, nego bilo koja druga. Ona je mogla one ljetne večeri gledati netremice u oči mužkarcu, dok je on iza nje vješao uzde. Time je stala na njegovu stranu i ostala tamo. A tu je vezu pojačala još onog trenutka svojim načinom, kako ga je primila, kad se Kustaa vraćao sa svatbe i ušao u prostoriju, gdje je bila Hilma zaposlena kod krušne peći. Za vrieme onih dugih večernjih i noćnih sati nije se dogodilo ništa drugo, tek je ono, jednom započeto, pojačano i povezano vječnim vezama.

A ubiti ono, što je onda nastalo, to nije bio više u stanju nikakav otrov.

Tako dugo, dok je tielo staroga gazde bilo još nad zemljom, nije Hilma dolazila na Salmelus. Istom trećega dana nakon ukopa, kad su već i posljednji gosti ostavili kuću, tek je onda došla: ponešto plaho, no ipak samosviestno i bez i najmanjeg straha pred starom Marttom. Mlada djevojka — potajno već žena! — tako ju je promatrao Kustaa na svom pradjedovskom dobru, što je od tog časa opet živjelo pod zracima snažne zadovoljene ljubavi. Kustaa nije zamolio Hilmu da dođe. Doveo ju je ovamo njen sigurni prirodni nagon. A taj njen dolazak bio je dragocjeniji od najvećih zakletva.

Kad je Kustaa ušao, stajala je Martta bez rieči u kuhinji. Na njegovo pitanje, što bi mogli ponuditi došljakinji, nije dobio odgovor. Kustaa je upravo htio sam nešto spremiti, ali u to uđe u kuhinju Anna, djevojka što se bavila oko blaga, pa je Kustaa nju zamolio, da spremi malu zakusku. Martta, koja je upravo nešto radila po kuhinji, provali na to ljutito u plač. Anna nije ni prstom makla, biesno je zurila u lice mladoga gazde. Na to joj on reče sa smieškom, ali vrlo energično:

— Ti ćeš dakle to urediti, Anna, zar ne?

Djevojka ne odgovori ništa. Sva zapjenjena u duši dala se na posao.

Kustaa je zadržao Hilmu preko noći. Za sebe je spremio ležaj u gostinjskoj sobi. Hilma se smješkala svojim tihim smieškom, što je odavao malu nepriliku dok je promatrala sva ta tako poznata mjesta i gledala novog gospodara svega toga. U tom svojstvu pričinjao joj se Kustaa gotovo malo stran.

Gdje je već onaj ljetni dan, kad je Hilma ostavila imanje! Sve je to bilo vrlo čudno, pa ipak puno zamamne napetosti. Sad, kad je na pragu stare, dostojanstvene gostinjske sobe zaželila malo nespretno laku noć svome dragome, bilo je veče kasne jeseni. Izpravno je shvatila, što nije ušao s njom u sobu. Mnogo dakako nije spavala, ali se osjećala dobro i smireno u mračnoj tišini, što je kanda sama sebi pričala vrlo stvarno o zbivanjima ovoga doma, o zbivanjima tako stranim Hilmi, ali ih je ona ipak gledala kao noćne prikaze pune draži. Premda je ostala sama do jutra, — oko pola noći se ponadala malo, da bi Kustaa mogao doći —, ipak nije bila razočarana.

Ona se u jutro zadržavala u unutrašnjim sobama, dok se stara Martta, težko uvriеđena, bavila nešto po kuhinji i spremala se na odlazak. Kad je Kustaa vidio zaplakane oči svoje tetke, osjeti samilost, a to ga je ljutilo. Činilo se, kao da ova ostarjela, zagrižljiva rođakinja ne stoji ovdje sama, kao da se kraj nje nalazi nešto nesnosno, nevidljivo, staro, protiv čega bi se on najradije

pobunio, premda mu je vlastiti instinkt govorio da ovo nevidljivo nešto leži ukorienjeno u pokoljenjima.

Pitao ju je nježno, koliko je to samo bilo moguće, što je s nagradom za tetku Marttu.

— Nikad u životu nisam bila služavka, pa nisam to ni sad!

Nakon ovog malog udarca osjeti Kustaa, da će pobjeda doskora biti na njegovoj strani. Pošao je u sobu, gdje je Hilma stajala u svom blagdanskom ruhu i smješkala se. Pobiedio je sestru svog otca, pa ipak je ovaj dan bio neka čudnovata mješavina blagdana i radnog dana, sreće i još nečeg drugog. Bilo bi najprirodnije, da je sad mislio na to, kako će Hilma doskora posve ostati ovdje i nastupiti kao — gazdarica. Ovo djetinje, drago stvorenje, kome je svaka mračna briga strana kao grieh anđelu, to će stvorenje sad skoro imati posve za sebe, ovdje u ovim prostorijama, bez tetke Martte, bez ikoga pred kim bi se trebali bojati. Prošle noći nije otišao k Hilmi... Kao da je bilo previše toga odjedanput, kao da ga je onerazpoložila ta tako povodljiva sreća.

Ušao je sluga i upitao, da li smije odvezti tetku, koja ga je za to molila i već čeka spremna. Sluga je čio čangrizav, gotovo naprasit, kao da je i on bio spreman dobaciti mu nekoliko uvredljivih rieči. Kad su malo zatim kola s tetkom izašla kroz kapiju, osjeti Kustaa, dok je s Hilmom gledao kroz prozor za njima, da u tom trenutku leži nešto podlo, što je dosad držalo zarobljenog njega, a pogotovo ovu djevojku. Kuća je najposlije bila oslobođena nečeg, što je bilo uviek u njoj, što se više, čini se, ne će vratiti, nešto, što je Martta predstavljala samo kao sitni i neugodni ostatak, koji je sad nestao. Ipak kao da se među zidovima kuće ugniezdio duh pustoši. Kustaa osjeti jasno, da atmosfera ovog popodneva nije nešto jednokratno, već nešto trajno. Dovle je dopro s Hilmom, koja od svega toga nije ništa shvaćala, koja je poput vjerne životinje bila u svemu stalno uz njega i čekala samo mig, spremna da mu dade

sve, što mu ona kao žena može dati. Nikad još nije Kustaa tako zaželio kao sad položiti svoju glavu na Hilmine grudi i sav se predati dubokoj zaboravi. Samo što bi to moralo biti tamo u onoj mračnoj prostoriji uz peć kod Hilme, gdje čovjeka ništa nije podsjećalo na ovu izumrlu kuću —, koja je ipak postojala slična nekom bezpomoćnom stvorenju, koje čovjek ni onda ne bi mogao prepustiti na milost i nemilost, da ga se sve to zajedno i ništa ne tiče.

Možda je usud namienio, da Kustaa izgubi tu kuću, ali napustiti je nije mogao. Nije ni primietio, da se nalazi na razkrstnici: da je sa širokog, gladkog puta mogao svratiti na stazu što vodi u tihe mirne krajeve. Uputio se širokim putem, a s njim je pošla i ona, slabija.

Ušla je djevojka iz staje da pita, što će biti s večerom i tko će je prirediti. Ona, dakako, za to nema vremena.

Ovo pitanje večere dalo je prvim koracima na novom putu izvjestnu značajnu draž. Hilma je morala u kuhinju da se prihvati svog prijašnjeg posla, ali ovaj put u sasvim drugom duševnom razpoloženju. Djevojka je ponovno upravo blieštila, puna dobre volje. Neizrecivo je uživala, što je mogla poslovati u toj tako poznatoj okolini. Nakon njena odlazka u ljetu izmienilo se koješta; bio je stoga to veći užitak da udesi po starom gdjekoju tuđu promjenu — recimo neku stvar u smočnici prenieti s jedne police na drugu. Spremila je večeru, ljudi su došli da jedu. Napetost je popustila, kad je neki šaljivčina najamnik izbacio nekoliko obiestnih primjedaka na račun nove gazdarice. Činilo se što više da mu nije nipošto krivo, što je ona opet ovdje.

Među služinčadi, osobito među služavkama, vladalo je sasvim drugo razpoloženje. Bilo je tu mrkih pogleda i gunđanja. A kad je onaj isti čovjek, pošto je nakon večere još malo posjedio, uzeo svoju naprtnjaču i rekao: »E, sad idem i ja kući, da ugodim malo svojoj staroj«, — nije na tu primjetbu nitko rekao ni rieči.

Hilma se uobće nije osvrtala na to razpoloženje svoje okoline. Osjećaj njene ženskosti izbijao je iz nje jače od svega. Kako je to divno, što je sad postalo samo po sebi razumljivo, da će i ove noći ostati ovdje. A nešto je znala posve sigurno: da je njen dragi muž ovaj put ne će ostaviti čitavu noć samu.

Pošla je, a da joj nitko nije trebao reći, u gostinjsku sobu i spremila tamo sebi ležaj. Ta bila je već večer....

Hilma je još spavala, kad je Kustaa ujutro ušao u kuhinju i našao tamo Hilminu majku. Ona se ljutito propitkivala za svoju kćer. Ta valjda je nije stara tetka progutala, da nema od nje ni traga ni glasa!? A kad je saznala, da Hilma još spava — što je uostalom i onako već čula od služkinja —, počela je brbljati neslano šaljivo, kako gazdarici nipošto ne pristaje, da ujutro tako dugo ljenčari u krevetu, jer da na taj način može gospodarstvo brzo otići na bubanj. Već je i služinčad počela vani brusiti jezike...

— Ne ću izaći, dok ona ne ode. Što je uobće dolazila ovamo? — reče Hilma još u krevetu, kad je ušao Kustaa.

Međutim je ipak ustala i otišla u kuhinju. Ali Kustaa se nije više pokazao pred Hilminom majkom.

Popodne reče Hilma:

— Morala bih ipak poći kući po svoje stvari. Hoćeš li sa mnom?

— Bit će možda bolje da odeš sama. Neka te momak odveze.

Hilma se vratila tek pod veče i odmah je porazmjestila u gostinjskoj sobi ono nešto svojih stvari. Sasvim nesviestno, pravom ženskom bezbrižnošću prisvojila je sebi ovu prostoriju. Kad je Kustaa htio da bude s njom, morao je doći ovamo, tako kao prije u onu prostoriju s peći kod njene kuće. — Hilma nije više ni odlazila sa Salmelusa, odnosno otišla je osam godina kasnije sa svojim djetetom koje joj je preostalo na životu, sa Siljom u naručaju. No dotle se još dogodilo mnogo toga.

SVE se odvijalo polako, postepeno. Velika ura na zidu pokazivala je polako i odmjereno sve sate života, minutu za minutom, na blagdane i na radne dane, za vrieme zatišja i za vrieme bure. Svi sati na toj uri kao da su posve slični jedan drugome. No kad se čovjek udalji od ure i proživljava njene minute, onda opaža, da one imaju i drugo značenje i da nisu samo časomjer. Pa ipak mora svaki živi stvor proživljavati svaku pojedinu minutu i o svakoj toj pojedinoj minuti mora polagati račun bar u toliko, u koliko je svaka minuta početak iduće. Ni jedna se minuta ne rađa iz praznine, iz ništa, a isto tako ni uz jednu ne može čovjek prikopčati bilo koju prijašnju ugodnu minutu.

Mladi je par živio na Salmelusu mirno iz dana u dan. Kad su se privikli na ono što je započelo, polako se ustalio i osnovni način njihova života.

Vjenčanje su obavili u podpunoj tišini. Hilmina majka, Tilta, dolazila je doduše dvaput na Salmelus ne bi li nagovorila mladi par, da se vjenča u Plihtariju, u kući vjerenice, kako je to običaj. Kustaa se uobće nije upuštao s njom u razgovor o tom, a Hilma je rekla majci, da će biti onako, kako bude želio Kustaa.

— Ljudi će još pomisliti, da je svatba bila prije vjenčanja, — zadirkivala je Tilta.

— Kao što je i bila! — primieti Hilma s izazovnim smieškom.

— No, pa onda je svejedno, gdje se takav par vjenča i da li se uobće vjenča!

Ovaj posjet majke završio se u vrlo nelagodnom raspoloženju: kavu je nekako vrlo težko gutala, a kad se opraštala, govorila je nekim čudnim plačljivim glasom.

Prošla su već tri tjedna nakon ozivanja, pa je tu stvar konačno trebalo nekako urediti. Idućeg jutra, dok je još ležala u krevetu, dohvati Hilma ruku svoga vjerenika i reče:

— Slušaj, mislim da bismo ipak morali otići do župnika, meni postaju već tiesne moje haljine.

— Dobro je, poći ćemo! — odgovori Kustaa i u šali istrgne svoju ruku.

Vratio se nakon kratkog vremena i rekao:

— Jesi li gotova? — Kola čekaju.

Hilma se istom češljala. Ovo iznenađenje u rano jutro obradovalo ju je neopisivo. Češalj joj na čas zastane u ruci, ali je odmah zatim dvostruko brže prolazila s njim kroz kosu.

— Dakle danas treba da se vjenčam?

— Jest, no čini se i ja, — šalio se Kustaa.

Uzprkos svega značio je ovaj dan za Hilmu uzpon, koji ju je neizrecivo usrećio. Premda su već bili ozvani, ona se ipak sve dosad morala smatrati djevojkom, što je pošla malo stranputicom, no čiji je život ipak uzela pod okrilje ljubav ovog mučaljivog, nasmijanog čovjeka. Sad je trebala postati žena... Hilma je mislila na tu rieč kao da je sad prvi put čuje.

Vranci su bili upregnuti, zvončići su zvonili, i oni su se vozili u župni ured. Kad su se vratili imao je gazda doskora prilike da kaže sluškinji: »Pitaj gazdaricu!« — Večera je bila obilatija nego inače. Stol je bio pokriven bielim stolnjakom, a uz jelo našlo se i nešto rakije, kako je to i za vrieme staroga gazde bio običaj kod svečanih prilika. Kad su zatim idućih dana došle u posjete žene najamnika i malih zakupnika, bile su primljene svečanije nego obično. Postepeno, jedan dan jedne, drugi dan druge, izredale su se konačno sve te žene iz okolišnih koliba, pa kako se jedna za drugom vraćala u svoju nastanbu, razmišljala je o tom, kako nad Salmelusom leži nešto novo i kako se život tamo čudnovato izmienio.

Prva polovica zime prošla je tiho i mirno. Nitko nije smetao mladi par, što više, ni dioba baštine nije bila u pitanju. Mlada je gazdarica radila kućne poslove i tako često prolazila amo tamo kroz zimsko dvorište. Neki je stari seljak, koji je stanovao u šumi, prolazio putem uzduž gospodarstva. Kad ugleda gazdaricu, zastane, za-

škilji spram nje, zazviždi kroz zube i pođe dalje, da bi kod kuće pričao, što je sve uzput primietio. Da je gazdarica na Salmelusu u blagoslovenom stanju, može čovjek vidjeti već i s ceste. — Da, da, ta se razumije, sad je Plihtarijevima pala sjekira u med! No i stara se Tilta razumije u posao. Čudnovato, kako neki ljudi imaju sreću...

Kustaa je jednom i sam vidio, kako je neki starac bezobrazno stajao i zurio, i on se dosjeti u čemu je stvar. Što više, mogao je to i čuti. Kad se jedne večeri izpostavilo, da bi valov trebalo popraviti, reče Kustaa u najboljoj namjeri, a da kod toga nije ni na što mislio:

— Treba pozvati starog Plihtarija, neka popravi.

Osjećao je, da je time rekao pred ljudima nešto, što će upisati u dobro njegovoj ženi. No neki je stariji najamnik odmah započeo kao da hoće dati oduška svom biesu:

— Što nam on treba, neka đavo nosi i tog Plihtarija! — A prije, nego je nasuo hranu u valov, još se izderao i na konja.

— Zar se Vuorenmaa posvadio nešto sa Plihtarijem? — pitao je Kustaa ostale.

— Baš bi se izplatilo svađati s takvom protuhom! — promrsio je Vuorenmaa, koji je čuo pitanje.

Kustaa udari nešto preglasno motkom po vedru, ali nije rekao ni rieči. Ljudi su posvršavali svoje poslove i požurili se da odu. Samo je Vuorenmaa ostao još i htio upravo ugasiti fenjer.

— Ja ću još ostati ovdje, — reče Kustaa, i udari snažno po vedru.

— Što se mene tiče, možeš ostati do sudnjega dana, — gunđao je stari, okrenuo se, te izašao iz staje. Kustaa zatim utrne fenjer, pa izađe također.

U kuhinji su se ljudi već skupili kod večere, a i Hilma je bila tamo... Kustaa je pogleda i pričini mu se kao da djeluje onako, kao za vrieme dok je još služila. Sadašnja služavka u kuhinji Loviisa, Vuorenmaaova

kćerka, sjela je jedan čas uz otca, gazdarica je stajala sama kod ognjišta.

— Što postajkuješ ovdje? Loviisa je ovdje da poslužuje, reče Kustaa, a njegov je glas zvučio drugčije nego inače. Onda je prošao kraj nje i otišao u sobu.

Ljudi su jeli bez rieči. Hilma je i dalje ostala na svom mjestu. Te je večeri vladala u kući neka napetost, a da nitko nije znao, kako je nastala.

Kad su ljudi nakon jela ustali i otišli, najamnici svojim kućama a sluge u svoje sobe, vratio se Kustaa u kuhinju, gdje se Hilma još uviek nalazila, sad još samo s Loviisom. Devojka je pospremala stol, a gazdarica kao da je očekivala od nje odgovor na neko pitanje.

— Stari se Vuorenmaa nešto strašno ljutio. Što je to bilo s njim? — upita Hilma svoga muža, dok je Loviisa trčkarala amo tamo i spremala po kuhinji.

Kustaa je pogledavao čas leđa djevojke, a čas Hilmine oči:

— Ne znam. Stari se i na mene otresao. Znat će Loviisa, što mu je.

Ode napolje, ali se doskora vrati.

— Čujem, da mu je kćerka Eeeva imala neke neprilike. Sigurno mu to leži na duši, — pričala je Hilma.

— Jest, a svemu je kriv Iivari Plihtari! — reče biesno Loviisa i odbaci neku stvar svom snagom od sebe.

BRAČNI život mladog para tekao je svojim tokom. Kad su Hilma i Kustaa te večeri bili najposlije sami u svojoj spavaonici, njihov je razgovor zvučio drugčije nego inače. Padale su ozbiljne rieči, a između njih duge stanke šutnje. Značenje Plihtarijevih kao da je raslo iz dana u dan. Kustaa je imao osjećaj, da više uobće nije sam s Hilmom, pa ni u ovim kasnim intimnim časovima. Uviek je sada bilo prisutno to gospodarstvo sa čitavim osobljem, s najamnicima, zakupnicima, njihovim kćerima, Plihtarijevi i — Hilma, kćerka Plihtarijevih. Kustaa se

trgne zbog tog redoslieda misli: zar je on bio sam usred svega toga? I odkad? Zar već od one večeri kod Hilmine kuće, kad ona nije znala što da mu kaže...? Zar zbilja nije postojalo ništa drugo, osim onih dviju večeri: jedna ovdje na Salmelusu u triemu, a druga tamo kod njene kuće, kad se vraćao sa svatbe?

Pa ipak, bilo je još nešto drugo. U pokretima njegove žene nije bilo više ništa od plahosti one vitke djevojke iz šumske kolibe, — a to nije bilo više ni potrebno. Njeno nezgrapno tielo kao da nije imalo više nikakve veze sa svim tim stvarima. Kustaa je gledao i gledao, kao da je istom u ovom trenutku odkrio stanje svoje žene; nova, usrdna toplina izpuni mu krv i dušu. To, što je na Salmelusu opustjelo sve nekadašnje, staro, ta praznina svalila mu se večeras opet težko na grudi... No nakon ove zime doći će proljeće, a onda ljeto, — život ne zastaje, treba ga samo držati pod okriljem. Bio je to skoro isti trenutak kao ono ljetos pod triemom.

Tiho je Hilmino jecanje prestalo, prepirka gotovo već zaboravljena. Kustaa se vrelom žudnjom približio k ženi i počeo je milovati. Još se svjetlucala suza u Hilminu oku, kad mu je prišaptnula sa smieškom:

— Ne tako burno, ozliedit ćeš djetešce...

U TAKVIM časovima nije oko njih dvoje postojalo drugo osim zidova male sobice i nekoliko intimnih stvarčica, što su djelomično dospjele ovamo iz Hilmine sobe. Spavali su kao nesviestna djeca. No u jutro našao se već opet oko njih dnevni posao: gospodarstvo sa služinčadi, najamnici sa svojim kćerkama, obitelj Plihtarijevih.

Jednom je Kustaa prošao kroz kuhinju, gdje se upravo nalazila Tilta. Ona ga pogleda čudnovato zbunjeno i ponizno. Izpostavilo se, da oni tamo kod kuće, njezini, trebaju novaca. To mu je rekla Hilma. Kad je onda istoga dana pod večer došao neki nadničar i zamolio svoju nadnicu, gazda dakako nije imao punu svotu. Taj čas nije imao novce pri ruci, toliko je toga dano na

zajam... .još za vrieme staroga gazde, dakako... Tilta je bila u jutro u posjetima, ali kao da se njena prisutnost još uviek osjećala. Dok je Kustaa razgovarao s nadničarom, izražaj se njegova lica izmienio: obrazi su mu gorjeli tamno crveno i on je gledao Hilmu, koja je morala sve znati i sve razumjeti. No crte Hilmina lica odavale su onaj njen odsutni izražaj kog je Kustaa već i prije kadkad primietio. No sad ga je vidio prvi put u času, kad nisu bili na samu.

— Novac, da zbilja — kako da to samo uredimo s tim novcem? Morat ćemo, dakako, danas odkazati nekoliko zajmova....

Kustaa je to rekao sam sebi, pa ipak je to čuo i stranac, a i Hilma.

Nije potrajalo dugo, kad li naiđe jedan od zajmoprimaca da plati iz vlastite pobude:

— Čuo sam, da mi gazda hoće odkazati zajam, pa sam radije sam došao da platim.

— Ja nisam ni spomenuo vaše ime.

— Ville Kivistoja je pričao, da se gazda prietio, kako će mi odkazati zajam na Korkeemäki, jer nije mogao da Villeu izplati čak ni nadnicu za pilenje drva. No tko će se na to osvrtati, ta Ville je poznati brbljavac.

I nakon ovog događaja sliedilo je uveče objašnjavanje između bračnoga para. Međutim sada je ležao novac u ladici i nisu ga više davali u zajam. To što je Plihtarijev Iivari dobio pred Božić pet stotina maraka od tog novca — to se ne može nazvati zajmom. Gospodar na Salmelusu nije ni računao s time, da će mu ih vratiti. Uostalom čitava je ta stvar bila vrlo neugodna.

Odsad se sve češće dešavalo, da se uvlačio nesklad u razgovor, čim bi Hilma ili Kustaa počeli da govore o Plihtarijevima. Kustaa je sve otvorenije pokazivao, da mu posjeti punice nisu po volji. Kad bi ta žena sjedila u kuhinji, te se pred služinčadi pretvarala i ulagivala svom zetu, znao bi Kustaa da kao odgovor kaže bilo što služkinji, inače zaposlenoj kod stoke, dok je sjedila ne-

gdje postrance i upravo srkala kavu. Kustaa u takvim zgodama nije imao obzira ni spram Hilme. Svatko je mogao vidjeti, da je duša tog čovjeka puna gorčine. A mlada bi služkinja pocrvenila od neprilike, jer je gazda bio odjednom tako prijazan s njom. Napolju kod posla čuo bi Kustaa kadkad slučajno, kako ljudi prepričavaju neke mastne pripoviesti. A kad im se približio, pripoviedanje bi naglo završili s nekim izprekidanim rečenicama, kao da ga hoće naljutiti.

— Tko je to rekao? Tko je to učinio? — pitao bi gazda sasvim otvoreno, ne bi li saznao o kom što ljudi pričaju.

— Ah — tek tako — neki... — glasio je odgovor.. Ili: — bit će, da je to onaj, što se vraćao sa sajma.

I tako mu nisu ništa objasnili, dok on nije jednom povukao na stranu nekog starog zakupnika, koji mu je onda u povjerenju saobćio, da se to radi o onoj stvari Plihtarijevog Iivarija.

Uveče, nakon ovakvog događaja, bio je Kustaa mučaljiv. Ležao je pokraj svoje žene, ona bi potražila njegovu ruku i stisnula je, ali Kustaa nije odvratio. Ona osjeti samo tvrde žuljeve na njegovu dlanu i na njegovim prstima. Mračna je šutnja postala sve zagušljivija, i oni su izpod zajedničkog pokrivala pokušavali pridušiti što više svoje disanje. Ženi to nije bilo lahko: ona je uslied svoga stanja bila kratkog daha, pa se kod svakog uzbuđenja vrlo lako zasopila. Kad se okrenula, začuje on drhtavi uzdah. Odjednom ga uhvati za rame, a iz njenog strastvenog jecanja razabirao je izprekidani šapat:

— Zašto si uviek tako zlovoljan, pa ti si dobro znao, tko sam i odkud sam prije no što si me uzeo. Ako ne ćeš, a ti ne trebaš vidjeti ovdje nikoga od moje porodice. Ja nisam ni svoju majku zvala ovamo, no ja ću joj reći, neka više ne dolazi. A ostali nisu ni dolazili.

— Nisu, ali je zato njihov dobar glas dopro dovle, — odgovori Kustaa osorno.

Hilma kao da uobće nije čula tu primjetbu. Plakala je bez prestanka i priljubljivala se sve strastvenije uz muža. Nije mu preostalo drugo, već da je tješi i miluje. No na to je kroz jecaj provalila sva njena gorčina:

— O Bože, kako sam nesretna! Zašto ja moram zbog toga toliko patiti, kad ja sama nisam nikad počinila ništa takova, kad ja nisam nikad bila takva.

Sada, kad se priljubila uz muževljevu ruku, bilo je njeno tielo toplije i nepokretnije nego inače. Kao i toliko puta, tako ga je i sad razoružala ta tvrdnja. Osim toga njene su posljednje rieči pobudile njegovu pažnju: nikad nije pomislio, da bi Hilma, ta kćerka Plihtarijevih, ikad mogla imati druge ljubavne odnose prije no što je došla na Salmelus. No iz njenih je rieči razabrao, da je nešto bilo u svakom slučaju sigurno: ono što se dogodilo između njih dvoje, nije ona nikad shvatila u tom smislu, — a to je za njega bilo vriednije od svakog uvjeravanja. To ga je tako dirnulo i on počne milovati ženu kao nekad djevojku...

Sliedili su sretni, tihi noćni časovi. Ujutro su se probudili prije nego obično. Njihovi su se pogledi sreli i kao da su jedno na drugo nešto podsjetili. Zatim su započeli razgovor prigušena glasa.

Hilma je zapravo sad prviput pripoviedala svome mužu o Iivariju, svom bratu. Ona je bila dobro upućena u njegove neprilike. — Vuorenmaaova Eeva je već porodila diete, a to je uistinu bilo Iivarievo diete. Tu više nije bilo pomoći. Međutim su Vourenmaaovi navodno zahtievali od Iivarija, da dade Eevi jedanput za uviek pet stotina maraka, pa ga onda ne će tužiti. No oni svakako hoće da dobiju novac još prije Božića, jer će mu inače dostaviti tužbu kao božićni dar. Gdje da uzme Iivari toliku svotu novaca? Jedini je izlaz u tom, da digne negdje zajam, pa da ga onda polako odrađuje.

Kustaa je shvatio stvar tako, kao da je Hilma postavila na njega otvoreno pitanje ili zahtjev.

— Bilo bi najbolje, da sama odeš onamo i da se

točno propitaš o svemu, — reče Kustaa dok se oblačio, a ona je po njegovom blagom glasu razabrala, da mu ne će biti krivo, ako ona još neko vrieme ostane u krevetu. I Hilma je ostala — ne toliko zbog toga, što bi joj bio potreban odmor, već zbog toga, što ju je obradovala ta pažnja. Bilo je tako ugodno razmišljati o tih nekoliko tjedana do poroda, što sve treba još učiniti i svršiti.

ZEMLJA se već smrzla, no snieg još nije pao. Put od Salmelusa do Plihtarija bio je odličan čak i za one, koji nisu bili neki osobiti pješaci, pa Kustaa nije imao ništa protiv toga, da Hilma ode pješke. Gledao je radostno za svojom ženom, kako odlazi iz kuće da bi uredila stvar, o kojoj su se zajednički dogovorili. Hilmin je hod bio nešto teži, ali još uviek gibak, tako da je njenom mužu, dok je gledao za njom, zaigralo srdce. Njoj samoj priredio je taj put veliku, dosad nepoznatu radost: sad se istom osjetila kao prava, samosviestna gazdarica, što odilazi u posjete u roditeljski dom.

Kad je otvorila vrata sobe, pričini joj se prvi put zrak u njoj ponešto stran, i ona jedan čas osjeti, da taj put nije bio dobro promišljen i da bi mogao biti uzaludan. Čudno se je dojmilo, što je majka ostala stajati nasred sobe i promatrala kćerku kao nekoga, tko dolazi ovamo s podmuklim namjerama. Dugo je i netremice gledala oblinu svoje kćerke: zatim reče:

— Da te nije opet odtjerala neka stara tetka?

— Kako to misliš? — drugo Hilma nije bila u stanju reći.

— Mislim samo, da gazdarica na tako velikom imanju i u tom stanju ne bi trebala da tako daleko hoda pješke!

—A ja sam mislila, da će mi ta šetnja po suhom putu vrlo prijati, ta nikud mi se ne žuri. I tetka Tonttila mi je rekla, da je dobro ako se malo krećem.

— E, ako ti misliš sad živjeti prema savjetima stare Tonttile, to je drugo! Samo što je ona trebala u prvom redu dati savjete svojim vlastitim kćerima. Dvie su od njih već dobile djecu. Čini se zaslugom njenih savjeta.

— Samo što ne će proći bolje ni oni, kojima si ti dielila savjete. Jedno već plače, a ni na drugo — kako vidiš — ne će trebati dugo čekati.

Taj način razgovora nije zaostao za Tiltinim uobičajenim načinom, ali je u ovom trenutku djelovao — kao i zrak u sobi — prilično zagušljivo. To je na Hilmu učinilo neugodniji dojam nego ikad prije. Ipak je sad bar mogla prieći izravno na stvar, zbog koje je došla. Iivari nije bio kod kuće.

— Sigurno je opet prebacio pušku, pa je otišao da lovi vjeverice.

— Ne, otišao je u Kyntöhuhta, da se propita za priliku, pa da pošalje na sajam krzna od vjeverica, — umiješa se u razgovor mlađa sestra na svoj uobičajeni jezičavi način.

— Tako dakle, eto kako se brine da bi privriedio štogod za tu curu, za tu Vuorenmaaovu, — nastavi Tilta svojim zanovietanjem, pa se sad njen bies sasuo na sina.

Istom kad se vratio stari Plihtari, odložio sjekiru, skinuo rukavice s jednim prstom, objesio ih o gredu i u toku razgovora razabrao o čem se radi, tek je onda nastavljen razgovor u manje grubom obliku. — Tako je, stari mu je Vuorenmaa sam rekao, da će pristati na pet stotina: on — Plihtari — smatra da je to previše, ali je stari Vuorenmaa počeo onda natucati nešto o bogatim zetovima i tako sve koješta.

Mala je Hilmina sestra nabrala svoje visoko čelo i slušala razgovor odraslih.

— Pa Kustaa bi mu mogao pozajmiti taj novac, — reče Hilma umorno-sjetnim glasom poput stare žene i to tako, da su svi mogli primietiti, kako ga je nazvala imenom. — Samo Iivari mora onda to i vratiti.

— Poklon ne bi ni primio, tko zna, hoće li htjeti i kao zajam, — požurio se stari Plihtari obraniti sina.

Hilma se kod ovog savjetovanja poniela uistinu poput odrasle žene, premda nije mnogo govorila. I raspoloženje majke se pomalo razvedrilo pa kada je stari Plihtari upregnuo da odveze kćerku kući na Salmelus, vladao je kod oproštaja u sobi kod sviju osobiti osjećaj obiteljske pripadnosti. A to je razpoloženje ostalo i dalje u zraku te kolibe nad majkom i sestrom, ono je pratilo udatu kćerku dok je sjedila kraj otca u kolima, što ih je vukao Plihtarijev mali konj. Istom kad su došli na domak Salmelusa, Hilma se opet osjeti nesigurnom i zbunjenom. Prozori sa zabata kuće gledali su je čudnovatim izražajem. Hilma je osjećala, kao da se nalazi već unutra, iza prozora, kao da i nije otišla odanle, premda je sad sjedila ovdje kraj otca. Ulazak u Salmelus pričinio joj se sada kao ono jutros ulazak u Plihtarijevu kolibu. Osjećaj sreće, što ga je imala još malo prije, pričinio joj se sad nekako čudnovato stran. Mala Plihtatarijeva kobila pobuđivala je sažaljenje, tako je težko vukla teret preko valovitog tla izpred hambara, pa do kuhinjskog stubišta.

Gazda i gazdarica razgovarali su ovaj put sa starim Plihtarijem u jednoj od unutrašnjih soba. Neka družina misli i govori što joj je volja. I govorili su. Netko je starom Vuorenmaau rekao vrlo otvoreno ono, što je upravo mislio: Eeva će sad sigurno dobiti za svoje diete ono što je pripada, jer ona hrpa đubreta, što se nakupila izpod Plihtarieve kobile, znači sasvim sigurno sreću.

— Neka ih vrag nosi! — pljunuo je stari Vuorenmaa biesno.

KUSTAA pomisli, da bi bilo najjednostavnije i najsigurnije, kad bi on sam dao novac izravno Vuorenmaau. Da se onomad nije dogodilo ono u staji, možda bi to bio i učinio. Ovako je to sad bilo nemoguće. Predao je dakle novčanice svom tastu, koji se od neprilike crvenio i mucao

neka obećanja. Da taj novac nikad više ne će vidjeti, to mu je bilo jasno. A i inače nije imao podpuno povjerenje u čitavu stvar.

Kako se stari Plihtari još uviek nije spremao na odlazak, to se Kustaa ogledao napolju za nekim poslom, a u sobu se vratio tek kad je čuo da su kola otišla. On je dakako razumio Hilmino tako sjajno razpoloženje, kojim je tog sumornog dana kasne jeseni obasjala čitavu kuću, pa ipak ga je sve to smetalo. Osjetio se još osamljenijim nego inače, premda je sad žena sama na sve moguće načine nastojala da mu se približi. Pogledima i gestama nastojala je objasniti mu, kako ne treba da vodi brigu o tom... pa ni o čem drugom. I uspjelo joj je. Te su večeri opet jednom zaboravili na sve brige dana.

Plihtarievi se nisu pokazivali na imanju sve tamo do pred sam Božić. Dan prije Božića došla je Hilmina mlađa sestra i doniela od kuće poruku, neka bi Kustaa i Hilma svratili za vrieme blagdana k njima. Poziv je, nema sumnje, bio opravdan, jer mladi par nije još nikad bio zajedno u roditeljskom domu žene. Kad je Kustaa pošao na posao, a u kuhinji, na onom mjestu gdje je inače obično sjedila njegova punica, primietio svoju malu svast, kimnuo joj je ljubezno, što više pružio joj je i ruku. Pa kad mu je Hilma u prisutnosti djevojčice izpričala o čem se radi, odgovori on prijateljski:

— Dobro, možemo se za vrieme božićnih blagdana odvesti onamo. Samo imaš li kakve darove za njih?

U trenutku kad je izlazio iz kuhinje padne mu na pamet nešto ružno: božićni dar podsjeti ga, da se Vuorenmaa zaprietio, kako će Plihtarievima pribaviti »božićnicu«, — Plihtarievima, od kojih su dvie opet bile tamo u kuhinji. Čim bi samo jedna od njih došla ovamo, odmah su ovdje bile — dvie.

Otišao je do staje i nadao se, da će taj rodbinski posjet otići, dok se on opetvrati u kuću. Stari je Vuorenmaa bio upravo zaposlen nekim malim zimskim ra-

dom , što mu ga je naložio sam gospodar. Mrk kao uviek pogledavao bi od vremena na vrieme na kuhinjska vrata, kao da očekuje nekoga odanle. Kad se na vratima najposlije pojavila mala Plihtarijeva, jednostavno je ostavio posao i pošao onamo, da se porazgovori s njom. Razgovor je bio kratak. Zatim se opet vratio svome poslu, gdje je još uviek stajao gospodar.

— Pitao sam djevojku, što zapravo misli njen brat da učini s onim svojim djetetom, ali mi mala nije znala ništa odgovoriti. Božić je pred vratima, pa će biti najbolje, da predam stvar u ruke redarstvenog povjerenika.

Kustaa nije rekao ništa, a Vuorenmaa se opet prihvati posla. Kad je poslije zaškiljio spram gazde, opazi kako njegovo lice gori poznatim strašnim crvenilom. Vuorenmaa je uzprkos svojih godina bio mužkarac od oka, a prije, u njegovim najboljim godinama, nije se nitko usudio uhvatiti se s njim u koštac. No što se tiče mladog Salmelusa, to je on i nehotice požurio s poslom, kad bi gazda stajao kraj njega, kao da ga je na neki način uhvatio za šiju. Ili je morao brzo otići, kao onda u staji. Slično se osjećao i sada, dok je gazda stajao šutke kraj njega.

— Zar Iivari nije bio kod vas da uredi tu stvar? — začuje on konačno čudnovato prigušeni glas mladoga gazde.

— Ne — dosad — još — nije dolazio! — Vuorenma je nanizao svoje rieči jednu na drugu kao dobitnik na kartama svoje posljednje karte. Bilo je jasno, da taj čovjek zna sve.

Gazda se okrenuo kao da traži nešto u svom džepu. Onda opet stane pred staroga, a njegov je glas zvučio još prigušenije:

— A hoće li se Eeva zadovoljiti sa pet stotina maraka? —

Istom kad je to izgovorio postane mu jasno, da se spušta sve niže: ta on dosad nije s Vuorenmaaom govorio ni o samoj stvari ni o svoti. Vuorenmaa je potvrdio na-

mrgođeno i kratko. Gazda se odkrenuo od njega. Kad se opet obratio na staroga da mu nešto kaže, morao se najprije nakašljucnuti, malo, pa sve jače:

— Vuorenmaa, danas možete prestati s poslom toliko prije, da još dospijete povjereniku. Tamo ćete saznati ostalo.

Nakon toga je gazda otišao. Njegove su posljednje rieči bile ipak bar neka zapovied. No ostao je osamljen.

BILA je to prva stvar, što ju je Kustaa svršio bez znanja svoje žene. Možda je to bio početak njegovih nesretnih vanjskih sudbina. Ali ono, što je poremećeno, treba urediti. S višeg stanovišta je uistinu svejedno, hoće li taj red uzpostaviti život sam, ili će to učiniti neznatno oruđe samoga žvota. Možda je mislio Kustaa da prštedi Hilmi štetna uzbuđenja, pošto se ona nalazila već blizu poroda. Ipak je duboko u njegovoj duši ležao neodređeni osjećaj kao da hoće nekoga kazniti — sigurno i samoga sebe.

Kako je i onako trebalo koješta nabaviti u župnom mjestu za božićne blagdane, to nije bilo napadno, što se Kustaa odvezao onamo. Toliko se toga nakupilo što je trebalo obaviti, da je bilo izpunjeno čitavo vrieme sve do kasno uveče. Kad je pošao od kuće, spomenula mu je Hilma vrlo ponizno, da bi trebalo nabaviti štogod i za njezine. Na to Kustaa uobće nije odgovorio. U župnom mjestu vidjeli su ga kako je najprije pošao povjereniku, zatim je svratio kožaru, a na kraju je pošao u dućan i bez žurbe izabirao i kupovao različite stvari. Konj je sate i sate stajao privezan uz brklju, a stari obiteljski pokrivač s nespretno izvezenim, izkićenim brojkama, što su označivale godinu, visio je prebačen preko saonica.

Kako je Kustaa riedko dolazio ovamo, to mu je pristupila po gdjekoja mušterija da se s njim pozdravi... U dućan je ušao i stari Vuorenmaa — vidi, vidi staroga! I on je došao čak u župno mjesto i to u svom radnom odielu, prljavom od smole!... Kustaa se već spremio

na odlazak i stajao je upravo u sjeni vratiju, kad je ušao Vuorenmaa. U dućanu je bilo i takvih, koji su to primietili, pa im je u očima zatitrao značajan izražaj, kad je stari plaćao kupljene stvari iz priličnog snopa novčanica što su — čini se po svemu — tek nedavno dospjele u njegov džep.

Pola sata kasnije promatrali su povjerenik i njegova žena mladoga gazdu, kako već po drugi put taj dan odilazi upravo iz njihova dvorišta. Divili su se svježem crvenilu njegova lica, gledali njegov otmjeni orlovski nos i dragocjeni pokrivač na saonicama. Sve im se to vrlo svidjelo. Razgovarali su također o onom, što je Salmelus danas riešio posredstvom povjerenika. Izpravu o toj stvari ponio je Kustaa Salmelus sa sobom u džepu; glasila je: ». ‹Ja, Karle Vuorenmaa Sefaniov primio sam u ime svoje maloljetne kćerke Eeve ... pa se ovime obvezujem, da ne ću više nikakve zahtjeve stavljati na Iivari Plihtarija što se tiče alimentacija za navedeno diete... U slučaju da ono umre, njegovi skrbnici nisu dužni tu svotu vratiti...«

Tu je izpravu dakle zatajio Kustaa Salmelus pred svojom ženom. Uostalom on je nakon svog povratka kući bio posve miran, te obširno izpripovjedio svojoj ženi o svemu što je nakupovao. Za Plihtarijeve nije mogao doduše ništa nabaviti, no možda će Hilma naći u kući nešto, što će im moći odnieti. Ako se Kustaa od tad držao malo povučeno, nije imala Hilma razloga da se zbog toga čudi: obzirom na njeno stanje morao se on u njihovu zajedničkom životu — za sada — malo ograničiti.

Za vrieme božićnih blagdana pošli su što više i k Plihtarijevima. Već kod samog polazka nasluti Kustaa, da se taj posjet ne će dobro svršiti. Kako je Kustaa Salmelus u ovoj pripoviesti isto tako važno lice kao i njegova buduća kćerka, sudbinom koje se zapravo bavi ova pripoviest, pa kako ovaj posjet predstavlja odlučnu prekretnicu, na koju je dospio posljednji mužki član ovoga roda, to treba o tom govoriti obširnije.

STARA kolika Plihtarijevih ležala je s vanjske strane puste naseobine. Put je do nje vodio kroz pustoš, ljeti ga je označivalo visoko korienje drveća i ostatci kravljih izmetina, što su kraj živica ostavljale žuto zelene močvarne bare, a zimi tragovi saonica natovarenih prućem i po kojim naramkom siena, što je uzput zapelo o živice i tamo ostalo. Za vrieme prijašnjih pokoljenja još je u kolibi vladalo blagostanje, no sadašnji zakupnik Heikki propadao je postepeno. Uzrok je djelomično ležao u tom, što je gospodar nakon izteka starog ugovora postavio nove teže uvjete, jer se zakupnik njegove kolibe domogao nešto novaca. A Heikki Plihtari bio je izpravan i odlučan čovjek, on se nije mogao odlučiti napustiti mjesto, već je radije pristao da mu budu i prava prikraćena, samo ako mu namet ne bude veći. No bio je još jedan uzrok siromaštvu: u kući nije zapoviedao onaj, kome je to bila dužnost. Heikki je uzeo za ženu Tiltu, — ili bolje Tilta je uzela Heikkija. Ona je bila jedna od kćeri ozloglašenih Karjaharjuovih, a od takve učiniti nešto čestita, bilo bi i za energičnijeg čovjeka težak posao. S Tiltom zajedno ušla je u kolibu nevolja i jad, nemar i neznanje. Ako je nešto uspjelo, to je onda Tilta smatrala svojom zaslugom; kad bi nešto pošlo po zlu, onda je svemu bio muž kriv. Tilta je rodila troje djece, od kojih je najstarija Hilma nasliedila otčevu prirodu, bila je blaga i tiha, te je kasnije na tako čudnovat način postala gospodarica starog i uglednog dobra Salmelus. Upravo kao da je s neba pala ravno onamo, da bi se razvila do podpunog cvata, i kao da stara ruševna koliba Plihtarijevih nije uobće ni postojala.

Sada se vozi na saonicama po sniežnoj cesti uz svoga muža u posjet roditeljima. Nedjelja je, treći ili četvrti dan Božića. Hilma je oduševljena, jer je jutros bila s mužem i u crkvi, a njoj se taj put u crkvu pričinio kao nadasve ugodan izlet. I smiešak njena muža kraj nje kao da je rječitiji nego inače: način kako drži uzde kao da odaje osobito važnu stvar, što će se tek

kasnije posve objasniti. Teret, što ga nose saone, bio je u svakom pogledu liep i ugledan.

Tamo, kamo su se uputili, u sobi Plihtarijevih već su ih očekivali. Ali onaj trenutak, kad bi sve bilo podpuno gotovo za doček gostiju, nikako da dođe. Za vrieme blagdana bilo je u kolibi više svađe nego inače: sada osobito stari zanovieta i gunđa, no i on sam pravo ne zna na koga se ljuti. On je preuzeo novac, pa je djelomično i on kriv, što su ga načeli. On dakako nije htio, da toliko toga potroše od dobivene svote. Nabavio je samo novi ham sa zvončićima i zimsku ormu, pa se nadao, da će se Vuorenmaaovi strpiti i pristati da im ostatak dadu nakon blagdana. Međutim je onda posegla za novcem i Tilta, a na kraju i sam Iivari, pa se ono malo što je preostalo, nije više izplatilo nositi Vuorenmaaovima. Iivari i Tilta puhali su u isti rog. Momak je sa znanjem svoje majke otvorio novo bure piva, što su odlučili načeti tek u počast Salmelusovih, pa se sad taj klipan cereka zbog čitave te pripoviesti u vezi s pet stotina maraka.

— Mani se tih ludorija, nitkove! Ne pij više! — poviče stari na sina neočekivano energično.

Iivari ustane i počne galamiti, kako on od njihovih gospodstva sa Salmelusa nije ništa molio i nada se, da ih nikad ni ne će trebati ništa moliti. Međutim ako ona vještica nije zadovoljna s takvim bratom kakav je on, onda joj ne može pomoći! — Zar da on hrani derišćad Vuorenmaaove cure? Dakako — ne pada mu ni na pamet! Sad više ni stari Heikki nije mogao sačuvati svoj mir, u njem su se probudili otčinski instinkti, pa on još bjesnije poviče na svog sina, na što se taj još više napio i posve izgubio pamet. Već se i Tilta htjela umiešati, no u to su se s mosta pred stajom začuli strani praporci, a odmah zatim zaokrenuo je iza ugla mladi bielac upregnut u saone, a u njima su se pokazala dva poznata lica. Za čas je stari Heikki bio vani i prihvatio konja za uzde, dok se njegov sin Iivari izgubio neopazice iz kuće.

Mogao je posve mirno otići, mogao je što više i prisluškivati, kako Tilta i Heikki pozdravljaju ponizno goste, — na njega, na Iivarija nije nitko obraćao pažnju. Dok je stupao uzkim sniežnim puteljkom spram podruma, osjećao se sve sigurnijim. Provukao se kroz vrata u vlažni i pljesnivi podrum, gdje mu se nakon kratkog tapkanja javi kroz mrak poznato klokotavo pjenušanje jakog piva. — »Sada tamo unutra sjedi naš stari, otac — hm — zatim onaj Salmelus, što se ponaša kao da je otac moga otca, pa onda naša Hilma, što je podigla nos, — ne bi li!« — Te su misli prolazile glavom Plihtarijevog Iivarija, dok je dolje u mračnom podrumu pijuckao pivo, što je trebalo biti strogo sačuvano za goste sa Salmelusa. Što je više pio, to se više gadio sam sebi, gadili su mu se Salmelusovi i Vuorenmaaovi — svatko na svoj način — i on odluči da ode nekamo u susjedno selo, i da se vrati tek kad gosti odu. Zatvorio je pipu na bačvi, zalupio vratima podruma, zaključao i strpao ključ u džep, a da nije kod toga ništa mislio. Osjećao se doduše vrlo smjelim, no ipak je prvi dio puta prevalio gotovo u trku.

U kolibi su odveli goste u malu sobicu, upravo naloženu. Tu im je namjeravala Tilta ponuditi kavu i pšenični kolač, a Heikki ugrijano božično pivo. Brzo se izpostavi, da je nestalo ključa i — Iivarija. Ove dvie novosti nisu odmah u početku doveli u vezu. Sve do sobice dopirala je svađa, šapat, trčkaranje i premetanje. Hilma je izašla da vidi što se dogodilo. Njeno lice što se malo suzilo, bilo je sad uslied vožnje liepo zarumenjeno, a imala je na sebi i novu haljinu, široko krojenu na način, kako to imaju gospodske žene za tu posebnu svrhu. Njena je pojava bila uistinu vrlo pristala, dok je onako s rukama na leđima hodala po praznoj sobi gore i dolje, upravo kao pravi posjet, što izlazi iz male sobice u veliku zajedničku sobu, da se i tamo malo ogleda.

Ona je bila prva, koja je izrazila sumnju, da je ključ ponio Iivari sa sobom. Nakon kratkog objašnjavanja i daljnjeg zbrkanog traženja, prihvatili su i ostali članovi

obitelji to mišljenje. Hilma predloži da pričekaju, dok se taj klipan vrati; ta valjda ne će predugo izostati. No kad je Tilta odlučno naglasila, da najkasnije za jedan sat treba pristaviti krumpire, pa ako ne će moći drugčije do njih u podrum, da će ih morati izkopati izpod stiene, onda je stari Heikki otišao bez rieči i razbio na podrumu vrata. Doskora se zapjenilo pivo u krčagu, pa je stari Plihtari mogao svoj razgovor sa zetom navesti na ono, što ga je najviše zanimalo. Staromu nije mnogo trebalo; doskora su mu i glas i rieči postale mekše. Počeo je tumačiti onu stvar glede novca, a majka i kćerke, velika i mala, umiešale su se u razgovor svojim primjetbama, kako je to već bio običaj u Plihtarijevoj obitelji. Stari je tumačio na dugo i široko čitavo veče, pa je svoje razlaganje dovršio tek u devet sati, kad je obučen klonuo na krevet i zahrkao. On je obširno objašnjavao, što bi se bilo dogodilo, da su takvu svotu novaca bacili u ralje Vuorenmaaovih, tim više što se uobće nije sasvim sigurno znalo, da li je zbilja Iivari otac djeteta.

— Pa to je jasno da je on! — zakriešti četrnaestgodišnja djevojčica.

— Jezik za zube! — izdere se na nju otac i nastavi svoje pripoviedanje: Vuorenmaaovi ne bi bili uobće pošli k sudu, premda su se hvalisali, da će tužba biti njhova božićnica Iivariju, i onda kakva je to samo potvora, da je Iivari uzeo ključ.

— Baš ga je on uzeo! — umieša se opet najmlađi izdanak obitelji.

— Da ga nisi ti sama odniela! — mumljao je stari više kao u šali.

Kustaa je s užitkom pio izvrstno pivo. Tilta je bila pravi majstor u priređivanju piva tako da je često bila pozivana i k veleposjednicima u okolici, da im za njihove svečanosti svari pivo. Pivo, što ga je priredila za zeta, bilo je u istinu takvo, te nije umanjilo njen dobar glas, — premda se i ona dobrano poslužila onim novcem, — a Iivari nije dospio popiti iz bačve na sreću više od

nekoliko vrčeva. Blago crvenilo na obrazima mladoga Salmelusa prelazilo je pomalo u oznojeno žarko rumenilo, pa je na kraju i on počeo pričati isto tako bezkonačno kao i njegov tast, samo još zbrkanije. Pričao je svojoj punici Tilti o tom, kako je razmišljao o Iivarijevu slučaju i kako je došao do zaključka, da bi mu njegovi roditelji — Salmelusovi — da su još na životu, sigurno savjetovali, da, pa onda ... i premda se ta stvar ne tiče ni njega ni njegove žene ni najmanje, to je on ipak morao tako postupati zbog dobrog glasa obitelji — ukratko: on je stvar platio. Na to je opet pokušavala punica na sve moguće načine objasniti, da ta svota doduše nije upotriebljena u određene svrhe, ali ipak ni u koještarije — bar ne mnogo ... Na kraju je čovjeka ipak stid da se vozi u selo ili na imanje k takvom zetu sa starom, otrcanom ormom — još bi netko mogao pomisliti, da se to vozi neka ciganska družba izpod čerge ... I tako je razgovor tekao dalje i Tilta je rekla još koješta tome slična, ali Kustaa to više nije pravo shvaćao, njegove su misli utonule kao u neku kašu.

Istom kad se Iivari vratio, unio je jasnoću u čitavu stvar. Njegovo je tumačenje bilo tako temeljito, da su se ove upravo uzpostavljene rodbinske sveze sudbonosno učvrstile. Naravno, one će se jednom razkinuti, iako tek onda, kad nastupi niz smrtnih slučajeva.

Stari je Heikki, kako je već spomenuto ležao dakle oko devet sati već podpuno gotov na krevetu, a Tiltina večera — za koju su krumpire donieli kroz ista ona provaljena vrata kroz koja i pivo — bila je konačno nekako dogotovljena za mladi bračni par. Oni su večerali sami u maloj sobi, a Kustaa je pokušavao sada objasniti i Hilmi, što bi bili njemu savjetovali njegov otac i njegova majka ... Odjednom su začuli urlikanje pijanog Iivarija koji se približavao. Sad su već razabirali njegove povike i jasno čuli, kako se Iivari spotaknuo i odteturao u podrum. Dugo nije ostao tamo, vrata su zalupila najprije u triemu, zatim u sobi, gdje je doskora započeo

rusvaj kako se to moglo i očekivati. Čuli su kako Tilta šapće i psuje, dok je Iivari sve divlje tulio:

— Do vraga, naše pivo, bome, ne će piti ti Salmelusovi! Ha! Kladim se da je to vlastito Salmelusovo kopile jer inače bome ne bi bio dvaput plaćao — hahaha! I meni i toj curi... hahaha... Tako mi Boga! Je li još uviek ovdje taj krivonosi sa svojom babuskarom?

Od buke se probudio i stari Heikki i pokušao se umiešati, ali je brzo opet zašutio. U to ustane Hilma od stola i jurne u sobu. Kustaa je ostao sjediti, naćulio je uši — no ono što je čuo, ponukalo ga je vrlo brzo da ustane i da ode prieko.

Došao je upravo u pravi čas da vidi i doživi prizor — po svom načinu jedinstven u njegovu životu. Zar je ova dobro obučena žena u blagoslovljenom stanju bila uistinu njegova žena? I da li je taj pijani nitkov, koji je upravo digao ruku na tu ženu i tako je udario, da je ona bez odpora odletjela u zapećak, — zar je to zbilja bio svâk, brat njegove žene? Bilo kako mu drago — sad se dogodilo, da je Kustaa Salmelus prvi i posljednji put u životu uobće navalio na čovjeka. Čitavo njegovo biće spopadne strahovita odvratnost poput grča, kad osjeti kako su njegovi prsti ščepali ovratnik toga gada, — ime mu je Iivari, zar ne? — tako da mu se kažiprst zarinuo u šiju. Valjali su se negdje na klupi kraj peći i zakvačili u nove novcate uzde. Kustaa je došao k sebi istom onda, kad su ga obje žene zaklinjale i derale mu se u uho. Njegova ruka popusti, a iz ruke onog drugog, što je već sasvim poplavio, izpadne veliki ključ, a iz druge čep od bureta. Vidio je, kako stari Plihtari stoji iza njega s izražajem pravednog gnjeva na licu, kao da je upravo taj čas oborio na tle njega, svoga zeta. Kustaa se nasmije sasvim zbunjeno i reče:

— A sad će Salmelusovi kući! — pogleda Tiltu i Hilmu, kako pokušavaju privesti k sviesti onesviešćenog Iivarija — i poleti bez kape do svog konja.

Kustaa je tek u saonicama na putu kući došao posve k sebi, i to u času kad je pokušavao zaobići neku

opasnu kladu, koju je primietio već i prije na polazku. Vidio je, kako njegova žena sjedi pokraj njega kao u nekom polusnu; na licu joj se odražavala crta bola. Tamo pred njima svietlio je mjesec što je upravo izašao. Kustaa je u duhu gledao sve što se dogodilo, — nije rekao ni rieči. I sada se nalazio između Salmelusa i Plihtarija — zar njegov otac još živi tamo izpred njega u Salmelusu? Ne, on uobće više ne živi! — Nije to dobro, ne.

Na dvorištu je Hilma izašla iz saonica i ušla u kuću, ni ona nije rekla ni rieči. Kustaa je spremio konja u staju. Kad je zatim u sobi stao do kreveta, ležala je Hilma okrenuta na stranu i pričinjala se kao da spava. Dugi, uzdrhtali uzdisaj odao je ipak, da je još budna.

KAD je govor o tom, kako je netko propao, izgubio kuću i kućište, tad obično nitko ne misli na neki određeni, neposredni povod te propasti, — osim u koliko nije upravo govor o onim otimačinama iz šestdesetih godina prošloga stoljeća. Za ono vrieme, kad je nemilice harala glad, položio je gdjekoji bezobzirni seoski gospodar temelje svoje buduće moći, te tako omogućio svom sinu da još i danas živi kao bogati bezposličar, pogotovo ako je njegov »blagopokojni otac« znao pravodobno odtjerati zakupnike iz svojih najvećih koliba, prije no što su stupile na snagu kasnije zaštitne mjere. U ono doba — pod kraj godina gladi — otišao je mnogi posjed prisilno na bubanj zbog neznatnih zaostataka na porezu. Ako je dakle tom zgodom po neki lukavi gospodar imao potrebni sitniš, to je radije kupio propalo imanje nego da pozajmi novac svom susjedu, koji se našao u nevolji i koji je možda već toliko otupio i toliko bio rastrojen, te mu je jedva preostalo malo snage, da uveče u krevetu pročita nekoliko poglavlja iz Luthera.... Po kadkad je neka pošast tako opustošila čitavu kuću, te nije preostao nitko, tko bi mogao tražiti pomoć, jedino možda po koji biedni starac, što je već posve pobenavio... O takvim bi se stvarima moglo govoriti u nedogled. A ta nam se

vremena vraćaju u sjećanje još i danas, kad sretnemo bilo one velike posjednike, što su postali polugospoda i još uviek vrebaju na prilike da pokupuju imanja, bilo one tihe stare poljodjelce što žive po kolibama, a koji već svojom vanjštinom odaju izvjestno dostojanstvo, i o kojima onda slučajno jednom saznajemo, da su jednom bili vlastnici ovog ili onog posjeda.

Ovakvi su slučajevi nadasve značajni i zanimljivi; oni su dio poviesti naše zemlje, te sačinjavaju karike u lancu velikih izkušenja naroda.

Međutim one svakodnevne, nenapadne događaje možemo protumačiti često mnogo tajinstvenijim uzrocima. Mnogima može uništiti bolest stoku, djecu i ženu, kadkad i dvaput jedno za drugim. Travanjski vjetar može upropastiti čitavu sjetvu raži, a mraz u kolovozu može pofuriti napola zrelo klasje proljetne sjetve. Požari mogu poharati imanje, mjenice mogu dospjeti, — pa ipak još uviek ne mora gospodar propasti podpunoma. Ali sliedeće pokoljenje, sin ili zet može već biti upropašten, mada ga nije stiglo ni jedno od tih zala. Dogodilo se, pogotovo devetdesetih godina, u doba početka ove naše pripoviesti — u doba kad su Hilma i Kustaa boravili na Salmelusu, — da je klica razsula ležala već u samom naglom obogaćivanju i u blagostanju. Posljedice prodaja šuma iz onoga doba i predobro su poznate. Čovjek može sebi lako predstaviti, kako je po koji gazda s velikim utržkom u džepu pošao u grad, da bi se u krčmi razbacivao novcem.

Posljednji gospodar na Salmelusu nije prodao svoju šumu, niti je izmienio ponešto zelenkasta stara stakla na prozorima kuće s novima. Kad se Kustaa vratio od Plihtarijevih, osjetio je svojim kroz stoljeća nasljeđivanim instinktom, da stvari ne stoje onako kako bi trebalo, no čitavo njegovo biće ponešto staroga kova, u kom je bilo i malo ukočenog ponosa, ipak nije moglo shvatiti da bi upravo on imao biti onaj, koji će morati ostaviti svoj dom. Pa i kasnije, kad se ogromna pojava starog veleposjednika Roimala kretala po Salmelusu sigurnošću

novoga vlastnika, ne bi bio mogao Kustaa navesti neki određeni razlog, što ga je skrivio on ili njegova žena, zbog kojeg je došlo do postepenog razsula.

Ujutro, nakon posjeta kod Plihtarijevih probudio se Kustaa prvi. Zapalio je svjetiljku i bacio pogled na ženu, koja je još spavala. Činilo se da spava dublje nego inače. Njeno je lice bilo poluokrenuto, a njegov je izražaj bio tako ukočen i bez života, te ju je činio neprisutnom, uznesenom i preobraženom. Bilo je, kao da je gleda netko nevidljivi, koji vrlo dobro poznaje taj izražaj i koji ga zna protumačiti — premda ne kaže ništa. Brzo disanje potvrđivalo je njenu nedužnost zbog onoga, što joj se odrazuje na licu. Težina njenog tiela, što se ocrtavalo izpod pokrivača, djelovala je poput bolnog ostatka neke nesreće što se dogodila.

Kustaa, koji se upravo probudio, osjeti nešto nepoznato što ga je gušilo. Što je to bilo, što je to pobuđivalo takav osjećaj u njemu, sve teži, dok su se uspomene odmatale kao s nekog klubka? Bili smo kod Plihtarijevih — s konjem i saonicama: — konja sam spremio u staju... bilo je božićnog piva i jela... .bio sam dakle tamo u posjetima, kako smo dogovorili, — a ovdje leži kćerka, što je nakon svega došla sa mnom ovamo... da, a ja sam s njom vezan, ona je moja, moja... Pa što je ona meni zapravo... ?

Kustaa se sjetio, kako je ograničeni stari Heikki Plihtari stajao na kraju u sobi tako, kao da je on sve svladao, pa i svog zeta, gospodara na Salmelusu. Po svemu se činilo kao da je on, Kustaa, postao sin staroga... Zar je možda taj neznatni stari čovjek htio proširiti svoj otčinski utjecaj čak dovle? Do ovog ranog jutarnjeg časa? U ovu staru sobu na Salmelusu? Posredstvom ove svoje kćerke, što tu spava i koja je... neopozivo vezana uz njega i... ? Bila je to ista ona stara prostorija, premda se u zraku nije osjećalo ništa više od one prijašnje svježe atmosfere gostinjske sobe: bila je iztrošena, vonjala je po izparivanju znoja. Pa ni ono dobro poznato kašljucanje pokojnog otca nije se više javljalo

iza vratiju... To je sad moja kuća, ja sam za sve odgovoran i nema više nikoga, na koga bi se mogao osloniti... a ova ovdje još spava, ova...

Hilma se još uviek nije probudila. Možda je ove noći, dok je njen muž spavao, proživljavala svoja uzbuđenja, pa je zaspala tek pred kratko vrieme. Kustaa se tiho obuče. Morao je, ta već je bilo jutro, rano, zimsko svakodnevno jutro. Kad su jutra ovakva, tad ne preostaje gospodaru drugo, već ustati smjesta čim se probudi, bez obzira kakvu je noć proveo. Pa ako je smiren, ako je sve u redu, tada on nema povoda da se ogledava za gazdaricom, jer je ona ustala već davno prije, probudila služinčad, koja nikad ne ustaje sama od sebe. Sretan gospodar nema razloga za mozganje i razmišljanje, kad u svitanje polazi k staji, te već iz vana začuje poznato rzanje svoga konja za uprezanje. A njegovi ljudi dolaze odmah iza njega i svatko zna što ima raditi.

No jutros su na Salmelusu djevojke isto tako spavale kao i njihova gospodarica, a ni mužkarce nije bilo nigdje vidjeti. — A gospodar, što je upravo prelazio preko dvorišta, bio je zadubljen u misli.

Kustaa je pošao u staju i svršavao tamo uobičajene poslove: zapalio je fenjer, skupio gnoj na jednu hrpu i timario svoga konja. Onda ga je upregnuo. Kod toga je čitavo vrieme imao osjećaj, kao da ga netko drugi promatra kod posla njegovim očima i pokušava da odgoneta njegove namjere. On zapravo i nije imao nikakvih namjera — no nekamo je morao poći. Saonice za prievoz gnoja stajale su pred stajom još od prije blagdana, pa će one, čim svane, krenuti opet na svoj put. Kod tog posla gospodar nije bio potreban. To jest, on bi možda i bio potreban, samo što je on sad nakanio da se odveze na neku daleku livadu, gdje leže plastovi siena. I to je bio posao prikladan za mužkarca, a za samoga gazdu najprikladniji upravo sad u tjednu nakon blagdana. Bilo bi dakako bolje odgovaralo, da se odvezao onamo dva tri sata kasnije, ali što prije — to bolje.

Kad je pritegnuo konju poprug, oklievao je jedan čas, kao da razmišlja zajedno sa svojom životinjom. Bilo je sasvim tiho, vlažno zimsko jutro, tako tiho, te se jasno moglo razabrati, kako konju kruli u želudcu. Kad je zatim konj stresao sa sebe posljednju toplinu iz staje, začuje se bučni zveket orme i ruda na saonicama.

U to je prošla služavka Loviisa, vidjela, kako je konj upregnut u saonice za sieno, razabrala je gospodarevu namjeru, pa je prema tome mogla i da javi gospodarici. Na stepenicama se još jednom okrene, a zatim ode dršćući od zime u kuhinju, a Kustaa je još vidio kako je tamo zapalila svjetiljku. Sad je bio na čistu, da se može mirno odvezti. Bilo je posve suvišno otići unutra i reći kamo se sprema.

Brzinu vožnje prepustio je svom konju. Bilo je tako rano, da će još svakako prije dana stići na livadu. Za vrieme vožnje, dok je uzpravno stajao u saonicama, mogao se sasvim prepustiti svojim mislima. Put je vodio preko polja, kroz šume, uviek sigurnim tragom. Bio je samo jedan trag saonica; razmak jednog i drugog traga svjedoči, kako su kroz pokoljenja gradili jednu vrst saonica. Saonice sina mogle su ići točno onim tragovima, što ih je još otac označio sa svojim saonicama.

Kustaa je razmišljao što da radi. Mučio ga je neodređeni osjećaj, da se nečega mora osloboditi. No što je to zapravo bilo, nije mogao odkriti. Bilo je ugodno ulaziti ovako sve dalje u pustu šumu. Duboka, sniežna šuma uljuljavala je čovjeka u zaborav, oslobađala ga onih muka, što ih je sam sebi stvarao unutar četiri zida. Ovdje može čovjek naći zaborav, premda se one misli iz onoga svieta, izvan ove mirne šume, najposlije ipak vraćaju da bi prosliedile svoj uviek isti, vječni tok.

Osloboditi se svega, nikad više vidjeti, nikad se više sjetiti... bar ne onog nitkova, što su mu vrat tek jučer zahvatili njegovi prsti i na kojega u ovom trenutku uobće nije mogao misliti kao na stvorenje što nosi ljudsko ime. Dok je on stajao tako u svojim saonicama i dočaravao sebi ovakvo rješenje, navaljivalo je na njega koješta

drugo, što je ipak bez prestanka bilo u vezi s tim klipanom. Koliba Plihtarijevih, njihova kćerka što se upravo probudila u svojoj sobi na Salmelusu — po prvi put, odkad je gazdarica, bez svoga muža kraj sebe. Da, pa onda i sam Salmelus, čitavo gospodarstvo, što više i oni, koji su mu sve to namrli: majka, otac, svi su oni bili maglovito upleteni u te njegove misli, u te njegove čežnje za oslobođenjem, pa na kraju i sam on — kao da se mora osloboditi i samoga sebe, a zatim i ono, što se treba tek roditi... Po prvi put je mislio Kustaa na nerođeno jasno i otvoreno. Pa i otale su putovale misli neumoljivo spram iste ranjave točke. Gušilo ga: kako je taj nitkov samo gurnuo Hilmu spram peći, upravo u času kad je on ušao, to jest i nije ušao pravodobno — još je vidio, kako je tielo njegove žene posrnulo kraj peći. A sad je nakon toga imao osjećaj, kao da mu onaj individuum nije pružio dovoljnu zadovoljštinu, i kao da tu zadovoljštinu ne će nikad ni dobiti. Jer takova šta treba osvetiti u istom trenutku.

U njegovoj je mašti slika Plihtarijevog Iivarija rasla sve više i više; tu više nije pomogla ni sniežna šuma, što je uostalom u ovom svitanju djelovala pepeljasto i tmurno. Plihtarijev Iivari — taj pijani nitkov — podigao je ruku na njegovu ženu u drugom stanju, koja je još uz to — oh — sestra toga lopova! Sve mučnije izplelo se sve u njem, sve ga je više gušilo i sve mu se jače gadilo ono na što je morao misliti. Kustaa nije mogao dokrajčiti misao, nije se usudio. Ali negdje je u podsviesti osjetio, da se onaj čovjek ogriešio i o njegovo nerođeno diete, a ne samo o majku. I da je taj čovjek s tim svojim činom odgurnuo i njega sa svog mjesta kao otca, s mjesta, koje još nije postojalo, ali je već živjelo u mislima. Zgrozio se zbog svog vlastitog duševnog stanja. Zašto je uobće pošao s kolima jutros tako rano? Put kao da mu je govorio: ovuda se možeš voziti koliko ti drago, no ja ti ipak ne mogu pomoći. Jednom ćeš se ipak morati vratiti kući.

Put je vodio pokraj kolibe Vuorenmaaovih. Na to nije mislio, kad je pošao. Došli su do nizbrdice, pa je konj dakako potrčao u kasu. No na povratku uz brdo s teretom siena pošli su mnogo polaganije. Uostalom on ovaj čas i nije osjećao neku nesklonost spram Vuorenmaaovih. Naprotiv, pomisao na njih pobudila je u njem nešto novo, ugodno. Stari je Vuorenmaa ostao u svim prilikama života pravi čovjek. Dobro se slagao i sa starim pokojnim gospodarom na Salmelusu.

Na povratku stao je konj sam od sebe ispred Vuorenmaaovog bunara. Kustaa nagrabi vode, pa kad je vidio, kako se nekoliko glava pomolilo na prozoru, smatrao je, da će biti pristojno svratiti k njima. Osim toga i sam je dobrano ožednio.

Stari je stajao nasred sobe spreman na odlazak. Pogledao je mladoga Salmelusa oštrim nepovjerljivim pogledom. Upravo se spremao na Salmelus, — zar je već toliko zakasnio, kad je gospodar dospio posvršavati toliko toga.

Nakon blagdana ne treba se čovjek tako žuriti. Vuorenmaa se može sad povezti s njim na vozu siena. Bit će ugodnije za staroga čovjeka leći na sieno, nego pješačiti. — Pa dobro. Istina je, na kraju, kad bude svemu kraj, morat će i onako leći!

Iz pokrajne komorice čulo se zibanje zibke; zatim su je odgurali na neko drugo mjesto, pa je buka postala slabija. Najposlije je sasvim prestala, a u sobu stupi Eeva, blieda i prilično neuredna. Kustaa zamoli da nešto popije. Majka reče Eevi, neka donese pivo, no prije treba da ga ugrije.

Donieli su pivo, a gost utvrdi, kako ono ima upravo pravi stupanj jakosti. Razgovor je zapinjao, palo je nekoliko nesigurnih i značajnih rieči, dok najposlije nisu počeli govoriti o stvari sasvm otvoreno. Pa kad su već dotle doprli, onda su počeli razpravljati na dugo i široko. Stari je Vuorenmaa još jednom objasnio stvar onako kako je on shvaća: on je duduše siromah, ali zato ipak ne će dopustiti da ga netko vuče za nos. Na kraju je

ustao i tako razgovarao, ali je onda požurivao sve jače, da pođu već jednom na Salmelus, barem on mora svakako otići, a gospodar neka čini što ga je volja. Odlučnom kretnjom navuče rukavice s jednim prstom.

Kustaa nije pošao s njim. Njegov je konj još i za vrieme ranih popodnevnih sati stajao tamo kod kapije. Neka je žena prošla onuda, prepoznala ga i čudila se u sebi, jer je znala u kakvim su odnosima Vuorenmaaovi s Plihtarijevima. Unutra su padale težke rieči, o tom nema sumnje. U svakom je slučaju ta stvar tako zanimljiva, da to treba na neki način dojaviti i u kuhinju na Salmelusu. A za jedan sat ona je već uistinu tamo blebetala:

— Posve je sigurno, da je to gospodar sa Salmelusa. Ta valjda poznajem njegovog konja. A Vuorenmaaova žena nosila mu je pivo. Nije ni čudo, što imaju piva u kući, sad oni mogu svašta, dobili su dosta novaca, pa je pravo i pošteno, da počaste njime i gazdu Salmelusa!

To je čula i Hilma. Ostavila je kuhinju bez rieči. Već se mračilo.

Kustaa se kod Vuorenmaaovih osjećao vrlo dobro. Raspoložen od piva prosjedio je u razgovoru sa ženama jedan sat za drugim. Stari je Vuorenmaa i onako već davno otišao. Eeva, kćerka s nezakonitim djetetom, ostala je s njim dotle, dok bi majka svršavala kućne poslove. Njeno je vladanje bilo mirno i dostojanstveno, i ona je vrlo spretno pokušavala da Salmelusovo sporo pripoviedanje odvrati od stranputica. Njih dvoje, Salmelus i Eeva, nisu imali razloga da se ljute jedno na drugo, — tim više što su oboje stajali u neku ruku u sličnim odnosima spram obitelji Plihtari. Kustaa je htio platiti pivo, ali je majka to odbila:

— Pa ne držimo mi krčmu, a nismo ni lakomisleni, premda je naša Eeva imala nesreću... Uostalom, ne znam da li je istina, ali pričaju, da je gospodar svotu za poravnanje dao već jednom Plihtarijevima, pa da su oni novac za sebe potrošili, tako da je gospodar to još jedanput morao dati? — To jest, sigurno ne znam ni to, ali Iivari je navodno jučer u selu to raztrubio, a i inače se hvalisao i brbljao koješta...

Ovoga časa Kustaa kao da se probudio. Neko je vrieme zurio na svoj vrč, izpio ostatak, kratko se oprostio i nije ništa drugo rekao. Mirnim izražajem lica izašao je kroz vrata, sišao ponešto nesigurnim koracima niz strme stepenice, napojio još jednom svoga konja i popeo se na voz siena.

Zimski je dan u pustom šumskom kraju bio na izmaku.

A kod kuće na Salmelusu također.

— Tako, tako? Zar su naše sjenokoše tako daleko, da ti treba čitav dan za put tamo i natrag? — pitala je Hilma, kad je Kustaa ušao u sobu.

Po prvi put govorila je ona s njim takvim tonom. Tokom dana bila je prisutnost gospodara u kući po nekoliko puta potrebna, pa se Hilma morala sama za sve brinuti. I novce bi bila trebala, ali nije našla, koliko je bilo potrebno.

Kako njeno gunđanje nije prestalo, reče Kustaa s umornim smieškom:

— Zar su Plihtarijevi još nekome dužni alimentaciju?

To je čini se bila najgrublja rieč, što je taj čovjek dosad rekao svojoj ženi.

— Možda, — odgovori Hilma. — Čini se, da ti ipak imaš udjela u tom djetetu, jer kako bi inače mogao tako dugo ostati kod te osobe.

Kustaa osjeti kako su mu se ukrutile crte lica. Njegov je pogled zablistao, jedan se čas činilo kao da će se baciti na ženu. U pogledu žene zatitra lagani porugljivi smiešak, ona se nije nimalo bojala. Stajala je mirno i izazovno, zaštićena još nerođenim. Kustaa osjeti kao da mu se taj čas suprostavilo dvoje. Prođe ga jeza: osjeti se u svom vlastitom domu kao stranac u kući neprijatelja.

Iz takvoga se stanja ne može čovjek nikad više posve osloboditi. Duševna veza između muža i žene nalik je organizmu, pa kad u njem jednom napuknu izvjestne žilice i vlakna, to onda nikad više ne može zarasti. Bilo bi najmudrije odnositi se spram ljubavi već odmah u početku oporo i škrto. A još mudrije bi bilo, kad bi mužkarac doveo sebi ženu »iza devet brda i devet dolina«.

SUSJEDI su već ove zime zapažali na Salmelusovu gospodarstvu svašta, što je sad bilo drugčije, nego za vrieme prijašnjih gospodara. Tako su po neke stvari, što je trebalo popraviti: razklimana ograda, slomljena letva, — ostale u tom stanju duže nego prije. Radovi na oranici, što ih je trebalo posvršavati u jesen, čekali su do proljeća, a odvodni prokopi na ugaru nisu bili izkopani. Tako su prolazile godine. Nije vriedno da se zadržimo kod njih.

A ni sudbina podmladka nije bila osobito ružičasta.

Onaj dan, kad je Hilma po prvi put ležala u babinjama, bio je na svoj način vrhunac u životu mladoga Salmelusa. Gazdarica je ujutro ustala kao obično i sjedila uz kuhinjski stol, odakle je blieda i jadna ravnala kućnim poslovima, kako je to najbolje mogla, a dakako i popuštala, ako bi služavka htjela učiniti nešto drugčije.

— Ah pusti, ja ne mogu više i ne znam više...

Ona je opet, kao obično u posljednje vrieme, podigla malo suknju da vidi jesu li joj zglobovi i listovi natekli opet jače. Odjednom joj se ukoči pogled, podigne se i ostane stajati podbočena rukama o rub stola. Loviisa primieti, da joj se prsti grče.

— Gazdarice, što je? Da pozovem gazdu?

Kad je Kustaa ušao, našao je Hilmu već u sobi, gdje je stajala nekako čudno zgrčena, naslonjena leđima na vrata. Od onog ponedjeljka nakon Božića pa sve dosad bio je njihov odnos, kakav se mogao i očekivati. Ipak nisu ništa pokazivali pred drugima; u prisutnosti stranih ljudi nije između njih još uviek dolazilo do rječkanja. Od onda

nije nitko od Plihtarijevih dolazio na Salmelus. Kustaa je uglavnom svršavao poslove izvan kuće, a uveče nije bilo što da se priča. Čim se više približavalo Hilmino vrieme, tim se Kustaa sve više osjećao nekako podređen, bez obzira na to kako se ona držala spram njega. Pomalo je izbliedila i uspomena na onaj nastup kod Plihtarijevih. Ipak bi ga kadkad, kad bi bez rieči ležao pokraj žene u bračnoj postelji, spopadala ona odvratna predočba, predočba o nekom — što se zove tako i tako — i koji je upravo oskvrnuo njegov najdublji osjećaj otčinstva. Njegova radost zbog djeteta nije bila više takva kao što bi čovjek mislio, pogotovo kad zna, kako je snažan bio njegov mužkarački osjećaj u onim prvim danima očekivanja. Sada je došao do one točke, gdje se još instinktivno borio protiv navale užasnih predočbi, kako mu ne bi prodrle u sviest, u bojazni da ne postanu jasne želje.

Sada, kad je stupio u nekadašnju gostinjsku sobu, s kojom su ga vezale tolike uspomene, osjeti ipak kako kroz njega struji val nove topline. Taj je osjećaj bio namienjen ženi, jer je njeno stanje očito vapilo za obranbenim instinktom mužkarca. Kustaa pristupi svojoj ženi, položi ruku sasvim nehotice na njeno rame i zapita je nešto sporedno i beznačajno. Ona ga pogleda, a njen ga izražaj lica zaprepasti. Lice joj je bilo kao neki dio tiela, što ga u takvom stanju nikad ne bi smjelo vidjeti oko mužkarca.

— Hoćeš li poći do tetke Tonttile? Reci joj, neka dođe, ali tako, da to ne opazi odmah čitavo selo... A Plihtarijevima ne treba slati. Hajde sad..., — i ona težko zastenje.

Ovaj dan je dakle izabrao usud, da bude onaj veliki iznimni dan, što ga ova kuća nije doživjela od rođenja mladoga gospodara. Viest, da su kod gospodarice započeli trudovi kao da je prigušila čitavo raspoloženje kuće, no ono je zapravo postalo svečanije, uzbudljivije. Mlade služavke, poludjeca, osjetile su sada svoju važnost. Danas je čitava kuća bila u rukama stare Tonttile. Ona

je izdavala zapoviedi, sve onako uzput, a da nikoga nije počastila ni pogledom, premda je to bila inače vrlo dobroćudna žena. Što dalje, to je njeno lice postajalo sve ozbiljnije.

Gazda je imao napolju posla, a po mogućnosti je udešavao tako, da bude što više sam. Čas je nešto radio u drvarnici, onda opet u hambaru ili sušionici. Jednom je pošao onamo, a kad je ušao, nije se više mogao sjetiti što je htio. Otvorio je samo vrata i — eto tu je ono mjesto, gdje su našli njegova otca mrtva. Sin je stajao tiho, pogled mu je plamsao uokolo. Zar je zato ušao ovamo? Na ovom mjestu, gdje je ležalo mrtvo tielo, trebao mu je progovoriti otčev duh, no činilo se, da taj duh spava svoj vlastiti san tamo izpod peći sušionice. On nije imao ništa da kaže svom sinu.

Kustaa sjedne na prag sušionice poluokrenut napolje, kao da mu je ovdje ipak najbolje. Odavle je vidio kuću, pa i prozor iza kojeg je Hilma ležala — Hilma, koju je onda uzeo i koja će sad dobiti njegovo diete. On je doduše samo sasvim nejasno naslućivao sve te neprilike poroda, ali da je to — bez obzira na boli — još i u vezi s velikim gubitkom krvi i još sa svačim, što treba ostati nezapaženo, to je znao. Kod čitave stvari bilo je nešto, što je izpunjalo mukom osjećaje mužkarca, — a sa svim tim bilo je opet u vezi ono što se nedavno dogodilo, u prvom redu Iivari. Kao da je i on bio negdje u blizini one sobe i kao da govori, da je on prisutan i kod takvih stvari, ali da ipak nikad ne će kleknuti do nogu gazde Salmelusa... A kraj njega njegova majka Tilta... a onda vožnja po sieno... a eno tamo treba sad da dođe na sviet nešto, što je na taj način... oh... Onaj osjećaj užasa, što se već gotovo pretvorio u želju, navalio je opet da prekorači u sviest. Kustaa zajeca u duši, upadne u sušionicu i postavi se bez razmišljanja točno na ono mjesto, gdje je ležao njegov mrtvi otac. Tamo je stajao nepomično. Pomalo mu postane pri duši kao za vrieme djetinjstva, kao malom dječaku. Onda se okrene i pođe natrag u kuću.

U to su ga već i tražili. U svim je sobama vladala neobična, zagušljiva tišina. Loviisa izađe polako iz sobe, gdje je ležala rodilja, i reče tiho, koliko je to najviše mogla:

— Dobro bi bilo, da gospodar ode unutra. — Njen je glas zvučio vrlo čudnovato.

On je ušao.

Lice tetke Tontille bilo je sasvim osebujno tronuto, kao da je plakala bez suza. Kustaa se posljednjih dana osjećao strano u ovim vlastitim svojim prostorijama: ovoga trenutka spopao ga taj osjećaj još jače. Sve su stvari u sobi djelovale drugčije nego prije, pa i sam je krevet bio pomaknut, tako da je ostao slobodan prolaz između stiene i kreveta. Tetka Tonttila stajala je do kreveta. Hilma je ležala u krevetu, blieda, s umorno zatvorenim očima; nije ih otvorila čak ni onda, kad je Kustaa stupio bliže. Najslađe nježnosti i najsrdačnije rieči ljubavi, što ih je ova slaba, neznatna žena dala svome mužu, kao da su se jednim udarcem stropoštale u njegovu dušu poput sveobuhvatnog dojma. To je trenutak, kad se mužu odkriva koliko je još snažna njegova sklonost spram vlastite žene.

— Ljudska pomoć nije tu više ništa koristila i ne će koristiti, ako ne pomogne sam gospodin Bog, — reče stara Tonttila tihim, pobožnim glasom.

I dok je to govorila, gledala je ta stara žena na maleni svežanj, što je ležao poprieko, na dnu kreveta. I Kustaa se okrene onamo čudnim praznim pogledom, koji zapravo nije ništa tražio. Pa ipak je vidio: iz zamotka je virila crno crvena dječja glavica bez života.

Kustaa dakako nije mogao shvatiti, da je to diete, još manje da je to njegovo diete, pa ni to, da to diete ne živi. Kad je najposlije shvatio, zapao je u čudnovato duševno stanje. Na njem se nije mogla vidjeti nikakva zdvojnost, pa čak ni najmanji trag žalosti. Primalju Tonttilu je to toliko začudilo, da je na čas zaboravila na vlastitu tronutost. Ona je sad po prvi put utvrdila, da Kustaa podsjeća na svog otca, pokojnog Vihtorija. Ni

njegovo lice nije nikad ništa odavalo. Tetka Tonttila bila je prisutna i onda kad se rodio Kustaa, pa je u njem još uviek gledala dječaka. Sad je taj Salmelusov dječak tako reći pred njenim očima poprimio izražaj ozjbiljnosti odrasla čovjeka, isto onako, kao što kadkad pred našim očima nastaje oblak na nebu, širi se i raste, dok se ne razvije do ogromnih razmjera.

Kustaa ni u najdubljoj dubini svoje duše nije osjetio u taj čas ni zdvojnost ni žalost. Polako se ipak počelo na njegovu licu odražavati ono što se u njem događalo, no to je bilo nešto sasvim neočekivano: izraziti osjećaj oslobođenja, što je započeo već tamo u sušionici, a sada je doživio svoj vrhunac. Lice pobjednika u dvoboju — u času, kad se sekundanti poraženoga trude oko umirućega, mora da ima taj izražaj kao sad njegovo, dok je gledao na mrtvo diete.

Obrati se Hilmi; ona se već toliko pribrala, da ga je primietila. Obrazi su joj se sasvim lagano zarumenili. Kustaa je to opazio poput nekoga, tko opaža prve trakove sunca, pošto je bez sna dočekao jutro. A tetka Tonttila vidjela je sad nešto, što dosad u svom zvanju među seljacima nije nikad vidjela: Kustaa se sagnuo nad svoju ženu i položio lice na njeno čelo. To je bio njegov način milovanja. Hilma je to dobro poznavala još iz onoga doba kao djevojka. Sad je on to učinio u prisutnosti treće osobe, u prisutnosti te dobroćudne stare žene. On osjeti, kako njegovo lice grije Hilmino ledeno čelo.

Nešto se vratilo, — ne doduše do prijašnje, ali ipak do izvjestne jakosti, pa je onda u biti tako i ostalo.

Njihov je brak bio ono, što je bio. Pa i inače donio je ovaj dan i ovaj čas ponovno među njih onu izvjestnu stalnost. Oni su opet ostali sami i tako se neprimjetno udaljili od ljudi. Bilo je trenutaka idućih godina, kad su ponovno uzplamsali osjećaji i razpoloženja iz doba prvih sretnih dana Hilmina boravka u ovoj kući kao gazdarice, iz doba dok su još živjeli nevjenčano. Ona je to sama osjetila i upozorila na to muža.

Obitelj Plihtari postojala je naravno također još uviek: Iivari, starci i ostali. Kadkad bi se pojavili na Salmelusu, došli su u rodbinske pohode. No Hilma se nakon svoje prve nesretno završene trudnoće odnosila spram njih dosta hladno. Ona je doduše još uviek dielila s njima njihove sitne boli i radosti, ali se više nije upuštala u njihove intimne prilike. Iivar je uostalom boravio većinu vremena idućih godina u nekom drugom kraju na šumskim radovima, tako da nije dolazio u neposredni dodir sa Salmelusom. Nakon onog trenutka, što ga je Kustaa proživio uz Hilmin krevet prigodom njenog prvog porođaja, kao da se ublažila i njegova nesklonost spram šurjaka, tog nevaljalca. Tu i tamo je još doduše sanjao takve stvari, te bi ga gušilo još i onda kad se probudio: vidio je mrtvo diete i odjednom je ono postalo istovjetno s onesvieštenim Iivarijem, što ga je on držao za šiju nekad tamo u Plihtarijevoj kolibi.

KUSTAA i Hilma našli su se najposlije u svom braku na utvrđenom kolosjeku, no nikad se više nije vratila ona radostna snaga, toliko potrebna čitavoj njihovoj kući. Hilma zapravo i nije imala to svojstvo u sebi: ona je bila u stvari slabo diete, rođeno i odraslo u kolibi, što nije moglo baštiniti snagu. Gospodarstvo je prvih godina usljed udaraca sudbine pošlo za korak unatrag. Što dalje, sve je više bilo nalik na ona srednja imanja s mnogo djece, gdje se gospodari probijaju težkom mukom, upravo tek toliko da mogu plaćati dugove. Doskora je bračni par Salmelus pao na još niži stupanj. Promatrajući po izvanjskim znakovima, njihov se život više nije razlikovao od života Hilmina još dok je bila kod kuće.

Kao da se nešto vratilo prigodom onog nesretnog porođaja. No mnogo je toga nestalo za uviek. Uostalom, da je i sve proteklo dobro i da onog nesretnog posjeta kod Plihtarijevih uobće nije bilo, ipak bi se sve bilo promienilo. Hilma nije bila više ona mlada djevojka u punom cvatu, što je razplamsavala ćutila mladoga Salmelusa, te poklanjala njegovoj mladosti dane i tjedne

pune blagdanskog sjaja, što su izpunjavali njegovu vrelu žudnju. A nadošlo je i niz drugih nedaća: brige i nevolje, što su ga pritisle, a koje ta neznatna mala žena nije bila u stanju odagnati. Kustaa je polazio dalje kroz život, čudio se zbog nastalih neprilika i borio se,... a nije ni pomislo da kod svoje žene potraži pomoć u tim borbama.

ODPRILIKE nakon dvie godine rodio im se dječak; na krštenju je dobio ime Taavetti, prvo krstno ime pokojnog starog Salmelusa. A nakon daljnje dvie godine došla je djevojčica, koju su prozvali Laura, također po starom obiteljskom imenu Salmelusovih.

Nikad još nije Kustaa Salmelus bio u svojim težkim životnim prilikama pao tako duboko kao u vrieme rođenja jednog i drugog djeteta i nakon toga. U tim godinama nestalo je često sasvim onog njegovom osebujnog smieška, no mjesto njega nije bilo ni sjene one mužkaračke srčbe poznate iz njegovih mlađih godina u doba njegove hladnokrvne snage, kad nije moglo biti ni govora o tom, da se on pokori bilo kome ili bilo čemu. Sad se dešavalo svašta, zbog čega se nije izplatilo ljutiti i što je čovjeka postepeno umekšavalo. Neka se crta popustljivosti i mlitavosti uvukla u gospodarstvo, a jednoga je dana došlo do toga, te je Kustaa Salmelus podpisao obveznicu u sobi gazde Roimala isto onako kao što je u doba, dok je Kustaa bio još dječak, gdjekoji čovjek u kaputu od čohe i u pustenim čizmama, što je zapao u potežkoće, podpisivao obveznicu u sobi staroga gazde Salmelusa. On se vrlo dobro sjećao tih starih zakupnika i malih posjednika crvenih od uzrujavanja, uznemirenih i uzbuđenih, kojima je njegov otac utuvljivao u glavu, kako je važno da redovito odplaćuju kamate. U njem su se sve češće javljale takove uspomene na mrtvoga otca i na svoju mladost, kad je on sam malo pomalo utjerivao te tražbine. Sada je Roimala, najdebljі čovjek u čitavoj okolici, čija je težina dobrano premašila stotinu kilograma, gladio svoje zaliske i upozoravao, da svakako

mora dobiti kamate na dan dospieća. Zatim se nakašljao, useknuo i počeo pričati o skorim izborima, te se kod toga mnogo zalagao za nekog kandidata, koji je kasnije uistinu bio izabran.

I gazda Roimala je dospio u zemaljski sabor, pa je tamo pokrenuo pitanje izsušenja Hanhijärvija, to jest da država dade podporu u tu svrhu. Priedlog bude prihvaćen. Roimalovo nasljedno dobro kao i dobar dio zemljišta, što ga je naknadno nakupovao, graničilo je uz ono jezero, što je trebalo izsušiti, pa je zato bilo posve razumljivo, što se on toliko zauzeo za tu stvar u saboru. No ta je stvar bila u probitku i nekoliko drugih gospodara, tako je na primjer i dobro Salmelus graničilo na jednom mjestu s jezerom. Sada je svaki od zainteresiranih morao doprinieti u tu svrhu po neku svotu, jer državna pomoć nije pokrila sve troškove. Roimala se nalazio na čelu čitavog tog poduzeća, pa je svakome bilo jasno, da će se stvari razvijati onako, kako on to hoće, kao i to, da će Roimala svakako imati od toga najveće koristi.

Obiteljski život na Salmelusu nalazio se upravo u to vrieme na najočajnijem stepenu. Djeca su slabo uspievala, često su bila bolestna, tako da je zibka po čitave noći bila u pokretu. Stara gostinjska soba, iz koje je nekad sjala svježina i čistoća nenastanjene prostorije, a koja je sad pukim slučajem pretvorena u spavaonicu bračnoga para, premda je pokraj nje bila prikladnija soba, komora staroga gazde, — sada je ta soba po čitave noći vonjala po maloj djeci i vlažnim pelenama. Provoditi tamo večeri nije bio za muža također nikakav užitak, pogotovo kad je žena bez prestanka jadikovala čas zbog nekih boli, čas zbog kašlja.

Kustaa nije nabavljao alkohol osim za svetčane prigode, no na Salmelusu nisu mnogo svetkovali. Ipak se u tim godinama češće dešavalo da se Kustaa dao na piće, kad bi došao u selo. Uviek se tako desilo, da bi došao nekamo upravo kad su pili — i to tim češće, što se više jada gomilalo kod kuće. Jednom je zapao u takvo stanje,

te uobće nije znao što čini. Bilo je to nakon neke sjednice, kad su se zainteresirani gospodari sporazumjeli glede troškova izsušenja Hanhijärvija, te ujedno položili novac. Sjednica je održana kod Roimale. Kako Salmelus i još jedan manji posjednik nisu imali kod sebe gotova novca, te se na to žalili, to im je Roimala dao potrebnu svotu kao zajam. Podpisali su obveznice, a Roimala im je dao namire. Novac nisu ni vidjeli. Kad su nakon sjednice još neko vrieme ostali zajedno i pili, povukao je neki stari gospodar, prijatelj pokojnog Salmelusa, mladoga gospodara na stranu i upozorio ga s nekoliko rieči na Roimalu.

— Bolje da si prodao nešto šume, — rekao mu je starac.

— Da prodam šumu? Ne, šumu ne ću prodavati. I pokojni je otac bio uviek protiv toga, — odgovori mu Kustaa.

— Tvoj je otac mogao biti protiv toga, jer su kod njega stvari, što se tiče zajmova, stajale upravo obratno nego kod tebe.

Kad se Kustaa ujutro probudio, nije znao pravo, kako je dospio kući. Ipak mu je jedno bilo jasno pred očima: Stari je Roimala imao sada u ladici svog ormara dvie obveznice, što ih je Kustaa podpisao... Hilma je još ležala u krevetu. Nije spavala, no nije se ni pomakla premda je vidjela gdje Kustaa ustaje. Činilo se kao da razmišlja nešto vrlo žalostno. Jedno je diete ležalo kraj nje, drugo se deralo u kuhinji. Služavka je pokušavala da ga umiri. Bilo je dakle već tako kasno, da je i družina ustala, dok su gazda i gazdarica još ležali u krevetu.

Kustaa se osjećao tako jadno, da se nije mogao pribrati za nikakav posao, jedva je starom Vuorenmaau odgovarao na pitanja o nekim poslovima u gospodarstvu.

Takav je bio njihov zajednički život za vrieme njihovih najboljih godina. Činilo se već gotovo da se nakon ovo dvoje djece treće ne će više ni roditi. No došlo je vrieme i za to. To treće diete bila je Silja, jedino njihovo diete koje se odhranilo. Postanak toga djeteta bio je povezan doživljajem, što je usrećio već gotovo posve neveseli život roditelja. Ono razpoloženje, što je onda izpunilo njihovu dušu, podsjećalo je čudesno na ono prvo vrieme, kad se Hilma uselila na Salemus, na vrieme kad je snažna ljubav smiono protjerala iz gostinjske sobe Salmelusa stari naslieđeni duh.

Hilma i Kustaa bili su pozvani na svatbu u istu onu kuću, gdje je Kustaa bio na svatbi onda, kad su Hilmu odpustili iz službe na Salmelusu. Taj veleposjed ležao je u trećoj župi, pa su morali svakako tamo i prenoćiti. Što više, ostali su tamo dvie noći. Oni su se za vrieme tih dana i noći, daleko od svoje kuće, sasvim čudesno pomladili. Jedva da su jednu noć spavali zajedno izvan svoje kuće od doba, kad je onog prvog ljeta dolazio Kustaa k Hilmi na Plihtari... Svatba je bila sjajna i trajala je tri dana; između pojedinih obroka gosti su plesali i praznili čaše jakog piva. I Kustaa Salmelus je plesao; uveče, na dan vjenčanja uspjelo mu je sklonuti Hilmu da odpleše samo jednu polonezu, no drugoga dana plesala je već polku i mazurku. Bila je neobično krasna svečanost. U velikoj kući bilo je mnogo prostorija. Obitelji, što su stanovale udaljenije, dobile su svaka po jednu gostinjsku sobu za sebe, mladež je dobila zajedničko prenoćište na podu u velikim dvoranama. Tamo brbljanju i smiehu nije bilo kraja sve do zore, no parove, što su noćili po sobama, nije to smetalo. Mnogi su od njih opojeni i mamurni od bučne svečanosti zadriemali tek nakon dugog vremena u tiesnom zagrljaju.

Svečano razpoloženje potrajalo je još i kod kuće, na Salmelusu. Osobito se Hilma osjećala bezkrajno pomlađena. Još je prve noći u njihovoj svakodnevnoj spavaonici šaptala u uho svome mužu:

— Sasvim je onako kao onda, sjećaš li se još... Vidjet ćemo, hoće li i inače biti kao onda...

Isto kao što sunce prije svog zalazka zasine jače, te svojim sjajem pozlati krošnje drveća u šumi, tako je odjednom u tom svečanom razpoloženju zasjao i život

ovih bračnih drugova. Nevolje svakodnevnog života ugasile su dakako doskora taj naglo razbuktali i kratkotrajni plamen bračne ljubavi, no nešto nisu više mogle ugasiti: spoj dviju živih ljudskih stanica. A plod je rastao i nakon izvjestnog vremena poprimio izvjestni oblik, te počeo sve više sličiti čovjeku. Nitko to nije vidio, jer se sve događalo u majčinoj utrobi, uz koju je plod bio povezan arterijom što je snažno odkucavala.

Nadošlo je opet vrieme Hilmina porođaja, četvrtog i posljednjeg. Još nerođeno micalo je već snažno svojim udovima, no sad je u sasvim nepredviđenom trenutku počelo činiti i druge pokrete. Okrenulo je svoju glavu tako, kako je to tražio put, kojim je trebalo da pođe, zatim je okrenulo ramena, pa najposlije i trup sa svim udovima — dok nije čitavo izašlo na svietlo svieta. Pupkovina bje odvojena, i tako je započela da živi život jedna djevojčica.

Porođaj nije bio težak, a Hilma je — iako vrlo izmorena — bila mirna i sretna. Takvu ju je našao Kustaa, kad je pristupio njenom krevetu. Bilo je to jednog proljetnog popodneva, trakovi sunca budili su dašak sreće u toj staroj odaji. Ušla je tetka Tonttila s jakom kavom, posebno priređenom za tu zgodu, da osvježi malaksalu rodilju. Diete je bilo dobro razvijeno, nakon kupanja spavalo je mirno u košarici mirisavoj od čistoće. Kustaa se sagnuo nad diete i promatrao ga. Njegov je smiešak bio vedriji no ikad. Pa i sama starija bljedolika djeca pričinjala su se taj dan privlačivija nego inače.

Diete se nakon nekoliko sati probudilo. Položili su ga na majčina prsa i ono je smjesta počelo revno sisati. Živjelo je. Otac je to gledao i zaboravio na sve svoje brige.

A briga je imao mnogo. Već je po nekoliko puta morao zatražiti od Roimale daljnje zajmove, kako bi mu mogao platiti kamate. A Roimala je davao. Pronicavi su susjedi počeli naslućivati, u kojem se pravcu razvija njegov odnos spram Roimale. — Bilo bi najbolje — govorili su međusobno — da Kusta proda čitavo svoje

imanje i da kupi manje, kad mu ovo veliko i onako ništa više ne nosi. Jer na kraju će ipak sve to pasti u ruke Roimale. Ako Kustaa još više osiromaši, od toga će i onako samo Roimala imati koristi. — Kadkad su ozbiljni susjedi tumačili to i samom Salmelusu, dok bi sjedili uz punč.

Uistinu je gospodarstvo pošlo sve dublje nizbrdo, a nije ni čudo, kad je gazdarica tako velikog imanja bila sve slabija i sve malaksalija. I Kustaa je osjetio, kako to pomalo lomi njegovu snagu; i da nije bilo najmlađeg djeteta, njegovog ljubimčeta, on bi se po svoj prilici bio odlučio da proda imanje. No djevojčica, što je na krštenju dobila ime Cecilija, a zvali su je Silja, rasla je i razvijala se i nije znala ništa o nedaćama na tom svietu. Ona je imala velike, blage oči i liepe trepavice. Oči su joj u početku bile gotovo posve crne, ali su s vremenom postale smeđe. U svojim crtama imala je Silja nešto od otca, a stari su ljudi nalazili, da diete napadno podsjeća na majku svoga otca u mladim godinama. Bilo je sasvim čudnovato, kako je dvoje starije djece bilo sve više zasjenjeno kraj ovog najmlađeg, kojim su se svi bavili i postupali s njim odprilike onako, kao što su nekad postupali s jedincem i zjenicom oka uglednih posjednika Salmelusa, s djetetom koje se zvalo Kustaa.

Dvoje starije djece, Taave i Laura, nisu ni za koga više imala neko osobito značenje. Ona su hodala rukom o ruku naokolo, tiho, plaho, kao da samo međusobno nalaze najsigurniji oslon. Životarila su dok je prošlo njihovo vrieme i dok nisu jedno kraj drugoga legli u zajedničku postelju, da bi im život u razmaku od jednoga dana polako utrnuo. Zavladala je vrlo opasna epidemija, koja je nemilice harala među djecom u čitavoj okolini, tako da ljudi u tom kraju pričaju o tom još i danas, nakon desetljeća.

Mala Silja nije oboljela, premda je nesmetano smjela ulaziti i izlaziti iz bolesničke sobe svoje braće. Družina ili posjetnici znali bi primietiti: da vidimo što čeka još ovo najmlađe!

Otac Kustaa bio je mučaljiv, ali mu je onaj tihi smiešak opet zatitrao na licu. Kad su sve više učestali udarci sudbine, i kad su navalila sasvim iznimna izkušenja, onda je taj čovjek, što je već prevalio srednje godine, počeo u dubini duše slutiti, da se u svemu što mu je bilo nametnuto krije neka viša sasvim izvanredna zadaća. Zadubljen u misli gotovo osjeti, da mu njegovi pređi odobravaju i kao da mu govore: — Nema sumnje, da bi bila velika stvar uzčuvati i unapriediti naslieđeno dobro, kuću i zemlju, — no jer se s tobom dogodilo ovako, to treba da misliš na to, kako u životu mužkarca ima nešto, što je još važnije sačuvati i izgraditi! — I kao da su na kraju uprli prstom na zdravu malu djevojčicu, koja je u to vrieme — vođena otčevom rukom — već tapkala kraj njega.

Sve su se češće gomilale neprilike u gospodarstvu. Sieno, što je urodilo prošloga ljeta, bilo je većim dielom posve uništeno. U početku je sieno bilo spremljeno još nedovoljno suho, pa se na štaglju ugrijalo tako da su ga morali iznieti da se posuši. Prije nego su dospjeli da ga ovako osušena ponovno spreme, nadošao je pljusak i tako ga smočio, da je bilo vlažnije nego ikad prije. Gazda nije bio kod kuće, pa... da, ovakav gospodar ne bi smio da se suviše zadržava izvan kuće... Ono nešto siena, što su još mogli spasiti, nije mnogo vriedilo. Govorili su: bolja je dobra zobna slama. Imali su pravo, samo što su pod tim okolnostima trošili toliko ljetne slame, da je u najtežim vremenima, na proljeće, upravo kad su djeca oboljela, stanje stoke na Salmelusu zadavalo mnogo brige: kod krava se javilo umekšavanje kostiju, a konji su omršavili. Kustaa je pokušavao da štedi na zrnju, no služavka, što je hranila stoku, izjavi da će otići, ne bude li imala čestite hrane za stoku. Uostalom krave je nemoguće hraniti, ako im se ne daje barem malo siena.

Mnogo se nevolje nakupilo na Salmelusu izvana i iznutra. Kustaa je hodao kao u polusnu. Hilma je sve češće morala liegati u krevet, a da je za to imala dovoljno razloga, mogao je svatko vidjeti i na njenom licu i na

njenim haljinama. Tko je poznavao te predznakove mogao je sa sigurnošću proreći, da gazdarica na Salmelusu ne će više često slušati kukanje kukavice. I Kustaa je bio na čistu, da njima nije više suđena onakva svečanost kao ono onda na svatbi u trećoj župi.

Kusta je jednom pošao onom starom gospodaru, dobrom prijatelju svog pokojnog otca, koji ga je svojedobno opomenuo da bude oprezan.

— Možda biste mi vi mogli pozajmiti, ta vi ste mi savjetovali, da se ne upuštam u poslove s Roimalom, — reče mu Kustaa povjerljivo.

No stari mu je gospodar objašnjavao, kako je to nažalost nemoguće, ma da bi vrlo rado pomogao jedincu Vihtori Salmelusa.

— Vidiš, ja sam star čovjek i moji su dani prema prirodnim zakonima već odbrojeni. Ja ne mogu više ni za pedalj odstupiti s puta, kojim sam hodao u svojim muževnim godinama, a kojim je hodao i tvoj otac, jer bih se inače doskora našao u položaju u kojem si ti sada. Ja nisam bogat, ali vežem kraj s krajem, a dragi mi je Bog pomogao u najtežim vremenima, jer sam i ja sam sebi pomogao. Ti si se toliko zapleo u Roimaline mreže, da se već zbog toga ne bi bilo uputno miešati u tvoje prilike. Ti si, dragi sinko, počinio u svom životu dvie tri stvari, zbog kojih doduše nisi dužan meni polagati račune, ali inače nisam čuo o tebi ništa nedostojno. Naprotiv, mnogo me toga u tvom životu podsjećalo na tvog pokojnog otca. Samo.... — kod toga je častni starac zakimao svojom siedom glavom... — samo, što je tvoj otac bio valjan i dalekovidan gospodar, dok si ti u najboljem slučaju tek osrednji. Ti nosiš u sebi neku vlastelinsku crtu, znam znam, to si nasliedio po majci. No o jednom sam savršeno osvjedočen: iako tvoje zemaljske stvari nisu sasvim onakve kakve bi trebale biti, ali su zato vječne stvari kod tebe u podpunom redu.

Starac ponovi svoj priedlog, da Kustaa proda šumu. No Kustaa izjavi, da Roimala ima hipoteku na cjelokupno imanje i da mu se on obvezao, da će utržak od svake

prodaje ići smjesta u korist Roimalovog potraživanja, pa prodao on ma i jedno jedino stablo s posjeda. A dug je sada već bio tako velik, te bi mnogo toga trebalo prodati da nešto preostane i da se tako izvuče iz škripca, a u to se on — to je Kustaa izjavio otvoreno — ne može upuštati. Osim toga toliko ne bih mogao odmah ni dobiti...

— Da, da, — reče stari gospodar. — Sad mi je već sve jasno. Po svemu se čini, da je Roimala bacio oko i na pilanu. Vlastnik se nalazi u sto neprilika, pa će mu i ta pilana doskora pasti u krilo poput zrele kruške, da, da...

Kustaa je jedva čuo mudrovanje staroga. Bez prestanka je mislio samo na to, u kakvom se užasnom stanju nalaze sad njegovi kod kuće. No kad se stari opet vratio na njegovu stvar, on kao da se probudio i počeo razmišljati o starčevim priedlozima.

— Koliko je meni poznato tvoje stanje, rekao bih, da ono još uviek nije sasvim beznadno. Sad se radi samo o tom, možeš li ti svoje imanje dobro prodati. — No, no — nemoj se samo prestrašiti! Drugi izlaz iz čitave te stvari ne vidim ni sad, a ni u buduće. Roimala je zabio sebi u glavu da bezuvjetno dođe do tvog posjeda. To je jasno. Sad treba poduzeti sve, da mu ne padne u ruke badava. Dobro poznam tvoje imanje, i šume i oranice, pa ti kažem samo toliko: — ja sam o tom već više puta razmišljao — ako tebi Roimala ne plati za tvoj posjed toliko i toliko, onda... onda ću platiti ja.

Posljednje je rieči izgovorio starac samosviestnim naglaskom, zatim je dostojanstveno duboko udahnuo kao da je govorio stojeći, pa onda sjeo.

Jedini rezultat toga posjeta bila je procjena imanja. Međutim njemu je bezuvjetno bio potreban novac; gladna je stoka tražila hranu, a neizplaćena družinčad čekala na svoje nadnice. Nije mu dakle preostalo drugo, već da ode k Roimali.

Ovaj put Roimala kao da nije bio suviše sklon da izvuče novac. I on je počeo nabrajati pogrješke, što ih

je Kustaa počinio u svom životu, no to je kod Roimale zvučilo mnogo neotesanije, nego kod onog starca, prijatelja pokojnog Salmelusa.

— Ovakve stvari rješava obično jedinac velikog posjednika novcem; tako to rade, kako čujem, hehehe, i sinovi siromašnih zakupnika, no ti ćeš to bolje znati...

Kustaa je dosad slušao staroga sav crven u licu, no sad je odjednom probliedio i stisnuo zube. To je bio trenutak njegovog najvećeg poniženja. Što da radi? Ustane. Stari Roimala zašuti, protegne malo svoju težku tjelesinu, te se na svoj uobičajeni način izprsi, a trbuh mu se izticao čitavim svojim ogromnim obsegom. I opet se Kustaa osjeti podpuno osamljen. U tom trenutku nije bio pokraj njega nitko drugi osim njegove vlastite samosviesti. Kao da je ogromno i krupno Roimalino tielo ležalo već čitavom svojom težinom na Salmelusu, i sad je trebalo, što brže to bolje, izvući izpod njega ono što se još dalo izvući: ženu, dvoje bolestne djece, zdravu malu djevočicu, služinčad, stoku... Nije se izplatilo ljutiti na tog starog čovjeka što je sad gladio svoje zaliske: i suviše je star i suviše nepokretan, a da čovjek digne ruku na njega. Kustaa se tiho nasmije, a jedan kut usana ostane mu kod toga otvoren, još se nikad nije nasmijao na taj način. Zatim reče:

— Pa kupite čitavo imanje, ta i onako jedva čekate na to.

Roimala namršti obrve kao što to kadkad čini župnik u crkvi, kad na temelju rieči Božje mora govoriti kod propoviedi o tom, kako zemaljski mamon može lako strovaliti ljudsku dušu u propast. — No vidi, vidi, već mi nudi i čitavo imanje.

— Hm, čini se dakle, da ti zapravo nisi više u stanju da pod tim prilikama zadržiš svoje imanje. Nema sumnje, da bih ga ja mogao kupiti, pa i uzdržavati... makar se onamo i preselio... no — hmda — o takvim stvarima ne može čovjek razpravljati bez groga. — Slušaj, ženo, ne bi li nam doniela malo vruće vode i šećera? — poviče gazda kroz vrata takvim glasom, te Kustaa na

kraju nije mogao ništa drugo, već da se nasmije, premda su rieči Roimaline zvučile tako licemjerno blago, da mu je gotovo pozlilo.

Uostalom, grog je prijao i Kustaa je gotovo uživao, dok ga je pio. Pošto je stvar već dotle došla, onda je sad već mogao ostati ovdje. Ipak je bio na oprezu i pokušavao sačuvati bistru glavu. Roimala je poprimio otčinski glas i govorio s njim odprilike isto onako blago kao ono malo prije, kad je zamolio ženu da im donese sve potrebno za grog. Najprije predloži, da u kupovninu uračunaju i pokretno imanje, onda opet odustane od toga, a na kraju izjavi, da bi ga uzeo samo djelomično. Na temelju toga oni su se najposlije sporazumjeli. Kustaa nije bio sasvim načistu, da li je sklopio dobar ili loš posao, no kako je Roimala bio na svaki način spreman platiti znatno više, nego što je onaj drugi starac označio kao posljednju cienu, to on pristane na prodaju. Roimala mu je izplatio izvjestnu svotu kao predujam, i oni su na kraju odredili dan, kad se ova kupoprodaja ima svršiti i pismeno.

KUSTAA još ni ujutro nije požalio, što je prodao imanje. Hilma nije zbog toga sebi mnogo razbijala glavu. Omotala je glavu vunenim rubcem, vukla se po sobi i brinula oko bolestne djece. Kad ugleda novac kao da je malo oživila i počne pripoviedati o tom, kako bi trebalo poći u župno mjesto: ponestalo je već pšeničnog brašna, a i kave gotovo više nema. Netko se zatim uistinu i odvezao onamo.

Sad je trebalo početi razmišljati o tom, kamo će odavle. Hilma predloži, da se presele u grad i da se tamo prihvate nekog posla. Kustaa nije rekao na to ni jednu rieč, samo je pričao, da bi Roimala bio spreman prepustiti im pravo na stanovanje u dvie sobe i u kuhinji do jeseni, u koliko oni to žele. No Kustaa je u sebi već odlučio, da ne će ostati ovdje niti jedan dan dulje, no što to bude potrebno. Bavio se mišlju da prvom prilikom

kupi neki mali posjed negdje južnije. U njem se javljala neka sasvim posebna čežnja za južnim krajevima. Znao je, da će mu ostati toliko novaca, koliko bude potrebno za neku malu kućicu i komad zemlje.

— Ti bi mogao na taj način da budeš ujedno tako reći moj lugar, — reče Roimala.

Kustaa ne odgovori ništa, već ustane i izađe iz sobe. Roimala je došao na Salmelus, da se »malo ogleda na tom svom trećem imanju«. Kad su kasnije zajedno prolazili dvorištem, primieti stari:

— Sad, kad sam bolje razgledao kuću, nalazim da vam ona stražnja soba ne će biti potrebna; ona kraj kuhinje bit će dosta velika za vas. Osim toga se čini, da ćete doskora trebati jedan krevet manje. Ono dvoje malih, dječak i djevojčica ne će više dugo... Da, a onda... imaj malo na oku i onaj dio šume, gdje stanuju Plihtarijevi. Tvoja punica i tvoj tast živjeli su dosad tamo kao da su na svojem. Ja ću imanje preuzeti od tebe samo u onom stanju u kakvom je bilo, kad smo stvar zaključili. Zato, ako odanle nešto nestane, to će ići na tvoj račun...

Kustaa je pustio staroga da priča i da prieti. Doskora se zatim Roimala oprostio, a Kustaa pođe u sobu, gdje će »doskora trebati jedan krevet manje«, a iz kojega se čulo posljednje težko disanje djece. Dječak je umro još iste večeri, dok je na smrt djevojčice trebalo čekati još čitav idući dan.

Nakon dugog vremena izpuni opet čitavu kuću nešto svečano i uzvišeno uzbudljivo. Nije se više osjetila oskudica ni u čemu: bilo je hrane i za stoku i za ljude. Gotovo su malo i razsipali. Hilma je već od djetinjstva silno volila palačinke. Sad je pekla i njih, tako tanke i tako mastne, te su se gotovo razpadale; čak je i za služinčad preostalo. Svi su ukućani živjeli kao u nekom očekivanju. No jedno, što su očekivali, već se izpunilo: dvoje djece, što su nerazdvojno hodala jedno uz drugo, ležala su i sad jedno pokraj drugoga na daskama u jednoj dvorištnoj komori. Njihova su uvenula tjelešca sasvim

poplavila. Mala je Silja bila još uviek zdrava kao i prije. Čitavu je kuću obasjala opet — možda jače nego ikad prije — ona neka posebna sreća, što su je prvi put osjetili na Salmelusu, kad je Plihtarijeva Hilma najposlije ostala tamo i kad je stara tetka ostavila kuću. To je sretno razpoloženje trajalo onda sve do vjenčanja, ali se javljalo kadkad i kasnije da bi potisnulo sve drugo.

Kustaa je bio sretan u toliko, što mu se novi prikladni dom ponudio tako reći sam od sebe. Prigodom sastavljanja kupoprodajnog ugovora upozorio ga na to seoski povjerenik, koji je i sam sasvim slučajno saznao za to. Taj je mali posjed ležao u nekoj drugoj župi, južnije, a do njegove je prodaje došlo pod čudnim okolnostima. Kustaa je poslušao povjerenikov savjet, razgledao posjed i smjesta ga kupio.

Kustaa je pomno sređivao sve svoje pokretno dobro, odvajao sve od svoga, što je bilo određeno za Roimalu, a posebno je svrstavao ono, što je želio prodati na dražbi. Onda odredi dan dražbe za ponedjeljak, dva tjedna kasnije. U nedjelju prije toga trebalo je pokopati djecu.

Ta dva tjedna prije pogreba i prije dražbe protekla su u punom miru i u odmaranju čitave obitelji i svih ukućana. Pod izlikom da ide po drva, odvezao se Kustaa daleko, do najudaljenijih krajeva svog starog naslieđenog posjeda kao da se hoće oprostiti od svega, od svih onih mjesta, uz koje su ga vezale najljepše uspomene. Po gdjekoja uspomena dopirala je sve do onih malih doživljaja njegova djetinjstva: sjećao se, kako je to bilo divno, kad je smio pratiti ljude daleko daleko, gdje su onda oni radili, a on bi — kao da je i on već odrastao — dielio s njima jelo što su ga oni donieli od kuće. Na toj vožnji prošao je sada i pokraj Vuorenmaaove nastanbe, — i s tim u vezi sjetio se jednog svog doživljaja: sjetio se onog tmurnog zimskog dana iz onih vremena, kad mu se rodilo prvo diete, mrtvorođenče... Kod te se uspomene osjeti nekako neprijatno i ovaj put nije svratio u kuću, samo je napojio konja kod zdenca.

Hilma posjeti nekoliko susjeda. K bližima je otišla

pješke, k udaljenijima kolima. Konja je bilo dosta, a i onako nisu ništa radili. Jednom je otišla i k svojima, u Plihtari.

Jedan je dan zatim bio izpunjen time, što je stolar donio naručene liesove, pa su obukli male leševe i pokopali. Još je postojala haljinica od krštenja, pa su u nju obukli djevojčicu; njeno je sasvim omršavjelo malo tielo stalo u nju.

— Obucimo joj samo haljinicu od krštenja, kod nas i onako ne će više biti od potrebe, a za tuđu djecu je ne ću čuvati, — reče Hilma s umornim smieškom na primjetbu neke služavke.

Mala je Silja uživala te dane neki izvanredni položaj. Ljudi nisu pravo znali, kako da postupaju u to vrieme. Otac bi je uzeo u krilo i nosio više i češće nego ikad prije. Nosio bi je po dvorštu toplo obučenu i brbljao s njom vrlo živahno. Ukućanima se to pričini nekako tjeskobno, ali ujedno i dirljivo. Još nikad nisu čuli svoga gazdu da toliko priča bilo svojoj djeci, bilo kome drugome.

Približavali su se veliki dani. U poviesti Salmelusa imao je da nastupi veliki obrat i to — nakon stoljeća.

ZAJEDNO s prodajom imanja odpustio je Kustaa i svoje stalne sluge; oni su stupili u službu Roimale, pa su već i radili kod njega posljednjih dana. Tako se desilo, da je stari Vuorenmaa morao voziti liesove na groblje. Na njegovu se licu i sad, kao i uviek, odražavala ujedljiva ozbiljnost. Pred drugim saonicama tjerao je konja sam Kustaa. Kraj njega je sjedila njegova obitelj. Hilma je dakako bila vrlo umorna, a ni to nije bilo sasvim pametno, što su uzeli sa sobom po tom oštrom predproljetnom vjetru malu Silju; no ipak je trebalo odpratiti do groba to dvoje jadne djece.

Bilo je to dakle posljednji put, što su se Kustaa i Hilma izvezli iz tog starog nasljednog doma kao gazda i gazdarica. Za sutrašnji je dan bila određena dobro-

voljna dražba. Vozili su se sada tako, a s njima je bilo i jedino stvorenje, što im je preostalo u njihovu braku. Na tom im je putu pala na pamet jedna druga vožnja: ona, kad su prije mnogo godina polazili u posjete Plihtarijevima nakon božićnih blagdana, kratko prije rođenja prvoga djeteta.

Sad je oboje bilo mnogo starije. U crtama Hilmina lica nije bilo više ni traga onome, što je nekad uzplamsalo srdce mladoga gazde Salmelusa. Ona se sada nije razlikovala od bilo koje obične žene kakvog zakupnika, zubi su joj djelomično poizpadali, a djelomično izgubili sjaj, kosa joj je izbliedila. Za čitavo vrieme svoga braka nije postigla ugojenost uobičajenu kod žena imućnijih gospodara, naprotiv, još se i ona ljubka oblost iz njenih djevojačkih dana pretvorila u koštunjavost.

Kustaa je u svom licu i u čitavoj svojoj pojavi zadržao neuništivo naslieđene crte svoga plemena ma da je i on ostario. Te su se crte za vrieme ove vožnje isticale gotovo napadnije nego inače. Na vjetru i na suncu ovog ranog proljeća zarumenili su mu se obrazi. Neka žena, koja je nekad u svojoj mladosti rado gledala mladoga Salmelusa, a možda se nadala, da će on primietiti njene poglede, našla se sad također na groblju i stajala u blizini groba. Ona je promatrala njegov profil, gledala ga kako stoji odkrite glave za vrieme molitve, a srdce joj se izpuni ganućem i valom topline.

Kasnije je vidjela kako Kustaa stupa sredinom crkve, uzpravan, kako drži glavu na zaseban, samo njemu svojstven način, i kako zauzima mjesto u klupi obitelji Salmelus. Mnogim su se znancima orosile oči, dok su promatrali te bračne drugove: spokojnoga mužkarca, s jedva primjetljivim blagim smieškom na licu, i umornu ženu, o kojoj nije nitko znao reći ništa zla, jedino to, da je — Bože moj — učinila sve što je mogla. No odakle kćeri Plihtarijevih sposobnosti potrebne gazdarici na Salmelusu.

Promatrali su i malu djevojčicu, jedino diete što je preostalo roditeljima. Ono je tapkalo između njih i izpitivalo koješta, bilo je i suviše glasno, jer se sad po prvi put nalazilo u crkvi. Bila je to liepa djevojčica sa smeđim očima, i mnogi su nalazili veliku sličnost između nje i oba roditelja. Koje li štete, što ne će moći odrasti u otčevoj kući.

Odjednom su začuli malu, kako glasno pita, gdje su ostali Laura i Taave, zašto ne idu i oni ovamo u crkvu, i da li će ostati tamo ležati u liesovima. Svi što su se nalazili u crkvi, osjetili su se u tom trenutku, kad su te reči djeteta zadrhtale kroz zrak, kao jedna jedina obitelj. Zatim su se tiho oglasile orgulje... Sjećanje na taj čas ostalo je neizbrisivo u Siljinoj duši. Kad su se vraćali kući i provezli kraj groblja, moljakala je Silja, neka bar sad pođu po brata i sestricu. Majka joj je rekla, da su oni sad u nebu, i da se ne će nikad više vratiti. Silja je zašutjela i za vrieme dugog puta razmišljala: ona nije mogla shvatiti, kakva može biti radost od svega tog nebeskog sjaja, kad se ne mogu više vratiti kući i pričati o tom.

Karmine su održane izključivo za ukućane, koji su se već vrlo proriedili. Stari je Roimala došao nepozvan a mogao je biti tamo već i u svojstvu vlastnika. Imao je osim toga i obaviti nešto. Zapravo je očekivao, da će zateći ovdje više ljudi. Skupljao je podpise na neku molbu caru, da se ne dira u prava Finske. Kustaa je shvatio o čemu se radi, već je i prije čuo o toj stvari. No ovoga časa bilo je sve to vrlo daleko od njega. Ipak je donio pero i tintu i spremio se da podpiše. Naišla je Hilma i primietila:

— Još ti nije dosta tih Roimalovih papira?

Gost se naljutio i odkresao:

— Prvo i prvo to nije nikakav Roimalov papir, a drugo Kustaa nije ništa lošije prošao s Roimalovim nego s Plihtarijevim papirima! — Tako je odgovorio gazda Roimala i nakon toga se po svom običaju nakašljao.

Nedjelja poslije podne nije se ni po čem razlikovala od drugih takvih dana n Salmelusu. Trakovi sunca plesali su isto tako na podu sobe, kao što su to činili kroz

stoljeća, odkad postoji ova soba popođena jelovinom. Stolica za ljuljanje izlizane crvene boje s dvostrukim sjedalom stajala je na svom starom mjestu. Na naslonu bile su dvie umjetnički izrezbarene lire. Na podu su bile udubine, što ih je kroz stoljeća izdubla ljuljačka i ljudske noge. Sat je visio na stražnjoj stieni, kalendar na jednom čavlu u prozoru, u zraku se osjećao neki zaseban vonj ove prostorije. Pa ipak je bilo sve drugčije nego prije: ovaj je mir krio u sebi očekivanje skorašnjeg nemira, bio je nalik na čekanje da se izvrši smrtna osuda.

Kad se Roimala oprostio, upita na kraju:

— Dakle sutra u devet počinje?

— Jest, oglašeno je za devet, — odgovori Kustaa, a u očima mu je titrao poznati smiešak.

Hilma se težko pokrenula iz sobe i dobacila neku gorku primjetbu, ali je nitko nije čuo.

TA je dražba bila prava senzacija i privukla množtvo svieta. Izvikivač je za svoje šaljive dosjetke imao zabavno obćinstvo. Neki je starac bio malo pripit, te je grlato dobacivao drzkosti, čim je kakav komad pokućtva, odiela ili alata bio izvikan na dražbovanje. Slično se vladao i Iivari Plihtari, za koga je ovaj dan značio pravu svečanost. I na njega je bila uperena iz svjetine po gdjekoja podrugljiva primjetba, samo što on nije nikome ostao dužan odgovora. A znali su i to, da im on ne će zamjeriti.

Bio je to posljednji slučaj, kad su se šurjaci našli ovako okom u oko. Među njima je došlo i do malog rječkanja. Kustaa je na čas nekud otišao, a izvikivač je u to vrieme dao na dražbovanje blanjaču i stolarski alat. Kustaa je te stvari htio zadržati za sebe, no sad mu nije više preostalo drugo, već nuditi i nabijati cienu, nadmetati se s Iivarijem, koji je ozbiljno težio za tim stvarima.

— Što će tebi blanjača? I onako ćeš odsad biti sluga!

— dobaci Iivari, a smieh njemu sličnih poprati tu primjetbu.

Iivari je stalno povisivao svoju ponudu, nudio je već više nego što su stvari vriedile. Kustaa je tjerao cienu sve na više, jer nikako nije htio da se odreče svoje blanjače.

— A hoćeš li moći i platiti, koliko si obećao? — izsmjehivao ga je dalje taj nevaljalac.

To je sad već bila uistinu pretjerana grubost, no među ljudima bilo je dosta takovih, što su već zinuli i čekali na Iivarijevu paprenu primjetbu, pa su ponovno zahihotali.

Kustaa pocrveni, njegovog blagog smieška nestane podpuno. Sada se već među čestitijim ljudima u gomili probudio osjećaj čovječnosti i postao saveznik čovjeka, koji je tek jučer pokopao svoje dvoje djece, a sada mora ostaviti i svoju djedovinu. Grohot, što ga su izazvale rieči mladoga Plihtarija, zamukne naglo, kad mu je Kustaa odgovorio mirno:

— No, ako se dobro sjećam, imam još i od tebe da dobijem neke novce.

Svi su se sjetili onog događaja od prilike prije deset godina a taj se događaj usjekao ljudima u pamet kao velika ljaga na duši ove pogane jezičine Iivarija. Možda sve to i nije bila tako strašna stvar, no ipak je bila sramota i nikako mu nije služila na čast. Kod ovakvih skupova može sviest gomile proraditi vrlo brzo: u istom trenutku, kad je Kustaa izgovorio te rieči, postade svima jasan njegov muževni postupak, kad on ono onda nije napustio Plihtarijevu kćerku, kad nije ni pokušavao da uredi čitavu stvar pomoću novca — mada bi to možda bilo bolje za njega. Sve ove iznenadno probuđene simpatije spojile su se sa saučešćem zbog napola nedobrovoljnog razstanka sa svojim domom ovog jadnog čovjeka. Toga su saučešća postali ljudi sviestni kad je Kustaa ciljao na onu izvjestnu svotu, što ju je nekad izplatio za svog nevriednog šurjaka, i to dvaput za redom. Nikad

nitko još nije čuo da bi Kustaa ma i samo jednom rieči bio spomenuo tu stvar.

— No, pa zadrži onda tu svoju starudiju, — odvrati Iivari i okrene se naduto u nadi, da će s licâ prisutnih pročitati odobravanje. No sve su simpatije bile sad već na strani Salmelusa. Neki se stari čovjek nasmije zvonko, no i to je bilo upereno protiv Iivarija.

Kao da je ta blanjača nakon ovog sukoba još više prirasla srdcu svog vlastnika. On ju je u svom domu upotrebljavao u početku vrlo marljivo. Za novo kućanstvo trebalo je načiniti mnogo novih stvari, što se nije izplatilo vući sa sobom s velikog imanja. Osim toga je radio mnoge stvari za svoje susjede, koji su doskora upoznali u njem vrlo spretnog i pouzdanog čovjeka. Na Salmelusu su ležale hrpe stare drvene građe. Za vrieme težkih godina ostao je taj material neizkorišćen. Jedan je dio ostao tamo još iz doba staroga gazde Salmelusa. Kustaa nije prodao tu građu, već ju je uzeo sa sobom u svoj novi dom.

Hilma je kod oproštaja plakala tako bezpomoćno, tako slomljeno, te je taj plač bio nalik na bezpomoćnog čovjeka, koji se pokorava nečem što se više ne da izmieniti. Plakala je zbog krava i ostalih životinja, što će doći u tuđe ruke, plakala je zbog mačke, koja je ostala u kući i koju su djeca za vrieme hladnih zimskih dana toliko puta na dan puštala čas napolje čas opet unutra kroz vrata sobe, — da, plakala je i zbog svoje mrtve djece, što su sad ležala ispod zemlje u drugoj župi; gotovo te nije proplakala i zbog svog jedinog djeteta, što ga je sad držala u svom naručaju. Tako je otišla u tihom plaču iz kuće, u koju je ušla jednom jedne jesenje večeri sa srdcem punim neke ponešto neprirodne slasti — u vrieme, dok je još snažan duh i dok su još neizrečene misli starog pokojnog gospodara izpunjale atmosferu ove kuće. U tu je atmosferu uronila mlada neznatna kćeka zakupnika kolibe sa svojim mislima i težnjama, — a to nitko nije smatrao prirodnim.

Sad je odlazila odavle izmučena, mršava, sa suzama

u očima. Negdje postrance stajala je njena majka Tilta i mlađa sestra. Promatrale su njihov odlazak. I one su naravno tokom tih godina postale starije, no uglavnom se nisu mnogo izmienile. U kutevima Tiltinih usana kao da se i sad krila neka zlobna primjetba, a djevojka je stajala isto onako važno uzdignute glave kao i mati; činilo se gotovo kao da se i njoj već glava malo trese. Nijedna se nije usudila pristupiti bliže. Stari je Vuorenmaa tjerao konja upregnutog u saonice sa stvarima, dok je Kustaa na svojim saonicama vozio obitelj. Izraz lica staroga Vuorenmaa bio je strog i ozbiljan. On je instinktivno osjetio, kako i on zastupa posljednje ostatke Salmelusovog pokoljenja još tamo iz onih starih vremena.

Kuća je ostala iza njih, izgubili su je s vida — i doskora su prolazili kraj mjesta, gdje se odvaja mali puteljak što vodi k Plihtarijevima. Hilma je dosad plakala bezglasno, no sad počne jecati; osjetila je da nikad više ne će poći ovim puteljkom i da je nepoznati put, kojim su sada krenuli, vodi u strane krajeve, da je najposlije odvede u posve nepoznate strane.

Kustaa ju je pustio da se izplače, samo je popravio rubac na glavi male Silje, jer je duvao jaki proljetni vjetar, premda na rubcu nije bilo što da se popravlja. Kustaa se nije osjećao slomljenim pod težinom ovoga dana. On je već odavna završio svoje unutarnje borbe, znao je kamo ga vodi put, pa se nakon dugog vremena opet osjećao nekako oslobođeniji.

Hilma je još neko vrieme jecala sve dok nisu ušli u nepoznati dio šume. Vuorenmaa se iza njih sasvim bez razloga izderao na konja. On je već toliko ostario da mu je brada drhtala, a oči bile stalno pune suza. Mislio je na to, kako je onaj šumski puteljak sudbinski povezao ovo dvoje, a sjetio se i toga, kako je on sam bio povezan jednako s ovo dvoje kao i s onima tamo u kolibi, s Plihtarijevima.

Šuma, kroz koju su se sada vozili, pripadala je Salmelusovu posjedu. Kustaa se toga možda ne bi bio ni sjetio, da nije na jednom mjestu vidio ljude, kako sieku

šumu. Bili su to Roimalini ljudi, među njima i prijašnji sluge sa Salmelusa. Upravo su srušli ogromnu razgranatu omoriku, a sada su sjekli s nje grane. Kad su opazili približavanje saonica, prestali su raditi i tupim izrazom lica zurili u putnike. Još su neko vrieme stajali i gledali kao da nisu mogli pravo shvatiti, tko se to izpred njih tako brzo provezao.

U ovom trenutku uzbudilo se još jednom duševno smirenje tog jadnog čovjeka: kao da opet proviruje raztreseno kroz vrata sušionice na onom mjestu, gdje mu je umro otac. On pomisli letimično na vlastitu smrt: kako i gdje će ga snaći? Hilma se međutim smirila, a stari je Vuorenmaa zaboravio tjerati svoga konja. Dan seobe primicao se kraju, približavali su se cilju.

BILO je dobro, što maloj Silji ova promjena stanovanja nije doprla do sviesti. Pod kraj putovanja zaspala je tako čvrsto, da se nije probudila ni onda, kad su je unieli. Obitelj, što se izselila iz toga stana, toliko je naložila peć, te je zrak bio gotovo užaren. A to je bilo i potrebno, jer su vrata za čitavo vrieme, dok su unosili stvari, morala biti otvorena. Silja je morala onako umotana, kakva je bila na putu, spavati na velikom stolu u sobi sve dotle dok se krevet nije ugrijao.

Sutradan ujutro bilo je sunce prvo, što su pozdravile njene oči čim ih je otvorila. Zrake sunca igrale su se na podu ove nove, čudnovate prostorije. Otac i majka bili su dakako prisutni; oni su bili upravo takvi kao i prije. No otac je sad stajao kraj blanjače pred prozorom, a majka je bielila krumpire kraj ognjišta, što je bilo dozidano uz peć. Samo Taave i Laura nisu bili ovdje, ah, zbilja — njih su morali ostaviti na groblju. Iz otčeve blanje izpadalo je veselo zavojito iverje. — Dakle je to njihova soba? Silja se još nikad nije probudila tako, te bi vidjela otca kako radi kod blanjače; ovo se čudo dogodilo samo jutros. Majčin se nož vrtio brzo oko krumpira. Zar je to i kuhinja? Zar sada mama obavlja Loviisin

posao? No najčudnovatije je od svega bilo sunce i množina svjetlosti, što je ovdje ulazila kroz tri prozora, jer su kod kuće na Salmelusu bila samo dva prozora na toj stieni, a na drugim su stienama bila vrata. No još je čudnovatije i od toga bilo to, što su otac i majka bili zaposleni u istoj sobi, u kojoj se ona probudila.

Ipak, kako je sad sve dobro. Majka je doduše kašljala dok je bielila krumpire, a na licu joj je bio uobičajeni izraz patnje, no Silja je znala vrlo dobro: ako se sada spuzi s kreveta i pođe k majci, onda će ona prekinuti posao, uzeti je u krilo i milovati, a i otac će prestati blanjati i potražit će ih, nju i njenu majku, svojim smieškom. A kasnije će je on sasvim sigurno uzeti u naručaj i iznieti napolje, odakle se nepresušno prolieva ovaj razkošni sjaj, što izpunja sobu.

Prvo buđenje u novom stanu bio je najprvi posve sviestni doživljaj male Silje, kog se ona sjećala čitav svoj život. Sjetila se i toga, da ju je otac uistinu uzeo na ruke onako kao što je očekivala, iznio napolje, sve joj pokazivao, pripoviedao joj, položio na tle, grudao se sa sniegom bacajući grude na nju, i tako kod nje izazvao smieh. Svega se toga sjećala Silja vrlo jasno, samo se nije mogla sjetiti, kako je zapravo sa svog ležaja dospjela u naručaj otca i na dvorište.

Na to se diete zato nije moglo sjetiti, jer je majka, kad je spuzla s kreveta, nije zagrlila i nije milovala kao nekad, već ju je samo obukla. Činila je to s nepromienjenim patničkim izražajem, što ga je Silja opazila kod nje čim se probudila, kad se još nije pomakla i kad je još roditelji nisu opazili, dok su još njene oči bile otvorene samo suncu i njegovu sjaju.

Ta žena, koja je bielila krumpir, slomljena i mršava, — to je bila jedina slika, što ju je Silja sačuvala u uspomeni na svoju majku. Hilma je nakon toga još neko vrieme živjela, no njen je živo bio tad već takav, te ga Silja nije sačuvala u dubini svoje sviesti. Kad je na obližnjem jezeru postao led već tako tanak, te se oprez-

niji nisu više usudili voziti preko njega, dok su ga vratolomniji probili svojim konjima, onda je Hilma Salmelus — i u ovom su je kraju zvali prema prezimenu njenoga muža — legla u krevet, iz kojega nije više ustala. Ova smrtna bolest Hilme značila je u životu njenoga muža posebno značajno doba; posljednje izkušenje, beznadni ponor, isto onakav u kakav se strovalio one večeri kod Roimale, kad je konačno zaključio prodaju svog imanja. Samo što u sadašnjem zbivanju nije bilo poniženja; naprotiv, ono je značilo odlučni korak spram pročišćenja, novi put kojim je Kustaa pošao.

Jedanput, davno, objesio je taj čovjek uzde na ogradu triema izpred svoje roditeljske kuće, i kod toga se približio liepoj, mladoj služavci. Sada je susjeda, što im je pritekla u pomoć, vidjela kako se taj novo doseljeni Kustaa Salmelus sagnuo nad svoju umiruću ženu i položio svoje lice na njeno ledeno čelo. Hilma je još bila pri punoj sviesti i smješkala se svome mužu, kako je to samo mogla. Ona strana žena, svjedok toga časa, nije mogla ni slutiti, što je taj smiešak — uzprkos svega — krio u sebi.

Mala je Silja u taj čas trčkarala napolju. I ona je imala tamo svoj velik doživljaj: s jezera je dopiralo čudnovato i neprestano škripanje, zvečanje i praskanje, a od vremena na vrieme mukla grmljavina, koja ju je strašila. Djevojčica je bila tako pod dojmom svega toga, te nije ništa drugo ni primjećivala. Pa i to, što su odnieli mrtvo tielo njene majke, i to je ostalo samo maglovito u njenom sjećanju. Istom je kasno uveče saznala, da se s majkom dogodilo isto što i s Taaveom i Laurom tamo u njihovom prijašnjem domu. No u taj je čas bilo za Silju mnogo važnije da sazna točno, što je to s onim škripanjem i praskanjem, koje je čitavo poslije podne slušala s jezera. Dok ju je otac spremao u krevet — ovaj put u svoj krevet — tumačio joj je:

— Vidiš, kad prođe ljeto, nastaje zima. Zima postaje sve jača, a cvieće i leptiri umiru, jezera se smrzavaju. Tako se i ovo naše jezero smrzlo na jesen. Ali onda odjednom počne opet sjati sunce, i sve postaje toplije i radostnije. Onda se tali i led na jezeru, pa kad se tako tali i nestaje, onda zveči i praska...

Otac je vidio, da je njegovo jedino diete, sve njegovo na ovom svietu, već zaspalo. Ono je zapalo u san u trenutku, kad je otac govorio o cvieću i leptirima — kao da je htjelo odpratiti te svoje povjerljive prijatelje na njihovu lagodnom putu u smrt.

ULAZILI su sve dalje u proljeće.. Kustaa Salmelus životario je u svojoj kolibi, životario i stario, no on je bio sada slobodan od svega, što mu je prije tištilo dušu. On je taj pritisak osjećao već odavna, te ne bi ni znao reći, kad je započeo. No iza tog osjećaja ljeskalo je u uspomeni nešto radostno i snažno: sretni samotni dani mladosti. Da, samotni su zaista bili ti dani, pa se u tom pogledu ni kasnije nije ništa izmienilo, samo je sreće nestalo kroz sve njegove najbolje godine, sve do praga starosti.

Proljeće je prolazilo, priroda je klijala i rasla. Mala je Silja u očima svog otca također rasla brže nego prije. Trebalo se pobrinuti za nove haljine: pohabana zimska odjeća bila je već nalik na napucanu zemlju, što je mjestimično provirivala izpod sniega. Djetetu treba novih haljina u svietlim vedrim bojama poput cvieća, što je proklijalo u šumi između ostataka ledenih gromada. Trebalo je otići u selo k švelji; za to se našlo najpogodnije vrieme u nedjelju prije podne. Tamo kod švelje bilo je veselo, no kad su maloj djevojčici uzimali mjeru, lica su se prisutnih uozbiljila i poprimila neki izražaj saučešća. To je bilo po svoj prilici i zbog toga, što je naručitelj bio ovako ozbiljan i brižan otac.

— Kad čovjek pomisli, da je ovaj jadni crvić ostao bez majke jedva što su došli ovamo, to je zbilja vrlo žalostno. — Tako su govorili na stepenicama izpred šveljine kuće, kad su Kustaa i Silja otišli.

— No čini se da je otac vrlo voli, — primieti netko.

Zatim su još iznosili što je tko znao o došljacima. Netko je rekao, da su posve propali i da su morali napustiti imanje, no netko je drugi primietio, da taj čovjek nipošto ne čini dojam kao da je propao, ta on živi nezavisno a osim toga je čuo, da mu je dosadilo gospodarstvo, pošto mu je žena oboljela, djeca pomrla, i sve pošlo na krivo pa je zato radije sve prodao i preselio se na manji posjed...

Dotle su već Silja i Kustaa stupali putem, promatrali prirodu oko sebe, te jedno drugo upozoravali na sve moguće, što bi primietili.

— Zašto se voda na jezeru pomiče ovako smiešno, kao da skaču po njoj same neke blistave životinjice? — pitala je djevojčica.

— Gledaj, kad ovakav mali val potrči niz vodu, vidiš ovako — i Kustaa joj to pokaže rukom — onda je ravnina svakog takvog malog vala jedan čas poput zrcala, u koje svietli sunce, a ona tu svjetlost odbija, — čekaj, pokazat ću ti to točno kad dođemo kući.

I pošli su kući. Silja je pjevuckala i skakutala, a iza nje je stupao oprezno njen otac poput starijeg brata, što podučava svoju malu sestricu. Kod kuće su skinuli zrcalo s prozora, a otac je morao objašnjavati poigravanje svietla na valovima jezera; no doskora se čitavo to objašnjavanje pretvorilo u šalu i smieh, pa je još jedino trebalo paziti na to, da maloj učenici ne izpadne zrcalo iz ruke i da se ne razbije. Ovo odsievanje svietla toliko je bezkrajno obradovalo Silju, te više nije imalo nikakvog smisla pričati joj s tim u vezi o valovima na jeziru. Ona se sad neumorno bavila zrcalom i puštala da se odbljesci svietla poigravaju po stieni, po podu i po uglovima sobe, a njenom oduševljenju nije bilo kraja, kad je odkrila da ih može naciljati na otčev kaput, bradu, pa najposlije i u njegove oči, tako da je morao žmirkati i okretati glavu... Zatim su se odbljesci opet poigravali po nogama kreveta, po blanjači, a na kraju opet po otcu.

Kustaa je bio i sam začuđen zbog tog blaženstva svoga djeteta. Nije o tom razmišljao, ali je ipak osjetio, kako je to dirljivo, što se njegovo diete nije nikad prije igralo sa sunčanim zrakama. Bit će da zrcalo nije visjelo dosad nigdje, gdje bi svietlo padalo na nj... Igra je sad već postala tako obiestna, da ju je morao obustaviti; djevojčica je sad već toliko baratala sa zrcalom iza njegovih leđa, te bi se ono uistinu lako moglo razbiti.

Tako je njih dvoje živjelo bez ikakvih većih smjetnja. Veći dio vremena proveo je otac kod svoje blanjače, osim onda kad se morao brinuti za jelo. Strane ljude nije htio uzimati u kuću, pa je nastojao da sam obavi sve poslove. U najgorem slučaju pozvao je Miinu, koja je stanovala na protivnom kraju sela i živjela od toga, što je od zgode do zgode izpomagala ljudima u kućanstvu. Živio je u selu i neki stariji bračni par, koji je letimično poznavao porodicu Salmelus, — a bili su i u nekom dalekom srodstvu. Žena bi im češće poslala svježe pečeni kruh, pogotovo odkad im je Kustaa napravio krasnu nisku stolicu za ljuljanje, u kojoj je ona tako ugodno mogla protegnuti svoje stare kosti.

Prošlo je prvo ljeto, što su ga Kustaa i Silja proživjeli u dvoje. Diete se sprijateljilo s mnogo ptica i još više cvieća. Vidjela je i dječake, što su pecali ribu i obilazili uz vodu s ogromnim šeširima na glavi i zavrnutim hlačama, te radoznalo pogledavali na uredno odjevenu djevojčicu, što je stajala na strmoj obali. Svi su oni već kod kuće čuli pripoviedati o tim novim stanovnicima one kolibe, o tom otcu i njegovoj maloj kćerkici, što su se tako malo družili s drugima.

Došlo je vrieme žetve. Onaj dobroćudni stari gospodar pozvao je i stranca da mu dođe pomoći, i Kustaa je pošao. Silju je morao uzeti sa sobom i ona je dotle ostala u kući. Tamo su se zadržavala još nekoja djeca drugih žetelaca, među njima i Miinina djeca. O njima su razgovarali, da nemaju otca.

— Zar je umro, pa je sad na groblju kao majka,

Taave i Laura? — izpitivala je Silja otca, dok je nakon podnevnog odmora trčkarala oko njega po dvorištu.

— Da, bit će sigurno tako, — odgovori Kustaa sa smieškom, no svoj smiešak nije okrenuo spram drugih, što su se također odmarali na travi pokraj njega. I nehotice se taj čas vladao tako, kao nekad dok je još bio gospodar na Salmelusu.

— Taj bome još nije na groblju! On se i sad mota tamo preko na Kokkinenovu polju, reče brbljavi krojač, što je danas zbog hitnog posla na polju ostavio svoj krojački stol, te se također prihvatio srpa.

Da je Kustaa još uviek bio gospodar na Salmelusu, sada bi ustao, ne bi rekao ni rieči i otišao bi u kuću, a ljudima bi bilo smjesta jasno da »stari ne voli ovakve stvari«. — Samo što on sad više nije »stari«, već žetelac na tuđem polju jednak ostalima. A kamo i da pođe, dok se ne oglasi zvono, da se svi zajedno vrate na posao. Treba da ostane ovdje, a njegovo diete također, i ono će morati opet da se do večeri igra s ovom djecom što »nemaju otca«. Postalo je malo neugodno, kad je Silja nakon krojačeva odgovora ostala uporno kod toga, da Miinina djeca onda ipak imaju otca. Na to je Kustaa rekao značajnim naglaskom:

— No, krojač će sigurno bolje znati. — Zatim se obrati Silji takvim glasom, da je ona odmah popustila: — A ti ćeš sad prestati s tim izpitivanjem.

Silja se šutke povukla na stranu, no nije odmah otišla k Miininoj djeci. I među ljudima je nastala šutnja. Njihovo se mišljenje o Salmelusu sasvim malo ali značajno izmienilo. Odmah nakon ručka, kad se grupa žetelaca na svom poslu sve više približavala kući, izašla su i djeca na polje, i Silja je ostatak dana proboravila u blizini svog otca.

Ljeto je prošlo; doskora se pojavi dim iz sušionice, a na vanjskoj dasci prozora, tik pred Siljinim licem, osvane mala živahna ptičica, te se nakrivljenom glavom zagleda u sobu.

— To je sjenica, — reče otac i donese komadiće mesa i mrvice kruha, te ih nasipa po dasci.

— Pikisuu — pikisuu — pikisuu — ti-ti-ti! — čuli su iz vana, i jedva što je otac bio opet unutra, već je i sjenica bila ponovno pred prozorom i užurbano kljucala komadiće mesa, što ih je držala u pandžama. S ovom je ptičicom sklopila mala Silja prijateljstvo i ono je trajalo čitavu zimu. Ona je mislila, da je to uviek ista sjenica, jer se riedko desilo da bi više njih odjedanput dolazilo pred prozor. Ako je slučajno u isto vrieme doletjela onamo još jedna, onda je prema njenom mišljenju ona prva bila »prava«.

MALA je Silja plovila po moru života i sve se više udaljivala od obale s koje je pošla. Njena su se nježna osjetila razvijala, a krug njenih zapažanja postajao sve veći. Svaki dojam, što ga život oko nje posredstvom osjetila priveo u spremnicu sviesti, ostao je tamo, premda su mnogi od dojmova odmah nestali u udaljenim zakutcima. Tako ih je posjednik te spremnice, to ljudsko stvorenje, u odraslim godinama jedva prepoznavalo. Ipak su ti dojmovi djelovali i dalje potajno čak iz samih svojih zakutaka...

Ove prve zime dogodilo se, te je u Siljinoj sviesti nastala takva praznina. Uzalud su se sjenice gotovo dvie sedmice uporno javljale svojim »pikisuu — pikisuu« uz kolibu, uzalud su hitro skakutale izpred prozora, uzalud provirivale u sobu. U kolibi je vladala tišina. Lice se djeteta nije pomolilo na prozoru, a mužkarac se po sobi kretao vrlo oprezno. Pod takvim je okolnostima mogla i sama sjenica vrlo dugo i uzalud čučati tužna na daski prozora. Istom kad je izašao mjesec, odletjela je ona u svoje skrovište na tavanu.

Pa ipak je Silja za svih tih dana i noći bila u sobi. Noćas se upravo probudila. Ne zna kad je zaspala. Obuzeo je osjećaj kao da uobće ne živi premda je dobro prepoznavala obrise stvari, što su se sablastno ocrtavale u sobi.

Osjeti strahovitu vrućinu, usta su joj se posve osušila, no nije bila u stanju zamoliti štogod. Mrak je, samo je na prozoru svietlo; čudnovato bielo svietlo, kao da nešto ogromno zuri u sobu, a da ga diete sa svog ležaja ne može vidjeti. To bielo svietlo struji kroz prozor. Kod stola kraj prozora sjedi čovjek, a njegovi se obrisi iztiču jasno na tom svietlu. Odjednom se začuje snažan prasak — kao da je ova biela tišina postojala samo zbog toga, te bi ovako mogla biti narušena. Silja se trgne, a isto tako i sjena kod prozora. Zatim se sjena okrene spram kreveta, k njoj, k Silji. — Bio je to njen otac! Sada, kad se pomakao, prepoznala ga je. Stupio je do kreveta položio ruku na njeno čelo i prsa, dohvatio sa stola krčag i dao joj da pije, dok je drugom rukom podupirao glavu svog djeteta.

Zatim je opet utonula u bezsviestne dubine, a otac se vratio na svoje staro mjesto. Ne može spavati, dok je djetetu tako zlo. Hoće li i ovo posljednje morati žrtvovati? On zamišlja svoju osamljenost, a misli mu odmiču tako brzo kao da ih sniežna vijavica nosi kroz noć punu mjesečine. Ostao bi dakle posve sam kao što je zapravo uviek i bio. To bi za njega značilo smrt. Uostalom, već je toliko toga umrlo u njemu. Jedino ga još ovo malo stvorenje veže uz život.

Dok ovako samotno bdije, srce mu sve više steže tjeskoba. Jedva čuje disanje djeteta; ono tek kadkad daje po neki glas od sebe, pokušava da svojim malaksalim snagama dade oduška bolima. Njena se mala duša nalazi u beznadnim dubinama, u sjeni tiela što gori grozničavo, a ipak drhće od zime. U bunilu groznice zamišlja Silja, kako leži u velikoj sobi na Salmelusu. — Ta ona je nekad začeta u slasti i rođena u sreći da bude baštinica tog starog dobra. — No ona je tamo posve sama, vrata su ostala otvorena, vijavica nosi snieg u sobu, a sa sniegom se ušuljala u sobu neka mačka. Nije to bila njena draga mačkica, ne, već neka strana. Velika je gotovo poput psa, a njene boje pobuđuju stravu: žuto

i zeleno iztiče se u njenim očima i oko ustiju. Njeno je mijaukanje užasno kao da joj je zima. Opazila je diete, jedan čas skupi pandže na podu kao da se sprema na skok za mišem ili za nekom slamkom, a onda skoči izravno na diete što leži nepomično. Sjedne na prsa i počne da prede. Ugniezdila se na prsima i pritište, pritište težko i neizdrživo. Zatim ustane, počne grebsti kao da se probudila na nekoj vrtnoj ogradi.

Otac je već zapalio svjetiljku i sjedio sada uz nju na krevetu. Sklopio je ruke. Val ljubavi, velik i vreo, prostrujio je taj čas srdcem toga čovjeka. Nije dirao diete, osjećao je kako ono upravo u ovom trenutku bije odlučan boj između života i smrti. No on ju je ipak obuhvatio širokim, srdačnim zagrljajem, privinuo uza se usrdnije no što bi to mogao učiniti svojim tjelesnim rukama. Čitava mu se duša izpuni jednom jedinom molitvom, premda mu usta nisu izgovarala rieči. Gledao je svoje diete, vidio ga kako živi, kako se razvija, kako postaje liepa, mila odrasla djevojka, što je sačuvala istu onu čistu dušu, koja sada gori u vatri groznice. Ova je vizija ujedno i nada i svesrdna molitva pa on čvrsto vjeruje da će mu se izpuniti. Padne mu na pamet koješta što je sam zgriešio, i on osjeti, kako ova groznica njegova djeteta pročišćuje sav talog također i s njegova, otčeva bića.

Svanjivalo je. Otac dodirne ponovno čelo i prsa djeteta, te primieti, da se tielo djeteta kupa u znoju, ruka mu je bila posve mokra. On instinktivno osjeti, kako je potrebno da bolestnicu ostavi dalje na miru, i kako je potrebno da je još bolje pokrije nego prije, da se ne prehladi za vrieme znojenja. Brinuo se za diete pobožnom revnošću, a dušom mu se prošulja osjećaj: kao da je majka, žena... Zapali vatru na ognjištu, potraži svježe rublje, da bi ga mogao izmieniti, kad se Silja probudi. I lonac s kavom pristavi na vatru, skuha jaku kavu, da bi ga održala budnim. Sve je u redu. Disanje djeteta postaje pravilno, otac ugrije nad ognjištem košuljicu i raz-

misli kako će je kasnije najbolje moći presvući. Da joj možda dade i gutljaj jake kave?

Sve to čini otac. Vrućina je spala tako naglo, te se otac zbog toga malo i zamislio. No kad je Silja popila malo kave, oživi tako, te počne već i govoriti — jasno, gotovo veselo. U nekoliko njenih rieči odrazilo se toliko nade kao u svitanju novoga dana. — Da, doskora će opet doći ljeto, pa kad bi čovjek i morao umrieti, to bar ne bi trebao ležati u onako hladnoj komori, o ne! — Silja se sjetila i svojih sjenica: da li su već dobile mrvice? Otac se nasmije u sebi, posve je zaboravio na te pitome prijatelje. Sad se požuri da nadoknadi svoju dužnost i doskora je mogao svojoj kćerki saobćiti, da je jelo već napolju, samo se mora malo strpiti:

— Ptičice su odletjele da te ne smetaju svojim cvrkutom dok si bila bolestna. Sigurno će se opet vratiti, čim čuju da si ozdravila. Ostani samo mirno ležati, da ti se ne vrati vrućina.

Ptičice su se doskora vratile, a diete je spopala tako ogromna želja da ih vidi, te otcu nije preostalo drugo, već da Silju oprezno uzme u naručaj i ponese do prozora. Djevojčica je gledala i smijala se; zbog upaljenih pluća imao je njen smijeh oporo promukli zvuk. Disanje joj postade opet jače, Kustaa je čuo hroptanje u njenim prsima; brzo je opet diete položio u krevet.

Još istog dana došla im je u posjete njihova dobra susjeda. Znala je u kakvim prilikama živi ovo dvoje u kolibi, pa je maloj doniela nešto za okrepu. Našla ih je kako spavaju jedno uz drugo u širokom krevetu, gdje su i noću zajedno spavali: mala je Silja bila okrenuta na stranu, Kustaa kraj nje. Očeva je ruka brižno i nježno zagrlila dječju glavicu. — Ni mnoga majka ne bi mogla tako brižno i pažljivo spavati pokraj svoga djeteta, — pomisli dobroćudna susjeda prije no što ih je probudila.

Kustaa je osjećao kao da mu je to diete, kad je ustalo s bolestničke postelje, poklonjeno po drugi put. Doba Siljinog oporavka bilo je dobra sreće. Često, kad bi

je onako postrance pogledao, pitao se Kustaa, što bi bilo s njim, da je uistinu izgubio to jedino svoje diete. No — pošto je ozdravila od te bolesti, to je sigurno čeka neko posebno određenje u životu. I Kustaa bi se prepuštao češće svom svojom dušom onakvoj molitvi punoj pouzdanja i nade kao one noći za vrieme krize; bila je to duga usrdna molitva, premda on u svojoj prostodušnosti nije bio toga sviestan. Nakon takvog stanja bio je uviek čvrsto uvjeren, da će se njegove želje i nade izpuniti. Kod toga se opet sjetio nekih svojih čina i misli, što ih je njegova vlastita savjest osuđivala.

Kad se Silja posve oporavila, počela je opet rasti i razvijati se brže nego prije. Kadkad bi se odskitala daleko od svog doma, pa bi to dalo otcu povoda da bolje pripazi na nju, jer nije želio, da Silja tumara po selu poput Miinine djece. No nije bilo lako objasniti djevojčici točno, što smije a što ne smije, pa se desilo da bi Silja otišla kadkad i na zabranjena mjesta. Jedne nedjelje pod veče našla se s Miininom djecom kod neke udaljene kolibe, gdje je upravo bila moba i gdje je razpoloženje bilo toliko razpojasano, te je to bilo nešto sasvim novo za Silju. Odjednom začuje strogi otčev glas sa zavoja na rubu šume. Svi su taj čas zastali, i oni kod posla i oni kod gozbe, i sve su oči pratile ovu jadnu malu djevojčicu, što je morala napustiti veselu družbu žetelaca i poći k otcu, koji ju je čekao. Bila je to stroža kazna i od samih batina, no do njih uostalom nije nikad ni došlo. Otac uzme djevojčicu za ruku, i tako su prošli kroz šumu na koju se već spuštao sumrak. Put je mjestimice bio vlažan i močvaran, blato je prskalo između prstiju Silje, jer nije imala vremena paziti kamo će stati. Tako su najposlije došli kući, a da nisu progovorili ni jednu rieč. Silja je odmah utrčala u sobu sa zablaćenim nogama, no otac je pošao u kupaonicu, uzeo čabar vode, odnio ga u sobu i naredio Silji da opere noge. To su bile prve rieči za čitave te pustolovine.

Dok je Silja bila još malena, ponavljali su se tu i tamo ovakvi događaji, a to se deševalo uglavnom zbog

toga, što Kustaa nije znao kako da shvatljivo raztumači svom djetetu, što smije a što ne smije činiti.

Došlo je vrieme, kad je Silja morala naučiti čitati. Kustaa je otišao u župu i tamo u dućanu kupio početnicu, te počeo podučavati Silju i tumačiti joj abecedu. No tu je učitelj doskora zaostao za učenicom. Neka mala Siljina znanica iz sela dolazila bi joj češće u posjete, pa su onda one marljivo šuškale uz abecedarku. Kustaa je doskora nadošao na to, da je Silja nakon ovih posjeta znala iz abecedarke i takve stvari, koje ju on nije učio, što više i takve, što ih ni on sam nije pravo razumio. Zbog toga se gotovo pobojao, da se diete opet nalazi na zabranjenom putu.

Silja je svršila najprije dva tečaja u putujućoj školi, a zatim ju je otac upisao u pučku školu, koja se nalazila u susjednom selu, udaljenom podrug kilometra. Kad je bila u zadnjem razredu pučke škole, dogodilo se jedne nedjelje poslije podne pod kraj zime nešto sasvim osobito između otca i njegove kćeri. Bila je dosadna nedjelja, napolju je kopnio snieg. Kustaa je prema svom običaju ležao na krevetu, dok je Silja, tek da joj prođe vrieme, listala po svojim školskim knjigama. Gledala je slike, pročitala tu i tamo nešto izvan svojih zadataka, a kadkad bi se obratila i na otca s gdjekojim pitanjem. U koliko je diete samo tako nešto reklo tek da reče, nije joj otac uobće odgovorio. No ako ga je nešto pitala, onda bi on polako malo otvorio oči, a s vremenom i nešto odgovorio. Silja je upravo listala po Bibliji. Na početku knjige bila je zemljopisna karta Palestine ili Svete Zemlje. To je dalo povoda za mnoga pitanja:

— Zar još zbilja postoji Jeruzalem i Betlehem?

— Pa sigurno, dok su još označeni na zemljovidu.

— Što znači to Sveta Zemlja?

Sad je sliedilo obširno tumačenje, pa je Kustaa kod toga i sam primietio, da je njegovo znanje u tom pogledu prilično krnje, no u to se nešto sjeti. Razgovarali su o Jeruzalemu i o tom kako je bio razoren, i tu se sjeti Kustaa, da se na kraju Pjesmarice nalazi duga pripoviest o tom razorenju. Nekada je na Salmelusu tražila od njega njegova majka, da joj pročita tu pripoviest. Bilo je isto tako dosadno, tiho nedjeljno popodne. Kustaa ustade, pođe žurno do police u uglu sobe, skine ogromnu Pjesmaricu. Silja je radoznalo pratila, kako otac lista po knjizi pa kad je konačno našao što je tražio, položi knjigu pred nju i pokaže prstom na mjesto koje treba da čita. On se vrati krevetu i ponovno legne.

Silja je počela čitati i čudila se u sebi, što ima u Pjesmarici i takvih stvari. Čitala je o Vespazijanu, koji je na carevu zapovied pošao u Galileju i tamo počeo pljačkati sve štogod bi našao, a umorstvima, paležu i otimačini nije bilo kraja. Čitala je o tom, kako je bilo poubijano mnogo Židova, odjednom petdeset tisuća snažnih i hrabrih ratnika, uz to još žena i djece; kako su se ljudi na biegu bacali u rieku Jordan, i kako je ta rieka nosila tjelesa mrtvih u jezero, prozvano zbog toga »Mrtvo more«. Pročitala je i molitvu na kraju, a onda zaklopila drvene korice Pjesmarice.

Otac je i dalje ležao nepomično na krevetu kao da je htio, da ono što je Silja čitala, na taj način jače djeluje na njega. Siljini su obrazi gorjeli crveno i ona je neko vrieme hodala amo tamo, nije se mogla odlučiti što da počne. Napolju, na dvorištu je još uviek kopnio snieg, i još se ništa nije izmienilo od dosadnog nedjeljnog popodneva. Podne je već odavno prošlo, no još je uviek bilo svietlo, a u zraku, nad zemljom, između drveća osjećao se posebni čar skorog proljeća. Silja poveže glavu rubcem, navuče vunene rukavice, a kod toga je budno pazila, što će joj na to reći otac. Međutim je on još uviek jednako ležao sa zatvorenim očima, glava mu je bila malo sagnuta natražke, tako da je Silja mogla vidjeti donji dio njegova podbratka, lukove nozdrva i očne šupljine. Čudan i stran pričinio joj se ovako njen otac. Iztrči na dvorište, a odanle, a da nije mnogo razmišljala, na klizaljkama dolje na obalu i na led.

Lagana pojava djevojčice poletjela je već malo okopnjelim tragom klizaljki gladko kao zabranjenim putem.

Na ledu je već posve nestalo sniega, pa je tamo klizila još brže. Na jednom je mjestu provirila i voda; samo je uska pruga povezivala obalni led s ledom jezera. Silja upravi spretno svoje klizaljke preko te pruge. Živci su joj još uviek podrhtavali nakon čitanja i ona se odjednom nađe na samom rubu otvorene vode. Zaustavi se, jedan je čas prisluškivala ritmički šum krvi u ušima, no uz to se pridruži šum i prasak iz vana isto onakav, kakav je čula onda, kad je njena bolestna majka za uviek napustila kolibu. Sada je taj prasak bio slabiji ali je dolazio iz neposredne blizine i kao da joj šapće u uho neku obtužbu... Uzki jezik preko kojega su upravo proklizile njene klizaljke, bio je već prekinut. Strava obuzme dušu djeteta; ono se htjelo vratiti na obalu, no i tamo je bila samo voda, sniežna voda s izlomljenim ledom. Čitavo se tlo pomicalo. Bilo joj je kao da kroz pucketanje leda i odkucaje svoga srdca čuje već i glas otca. Kamo je dospjela? Vikati nije mogla. Tielo joj se samo malo zgrčilo, a lice razvuklo na plač. Cestom je prolazilo nekoliko mužkaraca, — bili su to nedjeljni šetači — i oni su sad zastali. Silja krikne i pokuša da između drveća na obali nađe prozore kolibe.

Santa leda pomicala se polako, ali bez prestanka. Mužkarci su sa ceste sišli dolje spram obale i počeli se sve više žuriti. Stigli su gotovo već na sam rub leda, kad pokraj njih projuri Kustaa Salmelus, gologlav, bez kaputa, sa čudnovatim sjajem u očima. Prije nego su se ljudi snašli skočio je on već na santu. No kod prvog koraka slomio se rub leda, ipak je s drugim korakom bio već na santi i pograbio djevojčicu. Uzme je na ruke i skoči natrag. Međutim je već razmak između sante i obale bio tako velik, te je Kustaa kod tog skoka pao u otvorenu vodu. Ipak mu je uspjelo da odbaci Silju na obalu, tako da se na njoj, osim jedne cipele, nije ništa smočilo.

Kustaa je prije no što je dospio da se svim svojim snagama dokopa obale propao u vodu sve do ramena. Ona dvojica šetača stajali su još uviek tamo zaprepašteno i samo gledali. U pogledu čovjeka, što se tu pred njihovim očima mučio, plamsao je još uviek onaj čudnovati sjaj u očima. Oni su se povukli na stranu... ta valjda ih ne kani napasti? Kustaa je poletio k Silji i prvo što je učinio bilo je da ju je uhvatio za kosu i snažno stresao. Diete nije ni pisnulo, gledalo je samo zaprepašteno svoga otca.

— Dakle takve ti stvari radiš!? — poviče Kustaa. Njegov je podbradak drhtao. Najposlije se svlada, ogleda se i potjera djevojčicu kući.

Stara je susjeda promatrala to spasavanje kroz prozor sa svoje stolice za njihanje. Dok je težkom mukom ustala, bilo je već sve gotovo. Ona je ipak odmah znala, što treba da sad učini. Dogegala se do ormara, izvadila bocu s rakijom, u kojoj je bilo nekoliko komadića kamfora, dozvala služavku i objasnila joj:

— Ako Salmelus nema sad kod kuće nikakvu medicinu, onda je gotovo s njim. Trči onamo i reci mu, neka dobro povuče od ovoga.

Djevojka prebaci rubac i odtrči. Stara se susjeda također spremila i pošla za njom. Na po puta susretne služavku i ona joj reče, da je Salmelus odmah učinio onako, kao što mu je gazdarica poručila.

Kad je susjeda ušla u kolibu, našla je Salmelusa već presvučena u suho rublje. Obrazi su mu gorjeli, a onaj plamen u očima poprimio je blagi sjaj. Uviek je iznova pripoviedao, kako se naglo probudio na krevetu i smjesta jurnuo dolje na obalu, mada ništa nije znao — upravo kao da mu je netko u snu prišapnuo, da se djevojčica nalazi u opasnosti. U jednoj posudi na stolu bilo je još nešto kamforne rakije pomiešane s talogom od kave. Kustaa popije i taj ostatak i nastavi pričati još uzbuđenije:

— Tako sam izgubio glavu, da sam diete prodrmao za kosu, pa i sad još kao da sam u nekoj omaglici. Svakako je prava sreća, da ste mi poslali ovo, jer inače zbilja ne znam, što bi bilo sa mnom.

Stara susjeda još ni sad nije bila sigurna, kako će se sve to svršiti. Da li je uzbuđenje toga čovjeka posljedica kamforne rakije ili nesreće? Ona je za svaki slučaj spremila još jednu takvu mješavinu i rekla mu, neka još i to popije, a onda neka legne u krevet. Pogledala je i Silju, pa kad se uvjerila da njoj ne prieti nikakva opasnost, uputila se svojim dostojanstvenim korakom istim putem, kojim je i došla. — Putem se nasmijala sama u sebi, kad se sjetila, kako je ovo dvoje, otca i njegovu kćerkicu našla u krevetu jedno uz drugo onda, prije toliko godina, kad se mala počela oporavljati od one težke bolesti... Srdce stare žene izpuni se kod toga toplinom.

SPUŠTAO se suton. Kustaa je ležao u krevetu a Silja sjedila do prozora. Otčevo mokro odielo visjelo je nad ognjištem, a Siljine su se cipele sušile također kraj peći. Razgovarali nisu ništa. Silja je ponovno osjećala sve oko sebe nekako stranim, još više nego prije, a taj osjećaj nije nastao samo zbog onog događaja na ledu. Neizrecivo daleko bilo je od nje već ono poslijepodnevno vrieme, kad je čitala iz Pjesmarice. Sasvim je drugi sada onaj čovjek, što leži tamo na krevetu i diše, od onoga, koji joj je rekao da čita poviest razaranja Jeruzalema. Ovaj ju je čovjek povukao za kosu, a onda pričao o tom staroj susjedi kao o nekom čudu. I nehotice je morala ponovno promatrati donji dio otčeva podbratka i njegove očne šupljine.

Kustaa nije osjetio nikakvih zlih posljedica nakon svoje hladne kupelji. Sutradan je obavljao svoje redovite poslove, a Silju poslao da odnese praznu bocu staroj susjedi. Njegova blagost, što je odmah nakon događaja došla do izražaja, trajala je i dalje. Tokom idućih dana pričao bi sve govorljivije svakome, tko je htio slušati, o tom, kako je mogao biti samo tako lud da povuče djevojčicu za kosu. Pa kad se jednom takvom zgodom Silja malo nasmijala, on je očito bio presretan.

DOŠLO je proljeće, kad se Silja morala spremiti za potvrdu. Od njihove kolibe do župe bilo je deset kilometara, pa je tako Kustaa morao tamo naći priliku, gdje će djevojčica moći stanovati i jesti za vrieme dok traje poduka. Bilo je i drugih takvih djevojčica; obično je nekoliko njih bilo zajedno smješteno po kućama u blizini crkve. Uveče bi se sastale, te u grupama šetale po mostu i po pristaništu. Dječaci njihovih godina i stariji, što su se tamo skitali, dobacivali bi im drzke primjetbe popraćene bučnim smiehom. Neke su se djevojčice već dobro snalazile i nisu im ostajale dužne. A u dušama plahih počeo se također buditi onaj izvjestni osjećaj, koji su dosad jedva mogle i naslućivati. Došle su u doba, kad djevojčice postaju odrasle djevojke. Ovo ljeto, što je i ovdje u okolini crkve i pastorove kuće iz časa u čas sve više strujio u njihovu krv, bilo je ujedno njihovo prvo slobodno ljeto, pa će upravo tokom ovoga ljeta mnoge od njih odkriti, zašto su rođene kao žene.

U subotu poslije podne razišla se mladež po svim putevima što su vodili iz župe, i uputila se svojim kućama. Na razkršćima zastale bi djevojčice i neko vrieme brbljale prije nego bi se razstale. One su u tom pogledu oponašale odrasle djevojke i žene. Sasvim je drugčije izpao na tim istim mjestima razstanak dječaka: ovdje su dječaci iz drugih sela bili obasipani od domaćih grubostima, kamenjem, a razvila bi se i tučnjava, pa je gdjekoji ponio sa sobom krvavi nos, ako ga je za vrieme, dok je boravio među njima nosio previsoko. Jer u samom selu, na očigled pastora i redara, nisu se usudili izazivati tučnjavu.

No djevojčice su odlazile kako to dolikuje odraslima. Gdjekoji bi gospodari odgodili svoje poslove u župi do subote, pa su sada, na povratku kući, sjedile njihove kćerke pokraj svojih stasitih otčeva u laganim kočijama na dva kotača. Jednako one djevojčice što su išle pješke, kao i one što su se vozile, dovikivale su međusobno štogod na oproštaju no to su činile učtivo i veselo. A po-

slijepodnevno sunce odražavalo se u njihovim sjajnim mladim očima i blistavim zubima.

Jednim od tih puteva stupala je i Silja Salmelus. U početku su bile tri, zatim dvie, pa kad je najposlije i posljednja drugarica zaokrenula svojim putem, ostala je sama. Otac je mogao dobro vidjeti njen dolazak. Stajao je i ciepao drva za kupaonicu. Silja uđe na dvorište, pogleda otca širom otvorenih očiju, no prođe pokraj njega mimo u komoru, a da ga nije pozdravila riečima. Odzvanjali su udarci sjekire, drvo je praskalo; bilo je krasno subotnje veče ranoga ljeta. Silja izađe u svom svakodnevnom ruhu, pođe izravno k otcu i upita ga, što da radi, mada je i sama dobro znala što.

— Unesi samo ta drva i upali vatru, da bude kupelj što prije gotova.

Tako su se njihovi glasovi međusobno pozdravili. Vedro i ugodno razvijali su se uobičajeni poslovi subotnje večeri, što su ih zajedničkim silama svršavali otac i kćerka, ta dva bića povezana tako srdačnim osjećajima. Bio je to sjećaj duboko zajedničke sreće, s kojega je s godinama odpalo sve nebitno i sve što bi im moglo pomutiti tu sreću.

Istom kad su se vratili iz kupaonice, i dok je Kustaa u košulji sjedio uz prozor i kraj zrcala češljao svoju još uviek bujnu kosu, i dok se Silja tiho vrzla oko ognjišta poput neke biele sjene, istom su onda započeli razgovor. Otac je upitao tek onako kao uzput, kako je bilo s njenom nastanbom, koju on nije pobliže poznavao. U koliko se izpostavilo nešto beznačajno, što on nije posve odobravao, nije se upuštao u objašnjavanja, već je pitao i govorio mirno dalje i to na takav način, da su otac i kći jedno drugo tokom razgovora tako reći uvjeravali, kako su istoga mišljenja. Tako je tamo sjedio nekadašnji gospodar; kćerka je mogla razabrati njegov dobar, plemeniti profil pred prozorom kao i onda, u svom djetinjstvu, one noći u vrućici. Otac je zatim legao, nije više govorio ništa, a i inače čini se da nije pratio, što ona radi. U sobu

se ušuljala tišina, a u zraku kao da su se osjećale poštovanja vriedne misli ovog ostarjelog čovjeka.

Silja se tiho i oprezno izšuljala na dvorište, pazila je i na sama vrata da ne zaškripe. Napolju je još uviek vladao suton rane ljetne večeri. Cvjetovi na razcvalim krošnjama drveća, daleko na obali i još dalje na cesti s one strane vode, kao da su visjeli iz samoga mraka. U blizini ljudskih nastamba zaniemilo je pjevanje ptica: međutim visoko gore na vrhovima drveća daleke, osamljene šume javljali su se još neki veći pjevači, ptice što su na svoj otegnuti način objavljivale najdublji sadržaj ove sjevernjačke ljetne noći, zbog koje su radostno provalile neizmjerne daljine.

Silja je zastala, onda opet pošla komad puta, prisluškivala i čitavim svojim bićem osjećala tu ljetnu noć. Polako je doprla do na kraj uzke prevlake, najbliže očevoj kolibi, sve do olistale strme obale i sjela na deblo breze, što je već od samog koriena izraslo gotovo posve vodoravno.

Široki, oslobođeni osjećaj izpunio je mlado srdce. Nitko i ništa je ne će ovdje smetati. Unutra u kolibi, nedaleko odavle, spavao je njen otac laganim snom, a ovuda nije vodio nikakav put.

Jezero je sa svojim obalama i otocima ležalo pred njom mirno kao na slici, što ju je jedanput vidjela: u dubini jezera odražavalo se sve, što se nad vodom uzdizalo u vis. Sve što su sjetila mogla obuhvatiti kao da je htjelo pružiti dokaz o blagoj dobroti prirode, kao da šapće djevojci: ako ti još štogod nedostaje u životu, mi tu ne možemo drugo, već da pomoću svega, što smo ti razastrli pred oči, gajimo brižno tvoje žudnje. — Djevojka je slušala taj neposredni govor prirode, a njene su se oči otvarale sve jače, kao da su htjele da se u njima kao u jezeru odrazi sve oko nje. Mnogo je toga bilo uzkraćeno toj šestnaestgodišnjoj djevojci, što je mogla imati i što je, kako su joj pričali, jednom imala, premda nije ni na čem od svega toga sviestno oskudievala. Možda su se upravo zbog toga njene širom otvorene

oči izpunile suzama, a iz grudiju joj se vinuo lagani uzdah u ovoj ljetnoj noći, kad je došla da provede nedjelju sa svojim osamljenim otcem. Da, njen otac, što je sad spavao u sobi, bio je uistinu osamljen. Ta joj je misao podala najposlije neki oslon u njenoj vlastitoj tuzi: ona se osjeti kao jedina podpora svoga otca. Silja, ta mlada djevojka, uperi pogled sama u sebe i postade sviestna da je žena...

Bila je već duboka noć. Silja ustane i pođe nekoliko koraka uz obalu u namjeri da se još malo prošeta, pa da se onda vrati u kolibu. Privlačilo ju je, da još malo ostane. Odjednom se na jezeru nešto izmieni: iza otočića se pomoli čamac, po svoj prilici na prolazku s juga spram sjevera. Ritmički zahvati vesla odavali su razpoloženje veslača: i on je bio pod dojmom ljetne noći, a ona je utjecala na njegove misli i na stanke između udaraca veslima. Tako ova buka, što se približavala, nije smetala, već odkrivala novo... Silja ubere cviet, mada joj to zapravo i nije bila namjera, i uperi pogled spram čamca što je odmicao. Veslač spusti na čas vesla, kao da odgovara na Siljin pokret, premda sigurno nije još ni primietio djevojku. Veslač zacielo nije imao nikakav određeni cilj: niti je ribario, niti je vozio čamac zbog športa, čini se da je i njega privukao čar ljetne noći, pa se samo zato izvezao. Bio je to neki mladić, no nije bio nikakav znanac; njegovo odielo niti je bilo radno niti svetčano, to je Silja mogla razabrati. Mogao je to biti neki mladić, što se ovdje, u nekoj udaljenijoj vili, nalazio na ljetovanju. Silja se sjetila, da ga je prošle sedmice vidjela u župnom mjestu na dvokolici... Zbog toga je i mogla tako izdaleka prepoznati, kako je obučen. Kad je ono neki dan razgovarao s pekarovom ženom, upao joj je u oči njegov orlovski nos i odbljesak njegovih zubiju dok je govorio. Jest, to je bio on. Sad se sasvim približio. Mogli su gledati jedno drugo... Silja je čupkala cviet, svojim je smeđim očima pogledala jedanput, dvaput na mladića izpod svojih dugih trepavica, a onda se uputi spram kolibe. A svaki njen korak bio je doživljaj za sebe, svaki korak po jedno podkrepljenje... Ona je primietila, da mladi veslač na jezeru iza nje još uviek drži spuštena vesla. Istom kad je već neko vrieme odmicala izpod sjenatog granja, te već nestala pogledu s jezera, začuje, kako je opet stavio vesla u pokret, zatim jedan čas zastao, a kad je konačno veslao dalje, bio je ritam njegovih vesala drugčiji nego kad je dolazio.

Bližila se ponoć. Kako je dugo zapravo ostala napolju? Kad je ušla u sobu osjeti kako je uniela u haljinama dašak noćnoga uzduha. I cviet je još držala u ruci. Najradije bi bila sačuvala sve, što je uniela iz vana.

Još uviek nije bila pospana. Sjela je k prozoru, s kojega je mogla gledati preko polja spram sela. Što je to bila čudesno liepa noć! Prva takva noć u dosadašnjem životu Silje. S kreveta u uglu sobe bjelasao se lik čovjeka u bieloj košulji; otac je spavao i sad kao obično bez pokrivača. Silja pogleda onamo i kao da ju je nekako zbunilo, što ovako vidi otca... On je već bio star, a u životu je prošao kroz mnoge tegobe. Tako su joj pričali... Živim s ovim starim čovjekom, što ga je usud nanio ovamo, a to je moj otac. Što znači to?...

Kustaa je ležao nepomično poleđice. Disao je nečujno i nešto je tjeskobna bilo u toj tišini. Silji padne na pamet, da su joj djeda našli mrtva u sušionici, a da nitko nije bio prisutan kod njegove smrti... Da li je otac budan, pa samo ništa ne govori? Silja se nije mogla odlučiti da pita, ili da mu se približi, pa da pogleda. Redom je pogledavala na sva tri prozora. Svuda ju je susrela noć, što je sad djelovala mnogo praznije nego prije. Jezero je zamrlo i nije se više zrcalilo.

Otčevo se tielo trglo, a s kreveta se začuje neki tihi zvuk kao prigušeni kašalj. Zatim se Kustaa uzpravi ustane i pođe k prozoru s kojega se pružao pogled na prevlaku kod jezera, zatim se okrene s uzdahom — i opazi Silju na drugom kraju sobe.

— Ah tako, ti si već ovdje? — reče starac čudnim, stranim, snenim glasom i ponovno legne u krevet. Iz toga je Silja zaključila, da ju je otac tek sada opazio.

U drugom uglu sobe kretao se sada bezglasno kao sjena vitki lik djevojke; ona je skidala sa sebe haljine komad po komad, dok najposlije ne zasljeska bjelina i utone u krevet. A onda zavlada i ovdje tišina i san. S jezera se također već odavna nisu čuli nikakvi udarci vesala. Još je preostalo malo vremena do svanuća nedjeljnoga jutra.

KAKO je vedra i bezkrajno duga ovakva nedjelja pred Ivanjem usred ljeta. I ljudi i domaće životinje osjećaju na isti način razkoš topline i mira. Sunce je izpunilo gotovo svaki zakutak, pa mogu čak i stariji da budu samo u košulji. I životinje oko kuće — pas, mačka, pietao sa svojim kokošima i lastavice, premda ne znaju za blagdan, no oni su se ipak uskladili s razpoloženjem ljudi. A ljudi imaju i vremena; sjede tako na stepenicama izpred kuće i promatraju čak i te životinjice, dok se na radne dane ne dospije nitko ni osvrnuti na njih.

Nitko se ne čudi, ako i stariji čovjek pođe na šetnju, tako da mu prođe nedjelja. Bujno zelenilo njiva i drveća djeluje tako impozantno i tako svladava čovjeka, te se ni odrasli ne trebaju stidjeti, ako na blagdane uživaju u svim tim radostima. U ovakvom slučaju odilazi i naj namrgođeniji gospodar da vidi svoja polja i da procieni skoru žetvu. A siromahu, što posjeduje tek nekoliko hvati zemlje, pa čitavu sedmicu radi na tuđoj njivi, njemu je ovakva tiha blagdanska radost još vriednija.

Ista ona površina jezera, na kojoj se noću tako blago odražavaju obale i otoci, sad se svietli i ljeska u pozlati sunca. Stari Kustaa šeta po prevlaci, gdje je sinoć vidio svoju kćerku. Ovdje je i ono deblo breze. No sjesti, ili uobće postajkivati ovdje predugo, to njemu nekako ne pristaje. On to ni ne će. Jedva i misli na to, da to sad njegova noćašnja opažanja ravnaju njegovim smirenim koracima. Ni jedan dan nije sličan drugomu niti u najduljem životu, no ovu nedjelju smatra Kustaa nekim posve neobičnim danom. Možda je to zbog toga, što je njegova jedina kćerka, kojoj je on toliko privržen kako čovjek samo može biti privržen jedinome što ima na svietu, što je ona sad po prvi put bila čitavu sedmicu odsutna, a sad je opet kod kuće, no doskora će ponovno otići. Već s večernjom lađom.

Ona doduše ni sada nije kod kuće, već vjerojatno kod seoske švelje. Tamo se u njenoj sobi sastaju djevojke nedjeljom ujutro, ogledavaju svoje nove haljine i vode važne razprave o materialu i kroju.

Iduće nedjelje bit će za Silju velika svečanost, — kako to samo zovu? — obnova krštenja. Silja je bila krštena tamo u onoj svietloj velikoj sobi na Salmelusu... a sad je dala sašiti sebi haljinu za obnovu toga krštenja... Svašta pada na pamet starom čovjeku, kad odšeta bez ikakvog određenog cilja sve tamo do na kraj prevlake, uz jezero, pa tamo tako postajkuje na samom obronku. On je u košulji i prsluku; iz modrih rukava proviruju snažne žilave muškaračke ruke, što su ostale takve uzprkos njegovih godina. Kad bi se sad iznenadno pojavila ovdje majka ovoga čovjeka, mislila bi da vidi pred sobom svoga muža, Vihtori Salmelusa, kakav je bio kad ga je ona ostavila. Boja kose i očiju njenoga sina, nekada toliko nalik njenoj kosi i njenim očima, izbliedila je u buri i zatišju života, pa je tako i u tom pogledu bio posve sličan svom pokojnom otcu.

Vraćao se natrag svojoj kolibi Kustaa Salmelus, sin Vihtori Salmelusa. Doskora će zacielo doći i njegovo vrieme... No on sada gleda, ne bi li gdje opazio svoju kćerku. Nema sumnje, on može sam sebi staviti jelo na stol, kao što je to činio toliko puta prošlih godina, pa i sada prošle sedmice. Ipak bi mu bilo milije, kad bi to učinile Siljine ruke, jer je sad kod kuće.

Ona već dolazi. Ide s jednom djevojkom, svojom vršnjakinjom. Njih su dvie zastale kod puteljka što se odvaja od glavne ceste, razgovaraju živahno, skakuću, okreću se, opraštaju se, pođu komadić puta no razgovor još uviek ne prestaje, dok se najposlije ne razstanu uz posljednje dovikivanje jedna drugoj. Silja požuri kući,

no otcu koji je posmatra čini se, da njene misli ne trče izpred nje, već kao da nekako zaostaju.

— Tko je ta djevojka, s kojom si došla i razgovarala?

U tom je pitanju bilo sigurno nešto, što je zvučilo malo strano, jer je Silja, prije no što je odgovorila na pitanje, začuđeno pogledala otca.

— Da, da. To je ta. Ne mogu ih nikako razlikovati jednu od druge, — promrmlja Kustaa kao da je htio da na neki način pređe preko te stvari.

Silja prostre stol, bila je brža kod tog posla nego inače. Raztreseno baci još jedan pogled na stol, zatim na otca; to je značilo: možemo početi. Otac stupi k stolu, promotri sve prije no što je sjeo. Zatim pogleda kćerku i upita je sa smieškom ponešto jačim, no što mu je inače titrao na licu:

— Zar mi danas ne ćeš dati kruha?

Jest, ova je nedjelja bila neobična, uzprkos svoje ljepote i svoje svietlosti. Kako su samo mogle padati ovakve rieči između nje i njena otca! Silja kao da je bila gotovo malo ljutita, kad je položila pred otca košaricu s kruhom.

Kustaa je volio da kod jela razgovara, makar imao kod stola samo jednu osobu za razgovor. On je tu naviku stekao u ono doba kao otac obitelji na Salmelusu, a nasliedio ju je od svoga otca. Tamo kod velikog stola u velikoj kući dogodilo se vrlo lako, te bi razgovor pošao krivim pravcem, u koliko gospodar nije znao prednjačiti dobrim primjerom. I Silja je bila navikla, da otac za vrieme jela govori o obćim stvarima, što nisu bile u uzkoj vezi sa životom kuće. Takvom je zgodom znao da izrazi svoje mišljenje o ljudima i o događajima iz njihove okoline. Da je Silja razmišljala o tim otčevim primjetbama, što su padale kod stola, ona se ne bi bila mogla sjetiti ni jedne jedine, koja bi je povriedila. Naprotiv: većinom su joj se sviđale, pa je ona kadkad pogledavala svoga otca postrance puna udivljenja. Sad je otac jeo i nije rekao ni rieči. Nije se činilo kao da je zle volje,

no tako se duboko zamislio, te se činilo kao da uobće nije prisutan. Silja je samo sjedila i pomno pazila da ne počini više ništa, što bi moglo izpasti kao nemarnost. Kustaa je gotovo već svršio s jelom, ali mu još uviek nije uspjelo da kaže, što je htio: »Za onu djevojku pričaju, da već trčkara noću za mladićima«. — Ipak to nije rekao, jer nije ništa pouzdano znao. Kad je bio gotov s jelom, rekao je samo ovo:

— Jedi sad i ti, drago diete!

To uobće nije bio otčev način izražavanja. Premda su rieči bile izgovorene blago, one su je ipak potištile. Kao da ih je izgovorio bolestnik posljednjim svojim snagama. I ona se nije mogla odlučiti da jede, dok god nije otac ustao i pošao do kreveta, da se po običaju odmori nakon ručka.

Sunce je bilo na zenitu. Sjalo je još jače, te tiho, sretno i neodoljivo obasjavalo sve živo i neživo u prirodi. Mamilo je ljude bez obzira na njihovu dobu, činilo ih povodljivima, darivalo ih zadovoljstvom. To je sunce bilo simbol svih ljudskih htienja i strasti; simbol i pokretna snaga u isti čas.

Kad je Silja pojela, Kustaa je još uviek ležao na krevetu. Djevojka se oglasi:

— Otišla bih malo na Mikkoli.

Mikkola — tako se zvao dom one djevojke, s kojom se Silja malo prije opraštala. Što je mogao na to Kustaa odgovoriti? Šutnja je trajala neprirodno dugo.

— Svakako ćeš morati misliti na to, da ne zakasniš na lađu, jer ćeš inače morati pješačiti.

— Jest, — odgovori Silja ponešto nesigurno.

Djevojka je otišla, a otac je i opet ostao sam u sobi izpunjenoj suncem. Ležao je još uviek izpružen na krevetu, a njegove su se misli zgušnjavale u neko zagonetno duševno raspoloženje.

JOŠ je uviek trajala divna ljetna nedjelja. Sunce je još dugo nakon podneva razsipalo svoju snagu i sreću. Čak su i tihi i suzdržljivi ljudi govorili o tom, kad bi se susreli putem.

Silja je ostala čitavo poslije podne kod Mikkolajevih. Kustaa je za vrieme, dok ju je čekao, sam skuhao kavu. Onda ju je vidio kako dolazi putem; išla je polako, a u ruci je držala razcvalu granu. Preostalo je još nekoliko sati do odlazka lađe. Onda će on opet ostati sam čitavu sedmicu, dok će Silja i dalje boraviti u župi zbog poduke prije potvrde i prve pričesti na dan svetog Ivana. Liepog li i sretnog dana! Silja Salmelus je prva od svog roda, koja tom prilikom ne će stajati izpred oltara u istoj onoj crkvi, u kojoj su njeni pređi kroz mnoga i mnoga pokoljenja s uzvišenim osjećajima i čista srdca čekali na taj sveti čin. No Silja i njen otac stanovali su sada u drugoj župi, u stranom kraju.

Čovjek bi mislio, da je tih dana i stari Kustaa osjećao neko uzvišeno i svečano razpoloženje. No mjesto toga on je bio sav nekako čudnovato zbunjen, pogotovo sada, odkad je Silja kod kuće. Ni sam nije mogao shvatiti što je tome razlog. Ta njegovo je diete i sad isto tako drago i čisto kao i prije, isto tako čedno i mirno. Nije uistinu nimalo neobično, što je pošla malo u selo. Ne može valjda čitavo ovo prekrasno nedjeljno poslije podne prosjediti u sobi, sad kad je jednom slobodna. U susjedstvu i nije imala nikakvih drugih vršnjakinja, osim ove Mikkolajeve djevojke. A istini za volju mora Kustaa priznati, da o toj djevojci nije znao zapravo ništa pobliže. Tek je nehotice i slučajno čuo dvie tri primjetbe, to je sve. A to, što je Silja proboravila dobar dio prekrasne noći napolju, u blizni kuće, to je bio samo znak, da joj je duša prepuna pobožne predanosti. Bilo je posve razumljivo, da je diete tražilo samoću, kako bi se moglo predati razmišljanju o svemu onom, što je kroz čitavu sedmicu slušalo na vjerskoj obuci.

Pa ipak je između toga, tako čvrsto povezanog odnosa između otca i kćeri, nastala neka pukotina.

Nije se prvi put desilo, da je otac Kustaa morao sam sebi kuhati kavu. Silja ga je toliko put gledala kod tog, a i kod drugih poslova i u svojim odraslijim godinama, ako je slučajno bila bolestna. U takvim slučajevima nije on uzimao nikoga u pomoć iz sela, već bi ostavio svoj posao i brinuo se spretno i oprezno oko jela. Međutim sada, kad se Silja vratila iz sela, stupila u sobu i vidjela, kako otac upravo nosi šalice na stol, a u isti čas osjeti i miris svježe kuhane kave, ponovno je obuzme ono jutrošnje zbunjeno razpoloženje, samo sad još toplije i bolnije. Otac joj se odjednom pričinio neobično star. Otac i star? To dvoje nije mogla Silja dosad nikako dovesti u vezu. Srdcem joj prostruji nešto kao saučešće. Zatim se brzo prihvati posla.

Činilo se, da će današnji Siljin povratak u župu biti mnogo svečaniji od njene prve vožnje onamo prije osam dana. Posljednji put je pošla onamo jednog vedrog jutra; bio je ponedjeljak. Kustaa ju je tad odvezao onamo kolima, jer ujutro nije bilo lađe. Silja je dakako vrlo težka srdca ostavljala svoj dom, pa se tamo među tolikim stranim ljudima osjećala nekako bez zaštite.... No sad nije mogla ništa protiv toga, što je jedva čekala čas odlazka. Kako je to divno, što je mogla poći lađom, a na njoj će biti još nekoliko djevojaka iz udaljenijih sela, odanle odkud je došao i onaj mladi veslač prošle noći... I kako će im biti liepo na dvorištu one kuće gdje je stanovala: tamo se nalazio veliki travnjak, pa se tamo nedjeljom uveče sastajala okolišna mladež. Kažu, da zna tamo u takvim zgodama biti vrlo veselo...

Kustaa je sjedio bez rieči i pratio očima kćerku, kako se sprema na put. Pratio ju je i ušima: djevojka je nešto tiho pjevuckala. Melodija je podsjećala na neku crkvenu pjesmu. Ili je možda i bila neka kitica iz Pjesmarice. U svakom slučaju nešto, što je naučila za vrieme obuke prigodom svog spremanja za potvrdu. Trčkarala je amo tamo, pjevuckala, i ni jedan jedini put nije

svratila pogled na otca. Najposlije, dok je još nešto tražila, zastane usred pjevanja i upita otca nešto posve svakodnevno, — kao da je malo odškrinula vrata svečane odaje svoje duše i dobacila neki nalog u sobu za služinčad. U isto vrieme pogleda otca posve nehotice i izravno; u njenom pogledu bilo je nešto triezno i uzžurbano. Srela se s otčevim pogledom, a u njegovim očima tinjalo je nešto što je tako privuklo njen pogled, te ga nije mogla skinuti s njegovih očiju. Morala je gledati netremice u zjenice tog starog čovjeka... Otac je, čini se, prečuo pitanje; to je ona mogla zaključiti zbog posve stranog sjaja u njegovim očima. Kao da je iz očiju otca bilo upereno u nju neko drugo svečano pitanje.

— Nekako se ne osjećam dobro, — reče. — Ima li ovdje malo vode?

Silja prekine svoj posao i odtrči do vedra. Bilo je prazno. Odjuri napolje. Kustaa ostade sam.

Uzduh u sobi bio je na neki način živi svjedok svega što se događalo. Kustaa osjeti, kao da ga taj uzduh sada gleda, kao da je uzduh jedini što sve razumije, kao da se u uzduhu nalazi netko, kome on od ovoga časa najtjesnije pripada i zbog kojega će sve drugo morati ostaviti. Klonuo je i biedno uperio pogled na pod usred sobe, a u njegovu osjećanju izkrsne opet onaj trenutak, kad je isto tako zurio na neko određeno mjesto prije mnogo, mnogo godina. Jedan čas pomisli, da se nalazi kod kuće na Salmelusu, u staroj kući, što ju je gotovo već posve zaboravio, i da stoji na vratima sušionice... Ustane s kreveta, najprije se okrene spram prozora gdje je visjelo zrcalo. Iznenada pomisli da se pogleda u zrcalo. Ne bi znao reći, kad je posljednji put tako pomno promatrao svoje lice u zrcalu... Iz zrcala gledao je u njega neki čovjek. Samo tko je bio taj čovjek? Bio je to netko, na vlas sličan onome koji se nekad, pod kraj svoga života, obratio na njega s nekim najobičnijim pitanjem u vezi s gospodarstvom... To pitanje popraćeno ganutljivim pogledom bilo je sve, čime je pokojni Vihtori

Salmelus predao gospodarstvo svom mladom sinu. To je on gledao iz zrcala na njega, to je bio njegov nos i njegove oči, njegov bolni izražaj lica.

Što je to? Što mu se to približuje? Što govore uzduh i pod u sobi?

Silja! — Eno je dolazi, — doskora će opet otići. Ne, ne — treba se sad svladati — kao toliko puta u životu — u težkim prilikama...

Djevojka odloži vedro na svoje mjesto, pogleda otca i ne reče ništa. Otčevo je lice poprimilo nezdravu crvenu boju; približi se, uzme lončić i napije se vode.

— Zar nije već vrieme da pođeš, drago diete? — upita i odloži lončić.

I opet »drago diete«, rieč, što je već dugo nije upotrebljavao, a danas je to izgovorio već po drugi put. Dugo zadržavanje u selu danas poslije podne, mnogi dojmovi primljeni od zemlje, neba, ljudskih pogleda i rieči, potisnuli su u zaborav onu težinu, što ju je djevojka osjetila kod kuće već jutros. Silja je nesviestno pobjegla od tog razpoloženja, no ono se sad još više pojačalo. Ta otac je upravo rekao, da se ne osjeća dobro, da je bolestan. Pojam bolesti u vezi s otcem bio joj je isto tako neprirodan kao i pojam starosti. Sve joj se to sad činilo kao približavanje neke nesreće, kojoj čovjek ne može izbjeći. Otac primieti prije nego ona sama, da joj je lice obliveno suzama.

— Nemoj se žalostiti, draga Silja, — reče Kustaa, — proći će. Pazi samo, da ne zakasniš na lađu.

Kustaa je bio toliko ganut zbog Siljine zabrinutosti, da je posve zaboravio na svoje stanje. Tielo je moralo izdržati još ovo kratko vrieme, no duša se više nije osvrtala na to. Silja je morala otići, svakog se časa mogao pokazati kljun lađe tamo iza najudaljenije prevlake. Silja pođe, a Kustaa ju je pratio, išao je pokraj nje sve tamo do glavne ceste. Tamo je zastao i pratio pogledom jedino svoje diete, kako odlazi — neopozivo odlazi. Mlada je Silja stupala skladno te ljetne nedjeljne večeri, a stari je otac sa zavoja promatrao njen elastični hod. Mogao

je vidjeti, kako joj je s pokrajnog puteljka došla u susret neka mlada djevojka i kako se radostno priključila k Silji. Kad su te dvie ovako odmakle komad puta, došla su im u susret dva mladića, njihova je lica mogao Kustaa jasno razlikovati. Oni stanu, djevojke također. Onda su se mladići okrenuli i pošli s djevojkama spram pristaništa. Sve je to vidio Kustaa prije nego se vratio u svoju kolibu. On se dakle još mogao vratiti, — uostalom bilo je i očevidaca, koji su kasnije mogli potvrditi, da je stari Salmelus uistinu ušao u svoju kolibu, — gdje su ga zatim našli mrtva. Isto onako, kao što su našli njegova otca u sušionici njegove djedovske kuće.

Silja je proboravila već neko vrieme u svom stanu, sudjelovala je što više i u plesu na dvorištu, kad ju je stigla viest o otčevoj smrti. Mali šegrt iz trgovine došao je da javi i pričao o tom tako brbljavo kao da stoji u dućanu iza tezge. Kad je Silja to čula, obuzme je osjećaj, kao da je ostavila svog otca mrtva već tamo na razkršću, a da to nije ni slutila. Začuđenim pogledom promotri sve oko sebe, kao da su oni znali što se dogodilo, pa ipak su se igrali i plesali s njom. Šegrtu se nije žurilo da ode, a i ostali kao da čekaju da Silja ode, kako bi mogli nastaviti vježbanje u novom plesu, što su ga malo prije započeli. I Silja je učila taj ples, pa je znala već i melodiju i rieči.

Nije se našao nitko, tko bi joj bio savjetovao, što da čini pod tim okolnostima. Njenu je stanodavku mučila sasvim druga briga, a ne to, što je ovoj djevojčici, koja se spremala za potvrdu, umro otac. Ta žena nije bila sasvim na čistu s time, kakve su bile imućstvene prilike pokojnoga. Kako će to sad biti s dugom za stan i hranu? ... Morat će se odmah porazgovoriti o tom sa svojim mužem.

Put od župnog mjesta do kolibe pričinio se Silji gotovo posve stran. A i kasno je već bilo, no uzprkos toga ona je pošla, a da nikome nije rekla ni rieči. Njena je stanodavka mogla uostalom naslućivati a i tješiti se, da

djevojka ne odlazi za uviek, i da će se vratiti, budući da vjerska obuka prije potvrde još nije dovršena.

Silja je stupala svojim putem. Bilo je nedjeljno veče, pa su po seoskim putevima postajkivali momci u skupinama i drzko i obiestno dobacivali primjetbe djevojci, što je brzim koracima stupala pokraj njih. Ipak joj se nitko nije usudio prići. Poseban izraz njena lica bio je takav, te su se ovi bezposličari ipak suzdržavali, ma da je za njih bilo najveće veselje zadirkivati u one što su bez obrane.

Bilo je već skoro deset sati, kad je Silja zaokrenula opet na onaj put, gdje se prije nekoliko sati oprostila od otca. Nije ni primietila, kako je na tom mjestu naglo zastala, kao da je tek sada postala sviestna svega što se dogodilo. Dosad je prevalila put kao u nekom unutarnjem prosvjedovanju protiv svega, što joj je izpričao onaj šegrt tamo na Käkeläovu dvorištu, no sada, kad je trebalo poći još ovim kratkim putem do kolibe, to je već bilo kao neko priznanje onog što se dogodilo.

Došla je na dvorište i primietila, da su vrata izvana zatvorena. Ode izpod prozora, zavjese su bile spuštene. Ostao je doduše mali otvor između zavjesa, no nije se dalo ništa razpoznati. Vladala je bezkrajna tišina, nikakav šum vesala nije dopirao s jezera, nitko nije prolazio cestom. Nježnim sinoćnjim doživljajima i vedroj radosti današnjeg dana na seoskim putevima i kod plesa na tratini dvorišta, zameo se već u dalekoj daljini svaki trag.

Sporo se približavao putem gazda Mikkola. On je vidio Silju već iz daleka, no ipak nije pospješio svoje korake. Stupao je odmjereno i približavao se polako, a Silja, djevojčica što se spremala na potvrdu, stajala je blieda u kasnoj ljetnoj noći na stepenicama svoje opustjele kućice, iz koje je strujila strana hladnoća.

— Da, da, tako je to sad, jadno diete; jedva što si otišla, kad ...

Mikkola je inače bio prilično osoran čovjek, no sad je govorio djevojci blagim glasom i pričao joj na daleko

i široko, kako su primietili nesreću i kako je on onda došao ovamo i što je sve učinio, kako je mrtvoga položio na stol i poslao viest Silji.

Sve je brže izčezavalo nedavno doživljeno i sav dosadašnji život, djetinjstvo. Ove blage i neizrecivo divne ljetne noći zahujao je ledeni vjetar života nad glavom ove sirote. Mikkola je razgovarao s njom kao s odraslim čovjekom. Po prvi put je netko s njom tako govorio. Naglasio je, da nije sam ušao u kolibu, već je najprije potražio svjedoka, da ne bi nastalo neko ogovaranje. Dok je govorio, otvori vrata i stupi u sumračnu sobu.

U tu je sobu stupila sad i Silja. Oko mrtvaca prostirala se velika, bezkrajna tišina. Zavjese su na prozorima bile spuštene; Silja u prvi čas nije ni primietila, gdje... Mikkola pođe spram velikoga stola:

— Ovdje smo ga položili, na ovaj veliki stol, pao je upravo kraj njega, mislili smo, da... — Pošao je zatim do prozora, podigao zavjese i povukao se malo u pozadinu.

Silja je opet vidjela podbradak svog otca, lukove nozdrva i očne šupljine, kao što je to vidjela već nekad — u onaj izvjestni značajni čas. Oči su mu bile malo otvorene, kao toliko puta, kad je ležao ovako izpružen na krevetu, a Silja poslovala nešto po sobi, ili mu nešto rekla, na što on nije trebao odgovoriti.. Sad je ležao ovdje taj šutljivi čovjek, na licu mu je zastao neobično blagi smješak, što mu je tako često trebao prigodom odsudnih obrata u njegovu životu. Ležao je ovdje i kao da se smješka Silji i Mikkoli, što ga tako gledaju i možda očekuju, da će promieniti svoj položaj. On se nije micao — mirovao je izpruženo na onom istom velikom stolu, gdje... Toga je Silja istom sada postala sviestna i brizne u plač. Njen je plač bio tako nježan i bezpomoćan kao plač djeteta. Otac joj je kadkad u šali pričao o tom, kako su nju, Silju, onda, kad su se uselili, morali položiti da spava na ovom velikom stolu.

Mikkola, stvaran i ukočen kakav je bio, nije imao više što reći, pošao je spram vratiju, zatim se opet vratio i opet spustio zavjese.

— Spustit ću ih, — ne treba nitko da zuri unutra; premda ne zna ništa o tom, no ipak je bolje tako... — govorio je Mikkola, dok je Silja pomalo prestajala plakati. — Nego, da, ti ćeš dakako spavati noćas kod nas. Možeš leći s Tyynom u njen krevet. Sad se usred noći ne možeš i onako više vratiti u župu, a trebat će dogovoriti i zbog sprovoda, pogotovo obzirom na ovu vrućinu. Ja ću vrlo rado sve urediti, u koliko ne ćeš da to učini netko drugi. Pokojni je imao nešto novaca, pa ne će pasti na teret obćini, to znam. Ja još nisam pogledao, da li imate dosta novaca kod kuće, no u banci će sigurno biti, a za početak mogu i ja izpomoći...

Već je pala i rosa, pa su se Siljine nove cipele smočile u mokroj travi. Oglasio se po neki šum u ljetnoj noći, osjetio se po neki miris. Silja i gazda Mikkola — čudnovat par u ovo doba noći — prolazili su pokraj pozaspalih kuća i koliba spram Mikkolinog doma. Na gdjekojem dvorištu našla je po koja žena još neki kućni posao, pa pošto je malo prije vidjela Mikkolu, kako ide spram Salmelusove kolibe, to je sad bila radoznala »da li je djevojka bila jako tužna«.

— Bila je jako ozbiljna, no plakati je nisam vidjela, dok je prolazila kraj naše kuće, — pričala je onda žena svom mužu, koji je već ležao u krevetu.

Došli su k Mikkolajevima, gdje su još bili budni. Gazdarica i Tyyne, s kojom je Silja proboravila dan, bile su tako zbunjene, da su čak ruku pružile Silji na pozdrav, a Tyyne je govorila tako neprirodnim glasom kao da glasno čita iz knjige. Zatim su ponudili Silju nekim dobrim stvarima, no ona nije mogla jesti; jedva što bi počela, navrle bi joj suze na oči, a usta joj se osušila. Legli su na počinak. Silja je legla pokraj Tyyne.

Težka je bila ova prva noć sirote djevojke. Tyyne je zaspala gotovo u istom trenutku, no Silja nije mogla zaspati, pogotovo ne, kad se njena drugarica počela ne-

mirno vrtjeti. Time su Siljine misli bile malo odvraćene od onoga, na što su se uviek ponovno vraćale. Čvrsta i krepka djevojka bacila je bezobzirno svoju nogu na nježnu Silju i tako je pritiskivala, da se Silja morala odmaknuti. Na to se Tyyne posve okrene k njoj, čvrsto je zagrli i kod toga nešto promrmlja. Njen je dah imao bljutav noćni zadah. Nikad dosad nije Silja spavala ni s kim drugim, jedino sa svojim otcem, a i to posljednji put prije mnogo godina. Dok je sad ovako ležala budna, razmišljala je, kako je jučer povjerljivo provela dan s tom djevojkom, kako su radostno hodale zajedno po suncu, kako su putem spram pristaništa susrele one mladiće i što je Tyyne rekla ... I kako ju je otac pitao i kako joj je govorio ...

Nakon ove noći nije Silja osjetila više nikakvu privrženost spram Tyyne, s kojom je gotovo već sklopila uzko prijateljstvo. Kao da je njen otac, stari Kustaa, stajao još uviek na onom prvom razkršću i pokazivao joj pravi put.

Ujutro se Silja umorno odputila da nastavi pripremu za potvrdu, a Mikkola je poduzeo sve potrebno u vezi s tom smrću, stvari, u koje se Silja dakako nije mnogo razumjela. Kustaa je bio pokopan iste one nedjelje, kad je Silja primila potvrdu i pričest; no ni jedan od ova dva događaja nije učinio na nju neki dublji dojam.

KĆI

SILJA nije dugo ostala kod Mikkolinih. Gazda Mikkola bio joj je doduše postavljen za skrbnika, kad je već pružio prvu pomoć nezaštićenoj siroti, no Silja je nakon potvrde ostala u kući svoga skrbnika jedva jedan tjedan, i već su započele brbljarije među babama: no, tome je Mikkoli pala sjekira u med, dobro je on sebi udesio to skrbničtvo; dobio je u kuću bezplatnu služavku, a još će kao skrbnik dizati i hranarinu za tu djevojku! — U isto vrieme poprimala je Siljina skromna baština u brbljanju tih jezičavih žena tako ogromne obsege, te je daljnje postojanje Mikkolinog imanja bilo ovisno još samo o tom, na koji će način Mikkola uspjeti dočepati se te baštine, — pa da, tako je to na tom svietu!

Zbog toga je Mikkola pribavio Silji mjesto kod stranih ljudi. Tako je djevojka dospjela najprije k Nukarijevima, u neku staromodnu kuću s malim posjedom, i ona je tamo bila jedina služavka. Nisu što više imali ni nekog stalnog slugu, već se gazda izpomagao, kad je to bilo potrebno, s nadničarima; upravo je u to vrieme bio kod njega u tom svojstvu neki tupoglavi momak imenom Väinö, s nadimkom »Nukarijev inspektor«. Väinöv je krevet bio u ćošku uz vrata, a Siljin na protivnoj strani. Kadkad bi se uveče, u mraku, kad bi oboje već legli na počinak, razvio između ta dva kreveta sasvim neobičan razgovor. »Inspektor« Väinö tumačio bi svoje nazore o životu i svietu. Čovjek ne bi smio uztvrditi, da su te njegove misli bile uzkogrudne. Uz to bi običavao izpitivati Silju o njenom dosadašnjem životu, te ga uzpoređivati sa svojim vlastitim. A onda bi — kad je već bilo skrajnje vrieme da spavaju — počeo mladić govoriti o ženitbi, te se propitkivao, da li bi Silja bila voljna pokušati s njim, jednom, kad on prištedi dovoljno novaca. Silji je još nedostajala sigurnost odrasla čovjeka, no ipak

se, prema svom prirodnom osjećaju, nije upuštala u takve razgovore.

— No, hoćeš li dakle? — dopirao je još do nje glas s kreveta kod vratiju.

— Dobro, dobro, sutra ću ti reći, — odgovori Silja i okrene se bučno na drugu stranu u čvrstoj namjeri da najposlije zaspi.

U istom trenutku otvori vrata gazdarica, te uđe u noćnoj haljini u komoru s velikom peći, gdje je ovo dvoje spavalo.

— Hoćeš li konačno zavezati, Väinö, jer ćeš se inače opet pomokriti u krevet budeš li se mnogo vrtio, — a ti, Silja, nemoj uobće slušati toga blesana! — Gazdarica se vrati u svoju sobu, a iz kreveta ovo dvoje služinčadi nije bilo čuti više ni rieči.

Silja je zapravo uživala, što je gazdarica smatra odraslim, razumnim čovjekom, no ipak je morala misliti i na tog jadnog Väinöa. A na kraju je morala misliti i na samu sebe, na prohujale dane djetinjstva, na svoju potvrdu i na pokojnog otca, koji je i u najtežim trenutcima ostao tako čudesno smiren. No sad je njegova slika postajala sve mutnija, tako da je — tik pred spavanje — nije mogla sebi dočarati iza zatvorenih vjeđa. Pred njenim je unutarnjim pogledom izkrsla samo po neka situacija, po neka kretnja, a onda je prožme bol, što ovdje ovom prostorijom, gdje ona sad mora ležati i spavati, ne razpolaže njen otac. Trgne se tihim krikom, pogleda u mraku na prozorska stakla, do ušiju joj dopre disanje Väinöa koji je već zaspao, pribere se i sjeti gdje se nalazi, zatim se spusti natrag na jastuk i utone u san.

Jedne tamne, olujne jesenje večeri vraćala se Silja iz nekog susjednog sela. Izostala je dulje no što je namjeravala. Putem kući izšulja se iz mraka ona bezimena i bezoblična grozota tajanstvenih prirodnih sila i navali na nju slično kao onda na santi leda, kad ju je spasio njen otac. Između jednog i drugog sela bila je šumica, a kroz nju je vodio put dubokom uvalom; visoko gore

iznad djevojke šumio je vjetar kao da visoko gore u mraku lepršaju krila neke ogromne zloguke ptice.

Djevojka se požuri. Nasred toga puta, u najmračnijem dielu šume, zahvatio ju je sve veći užas. No čim se šuma malo proriedila, i ona opazila u daljini neku naseobinu, počela se njena tjeskoba polako — kao kap po kap — pretvarati u osjećaj olakšanja.

Počela je pjevati, kako bi nadglasala šum krošanja, što su sve više zaostajale za njom.

Ona je s uspjehom obavila povjereni posao. Ponudili su joj kavu i razgovarali s njom kao s odraslim čovjekom. Bio je tamo jedan mladić — Oskari Tonttila. I on je s njom razgovarao, kako to već mladi ljudi razgovaraju s djevojkama. Uostalom, bila je već u sedamnaestoj godini! To joj je palo na pamet, kad se uz pjevuckanje približavala kući.

Kod kuće na Nukariju vladalo je veselo razpoloženje. Svi su sjedili u prostranoj komori i razgovarali bučno i dobro razpoloženi. Siljin dolazak bio je primljen kao neki osobiti događaj; njeno ugodno razpoloženje potrajalo je i dalje. Jedva joj je uspjelo saobćiti gazdarici što je obavila, jer su bez prestanka prekidali njeno pripoviedanje bukom i šaljivim primjetbama. Bio je tamo i neki dobro ugojeni čovjek s bakrenim licem, s dragocjenim prstenom na ruci i s debelim zlatnim lancem na prsluku. Kasnije je Silja doznala, da je to brat gazdin, što je već jednom bio u Americi, a sada se sprema ponovno onamo, pa je sada došao da se oprosti.

Gost se zvao Ville, i njemu je uspjelo unieti malo vedrog razpoloženja u jednoličnu tišinu ove kuće. Imao je pomalo kreštav glas, pa je kod pjevanja mogao da ga digne više nego gdjekoja žena. Pjevao je, a pjevalo je i čitavo družtvo; natjerao je što više i Väinöa da pjeva. Svi su se smijali i uživali.

Ville Nukari proputovao je mnogo svieta i poznavao ljude i stare i mlade. Mala mu se Silja svidjela, premda je bila još tako mlada i djetinjasta. Bio je s njom vrlo ljubezan, a tokom večeri, za vrieme igre i plesa, poka-

zivao joj je jasno, kako mu se sviđa. Kad je Väinö zapjevao neku plesnu melodiju dohvati gost Silju i počne plesati s njom. Drugi su ih gledali. Silja primieti da zna plesati polku; premda je Väinö pjevao sve brže i brže, plesači ipak nisu izpali iz takta, već su se na kraju počeli vrtjeti kao da ih vjetar nosi. Väinö se na kraju zbunio, a Ville podigne Silju visoko u zrak, zavrti se s njom i položi je bez daha na krevet. Jedan je čas ostala njegova ruka na njenom struku.

Ville Nukari nije pošao ni u jednom pogledu predaleko, tako da bi Silja imala razloga odtuđivati se od njega. Kad se drugoga dana oprostio i odputovao, bilo joj je žao. On ju je pitao, da li joj smije pisati, a Silja mu odgovori:

— Zašto ne?

Što je mogla drugo reći?

Nakon toga su uistinu dolazila čuvstvena pisma, na koja je ona i odgovarala. U jednoj joj je pismu poslao Ville skupocjeni svileni rubčić, kakav još nitko u selu nije vidio. To se dakako pročulo, jer ga ona nije mogla odmah sakriti. Zbog toga su padale različite ujedljive primjetbe, premda je bilo posve neprirodno, da bi taj tridesetgodišnji svjetski čovjek imao neke namjere obzirom na tu poluodraslu djevojčicu, što je tek nedavno pristupila potvrdi i bila još posve nepokvarena.

Ova pripoviest u vezi s Ville Nukarijem postala je kasnije još vrlo sudbonosna za Silju. Njene duševne veze s njim nisu bile takve, kakvim su ih nekoji smatrali, kad je primila od njega onaj rubčić. Ona je osjećala za njega kao za kakvog starijeg rođaka, koji joj nije bio nesimpatičan. Kad joj se kasnije približio Oskari Tonttila, kao što se to mladići približavaju mladim djevojkama, nije mogla Silja shvatiti, da bi kod toga mogla igrati ikakvu ulogu njeno poznanstvo i dopisivanje s Ville Nukarijem. Pa ni Oskari nije — u koliko je uobće čuo o toj čitavoj stvari — barem u početku pripisivao tome nikakvo značenje. On je plesao sa Siljom na zabavama, pratio je kući i kod toga zagrlio djevojku oko struka.

Svaki je čovjek imao u mladosti neki doživljaj ili čitav niz doživljaja koji kasnije, kad čovjek misli na njih u zrelijim godinama, uzrokuju neugodan osjećaj. Nisu to uviek neki zli čini, ili potajni prestupci, — možda je čovjek u djetinjstvu štogod zatajio, što je uzeo, ili tvrdoglavo tvrdio nešto iako je znao da nije istina, — već je to nešto, što čovjek osjeća tek kao neugodnost nešto što leži na dnu ljudske sviesti. Nije riedkost, da su takve neugodnosti u vezi s najranijim ljubavnim osjećajima. Sasvim čudni pa i smiešni objekti postaju kadkad značajni za tek probuđenu spolnu sviest. U većini slučajeva može čovjek težko reći, tko je zapravo probudio u njem prve ljubavne osjećaje.

DOK je Silja bila na Nukariju, družila se mnogo s Oskari Tonttilom. On je bio nešto stariji od nje, prema tome je u to vrieme mogao imati tako nešto oko dvadeset godina. Bio je to pristao momak sa svietlo plavom kosom. Govorio je malo, osim kad je nešto više popio; onda je znao dizati buku, a znao je i zametnuti kavgu. Njegovi su roditelji stanovali izvan sela, na malom brežuljku. Njegov je otac bio običnì, mrki, koščati stari seljak, a majka ugojena žena, koja je rodila više od desetero djece. Jedva što su se djeca malo postavila na noge, već su morala u bieli sviet, jer je zarada staroga Jussija bila vrlo mršava. Od vremena na vrieme svratili bi kući ako su upravo mienjali namještenje. Oskari je sada stalno stanovao kod roditelja, jer je na dulje vrieme bio zaposlen u blizini u nekom poduzeću, gdje je radio na akord.

Oskari je uglavnom bio miran mladić, no ipak je kadkad znao biti vrlo grub poput svog otca, kojemu je u mnogočem bio sličan. Jednom se putem kući, nakon nekog plesa, priključio Silji isto onako, kao što se već toliko puta priključio tolikim drugim djevojkama ovako pod veče. Kako su i druge djevojke imale svoje pratioce, što su išli uzko priljubljeni uz njih, a da se zbog toga

nimalo nisu stidjele, to nije ni Silja mogla odbiti Oskarija. Mladić nije mnogo govorio, tek je išao pokraj nje i poigravao se s njenom rukom. Prolazili su kroz sumrak, iz povorke su se sve više odvajali, pa su na kraju, kad su se već približavali Nukariju, ostali njih dvoje sami. U to je već i Oskari postao razgovorljiviji. Neobično povjerljivim i blagim glasom izpitivao je Silju o svim mogućim svakodnevnim sitnicama i pričao joj, što se u selu događa. Pripalio je čak i cigaretu — i tako su došli do Nukarija, gdje je Silja zastala da se oprosti od njega.

— Zar ne bih mogao unutra, — upita je Oskari tako bezazlenim i tako prirodnim glasom, kao da je između njih već sve objašnjeno.

— Ne, ni govora! Gazda spava tek nekoliko metara od moje stiene, a gazdarica još bliže!

Silja se morala i sama smijati zbog tog pitanja. Pa šta bi Oskari i započeo tamo usred noći, sve da je i mogao unići!

Uzprkos toga ostade on još stajati, duboko je uvlačio dimove svoje cigarete što je tinjala na kraju dugog pepela, namještao se s noge na nogu, no nije znao ništa više reći. Činilo se, kao da nešto čeka: da netko prođe i da ga vidi s djevojkom. Međutim je noć bila podpuno tiha i prazna; samo je konj rzao u staji kod Nukarijevih. Oskari, kao da je čekao upravo na taj znak. Odmah zatim odluči da ode. Silja je ušla u kuću.

Tako su se privikli jedno na drugo, a i njihova se okolina privikla na to, da ih vidi kako zajedno dolaze kući s plesa. Oskarijeva je ruka obuhvatila Siljin struk i oni su hodali polako isto kao i drugi parovi. Gazdarica na Nukariju čula je po gdjekoju primjetbu svojih brljavih susjeda, no ona ih je mogla uvjeriti, da kod Silje nije nikad u noći, a ni po danu boravio — barem ne u njezinoj kući — ni Oskari Tonttila, niti koji drugi muškarac.

— Osim toga ona je tako čedna i nepokvarena, — dodala bi gazdarica, — pa ne vjerujem da ima bilo kakva izkustva s muškarcima.

— No, ruku baš ne bih stavila u vatru za nju, koliko se god pričinja čedna i nepokvarena, — glasio je ujedljiv odgovor.

To što Oskari u to vrieme nije saobraćao ni s jednom drugom djevojkom, dalo im je povoda, da ih — svaka na svoj način — bilo sumnjiče, bilo zadirkuju. Ni jedan se drugi mladić nije usudio približiti Silji, a ona je živjela u savršenom nesviestnom djevičanstvu, iako je međutim već postala starija za nekoliko dragocjenih godina. Väinöova glasna noćna razmatranja u krevetu postala su dakako vrlo gorka i on je sipao u sumrak sobe svašta, što je znao i što nije znao o Tonttilovom Oskariju. Njegove su se brbljarije odnosile na Oskarijeva prijašnja poznanstva s raznim djevojkama, no nisu učinile nikakav dublji dojam na Silju. Uostalom, nisu joj bila ni neugodna. Naprotiv: bio je to zapravo liep osjećaj, što postoji jedan mladić, koji »hoda« s njom, koga su prije spominjali u vezi s drugim djevojkama, a sada s njom; a nešto zla nije mogao nitko ni u kojem slučaju reći o njem.

Tako su prolazile godine i ništa se drugo nije dogodilo, već to, da se Silja nije branila, ako bi je Oskari zagrlio, kad su zajedno hodali kroz sumrak, a susreli bi se i kojom drugom zgodom, ne samo na plesu. Kad su bili zajedno s drugim mladim djevojkama i mladićima, a pogotovo na plesu, bio je Oskari sada mnogo glasniji i razgovorljiviji nego prije. Razbacivao bi se neslanim šalama, što su ih i djevojke mogle čuti, ako su htjele. No čim je ostao sa Siljom nasamo u četiri oka, postao je odmah u svakom pogledu pristojan i suzdržljiv. Jednom, kad se malo napio, ili se čak pričinjao da je pijan, došlo je između njega i nekih momaka do tučnjave zbog Silje. Upravo su ostavili ples, a Oskari je bilo s kojeg razloga malo zaostao, kad li se pridruži k Silji neki zloglasni momak i počne joj brbljati kojekakve budalaštine:

— Hoho, evo dakle majčice naše drage dječice!

U istom trenutku našao se već tamo i Oskari, te dobacio brbljavcu:

— A ti smjesta kući i sakrij se mami pod suknju, jer ćeš inače imati sa mnom posla!

Momak je još jedino dospio da pita:

— A kako?

— Ovako! — odgovori mu Oskari, te snažnim udarcem obori tog tankonogog klipana u hrpu sniega.

Čitavim putem kući smetali su sad nekoji od družine onoga oborenog momka Silju i Oskarija. Pratili su ih još neko vrieme dernjavom i izazovnim povicima. Kad su došli do Nukarija, zamoli Oskari Silju neka ga malo pričeka, dok on onima ne polomi noge, no Silja se kratko oprosti od njega i uđe u kuću. Oskari je tako morao negdje drugdje obračunati s tom svojom nepoželjnom pratnjom.

To je bilo ujedno posljednji put, što je Oskari pratio Silju kući. Iduće sedmice odputovao je u južnu Finsku, gdje su Rusi gradili velike utvrde i odakle su dolazili glasovi o bajoslovnim nadnicama. Govorili su: tko je spretan, može tamo zaraditi novaca kao blata, a da kod toga ne mora mnogo raditi. Onamo se dakle uputi Oskari s još nekoliko poduzetnih mladića. Bili su obiestni, kao da idu izravno u rat. Pred ukućanima su se hvalisali, izticali svoju hrabrost, jer da odlaze u same rovove na rad i pričali, kako će se vratiti s punim džepovima. Dan prije odlazka prilično su se napili, pozvali su što više i »inspektora« Nukarijevih da s njima pije. Oskari je zatim pratio Väinöa kući, bio je obiestno raspoložen. Bilo je još rano uveče, pa se nisu morali bojati, da ljudi na Nukariju već spavaju. Ušli su u veliku komoru. Vika je započela već na vratima: Oskari, promukao kao obično kad se napio, izjavio je, da se sa Väinöom sporazumio i da mu je on dopustio da uđe i da pogleda njegovo »blago«. Väinö je tulio, da pogledati smije, ali dodirnuti ni za Boga!

Nakon ovoga posjeta ostao je kod Silje neki osjećaj odvratnosti, — no to je bio posljednji njen susret sa Oskarijem za vrieme čitave iduće godine. Sutradan je rano ujutro odputovao, pa kad se nakon izvjestnog vremena vratio, nije više bio obnovljen njihov prijašnji saobraćaj. Tome je bio kriv i onaj Ville Nukari, što se u međuvremenu vratio iz Amerike, stupio u službu kod nekog drvarskog poduzeća i bavio se kupovanjem šuma. U tom svojstvu nanio ga put opet jednom na Nukari, i on ostade tamo kroz noć. Gazda se nažalost nalazio u gradu, pa je tako njegov gospodin brat dopustio sebi u roditeljskoj kući koješta, što je prelazilo granice.

Ta je večer u komori s velikom peći bila izvanjski nalik na onu večer, kad je Ville došao da se oprosti. Novo je bilo samo to, što je Silja međutim postala još ljepša i što ju je gazdarica pomalo zadirkivala zbog njenog dvogodišnjeg poznanstva s Oskarijem. To kao da je na ovog što se vratio iz Amerike učinilo neki osobiti dojam. Pokušavao je na sve moguće načine dokazati svoju nadmoć u odnosu spram ovakvih beznačajnih ovdašnjih mužkaraca. Izvadio je iz svoje putne torbe jednu bocu i ponudio je svima redom, a — kapljica nipošto nije bila loša. Bio je široke volje, a i drugi su se dobro razpoložili. U razgovoru, a razgovor se kretao uglavnom o Americi i o novcu, — izvuče gost svoju listnicu i pokaže američku banknotu. I Silja pristupi da je razgleda. Tada uzme Ville jednu od tih dugoljastih banknota s čudnovatim likom mužkarca nalik na ženu, ponudi je Silji i reče:

— Evo ti za uspomenu!

Silja se našla u neprilici; nije primila, ali nije ni odbila.

— Uzmi, diete, uzmi samo, kad ti nude! — nagovarala ju je gazdarica, no u njenom je glasu titrao neki ružni prizvuk.

— Šta će to meni? Meni nije do toga! — odgovori djevojka otvoreno i nasmije se.

A kad gost nije odmah uzeo banknotu, ostavi je ona na rubu stola.

— Ja ću je uzeti, — kreveljio se Väinö i htio da posegne za novcem, no gost je bio brži od »inspektora« i spremio banknotu opet u svoju listnicu.

Zatim je još jednom ponudio sve od reda iz svoje boce. Gazdarica nije htjela više, ujedno je zabranila svom šurjaku, da i dalje »napaja tog zvekana Väinöa«.

— Pa što hoće od mene ta gazdarica, kad ja svoj posao vršim u redu!? — planuo je Väinö, a njegov je glas odavao djelovanje rakije.

— Gazdarica hoće samo to, da se ti sad smjesta pokupiš u krevet, a jednako i svi drugi, uključivo i gost!

Gost još jedanput gucne, a onda ode u »dvoranu« na protivnoj strani kuće, gdje je za njega bio spreman ležaj. Väinö i Silja legli su kao obično svako u svoj krevet, a svjetiljka bude ugašena. I u susjednoj su sobi pomalo zaniemili glasovi gazdarice i djece, — posljednji prigušeni šapat ostao je bez odgovora. Činilo se, kao da je čitava kuća utonula u san.

Međutim jedva da je tko spavao osim djece. Bučno provedeno veče, a i rakija što su je izpili, držali su ih budne, misli su se naganjale i kolale živahnije nego inače. Nekome je i to palo na pamet, da nema gazde u kući, pa ako bi se što izvanredna dogodilo, to bi bili ove noći upućeni na pomoć gazdinog mlađeg brata, koji se već i onako vlada kao da je gazda u kući.

Toga časa zaškrinu vrata komore. Väinö je dobro čuo, da to nije nitko ušao izvana, već iz »dvorane«. Noćni je posjetilac tapkao kroz mrak i mrmljao nešto, kao da je ovdje koješta zaboravio, a među ostalim i to, da zaželi Silji laku noć. Najposlije dođe do njenog kreveta, sjedne, a na to odmah i legne pokraj Silje. Väinö je čuo šuštanje i šaptanje, prisluškivao je napeto i mogao osobito jasno razlikovati Siljino šaptanje. Väinö je, o tom nema sumnje, bio ograničen, to je on znao i sam, no ovaj ga je stranac smatrao podpunim glupanom. Kako je Väinö u svom krevetu do vratiju disao pravilno i jedva čujno, bio je stranac uvjeren da spava — i to zaslugom rakije — vrlo čvrsto. No Väinö je čuo i shvaćao sve, što se događalo na drugom krevetu i on je s užasom pomišljao na ono što je kadkad u mraku govorio Silji. Jer da je Silja sada uistinu njegova vjerenica, onda bi bila

njegova sveta dužnost ustati i tog drznika izbaciti najprije iz Siljinog kreveta, a zatim iz sobe. No Silja nije nikad ozbiljno shvaćala njegove ponude, — dugo je vremena hodala i s onim Tonttilovim Oskarijem, što se sad klatari po svietu. Neka se Silja samo sama bori, ili neka se preda, razmišljao je Väinö i naćulio uši da mu ne izbjegne ništa, što se tamo događa.

Ville Nukari borio se tamo sigurno čitav sat tiho ali uzaludno za svoj cilj. Väinö se sjeti krasnog svilenog rubčića, što ga je Silja primila u jednom pismu. Najposlije se sa Siljinog kreveta začuje njen plač, pa kako je istodobno pokušavala da govori, to je po gdjekoja rieč izpala posve glasna.

I opet su se otvorila vrata komore, a unutra uđe gazdarica u noćnoj košulji, s malom svjetiljkom u ruci. Ona se nije nimalo suzdržavala, već je pošla izravno do Siljinog kreveta i upravila nekoliko oštrih rieči svom šurjaku. Silja pokuša da kaže kroz jecaj nešto u svoju obranu, no gazdarica se otrese na nju:

— Samo ti šuti! Znam ja već sve.

Te su rieči mučile Silju kasnije vrlo dugo, jer ona iz njih nije mogla razabrati, da li je gazdarica znala, što se zapravo dogodilo. Iz načina, kojim je ona odsad postupala sa Siljom, mogla je ipak zaključiti, da je gazdarica sve čula, ili barem točno pogađala. Taj je čovek bio s njima u srodstvu, pa je gazdarica morala s njim ipak drugčije postupati nego bilo s kakvim momkom, kog bi iztjerala iz kreveta svoje služavke. Tako je na kraju izpalo, te Silja nije poniela loše uspomene na gazdaricu s Nukarija.

Na proljeće je Silja ostavila Nukari. No prije toga zbile su se u njenom životu još neke stvari, što su spomena vriedne.

BIO je već travanj. Padala je kiša i nastupili su topli dani. Javljali su se prvi čvorci, a netko je tvrdio da je vidio već i jednu pticu govedarku; mnogi su uvjeravali,

da su čuli već i ševu. No led je na jezeru bio još čvrst. Snieg je doduše već okopnio, a mjestimično su bile na ledu velike lokve, tako da se vjetar već sasvim liepo mogao poigravati valovima, ipak su pravi zimski putevi prkosili svim tim vremenskim promjenama, što ih donosi proljeće. Ti su putevi bili tvrdi i suhi. Taj je put bio osobito ugodan za pješake. Kad su im u susret dolazile saonice, mogli su izmaknuti, a da ne moraju stati u lokve kraj puta. Još su i putokazi stajali tamo uzpravno kao jamstvo, da se tim putem može mirno ići. Takvim je putem stupala jedno poslijepodne Silja. Išla je u smjeru sjevera, spram župe.

Sunce je bilo već na zalazu, a na čitavoj ledenoj plohi nije bilo nikoga, pa se tako Silja mogla posve predati svom razpoloženju. Stupala je radostno i kao da je čitava plesala po taktu melodije, što ju je gunđala. Sunce je gorjelo sve crvenije, pa se od toga sjaja razplamsalo čitavo nebo. S omorika i borova, postavljenih kao putokazi, polomili su granje zimski vjetrovi i kočijaši, pa su se sada iz bliza ocrtavali ogromni na užarenom horizontu. I oni su se u očima djevojke dizali i spuštali u taktu njenih radostnih koraka. Silja u hodu podigne glavu, a večernje sunce obasja čitavo njeno lice. Ona je još uviek gunđala istu melodiju i stupala po taktu svoje pjesme...

U to joj dođu u susret jedne saonice. Malo te se nije sudarila s konjem, tako je bila zabavljena sama sobom. Ona izmakne na stranu. Kraj nje se provezao neki čovjek iz susjednog sela i pozdravi je. Međutim su za saonice bile privezane skije, a na njima je stajao Oskari Tonttila.

Ovaj je iznenadni susret silno uzbudio Silju. Ona na čas zaboravi uzplamsali zalaz sunca, nije ga više vidjela, a nije se okrenula ni za saonicama, što su projurile pokraj nje. Njene su velike jasne oči bile dakako otvorene, no prvi čas nije vidjela ništa, gledala je samo u sebe, u svoju dušu. Odjednom kao da se nešto razpršilo u njoj. Umuknulo je i njeno pjevuckanje.

Nije ni čudo, što se djevojka toliko zaprepastila uslied onoga, što se događalo u njenoj duši. Kad je Oskari svojedobno otišao u sviet, nije joj bio drugo već znanac. No što je to, što ona sada osjeća? Zašto ju je izpunilo strahom i zašto ju je uzbudilo to, što se Oskari opet nalazi u njenoj blizini? Zašto je smatrala nemogućim — sad joj odjednom i to sine — da će je on opet kao nekad pratiti kući, ako se jedne večeri susretnu negdje? Da se sad Silja nalazila slučajno za vrieme jesenje oluje negdje u sumračnoj šumi, ona bi bila sigurno od straha pospješila korake. Kad je došla u župu, spopade je putem nasred jezera strah. Silja se nije nimalo nadala, da će je nakon nespokojnog puta dočekati kod kuće kod Nukarijevih neko veselo razpoloženje, — ne.

Kuća je već bila posve smirena kad je došla. Izpričala je što je obavila, a onda se spremala na počinak, nešto polaganije nego inače.

SILJA je susrela Oskarija tek iduće nedjelje uveče. No čitave je sedmice i nehotice mislila na njega, — kod posla, uveče kad se spremala na spavanje, i ujutro kad se probudila. I uviek se ponovno morala čuditi sama sebi, što je taj čovjek za vrieme dok je bio odsutan postao za nju od tolikog značenja.

Došla je i nedjelja. Bila je to blaga, proljetna, travanjska nedjelja. Saobraćaj na ledu bio je već obustavljen, voda se mjestimično već posve otvorila, a velike su se sante leda već vrtjele i lomile. Zima je prošla.

Oskari Tonttila boravio je u kolibi svojih roditelja. Vratio se s punim džepovima novca tamo negdje iz okoline Helsinkija. Stari je Jussi ležao na krevetu, što mu je zapravo bio prekratak, tako da je šiju morao položiti na zaglavlje kreveta. Ležao je, gledao i slušao razgovor, pa bi se i umiešao u času, kad se razprava i suviše zaoštrila. Ovaj put su razgovarali Oskari i Miina. Razpravljali su o domaćim djevojkama, od kojih je jedna dobila diete, a i druga će doskora po svoj prilici sliediti njen primjer. Tako su u razpravi došli i na Silju što služi kod Nukarijevih, i tu zamumlja Jussi kao da se mislima zadržao još kod prijašnjeg razgovora.

— Da, treba biti oprezan, inače se može dogoditi da čovjek hrani tuđe kopile.

Oskari je upravo stajao nasred nizke prostorije, učini nekoliko koraka, kod toga mu čizme glasno zaškripe, ode do prozora, nasloni se na dasku i zagleda na jezero, gdje se talio led. No primjetba, što ju je stari dobacio, nije mu dala mira. Upravi na otca pitanje onako preko ramena, a grubi odgovor bio je sad izravno uperen protiv Silje.

— No, pa s kim da ga i ima? — pitao je Oskari dalje nešto oštrije.

Sad se umieša i majka Miina tamo od ognjišta, gdje je upravo kuhala kavu, te počne govoriti biesno i izprekidano:

— S kim? Pa debeli je Ville proveo jednu noć kod nje, no, gazdin brat. Kažu da trguje drvima, spekulira, kupuje šume, što li, odkad se vratio iz Amerike.

— Tko to kaže?

— Pa Väinö, naravno, ta on spava u istoj sobi. Sigurno je nešto na stvari. Gazdarica je toga Villea navodno iztjerala spram jutra.

Oskari ode do drugog prozora i postavi se tamo u isti položaj kao i prije. Tiho je zafićuknuo, a čizme su škripale. Zatim se spremao da ode u selo. Miina je znala iz izkustva, da će se Oskari vratiti kući tek ujutro... Na takav su način odlazili iz kuća i koliba i drugi mladići; vidjevali su ih tu i tamo na putevima, po gdjekoji su se uviek sastajali i jedni od drugih saznavali, gdje će te večeri biti kakav sastanak. I svi su se vraćali istom u zoru, nakon plesa i tučnjave, nakon čitave strastvene sadržine nedjeljne noći, što je neobuzdano prekidala svakidašnjost. Kadkad, jedanput dvaput na godinu, dogodilo se u župnom mjestu, te se netko, koji je u nedjelju naveče otišao u selo, nije više vratio. Dogodilo se kadkad, da se dvojica nisu vratila: jedan bi dospio u mrtvačnicu iza crkve i čekao tamo okružnog liečnika i njegove pomoćnike, a drugi u zatvor. Dani travanjskih sutona, puni su protkani dubokim uzdasima i težkim slutnjama, puni su

početaka i svršetaka ovakvih priča. Čovjek ih vidi, čuje, osjeća svuda, bilo da netko sjedi kod prozora, te poput osjećajne služavke isto tako gleda u dubinu svoje duše kao i na cestu što tone u mrak, bilo da stupa napolju kroz sumrak. Kroz proljetne večeri, kad je prestala zima a ljeto još nije došlo, vrve čitavom sumračnom okolinom hiljade i hiljade bezglasnih slutnja i očekivanja, pa kad onda prođe vedri nedjeljni dan one se tako reći požure na svoja mjesta, da bi tek pod zaštitom mraka i noći ozbiljno započele, nastavile i dovršile.

Iz nekog neznatnog početka razvije se negdje ples i naraste do bučne zabave. Pod kraj sedmice proluta okolinom viest, i nitko zapravo ne zna tko ju je prvi izrekao. Dešava se, te i sami ukućani doznaju od drugih, da će u nedjelju uveče biti kod njih ples. Oni se pitaju u čudu: pa tko je to uztvrdio? — Kod mene nije nitko naručio plesnu dvoranu! — primieti gazda osorno.

No kada se u nedjelju spusti sumrak, pojave se u kući jedni za drugim svakojaki ljudi. Sve su to znanci i oni posjedaju pristojno po klupama. Čovjek ih dakako ne može odtjerati. Nailaze uviek novi; eno već jednoga i s harmonikom. On malo prebire po harmonici, tek toliko da čuje kako zvuči. No iz toga se već pomalo razvije pokušaj neke male melodije polke. Djevojke, što su stajale kod peći, stupe nasred sobe i počnu plesati. Sviranje postaje odvažnije, ples je već u punom toku... Istom za jedan ili dva sata pojave se na vratima neki ljudi, koje promatraju sumnjičavo. — Tako, zar je i taj tu, čini se da je pijan, trebat će pripaziti na njega.

Ples je već poprimio oblik živoga bića; plesači su izgubili svaku moć nad njim. A on postaje kadkad neobično sudbonosan za živote mladih ljudi.

Kao što smo već spomenuli, Silja je čitavu sedmicu bila pod jakim dojmom onog sastanka na ledu. Očekivala je nesviestno, da će Oskarija sresti jedne večeri, pa je svoje vanjske poslove udešavala tako, ne bi li ga mogla gdjegod vidjeti. U nedjelju je saznala, da bi naveče imao biti ples kod Pietiläovih. Ona je čitav dan tako

blještila od radosti, da se gazdarica zbog toga već i naljutila. Već je i nagoviestila, kako ne će Silji dopustiti da ode onamo. Djevojka nije rekla ni jednu rieč, samo se požurila s poslom.

— No, pa hajde što se mene tiče. Hajde, u ime Božje! Danas čovjek uobće ne može s tobom izdržati! — Gazdaričin je glas zvučio dobroćudno i pomalo saučestno. Obadvie su se nasmijale kad su se pogledale, a djevojka ponovno osjeti radost.

Bilo je još mnogo vremena do odlazka, a u susjedstvu nije imala Silja nikoga, s kim bi mogla poći zajedno. Ona je s tolikom čežnjom priželjkivala susret s Oskarijem još prije večeri, te je već počela čvrsto u to vjerovati, kao da su se dogovorili. Počela se presvlačiti i bilo joj je malo neugodno pred drugima. Obrazi su joj gorjeli tamno crveno, a oči su joj svjetlucale. Gazdarica prekine malo svoj posao, a pogled joj se zaustavi na mladoj djevojci što se presvlačila. Promatrala je izražaj Siljina lica, njeno mlado tielo, njene gibke pokrete: sve je to neprikriveno odavalo njeno raspoloženje. U glasu gazdarice bilo je saučešće, ali i obrana, kad je rekla:

— Djevojko, djevojko, samo ne tako burno! Pazi, kako će se to svršiti, jer si ti još strašno djetinjasta!

Tu opomenu Silja nije više čula, — već je odtrčala. Pošla je bez oklievanja pravcem prema Tonttilovih. Stupala je žurno i sigurno kao netko tko sviestno ide k svome cilju. Put je vodio najprije kroz oranice, zatim se blago uzpinjao do malene riedke šumice, u kojoj kao da su se usredotočila sva nježna obilježja travanjske večeri.

Šuma se opet proriedila i put je ponovno vodio kroz polja, što su sad bila ograđena uže i gušće, nego ona prije. Pomolio se veći zabat Tonttilove kolibe; kao da je stari prozor zamišljeno promatrao djevojku što mu se približavala. To je dakle bio Oskarijev dom; tu su stanovali njegovi roditelji, koji su već sigurno dočuli, da se njihov sin sastajao s njom još nekad, prije nego što je

pošao u sviet. Dok njega nije bilo, susrela je Silja u selu kadkad Miinu, a iz načina kako ju je gledala, nije mogla razbrati drugo već radoznalost. Gazdarica na Nukariju dobacila je jednom zlobno, da se Miina može samo radovati, ako joj Silja postane snaha, jer je Silja bome bogata. Tu je ona nišanila na Siljinu malu baštinu, o kojoj su i ovdje u selu znali ljudi mnogo više nego sama Silja.

Najposlije dovede put Silju do same nastanbe Tonttilovih. Sada je pobočni prozor kolibe gledao dolje na Silju u razmaku od nekoliko metara. Silja osjeti da mora ući, nešto ju je odvelo predaleko, a da bi se sad mogla okrenuti i otići; to nešto tjeralo ju je napried i ključalo u njoj sve jače, što se više približavala kolibi. — Usporila je korake u nadi, da će je netko vidjeti, te izaći. No sve je bilo tiho; činilo se, kao da nitko nije primietio tu djevojku, što je oklievala vani pred kolibom. Samo se na prozoru susjedne kolibe pojavila neka glava i kradomice pratila korake Silje, služavke s Nukarija. — Aha, znamo već, što je na stvari...

Silja još jednom zastane na dvorištu pred vratima, ali onda stupi unutra bez daljnjeg razmišljanja. Već u triemu osjeti onaj posebni zadah, što je svojstven svakoj kući, ali je svuda drugčiji; dohvati kvaku izkrivljenu na način, kako su je dohvaćali ukućani — i stupi u sobu, u kojoj je običaj i red utvrdilo vrieme i energična gazdarica.

Na svojim stalnim mjestima bili su tamo starac, a i njegova žena. Jussi je još uviek ležao kao i prije, dok je svom sinu dobacio one ujedljive primjetbe o djevojci, što je sada stupila u sobu. Miina je upravo dovršila kuhanje kave, pa je sad brisala posudu. Na Siljin pozdrav oglasi se iza posude s kavom usiljen odgovor, dok stari na krevetu uobće ne reče ništa. On nije morao ni glavu okrenuti, njegove su male oči vidjele sve s kreveta, pa kako je u tom položaju morao gledati iznad svoga lica i nosa, to je taj pogled dobio izražaj omalovažavanja.

Kad je iza posude s kavom pao opet pogled na Silju i kad se onaj isti neljubezni glas javi »sjedni!« Silja se već našla u velikoj neprilici. Bilo joj je odmah jasno, da se između nje i ovih ovdje ne će razviti neki obširniji razgovor.

— Oskari možda nije ni kod kuće?

— Čini se! — I Miina prenese kavu s ognjišta na sto i postavi je na drveni pladanj.

— Ne znate, Miina, kamo je otišao?

— Što ja znam, kud on hoda, a niti me se to tiče.

— Možda je otišao na Pietilä?

— Možda, a možda je otišao da se propita za šumska stabla, ili možda hoće čak kupiti i čitavu šumu . . .

Silja se najprije trgne, a onda osjeti, kao da se nešto ružno, krupno izpriečilo pred njom na nekom mračnom hodniku. Ona je razumjela na što Miina cilja, i odmah osjeti — a to je bilo nadasve čudnovato — neko olakšanje i oslobođenje. To je dakle bilo ono, što ju je toliko tištilo putem, a što nije nikako mogla izvesti na čistac. To je bilo ono, što ju je proganjalo i tjeralo ovamo, a sada Silja osjeti, kao da se Oskari odjednom udaljuje od nje isto onako kao što se udaljio iz ove sobe. Kao da su on i Ville Nukari spadali zajedno, kao da su hodali istim putevima, sliedili zajedničke ciljeve. — Što tražim ja zapravo ovdje u ovoj sobi kod stranih ljudi? Kako se desilo, te sam ja, Silja, dospjela ovamo? Ta ja trčim za jednim mužkarcem, koji me je pratio i obuhvatio oko struka.

— Natočeno je, — oglasi se Miina kod stola, pa kad Silja nije smjesta shvatila, da se to odnosi na nju, javi se Miina još jedanput, no sad mnogo oštrije:

— Prihvati i pij, prije nego se ohladi. Ili možda nije dosta dobra za tebe?

Taj poziv nije bio popraćen ni najmanjim pogledom.

Isto tako kao što čovjek mora odzdraviti na pozdrav ciganina, tako se isto mora goste iz sela ponuditi kavom, ako se nađu u kući upravo u doba kad ukućani piju kavu. Silja stupi k stolu. Njena haljina, cipele i rubac, čitava

njena pojava i sva ona pomicala se sad usred sobe Tonttilovih i stane pokraj neke stare stolice. Miina i Jussi morali u vidjeti svaki njen pokret, ma kamo se okrenuli . . . Silja je pila kavu, i ona je mirisala kao i sve ovdje. Bio je to onaj zadah, što je izpunjao sve u toj kolibi.

Uistinu, bila je to bezprimjerna bezstidnost, što je ta djevojka bila tamo! Miina i Jussi, taj stari bračni par, koji se dosta često prepirao, bio je sad suglasan u svom ogorčenju, iako to nisu odavali ni riečima ni pogledima. Ta je Silja bila inače razborita, pristojno i čisto odjevena, no to, što je ovako napola strana dotrčala ovamo i pitala za Oskarija, u tom je ipak bila ili neka ludost ili jednostavno bezstidnost.

— Zbilja nije čudo, što onda takve djevojke dobivaju djecu. Ne treba uviek samo mužkarca okrivljavati, — reče Miina kad je Silja otišla.

Jussi ne odgovori ništa, no njegova je šutnja ovaj put značila, da se s tim slaže. Oni su na svoj način bili zadovoljni sa sobom, sa svojom djecom, sa svojim vlastitim navikama. Oskari je mogao mirno izostati do jutra.

Silja je dakle otišla. Obuzeo ju je čudnovati ledeni mir; isto se onako bezvoljno udaljila iz kolibe, kao što je i došla ovamo, premda se međutim mnogo toga izmienilo.

Jedva što je izašla na cestu, začuje iza sebe glasove i smieh. Nije odmah okrenula glavu. Zar nije i to spadalo k tome, da netko vreba iza ugla na njen povratak? U to već začuje glasove, što su se približavali . . . Tko zna, možda i oni razgovaraju o »šumskim stablima« i »kupovanju šume«. Istom je sada postalo Silji jasno sve ono što se dogodilo one noći i o čem ona dosad još ni jedanput nije razmišljala jasno i stvarno. Njen ju je instinkt doduše uvjeravao, da je one noći u svom krevetu izvojevala veliku pobjedu, da je te noći postala uslied te pobjede podpun i punoljetan čovjek koji je upoznao život i zna stupati njegovim putevima. Taj

noćni doživljaj dolazio joj je sada sve više pred oči, i što je jači postajao dojam njenoga posjeta kod Tonttilovih, to je u istoj mjeri poprimao i taj noćni doživljaj svoje značenje. Samo što je ona sada gledala ono proživjelo veče u sasvim drugom osvjetljenju; gledala ga je onako, kako su to izmienili i iznakazili ti strani ljudi na temelju svoga gledanja. Silja je dakle doprla dotle, da je sve to gledala očima tih ljudi, međutim je ni to nije uzbunilo. Sviestna svoje pobjede, a ta je sviest bila u njoj dosad zapretena, ona je sve više osjećala svoju snagu i sigurnost. Bilo joj je kao da se sve više i više budi, duh joj se uzpravio i ona osjeti, kako je snaga prostrujila kroz nju. U njoj se javi slutnja, kako treba odsad izpravno živjeti život.

Istina je, Oskari nije bio kod kuće i Silja se nije mogla porazgovoriti s njim okom u oko. No to ne znači ništa. Sva izkustva, što su tu djevojku vezala uz toga mladića, sad su se našla u tom mučnom krugu, kome je središte u kolibi Tonttilovih. Silja osjeti kao da se tek sada konačno oslobodila nasilnog približavanja onog Amerikanca.

Silja se ogleda i prepozna one dvie djevojke, što su išle za njom. Jedna se zvala Lempi, a druga Iita, bile su služavke u susjednom selu, pa su se i one sad žurile na ples. Nakon kratkog oklievanja pridruži im se Silja.

— Jesi li bila u posjetima kod stare Miine? — zapitaju Silju djevojke s bezazlenim izražajem lica, no u pitanju je ipak bila mala crta poruglјivosti.

— Pa tamo je još i stari Jussi, — odgovori Silja.

— Ali i Oskari je tamo, — doda jedna od djevojaka i namigne.

— Tako!? Ne, pa Oskarija smo srele u dolini Sillas, — reče druga djevojka prostodušno.

KAD su djevojke stigle onamo, bio je ples već u punom toku. Bilo je to zapravo neko zabavno veče s razporedom. Ubirali su ulazninu, a između pojedinih plesova

izvodile su se različite točke. Za tako zvanu »ljubavnu poštu« visjela je na stieni ogromna torba od brezove kore, a listovni papir i omoti mogli su se nabaviti u pozadini sobe kod jednoga stola. Razpoloženje je u početku bilo prilično mlako, oni najvažniji momci nisu se još pojavili, pa kako ih tako dugo nije bilo, moglo se predpostaviti da će doći pripiti.

Ni Oskarija nije bilo još nigdje. Po Silju su dolazili neki mladići, što ih je jedva poznavala, no ona se ni s jednim nije mogla pravo uživiti u ples. Kao da su noge kod svakog koraka tražile savjet što treba da čine.

Polako se ipak skupljalo sve više i više ljudi, a nekako spram deset sati opazi Silja u blizini vratiju Oskarija. U njegovim je očima svjetlucalo, znak da je već pio. Po svoj prilici je već duže vremena bio ovdje, samo se nije pokazivao. Sada se šalio s Lempi i Iitom, koje su prasnule u smieh, a kod toga se gornjim tielom naginjale natrag i u isto vrieme klecale koljenima.

Silja se malo zbunila, kad je nakon jednog plesa dospjela u njihovu blizinu. Ona pogleda na čas Oskarija, no on je upravo najživahnije pripoviedao:

— . . . pa što je na tom? Došla je, da se propita kod staroga Jussija Tonttile, ima li šumu na prodaju? Zar ti ne znaš, da je stupila u službu Ahlströmovog dioničkog družtva? Ili možda kod Rosenlöwovog? Hej, Silja, kod koje si tvrdke sada namještena?

I obje su se djevojke okrenule i gledale Silju. U Siljinim očima zaplamsa njen tipični mračni plamen, a oko usana joj zatitra najfiniji i najljubkiji smiešak. Zatim posve mirno ode na drugo mjesto, a njen izraz lica što je očaravao, pribavi joj smjesta niz dobrih plesača. Pa ipak je čitavo vrieme samo vrebala na zgodnu priliku da se neopazice izgubi odavle. Ta joj se prilika pružila istom poslije pola noći, kada su odpočeli dieliti ljubavnu poštu; onda je pažnja sviju bila usredotočena na izvikivanje imena i dieljenje pisama. Silja je već stupala cestom i nije čula nikakve korake iza sebe.

Kad su svi prisutni primili svoja pisma, preostalo ih je još nekoliko, koja su se onda prodavala na dražbi. Neki je momak kupio tako pismo, naslovljeno na Silju Salmelus. Pročitao ga je sa svojim najbližim drugovima, a onda odložio negdje na rub peći, gdje je upodpunjeno dotičnim primjetbama ležalo do jutra. U svom prvotnom obliku glasilo je pismo ovako: »Kakvu cienu plaća Rosenlöw sada za stabla, što ih sieku u krevetu Nukarijeve komore? Bilo bi doduše vrlo ugodno da se mogu razonoditi u družtvu gospođice, no moram ostatak noći upotriebiti za sječu šume, jer nemam dolare da nakupujem potrebna stabla. Dakle, dobru zabavu želi gospođici jedan znanac, samo što to nije njen dragan...«

I OVA travanjska nedjeljna noć imala je svoju poviest. S ljudskog stanovišta približavali su se događaji svome svršetku: svitalo je jutro, bezkrajno svježe travanjsko jutro, puno boja kao što je bila i večer, tek radostnijih, gotovo djetinjastijih. Bilo je nadasve ugodno udisati blagi miris smrznute zemlje, kad je čovjek izašao iz ugrijane i prašnjive prostorije u kojoj su plesali. Živahna ptica govedarka šepirila se i podizala svoj rep na krovu Nukarijevog svinjca kad se Silja približavala kući. Ptica se nije prepala, veselo je i povjerljivo ostala na svom mjestu, a odletjela je tek onda, kad su to od nje tražili neni — bez sumnje vrlo važni — poslovi.

I Silja se osjećala ugodno, slobodno i svježe. Daleko je sada od nje i Ville i Oskari i sve što je bilo s njima u vezi. Njene se misli nikako nisu htjele zaustavljati kod njenog jučerašnjeg čudnovatog posjeta kod Tonttilovih, već je čitav taj slučaj utonuo duboko u podsviest, — odakle se tek mnogo kasnije, kad je već Silja živjela pod sasvim drugim okolnostima, probio od vremena na vrieme, te je iznakažen i izceren ulazio u njene snove.

No sada je Siljina duša bila isto tako izpunjena srećom kao i ovo proljetno jutro, a sunce je odagnalo čak i njen umor. Ono je odagnalo i same uspomene na

stvari, što su se u ovoj sobi dogodile, dok u njoj nije bilo sunca. Ni samog Väinöa nije bilo u njegovu krevetu; po svoj prilici je u nedjelju naveče otišao kući k svojima, pa se još nije vratio. Snaga je sunca sve više rasla, njegovi su traci padali već izravno na veliki stol, sve se više širili i doskora doprli i do uzglavlja Siljina kreveta. Kad se ona već jednom osjećala tako ugodno? Nekad davno, za vrieme dalekih dana svoga djetinjstva, kad je neku dobru stvar sretno svršila. Pokojni otac — da, i njegov život kao da je bio sastavljen iz samih ovakvih zgoda, iz kojih je onda uviek proizašao nekako pročišćeniji i bolji. Silja je osjećala da je dobila u pohranu dragocjeno blago, osjećala je da je bogatija i zaštićenija, kao da je njen mrtvi otac još uviek s njom — njegovih se crta lica nije mogla više jasno sjetiti —, i kao da se bez rieči sporazumjela s njim, kako treba da se odnosi spram života u izvjestnim slučajevima. U ovom trenutku bio je taj odnos pun sunca.

Silja nije bila ni pospana ni umorna; ipak je legla na krevet onako obučena kao što je bila, da bi tim slobodnije mogla uživati u ovom neobičnom proljetnom jutru. Sanjarila je: njen će život biti odsad sasvim drugčiji nego što je bio dosad. Otići će odavle, bilo kamo... sve će biti veće, šire... doći će proljeće... pa ljeto... onda će na seoskim putevima i dvorištima biti ovako i onako, a ljudi će biti snažniji i nekako bolji nego što su ovi ovdje... Sunce sja...

Sunce je uistinu sjalo na Siljine vjeđe, što su joj se neopazice zaklopile. To je sunčano svietlo crveno i blago opajalo djevojku i kroz zatvorene vjeđe prodiralo do njene sviesti podržavane njenim zasebnim životom.

Gazdarica je ušla i prodrmala je, — dosad to nije trebala nikad činiti.

— Ustani! Ustani! I presvuci se! Ili možda hoćeš u tom krave muzti? Čini se da si dobila svoje, kad tako čvrsto spavaš.

— Što sam dobila? — upita je Silja pospano i otvori oči.

— Ono, što si sinoć tražila! — odgovori gazdarica.

Sunce je sada svietlilo svom snagom u sobu i uništavalo sve zlo, s kojim je došlo u doticaj. Tako su i zlobne primjetbe gazdarice ostale bez ikakova dojma na Silju. Ona se sretna i radostna počela presvlačiti. Upravo se svukla, kad nehotice baci pogled kroz prozor i na cesti opazi jednog čovjeka na prolazu. Taj je čovjek bio Oskari. Siljine misli prolete nehotice i strjelovito čitav onaj put, za koji je Oskari trebao nekoliko sati da ga prevali. Negdje na tom putu, kojim je Oskari došao, nalazi se jedna dvorištna sobica u nekoj seljačkoj kući, na kojoj se vrata vrlo lako otvaraju; Silja se sjeti kako je čula kad su to zlobno primjećivali i ujedljivo se smijali... I ona je djevojka bila na plesu, stajala je iza stola i čitala nešto sladunjavo... Činilo se, kao da je Oskari vrlo umoran i zlovoljan; on na prolazu nije bacio ni jedan jedini pogled na prozore Nukarijeve kuće. Nije to bilo zbog naduvenosti; naprotiv, kao da je taj momak posve zaboravio, da Nukari uobće i postoji.

Ovaj put je Silja posljednji put vidjela svog prvog »udvarača«; ona je njegovu blizinu rado podnosila, ona ga je što više i priželjkivala, pogotovo zato, što su i druge djevojke imale nekoga. Onaj iznenadni susret na ledu, što se desio u času njenog osobito ugodnog razpoloženja, natjerao ju je gotovo do ludila. Uspomena na to stanje budila bi se višeput u njenoj sviesti, pa ju je i kasnije često mučila. Možda je uzrok tog uzbuđenja na ledu potjecao iz one noćne borbe u uglu sobe na Nukariju, koju je ona vodila bezglasno i u kojoj je pobiedila. Kako se Oskari Tonttila vladao prije pred njom ukočeno i plaho, kadkad gotovo djetinjasto, to se Silja možda nesviestno radovala, kako će mu izpripoviedati o svojoj pobjedi i tako na neki način podieliti s njim svoju radost. Samo što čovjek kao Oskari Tontilla nije bio stvoren za tako šta. Sada se Silja mogla veseliti, što to nikome nije odala i što je tu radost zadržala sama za sebe. Možda je uzrok njene uzbuđene životne radosti bio i u tom, — iako to ona ni sama nije točno znala. U

odlučnim trenutcima života proizlaze tolika duševna razpoloženja iz nepoznatih dubina duše.

Gazdarica na Nukariju bila je zapravo dobroćudno razpoložena spram Silje. Ona je gotovo za svakoga imala izvjestnu privlačivu moć. No ovoga je jutra djelovala Silja na gazdaricu nekako odbojno. Gazdarica je razgledavala Siljine haljine, kao da je na njima zapelo nešto od njenog noćašnjeg doživljaja. Premda nije mogla ništa odkriti, ipak je ostao u njoj osjećaj neprijateljstva. Ona je još bila žena u najboljim godinama. Kad se smijala moglo se doduše vidjeti, da joj manjkaju stražnji zubi, a i kosa joj je uslied nekoliko porođaja izbliedila, ali oblici tiela i njene kretnje odavale su još puninu života, pa ako se našla s nekim stranim i pristalim mužkarcem, to je još uviek moglo zabljesnuti nešto u njenu glasu i zazvoniti u njenom smiehu... No danas ju je nešto kod te njene službavke Silje upravo dražilo.

Od ove noći nastojala je djevojka da što češće ode na plesove, a ljudi su je vidjeli kako dolazi do kućnih vratiju sad s ovim sad s onim momkom. Nakon onoga plesa kod Pietiläovih i nakon toga, što je Oskari opet odputovao, spopade Silju uistinu neka plesna manija, i ona je uživala u tom, da mladići dolaze po nju i da je prate kući, No kanda se ni jedan od njih nije ozbiljno zaljubio u nju; oni su samo »hodali« s njom.

Kako uobće nije moglo biti ni govora o tom, da netko uđe s njom u kuću Nukarijevih, to oni nisu ni pokušavali da joj se još više približe, pa čak ni »običaja radi«.

Silju je nešto tjeralo da ode iz ovoga kraja. Odakle u njenoj krvi ta sklonost da počinje čeznuti za drugom okolinom, čim bi se nešto neobična dogodilo u njenom životu? Kod toga joj je često pomagao slučaj, isto tako kao i ovaj put. Nesklonost, što je gazdarica osjetila spram djevojke, nije više popuštala. To, što je gazda uzimao Silju kadkad u zaštitu, jer je vidio kako ona i dalje vrši u redu svoje poslove, nije nimalo pridonielo tome da ublaži ženinu mržnju. Gazda je, inače još snažan

i jak počeo već pomalo stariti, pa ga je Siljina razcvala mladost uistinu malo privlačila. No kad se jednom izrazio u tom smislu, njegova žena nije propustila, a da ga zlobno ne podsjeti na svojedobne Villeove pokušaje:

— Čini se, da braća Nukari imaju isti ukus.

Tako je gazdarica počela polako udešavati i spremati dolazak svoje mlađe sestre, koja je upravo bila na potvrdi, da bi, kako su govorili »bila pri ruci starijoj sestri«. Ona je o tom pravodobno obaviestila Silju, pa kako su doskora saznale to i žene u selu, to ih se našlo nekoliko, što su se nudile da pribave Silji novo mjesto. Njoj je bilo prilično svejedno gdje će dobiti mjesto, pa je tako dospjela na Siiveri, imanje što je ležalo s druge strane župnoga mjesta, a bilo je mnogo veće i bogatije od malog staromodnog Nukarija.

KAD je Silja Salmelus došla na Siiveri, ona se u izvjestnom pogledu nalazila u vrlo povoljnom duševnom stanju i razvoju. Već je toliko toga doživjela i vidjela u životu, kakav je najčešće suđen seoskoj službkinji — pogotovo ako je još i sirota bez roditelja —, te je mogla izgraditi siguran i izraziti stav spram života. Bez sumnje, njena su izkustva bila beznačajna i bezazlena u uzporedbi s onim što je mogla steći ovdje na ovom velikom gospodarstvu i u ovom mnogo uglednijem selu. Na Siiveriju su redovito držali tri služavke, što su spavale u jednoj komori na kraju dvorišta za stoku. Tu njihovu sobu prozvali su seoski momci — djevičanskim kavezom. Sluge su imali svoju sobu na kraju zgrade, u kojoj su bile smještene staje. Sama obitelj gospodara stanovala je u takozvanom »pykninki« u glavnoj zgradi.

Kako zapravo zamišlja sebi u svojoj mašti službu na tako velikom imanju takva mlada kćerka malog zakupnika? Kod njih kod kuće bila je jedna jedina krava i ona, prema prirodnim zakonima, na neko vrieme presuši i jednostavno ne daje mlieka. Padne li to slučajno

u isto nezgodno vrieme, kad je presušila i otčeva zarada, dobivaju djeca za jelo samo sleđeve, a uz to srču mutnu i slanu sleđevu juhu. Otac i mati su mrzovoljasti, djeca se ne smiju razgalamiti i protrčati, kako im se ne bi povećao tek. Ona zapravo ne smiju ništa raditi. Tako ta djeca rastu, polaze nekoliko tečajeva putujuće škole, zatim odu nekoja i u pučku školu i najposlije dolazi ono najljepše od liepoga: vrieme obuke za potvrdu. To je najljepše zato, jer nakon toga nastupa sloboda, što ujedno znači i nuždu: djevojka polazi u službu. Ako joj uspije doći na kakvo veliko imanje kao što je Siiveri, to je ona onda presretna. Dok se sprema na put onamo pjevucka plesne melodije i pjesme, što ih je imala prilike naučiti čak i u svojoj skučenoj okolini.

Konačno stigne onamo; tamo su još dvie starije služavke. Jelo doduše nije mnogo bolje nego i kod kuće, ali je zato obilno, a to je najglavnije. Kada s majura donesu još toplo obrano mlieko, mogu djevojke da ga piju koliko im se samo prohtije. Ima ga dosta i za njih i za svinje i za telad. A ovako mlado stvorenje, odraslo u jadu i nevolji u roditeljskoj kući, pije i pije i počinje se gojiti. Doskora se djevojci izpune ruke, kukovi i grudi; ona postane jedra i nabita. Plaća joj nekako dosiže za novu haljinu, što joj seoska švelja sašije točno kao za odrasle. U toj haljini polazi onda na šetnju u nedjelju poslije podne; starije vesele djevojke dopuštaju mlađima da im se priključe... naći će se već neko družtvo i za njih. I te kako se nađe družtvo za ovakvu dobro razvijenu djevojčicu! I to ne tek neki sluga ili nadničar, već mladić, koga plaćaju po radnom satu, i koji je na podpunoj visini jednako u pogledu plaće kao i što se tiče vještine kartanja, — neki vitki, dobro građeni momak s ljepušastim bielim licem. Njegovi roditelji stanuju ondje u »kući«, niti u kolibi, niti u daščari, već u zidanici. Dođe tako taj mladić, sjedne pokraj ovakove mlade početnice, pokraj male Saime na tratinu i počne joj udvarati: brblja joj sladko i gladko, kaže li joj štogod

nepristojno i to mu teče tako lako, te djevojka — naučena već kod kuće na grube i sočne izraze — ni ne primjećuje. Ona se samo veseli, što pokraj nje sjedi mladić isto onako kao i pokraj starijih drugarica. Počeo je već govoriti o njenim nogama, cipelama i čarapama. Upravo je zabavno, kako je uzhićen zbog njenih čarapa... Ali onda bi htio vidjeti i to, kakve su boje njene podvezice.

— Šarene, — reče djevojka i kida se od smieha.

No brbljavi mladić ne popušta, jer čovjek ne može vjerovati na »žensku rieč«, pa bi zato htio da ih sam vidi. Dok ga djevojka uvjerava kako govori istinu, dotle on već podigne rub njene suknje. Djevojka se brani, pa tako ipak nije ništa vidio, ali je veza između njih ukopčana.

Jednom je onda došlo i do večernje zabave upravo kod tog mladića, u zidanoj kući njegovih roditelja. Sam mladić, Viljo, bio je malo pripit, upravo toliko, da su njegove misli, rieči i čini postali nešto temperamentnji. On pozove onu malu sa šarenim podvezicama da pleše s njim, ali se ona skanjiva: zbilja ne zna plesati taj ples! On se uobće ne osvrće na njeno nećkanje, već je silom povuče nasred sobe. Nakon nekoliko okretaja pobrka se jadnica beznadno. On je jednostavno odgurne i pođe po drugu djevojku, stariju služavku s istog imanja. Mala se neprimjetno izgubi, ode iz kuće, vrati se u »djevičanski kavez« i legne u krevet. Neko vrieme potitravaju još njene misli: ljuti se što nije znala plesati, no tješi se time, da će već naučiti i taj ples; vježbat će ga sa Sanni u stočnoj kuhinji... Prema jutru se probudi. Sanni, s kojom je spavala u istom krevetu, vratila se kući i ležala je već pokraj nje. Sanni se okrene i pokuša odgurati Saimu sasvim do zida. Sada istom primieti mala, da je tu potrebno mjesto još i za treću osobu, koja je stenjala i pokušavala se smjestiti na sam rub kreveta.

— Pazi, da se Saima ne probudi, — šapne ta treća osoba, a to nije bio nitko drugi, već Viljo.

Zatim se njih dvoje nekako ugniezde, duboko uzdahnu, smire se i zadriemaju na čas u čvrstom zagrljaju.

Ovdje je život u svakom pogledu drugčiji nego u roditeljskoj kući. Mala nauči doskora plesati, a i ono, što sliedi nakon plesa.. Ljeti spavaju u hambaru; kad tamo dobro zatvore vrata, onda je unutra takav mrak, da se ni početnik ne mora mnogo stidjeti, a okretni se i drzki splavar i ne nećka mnogo, već uzima što može uzeti. I tako bude mala promaknuta na pravu služavku, dok se s vremenom ne uda za nekog zakupnika, koji se ne brine mnogo za predživot svoje žene. Samo ako mu redi djecu i kravu i ako se brine za kućanstvo, to je on posve zadovoljan s njom.

Siiveri je bilo upravo takvo imanje, gdje se mlada služavka mogla obogatiti ovakvim izkustvima. Samoj se Silji nije doduše dogodilo tamo ništa osobita, — no i nju su u krevetu, što ga je dielila s drugom služavkom, gurali višeput k zidu, ako je iznenada zatrebalo u njem još jedno mjesto. Kadkad bi se sasvim neočekivano pojavio gazda, te iztjerao ljubavnike svojih služkinja.

— Ljubite se, što se mene tiče, ali po mogućnosti tako, da ja to ne čujem, — rekao bi gazda služkinji, što je stajala pred njim u samoj košulji i uvjeravala ga kroz plač o svojoj nevinosti.

No da, gazda na Siiveriju nije bio neupućen u takve stvari. On je i sam bio nekad takav momak, kome su vrata u služinske sobe bila uviek otvorena; osim toga je on posjećivao poljoprivrednu školu i svršio tečaj iz šumarstva.

Djevojka, koja je spavala u istom krevetu sa Siljom zvala se Manta; bila je bliže tridesetim nego dvadesetim godinama. Bila je to služavka od rase, a takvom se i smatrala; ako je bilo potrebno, znala je psovati poput kočijaša, a svojim bi odgovorima ušutkala i najodurnije lajavce. No u duši je to bilo vrlo srdačno stvorenje. U njenim velikim, vlažnim, gotovo posve crnim očima, s kojima je svakoga gledala otvoreno, zabljesnuo bi strastveni plamen kad je njenu služinsku dušu uzburkala

srčba ili radost. Jurila bi amo tamo i pjevala, a kadkad bi znala žučno urlati:

— Nit je svraka ptica, nit je sluga čovjek!... — ili ako je bilo govora o nekom jelu: — Ako ne pojedu ljudi, pojest će svinje, ako ne pojedu svinje, požderat će služinčad!

Ona se s izvjestnim drzkim humorom pomirila s činjenicom što u družtvenoj ljestvici zauzima tako nizko mjesto, koje odgovara položaju služavke. Ipak se nije odricala radosti života zato što ju je položaj primoravao da ih uživa u grubljim oblicima, nego što je to bilo dosuđeno njenim sestrama u sretnijim prilikama. U njenoj vanjštini i u njenom karakteru bilo je crta, zbog kojih je postojala vrlo mala nada da će se udati, pa ipak se našlo mužkaraca, koji nisu bili neskloni proboraviti po koju noć s njom. To su većinom bili takvi mužkarci, koji su se jednako odnosili spram svoje okoline kao i sama Manta.

Ona je već više od deset godina bila služavka. Ovdje niti su znali niti su se mnogo brinuli za njen prijašnji život. Kadkad bi pred Siljom — koju je smatrala posve neizkusnom — natuknula štogod onako, kao što ljudi govore malom djetetu, koje još mnogo toga ne razumije.

I u životu služavke na velikom imanju mogu nastupiti tiha i osjećajna razpoloženja... Kad bi se Mantine velike, malo škiljave kravlje oči zagledale u daljinu utonulu u suton, onda bi ona zapjevala sasvim tiho o »mirnom jezeru«, ili o »vječnoj ljubavi«, a pokraj nje bi sjedila i slušala je mnogo nježnija mlada služavka, što je kao nekim čudom ostala netaknuta. Takvi su časovi bili na primjer u subotu uveče, kad su te dvie izašle iz parne kupelji i onako poluodjevene češljale kosu.

Silja je na Nukariju prošla izvanrednu školu. Premda je ovdje bilo sve veće, to je ipak osnovni pravac života bio isti. Nakon toga, što je na Nukariju pobiedila u onoj nipošto neobičnoj borbi, a od onda se razvila u svakom pogledu, to se sad i ovdje lako snalazila. Negdje u blizini živjela je sa svojim roditeljima jedna Siljina vršnja-

kinja. Ona je šivala, a osim toga se bavila i pisanjem; nekoliko njenih pjesmica bilo je već objavljeno u nekom vjerskom listiću. Silja ju je upoznala, kad je naručila kod nje haljinu, i doskora su se sprijateljile, ili bolje: švelja je pokazivala sasvim osobitu sklonost spram Silje.

U ono je vrieme vladao među služinčadi na imanju vrlo malen interes za crkvu. Većina se njih prepustila obćem duhu vremena, a u glavne ideje toga duha upućivale su se vrlo lako čitanjem i slušanjem. Nije dakle bilo baš uobičajeno da bi netko s takova mjesta, kao što je to bio »djevičanski kavez« na Siiveriju, polazio na pričest. Ipak se to čudo dogodilo, kad je švelja sklonula Silju da pođe s njom u tu svrhu u crkvu. Nakon svoje potvrde nije Silja više uobće ni mislila na te stvari, pa kako ni sad nije osjetila za tim neku osobitu potrebu, to je ta njena druga i posljednja pričest ostala u njenim uspomenama tek kao blieda, beznačajna zgoda.

No sasvim bez posljedica to ipak nije ostalo. Kad se to pročulo, počeli su mladići ubrajati Silju među »pobožne«, pa se ni najdrzkiji nisu više usudili da joj se suviše približe. Jedino je mogla čuti, kako joj se rugaju obzirom na njeno drugovanje sa šveljom: da su Silja i Salma Rantanen zaljubljene jedna u drugu; a neki je grubijan i pijanica iz susjedstva, što se uzalud trudio oko Silje, doviknuo nekom drugom momku, koji je to isto pokušavao:

— Nemoj se uzalud truditi, — ta ona je Kristova zaručnica!

Međutim sve se to svršilo vrlo čudnovato i dalo Silji povoda, te je ona — vjerna svojoj prirodi — počela opet misliti na promjenu mjesta i okoline.

I djevojke na Siiveriju preselile su se ljeti u hambar, gdje je bilo mnogo ugodnije. Silja je i tamo spavala s Mantom, kojoj je opet zalazio neki momak iz sela, — takav kome su roditelji stanovali u »zidanici«. U to se vrieme nalazio na nekom susjednom imanju neki takozvani vježbenik, koji je nedjelju običavao probančiti vrlo

razkalašeno. Kako je taj mladić bio vrlo pristao, a osim toga stranac, to je kod seoskih djevojaka bio u velikoj cieni; jednako kod služavki kao i kod gazdinskih kćeri. Jednom se taj vježbenik napio jakoga piva kod Mantinoga dragana. Poslije pola noći odlučili su momci otići zajedno u posjete k Siiverijevim služavkama; Mantin ljubavnik obećao je vježbeniku da će mu pribaviti Silju:

— Ona je doduše vrlo ponosna, no ti ćeš s njom već izaći na kraj, — tumačio je on svom prijatelju. — Pusti samo mene, da ja udesim stvar...

Još su neko vrieme pili, a onda su se kroz ranu ljetnu noć uputili teturavo spram Siiverija. Kad su se spoticali preko dvorišta, jedan je drugoga opominjao psikanjem, da bude oprezan, a onda su pokucali na vrata hambara. No Manta upravo te noći nije bila kod kuće, već negdje u posjetima. Silju probudi kucanje, te ona pokuša ovim nakićenim noćnim posjetiocima objasniti stvar kroz zatvorena vrata. No Mantin dragan nikako da joj vjeruje, već zatraži, da ga Silja pusti unutra, a njegov se prijatelj vježbenik ugura s njim u hambar. Kad su se uvjerili, da Mante uistinu nema, njen je ljubavnik otišao, a vježbenik ostao i svalio se na Siljin krevet te ostao tamo ležati. Mantin je ljubavnik po svoj prilici već i prije znao, da je Silja sama, pa je tek iz lukavštine pitao za Mantu, kako bi Silja otvorila vrata, a on mogao prokriomčariti unutra svoga prijatelja.

Vježbenik je uistinu ostao tamo i zato, jer je smjesta zapao u dubok san. Silja je na sve moguće načine pokušavala probuditi ga i nagovoriti da ode, no on je spavao kao klada i hrkao sve dotle, dok mu se alkohol nije izpušio iz glave. Probudio se tako oko pet sati, mljaskao jezikom, činilo se kao da se prisjećuje nečega, učinio nekoliko mlakih pokušaja da zagrli Silju i najposlije otišao.

Taj slučaj, sam po sebi neznatan, nije ipak ostao bez značenja u životu mlade služavke Silje. U kući su primietili, da je vježbenik izašao rano ujutro iz hambara gdje je spavala Silja, pa nisu to nipošto sačuvali kao

tajnu. I gazda Siiveri čuo je o tom, no kako je onaj mladić bio višeput njegov gost i uostalom sasvim zgodan momak, to mu on nije zavidao na užitku, što ga je ovaj, prema njegovu mišljenju, imao u hambaru. Pred Siljom nije Siiveri spomenuo ni rieči o čitavoj toj stvari. S vježbenikom se kasnije sastao na nekoj zabavi, i on mu je izpripoviedao sasvim otvoreno, da je bio u njegovu hambaru, ali kako je onamo dospio i što je tamo radio, toga se nikako ne sjeća. Probudio se u Siljinu krevetu — to je sve što zna. Zatim je izpitivao Siiverija, kakva je Silja zapravo djevojka, da li mnogi momci zalaze k njoj i tako sve koješta... Prokletstvo, da se čovjek ne može ničega sjetiti...

I pobožna je švelja čula o toj stvari. Do nje je to doprlo tek kao glasina, no težko je tako jednostavnu stvar mnogo izkriviti! Ta ne radi se ni o čem drugom, tek da su vježbenika Sorola vidjeli, kako u pet ujutro izlazi iz hambara u kom spava Silja, služavka na Siiveriju, i da je Silja te izvjestne noći bila sama s njim, jer se Manta vratila kući tek u devet sati ujutro. Tu uistinu nije trebalo trošiti još više rieči!

Tko je htio mogao je još i izražajem lica i očiju podcrtati, kako mu je stvar podpuno jasna.

To je dakle čula i Selma Rantanen, ta bogougodna švelja, koja je tako voljela Silju i smatrala je svojom prijateljicom. S tim u vezi pale su i zlobne primjetbe o tom, kako su te dvie djevojke pošle na zajedničku pričest i kako su občenito bile smatrane tako ćudorednim djevojkama: »Hmda, tiha voda...« Selma Rantanen nije više tražila družtvo Silje Salmelus. Kasnije, u zimi, sastavila je novelu o tom, kako je jedna služavka posrnula. Ona je tu svoju novelu pročitala najprije u kolu kršćanskih djevojaka, a zatim ju je poslala u neki svjetovni tjednik idealnoga smjera, gdje je zatim na proljeće bila i objavljena.

SILJA je bila ogorčena na Siiveri i na čitavo selo. I opet je zapala u ono stanje nalik snu, u kom se uobće nije osvrtala na svoju okolinu. Pomno je udešavala svoje haljine i čitavu svoju vanjštinu; nabavila je sebi više haljina no što je trebala. Netko je jednom vidio zalihu njene rubenine, pa je odmah pomislio, da ona sprema sebi opremu — po svoj prilici u nadi, da će je vježbenik uzeti... I svoje je tielo njegovala Silja pomnije nego prije. Kako su se u Siiveriju kupali samo u subotu, to je Silja ugrijala sebi vodu u kotlu i usred sedmice, zakračunala vrata na stočnoj kuhinji, svukla se i prala. Desilo se tako jednom, da je gazda prolazio izpred prozora stočne kuhinje upravo dok se Silja unutra prala. Primietio je, da su prozori zastrti, pa je kao kakvo mlado momče provirivao kroz otvor zavjese. Vidio je mlado tielo djevojke u crvenkastom sjaju vatre s ognjišta, promatrao je jedan čas, a onda se odšuljao s čudnim, gotovo sentimentalnim osjećajem čistoće u duši.

Silja je ostala čitavu zimu na Siiveriju i nitko joj nije mogao bilo što predbaciti kao ono onda u ljetu, nakon vježbenikova posjeta. Usred zime smirio se život i u »djevičanskom kavezu«. Manta, koja je sa Siljom dielila krevet, bila je u drugom stanju, pa kad to više nije bilo moguće tajiti, prestali su noćni posjeti njenog ljubavnika. One što su spavale u drugim krevetima, bile su ipak malo pod dojmom Mantine sudbine, pa nisu bile više tako susretljive, kad bi im noću pokucali. Osim toga zbile su se u velikom svietu tako važne stvari, te su one doprle čak i u komore služkinja.

Silju su dakle ostavljali u miru, pa je djevojka mogla spavati mirnim snom, koji je danju u budnom stanju znao biti dublji, nego noću, kad je ležala budna. Polako se opet javljala u njoj njena stara čežnja: otići odavle. Ta joj se želja doskora uistinu izpunila.

JUTRO jednog ponedjeljka krajem svibnja bilo je sunčano, tiho i toplo. Sve je u prirodi ukazivalo na to, da je nadošlo najbolje vrieme za sjetvu: maslačak je cvao, ribe su se u jezerima mriestile, ševa je cvrkutala strastveno i lepršala gore spram svietlomodrog neba. U zemlji je počelo da vrije, ona je nabrekla i omekšala; kad bi čovjek stao na nju čizmom, noga bi mu upravo osjetila njenu puninu. Prhko je tlo očekivalo da se u nj zarine plug.

Vrata su na staji bila otvorena, a iz njih je dopirao zveket lanaca, a tu i tamo i čeznutljivo mukanje.

Mužkarci su otišli s gazdom u polje, a gazdarica je sa služavkama svršavala poslove u staji. No ovoga je jutra ležalo neko osobito razpoloženje u zraku.

U prirodi je doduše bilo sve kao što treba da bude, no ljudska je stvorenja držalo u vlasti nešto strano, dosad još nepoznato i nedoživljeno. Ti su se strani osjećaji uvukli u ljude već drugom polovicom zime, kad su svrgnuli cara i kad su se dogodile različite stvari na korist i dobrobit domovine. Samo što su domovinu i narod tištila i druga zla, a ne samo tiranija carske vlasti; međutim ta zla nisu bila uklonjena revolucijom, ona su i dalje ostala. A ostala su i u ovoj crkvenoj obćini.

Već su se krajem prošle sedmice pojavili nemiri na većim posjedima župnoga mjesta. Ljudi iz udaljenijih nastambi bili su vrlo zabrinuti, kad su se nakon svršenih poslova vraćali kući, te izprezali konje na svojim dvorištima. Svatko bi razmišljao o tom, kako radnici tu i tamo u blizini održavaju skupštine i pjevaju svoje pjesme; oni su mislili na ogorčene zakupnike u susjedstvu, sjetili bi se po kojeg nadničara, prema kojem su bili malo grubi... A one subotnje večeri mladež, koja se sakupljala oko kuća i po cestama, nije bila zabavljena poslom, već je samo postajkivala. Među njima se našla i neka suluda služavka i svojim bučnim smiehom narušavala tišinu večeri.

Gazda na Siiveriju bio je čovjek u najboljim godinama, a gazdarica, koja je došla iz ugledne obitelji susjedne župe, bila je pristala i oštroumna žena. Bilo je upravo veselje slušati njihovo čarkanje. Oboje su bili vriedni gospodari i mladenačkim se poletom bavili ratarstvom i stočarstvom. Gazda je znao vješto primjenjivati umjetno i prirodno gnojivo, a gazdarica je sama nadošla na to, kakvu mješavinu hrane treba davati kravama da se postigne potrebni porast mlieka. Oboje su bili dobro upućeni u razmjere poljodjelskih nadnica, a gazdarica se još dobro razumjela i u način obskrbe svoje družine: davala im je jeftinu, ali ipak uviek dostatnu hranu. Služinčad, što je na Siiveriju obično ostajala vrlo dugo, znala je tu i tamo doći i do kojeg boljeg zalogaja, ali prigodni radnici, zaposleni kao nadničari, morali su se zadovoljiti kruhom, krumpirom, sleđevima i obranim mliekom.

— Pa što hoćete? I svinje se od toga debljaju! — znala bi reći gazdarica na Siiveriju, ako bi se netko od nadničara usudio prigovarati jelu, što je došlo na stol...

Da, bili su to vješti gospodari, i oni su znali iz dvaju osnovnih izvora svoje proizvodnje — iz staje, te iz služinske komore — izbiti najviše, štogod je bilo moguće izbiti, a da sebi kraj toga udese život pun vidljiva blagostanja i zdrave, samožive životne sreće.

Proljeće godine 1917. bilo je neugodno i unosilo nemir upravo među gospodare te vrste. To su bili oholi i osjetljivi ljudi, pa su tim teže podnosili poniženja, kojima su upravo ljudi te vrste bili obasipavani u obilju. Kad se Artturi Siiveri uputio toga jutra sa svojim ljudima na oranicu, bio je u licu mnogo crveniji nego inače. Prema uobičajenoj razdiobi posla jedva da bi on u drugim prilikama i išao na polje, no ovaj put je sam tjerao konje, dok mu je u džepu ležao nabijeni revolver. Jedan je od njegovih ljudi već izostao, a jučer, u nedjelju, klatario se čitav dan s tom ruljom...

Isto je takva rulja čekala sada njih nešto podalje na cesti.

— Možda bi danas ipak bilo najbolje svetkovati, — reče netko iz rulje sasvim pristojno, no Siiveri se samo povezao kraj njih sa svojim ljudima i s poljoprivrednim alatom, a da im uobće nije ni odgovorio.

Došli su na polje i počeli raditi. Ljudi su na rubu ceste izvukli crvenu zastavu i počeli pjevati neke pjesme; nekoji od njih popravljali su i podizali svoje opasače na hlačama značajnim izražajem lica. S oranice je već odzvanjao Siiverijev glas; on je tjerao konja i vikao na njega kao što gazda viče na svog dobro uhranjenog konja, za kog je siguran, da će svoj posao obaviti u podpunom redu...

Dok se to odigravalo vani na oranici, dotle je već bio narušen mir i u kravljoj staji. Usred čišćenja staje došlo je neko povjerenstvo s crvenim vrpcama oko rukava; bilo je već i na majuru, tamo zaustavilo sav pogon, a sad je obilazilo staje i prigovaralo, zašto to nije ovako, i tvrdilo da će odsad biti onako. Vođa tog povjerenstva, odjeven u svoje blagdansko odielo, pružio je gazdarici na čitanje neku naredbu, no ona izjavi, da u njenoj staji nema nitko gospodariti osim nje i njenog bika. Uostalom bila je tamo i Manta sa svojim velikim, vlažnim izbuljenim očima, to nevjerojatno drzko stvorenje, koje je bilo kadro usred samog sprovoda prasnuti u smieh. Manta iztrgne naredbu iz ruke i reče:

— Daj ovamo, ja ću ti to odmah i potvrditi! — I prije nego ju je itko mogao spriečiti, turi papir svečanom gestom izpod svoje suknje, pa ga onda vrati vođi:

— Evo ti je, sad sam ti naredbu ujedno i zapečatila! A sad se nosite kud vas oči vode! — U isti čas dohvati vilama za đubre izpod krave i tovar je već u sliedećem trenutku letio u zrak. Gazdarica učini isto, a povjerenstvu nije preostalo drugo, već da se brzo pokupi napolje.

No vani ih je međutim dočekao mnogo ozbiljniji prizor: uz luđačku dernjavu vraćala se skupina ljudi s oranice. Gazdarica je među njima smjesta prepoznala svoga

muža, kog su nosili ti razjareni ljudi. Gazdarica se nije prepala, već navali na njih:

— Prokleti lopovi, zašto ste mi ubili muža!?

Gazdino je lice bilo obliveno krvlju, a tamo gdje ga krv nije prekrila, bilo je smrtno bliedo.

— Tko tu govori o ubijanju? Tko nosi kod sebe oružje? — dahtao je jedan između njih i gurnuo joj pod nos Siiverijev revolver.

TAJ je slučaj dao povoda i Silji da ostavi Siiveri. Gazda je kao pijan jurio iz sobe u sobu, nije dopustio ni to, da mu žena opere tragove zlostavljanja i poveže rane. Iztrčao je napolje i derao se na svoje ljude:

— Ako treba da bude štrajk, onda se nosite do vraga svi zajedno.

Vođe štrajkaša nisu više bili tamo. Uzalud je pokušavala gazdarica stišati bies svoga muža. Uvreda, što su mu je nanieli, i suviše je pekla njegovu ponosnu gazdinsku dušu. Kad je Siiveri opazio svoju služinčad, proderao se i na njih isto tako kao i na radnike, pa kad mu služavke nisu htjele vjerovati, već su pogledavale na gazdaricu, zaprietio im on sa stolicom u ruci.

Silja pokupi na to svoje stvari i odnese ih k nekoj poznatoj ženi u jednu kolibu. Isto je to učinila i Manta. Zatim su se zajedno uputile ravnom i toplom cestom spram juga.

Silja nije nikad više vidjela gazdu Siiverija. Njene su stvari kasnije dopremili za njom, a Siiverija su iduće zime ubili pobunjenici na vrlo surov način. Silja je to saznala na dobru Kierikka, gdje je služila u to vrieme.

No prije toga je služila još na drugom mjestu, kamo je sada pošla ovim putem. Ni ona ni Manta nisu imale neki određeni cilj. Naprotiv, one su osjećale kao da su pošle na neku posebnu malu šetnju, dok se ne stiša neprilika, što su je prouzročili oni ljudi s crvenim vrpcama oko rukava. Kad su došli do drugog sela, predloži Manta

da skrenu na neko imanje, gdje je ona nekad služila. Bilo je to neko neobično ozloglašeno mjesto. Gazda je bio udovac, pa je župnik imao prilike da u matičnu knjigu zabilježi o njem mnogo čudnih stvari. Manta je i natuknula tako nešto, kad je široko ulazila kroz kapiju u dvorište. Silja ju je nerado sliedila. Unutra su onda započeli pregovori, a svršili time, da je Manta ostala tamo.

— Neka samo štrajkaši govore šta hoće, ja ću im opet zapečatiti njihove naredbe, ako mi dođu pod ruku!

Silja se vrati na drum i prosliedi put spram juga. Svuda je sretala nove grupe ljudi, što su prieteći postajkivali po putevima i seoskim dvorištima.

Silja se i sama čudila, što samo ide i bez prestanka samo ide u istom pravcu, u kom je sunce odmicalo nad njenom glavom. Da je pošla u protivnom pravcu, bila bi dospjela u poznatije krajeve, u one iz kojih je došla ovamo. Samo što su na najpoznatijem mjestu onoga kraja, u nekadašnjoj njenoj otčinskoj kolibi, sada stanovali podpuno tuđi ljudi, kod kojih ona nema što tražiti. Njen će skrbnik imati uostalom još neke novce, što pripadaju njoj. Obećao joj je da će to obračunati, kad bude punoljetna, a sad je već nekako došla i u to doba. Silju zapravo uobće nije zanimao taj novac. — Ta to bi bilo gotovo tako, kao da je prekapala po otčevim džepovima onda, one kasne nedjeljne večeri, kad se vratila kući i našla ga gdje leži mrtav na stolu. Ili još bolje: kao da je onaj »skrbnik« prekapao, pa joj onda dao koliko mu se prohtjelo.

Podne je već prošlo kad je Silja došla u župu; bilo je to najudaljenije mjesto, dokle je dosad uobće doprla. Ušla je u pekarnu i kupila nešto da pojede. Dobroćudna pekarica gledala je s uzhićenjem liepu djevojku, pa je na kraju upita:

— Odakle gospođice?

Tako su povele razgovor, pa je žena bila vrlo brzo upućena u Siljino stanje. Ona joj izpripovieda, kako su i ovdje odstranjivali ljude s polja i kako su zlostavljali štrajkolomce. Onda je izrazila žaljenje, što je upravo

uzela sebi novu služavku, jer bi se inače bila vrlo rado nagodila sa Siljom...

— Ovdje, znate, gdje ljudi ulaze i izlaze, stvar je sasvim drugčija. Tu čovjek uzima radije nekoga onako od oka, a ne neku prljavu i nezgrapnu curu... Kako vidim, ni vi niste rođeni da čistite staje, mislim da ste vi uredna djevojka... No čekajte malo, zar nije profesor s Rantooa govorio nešto, da bi mu trebala... — pa naravno da je rekao. Da mu možda odmah javim? Koliku plaću tražite? — upita je žena još sa samih vratiju.

— Toliko i toliko sam imala dosad, — odgovori nepoznata liepa putnica.

Odmah je zatim čula Silja, kako žena na brzoglasu priča, da je pobješnjeli gazda iztjerao sve iz kuće... Krvave glave... gazda... gazda... dakako, ne djevojka, njena je glava čitava, što više vrlo je dražestna, to čovjek mora priznati... A ostali dielovi? — Da, da, sve je liepo čisto i uredno. Dobro bi bilo pogledati, možda bi bilo vriedno da je uzmete... Hehehe... — smijala se žena na brzoglasu, a i na Siljinu licu zatitra smiešak.

— Vrlo je drag i zlatan čovjek taj profesor, ma da mu je već blizu sedamdeset godina, — brbljala je dalje žena kad se vratila u dućan. — On je udovac, živi u mirovini i stanuje u svojoj vili većinom i zimi, a ljeti ima kod sebe uviek svu silu rodbine, pa onda uzima još jednu djevojku kao izpomoć... Da, dakle to je odavle udaljeno nekih šest kilometara, no čekajte; obično dolazi pod veče netko ovamo s čamcem po poštu, pa ako se strpite ovdje još neko vrieme, ne ćete morati pješačiti. Da, profesor je rekao, da se posve pouzdaje u mene i ne kupuje mačka u vreći. »Pošaljite mi samo djevojku«, rekao je... Kod njega je to također tako, — o tom sam se ono i šalila na brzoglasu — da ne uzima bilo koga, to je tamo isto kao i kod mene. A krasno je tamo, kažem vam. I liepo će vas primiti, samo da već jednom ti nesretni ljudi prestanu s tim nepodobštinama i nemirima! — završi ona svoje pripoviedanje tihim, saučestnim glasom.

Silja je jedva razumjela svu tu bujicu rieči ove prijazne žene; mislila je samo na put vodom, što je čeka. Doskora se izšuljala iz dućana i otišla na pristanište, gdje se pružao vrlo liep pogled spram juga na jezero i na čitav niz prevlaka. Ona će se dakle odvesti nekamo u tom pravcu... Daleko na površini vode pojavila se mala točka, sve se više približavala i postajala na očigled sve veća i veća. Nekoliko prisutnih dječaka znalo je, da je to poštanski čamac, što dolaze iz okolice Rantooa.

— A staje li i pred profesorovom kućom?

— Da!

Te večeri ranoga ljeta bilo je sunce još vrlo visoko. Silja Salmelus, koja je tek napustila Siiveri, sjedila je sada na klupi čamca pokraj šutljivog poštara i polazila ususret svom novom mjestu. Njeno je raspoloženje bilo neobično i svečano, tako kao nekad za vrieme djetinjstva, kad bi se neke osobito sretne subotnje večeri vraćala iz škole ili iz nekog dalekog mjesta. U ovo je doba dana i godine putovanje na vodi nešto najljepše što postoji. Obale su u cvatu, a prozračnost zelenila naokolo osjenčava osobito čitav uzduh. A sam put, kojim su plovili, taj je put za svakoga, koji njime polazi, nov i djevičanski; nema na njem nikakvih tragova što ih je ostavio onaj, koji se prije vozio na njem, nema na njem prašine, što su je drugi digli, i nitko ne dočekuje čovjeka uz rub ceste i nitko mu se ne priključuje a oni što su slučajno dospjeli u isti čamac, te dio puta prevaljuju zajedno, i oni su — nošeni tim tajanstvenim elementom — nekako skromniji i ponizniji jedini spram drugih.

Silja je jedan čas skoro i zaboravila na cilj svoga puta. Onda je poštar progovorio na vlastitu pobudu i pokazao pokretom glave onamo, gdje je već bio vidljiv krov Rontooa. Doskora se pokazao već i profesor na pristaništu. Mlada je djevojka zadrhtala od uzbuđenja na klupi čamca, što ju je neopozivo nosio onamo. Njene su misli bile zabavljene naslovom njenog novog gospodara, a nakon dužeg vremena padne joj na pamet i njeno vlastito podrietlo, a sjeti se i toga, da se ona zove Salmelus.

Za vrieme te vožnje na mirnoj vodi ove ugodne večeri ranoga ljeta pokušala je njena mašta dočarati onu staru kuću, o kojoj u svojim uspomenama nije sačuvala nikakvu predočbu. Bilo je kao da u ovom uzbuđenju traži oslon tamo, kao da žudi da se vrati onamo i onome za što je rođena.

RANTOO se zvala vila, a ležala je na samoj obali. Čamac je pristao uz brvno izpred vile, gdje je stajao neki postariji čovjek očito profesor i čekao na poštu. On je izpod svojih gustih obrva motrio djevojku. Bio je obučen gotovo kao seljak; njegova je vanjština djelovala nekako razbarušeno, pa ipak je već na prvi pogled bilo jasno, da je to neki obrazovani čovjek.

— Tako tako, evo dakle naše male o kojoj mi je javila gospođa Pietinen. Čini se da je govorila istinu. Tako, sad ćemo odmah poći gore i sve urediti. Kod mene i nije tako zlo, treba samo da se upoznaš s mojim navikama, a te su ponešto staromodne. Hajde potražit ćemo nešto čestita da pojedeš a onda možeš večeras još malo razgledati po kući da sve što prije upoznaš. Puštaš li ti noću momke k sebi?

— Pa to nitko ni ne pokušava, — jedva je uspjelo Silji ubaciti. Ujedno i nehotice pogleda sa smieškom tog starog gospodina s dugom grivom, kojemu je bilo na jeziku što i na srdcu.

— Oho, zar ti misliš da ja nemam oči? Dobro ja vidim premda su mi i oči već malo ostarile... Vidiš, to ti je odmah jedan od mojih uvjeta. Takve stvari ne trpim. Na ovom sam dvorištu ja jedini pievac. Druga je stvar ako nađeš sebi pravog i čestitog zaručnika. Onda ću ti rado prirediti čak i svatbu, ali noćne posjete ne trpim. Ne boj se, dobro ćemo se slagati. Čini se da se u tebe čovjek još može pouzdati.

Tako je Silja stupila u službu k profesoru i posve se udaljila od tegoba ratarskog života. Sutradan se pobrinula da joj sa Siiverija pošalju njene stvari i sve one

doznake za živežne namirnice, što su onda u ratu bile potrebne. Profesor se osobno brinuo, da bi Silja dobila ostatak svoje baštine i točan obračun, pa je očito uživao u tom, da što jače prikliešti gazdu Mikkolu.

— Čini se, da tvoj mili i dragi skrbnik ima prilično debelo za ušima! — primietio je jednom profesor vrlo zamišljeno. — Poznajem ja taj tip seljaka. Takav je u stanju iztisnuti iz sirote bez roditelja i posljednju marku.

Ovo prvo veče u vili Rantoo značilo je za ovu osamljenu djevojku nakon dugog vremena nešto čudesno i veliko. Tako je odmicala na svom životnom putu, a njena je mladost bila još u punom cvatu, njenom je životu bilo dosuđeno, da se još uviek razvija i raste i da se njegov plamen razplamsa još jače, još žešće. Trebalo je da dođe još jedno ljeto, kad je sunce svietlilo duže i strastvenije nego ikad dosad... Nešto tajanstveno, čudno i uzbudljivo, a ujedno nešto što je moglo da neizrecivo usrećuje, okružilo je to mjesto, gospodara kuće i čitavu okolinu. Sve, što je novi gospodar govorio Silji te večeri i kasnije, bilo je tako čudnovato: kao da je — premda ona toga nije bila sviestna — sve to na usta tog čovjeka sasvim druge vrsti govorio pokojni Kustaa Salmelus, te tako dao maha onome što je zbog njegove mučaljive prirode ostalo neizrečeno. U riečima staroga profesora bilo je nešto, što je Silji osobito trebalo u njenom mladom životu, kako bi postala podpun i punokrvan čovjek, pa ma i na kratko vrieme. Kao da se u duhu ponovno našla u nekadašnjoj otčinskoj kolibi, premda je ovdje bilo sve neuzporedivo veće i prostranije. Od prvoga trenutka osjeti Silja u toj kući kao da je sad istom našla podporu i oslon, što joj je bilo onako iznenada ugrabljeno smrću otca. Danas se sjeti onog tjeskobnog pritiska, što ju je gušio one nedjelje...

— Hajde samo, pa razgledaj malo i napolju; sama ćeš već odkriti, gdje je što i zašto je što, — rekao joj je profesor kasnije.

Silja je pošla i naišla na prevlaku zasađenu brezama.

Na njenom krajnjem rubu zastane, a pogled joj odluta vodom što je ljeskala u večernjoj razsvjeti. Vidjela je, kako se na suprotnoj obali zrcali u vodi i tone u jezero sve, što je na krajobrazu stršilo u visinu.

Kamo si dospjela mala Silja? Zar je čitava pustoš tvog dosadašnjeg života odjednom izčezla, zar je to nenaslućeno ojačanje, proširenje, pročišćenje uistinu zbilja od koje se čovjek sav tako uzbudi? — Ili je možda nečastivi, kome se ona za čitavih pet godina, odkad je ostala sama na svietu tako uspješno opirala, poprimio sada taj oblik, da bi najposlije ipak magički obmanuo to osamljeno diete?

Silja se vratila u kuću, u svoj novi dom. Profesor je stajao na prozoru. I on je gledao u ljetnu noć. Silja je nogama jedva doticala zemlju. Profesor joj je nešto rekao, no njegov je glas bio ovaj put posve prigušen, nekako ponizniji nego po danu. A u onom, što je rekao, nije bilo ništa od onog njegovog bučnog šaljivog načina. Unutra je posve tiho pristupio k njoj i pokazao joj gdje će spavati. Zatim je pošao, ali se vratio i rekao:

— Ne znam ti još ni imena.

Kako je već dugo nije nitko pitao za ime. A sada kao da ga je smjela prišapnuti ovoj začaranoj ljetnoj noći, što se upravo spustila.

— Laku noć, Silja, — reče joj profesor i popne se polagano i tiho u gornji sprat.

Osamljena je ostala Silja, kad je one noći, nakon otčeve smrti spavala na Mikkoliju pokraj Tyyne. No prostorija i djevojka, što je do nje disala, bili su joj poznati. Od onda je zapravo uviek ostala osamljena: osamljena na onom tamnom, olujnom jesenjem putu, osamljena kad bi se pred večer srela s Oskari Tonttilom, osamljena kad ju je ono napastovao onaj Ville na Nukariju. Osamljena je polazila putem do ovog divnog mjesta. Ipak je najosamljenija bila sad u ovoj maloj urednoj sobici, pošto se onaj starac, što joj se pričinjao tako poznat, popeo na podkrovlje, a čitava kuća utonula u tišinu.

Taj je osjećaj osamljenosti bio sad jači od svih prijašnjih, — bit će zato, što su zbivanja na ovom svietu tako pečalno doprla do njene sviesti i zato, što su ta zbivanja bila za nju nova, a bilo ih je tako neslućeno mnogo. Sve ono, što je doživjela na Siiveriju, probilo se sada na površinu njene sviesti: ono, kako se noću pretvarala da spava, kako je čula i razumjela sve, sav taj život što se nadimao od snage i znoja, život, što su ga ljudi živjeli kod posla, kod plesa i nakon plesa... sve, sve do krvave gazdine glave danas ujutro. Zar se to zbilja dogodilo jutros? I zar se to zbilja dogodilo na nekoj oranici isto takvoj kao što su ove izpred njena prozora? Njen je pokojni otac bio također ratar i gospodar... S ove polazne točke kružile su njene misli dalje, — gotovo je osjećala kao da joj se budi uspomena na Salmelus, neka uspomena što boli i steže srdce, uspomena u koju je nekako umiešan i njeno tac...

Oči su joj se zaklopile, sviest o vanjskom svietu počela je sve više izčezavati, no u dubini se borba nastavljala i tamo je bludila čudna slika: otac je nekako došao u sukob s nekom pobunjenom ruljom... A onda se dogodilo nešto tako potresno, te je krvoproliće nad gazdom Siiverijem izpalo kraj toga kao neki posve bezazleni događaj.

Svi su joj živci zadrhtali od tog grčevitog sna; tielo joj se trzalo, oči joj se otvorile, sviest joj opet naglo proklija usred bielog svietla ove ljetne noći. Ono što joj se u ovoj okolini prije pričinjalo strano, bilo je sad mekše i podatljivije. Kao nešto novo padne Silji na pamet, da u gornjem spratu spava čovjek koji zacielo poput... da, poput snažnoga otca vlada nad kućom i nad svime, što spada k njoj. Ovdje joj postade sve ugodnije i sa svojom sobom se sve više sprijateljila, pogotovo nakon toga, što je neko vrieme ležala sa zatvorenim očima, pa se sad na neki način već jednom probudila u toj sobi... Sjetila se i prijazno brbljave pekarice; kako je ugodno pomisliti, da je sve to bilo — jučer! Silja se izpruži na krevetu, pogladi kosu, a ruke položi izpod

glave. San nikako nije dolazio. Ova osobito duboka osamljenost zavela ju je, da se pozabavi sama sobom na neke vrsti nedopušten način; da razmišlja o svom vlastitom tielu, o njegovim dielovima i oblicima i o tom, kako je ona zapravo već žena u dobi, kad druge rađaju djecu... U tu je svrhu potreban mužkarac i to se onda događa s obostranim sporazumom; kojeg li neshvatljivog čuda, da čovjek može pristati na takova što... Ona instinktivno izvuče ruke izpod glave, te ih izpruži postrance, a glavom još više upre u pozadinu kreveta, tako te osjeti bol u zatiljku... a misli joj se ponovno vrate na ono, zbog čega se zgražala, no to ju je međutim sad gotovo opajalo. Njene su misli lebdile oko nekog stasitog mužkarca snažna tiela, kakvog je već kadkad vidjela i bez pokrivača, te je zamišljala, da bi mogla pristati... da s takvim...

Djevojka ustane sa svog ležaja i pođe u svojoj bieloj košulji do prozora. Odanle je mogla vidjeti breze na prevlaci, što je pripadala zemljištu vile. A iza prevlake vitrao je uzani dio jezera, što ga je već uveče promatrala na šetnji. Mogla je vidjeti i jedan dio neba, nešto malo oranica, a dalje tamnu grupu zgrada u selu. Opet je gledala spram prevlake i jezera, a kod tog je izpuni čežnja snažna i sladka, kakvu dosad još nikad nije osjetila. Stvari, što su je neposredno okruživale, kao da su se povlačile pune takta. Da izađe napolje, onamo na rub ove prevlake s brezama? Spava li njen otac opet u svojoj kolibi?... Što se zapravo dogodilo taj čas tamo na rubu prevlake? Nije li doveslao onamo neki mladić s takvim i takvim zubima, te takvom i takvom kosom i zaustavio vesla? Prekrasan mladić, što ga je već jednom prije vidjela. Tako, upravo se tako dogodilo prije pet godina, a ona se sad istom toga opet sjetila. Između toga dogodili su se toliki poremećaji u životu, da je taj njen doživljaj sasvim utrnuo u njenom sjećanju. Otac je umro, a da uobće nije doživio ni iduću večer. Sada međutim osjeti ona opet otca kao da živi, a noć kao da je tako štiti, te bi — da sad stoji tamo na prevlaci — bila u stanju učiniti neki pokret, kojim bi ohrabrila mladića u čamcu, te bi ga dozvala i zapodjela s njim razgovor, a on bi možda i sjeo pokraj nje na mahovinu...

Noć ju je gledala tako povjerljivo, tako sestrinski, kao da zna njene tajne. A spram noći gorjele su iz ove biele ženske spodobe dva velika smeđa oka izpod dugih trepavica. Ta su dva oka bila poput posljednjih proljetnih zviezda, što ih čovjek tek onda može primietiti na svietlom nebosklonu, ako dugo gleda na jedno mjesto.

I zatitrale su suze u tim očima prvi put s toga razloga.

UJUTRO je onda započeo Siljin život i rad u vili Rantoo. Probudila se od toga, što je profesor silazio stepenicama mnogo brže, no što se sinoć uzpinjao. Silja se prepane: zar je zaspala? Brzo skoči i prebaci suknju. Kad je ušla u kuhinju, sat je odkucavao pet. U tom trenutku zaviri profesor kroz vrata susjedne sobe:

— Oho: zar si i ti već ustala? Mogla si još malo spavati da narasteš. Ja imam nešto malo posla dolje na jezeru, zadržat ću se tamo više od jednoga sata, zato nije potrebno da ustaješ prije šest. No kad si već ustala, skuhaj onda sebi kavu. Ja ću svoju popiti tek kad se vratim. Međutim će sigurno doći ovamo naša »stara«. To je moja sestrična, stanuje tamo u kućici zvanoj Kulmala. Ona će ti pokazati i ono, u što se ja ne razumijem, jer mi ona, znaš, posprema ovdje i kuha, kad slučajno nemam djevojke. No zbogom, a ti svakako skuhaj sebi dotle kavu!

Silja nije mogla propustiti, a da ne odtrči na prozor velike sobe, kako bi mogla pogledom sliediti gospodara, tako je već bila u njegovoj vlasti. I dok je gledala, kako taj čvrsti i — uzprkos svojih godina — poput svieće ravan mužkarac stupa spram obale, ona instinktivno pritisne ruku na grudi, a njena se čista i nevina duša izpuni zahvalnošću čak i spram onog rosnatog puteljka, kojim je koracao njen gospodar.

— Ah, kad bih samo mogla sve svoje poslove izvršavati što bolje — i kad bi sve samo moglo ostati tako, pa i onda kad ih bude više ovdje.

U to je došla već i »stara«, uredno obučena žena srednjih godina, ali još u punom cvatu.

— O, dakle je moj bratić već pronašao pomoć! — reče ona prijateljski i promotri Silju svojim malim, dobrim očima.

Silja joj reče kako se zove i odakle je došla, a onda su zajedno pile kavu. U početku je Silja bila malo plašljiva, jer nije pravo znala kako da prostre stol, no to je bio suvišan strah, jer je Sofija sama izvadila šalice i postavila ih na uobičajeno mjesto. Tako su sklopile poznanstvo i nakon toga pokaže Sofija djevojci sve, što se ticalo kućanstva. Vrieme je tako brzo odmicalo, da se i profesor već vratio s jezera i donio ribe, a njegova kava još nije bila gotova. Toliko su razpravljale o kućanstvu, da su posve zaboravile na staroga gospodina.

— Oh, ta nesretna ženskadija! — razgalamio se profesor, a Silja umalo te ne proplače. No profesor pokaže palcem na Sofiju i reče:

— Nemoj, da te ova stara zavede s puta kreposti. A na putu kreposti ostat ćeš tako, ako upoznaš sve moje navike i uradiš ono, što ti budem naređivao.

Silja uzprkos toga osjeti, da je odnos između ovih rođaka dobar i srdačan. Kad je odtrčala u kuhinju da skuha svježu kavu, čula je kako njih dvoje razgovaraju tiho i stvarno.

— Silja će onda doći jednom i prieko k nama jedne večeri, kad bude gotova s poslom, — reče na oproštaju Kulmanova Sofija.

— Da, možeš poći, Silja. I to spada u kućni red. A ta ti je Kulmanova mlada tako vesela udovica, te skuplja oko sebe svu okolišnu mladež. Ima ih višeput kod nje toliko, da po gdjekoji mladić preostane i za goste.

— Dobar pastor drži najbolje propoviedi o samom sebi, — odvrati mu Sofija. Njena su se usta smijala njene su se oči smijale uokvirene s mnogo sitnih bora.

Kad je Sofija otišla, izpričao je profesr Silji potankosti o njenom životu:

— U mladosti je i ona bila vrlo ljepušasta, a dospjela je u službu u Tampere k nekom bogatom neženji, koji se zaljubio u liepu seosku djevojku. Ljubav mu je, dakako, bila uzvraćena, ali je onda u ljetu otišao u neko lječilište i umro sasvim iznenada. Na sreću je Sofija bila s njim zaručena po svim pravilima, a to je mogla dokazati i pred sudom, pa kad se rodilo diete, dobivala je izdržavanje sve do punoljetnosti djeteta. Kasnije se negdje udala, a bila je neko vrieme i u Americi. — Sada je udovica, živi opet u svom starom domu gdje je provela djetinjstvo, ima jednu nedoraslu kćerku, jedan glasovir što ga je doniela sa sobom iz Amerike, nešto zemlje, jednu kravu i nekoliko kokoši. — Tako da znaš sve, kad joj odeš u posjete! A to možeš, jer i ja odlazim tu i tamo onamo. Ono nešto malo posla na polju obavlja pomoću dobrovoljnih pomagača. Tako onda priređuju kod nje mobu, pa se tom prilikom razvije i ples. — Pitanje je samo, da li ljudi ovoga ljeta smiju ići na mobu i da li uobće smiju plesati — hohoho... dadada....! Imaš li još malo tople kave?

PRVOGA je dana bilo sve u podpunom redu. Profesor je doduše imao svoje »posebne navike«, no uglavnom je živio vrlo skromno. Silji je često bilo sasvim neobično, a i smetalo ju je, kad je on kadkad sam obavljao poslove, što ih je mirno mogao prepustiti njoj. I idućih se dana odvijalo sve u redu. Očekivali su goste, no najposlije nije došao nitko drugi osim gospođice Laure, profesorove kćerke, a s njom neka tiha strana mlada dama, što je međutim ostala tek nekoliko dana.

U blizini Rantooa nalazilo se staro dobro Rauhala. Vlastnik toga dobra razprodao je zemlju i zadržao samo sivu glavnu zgradu malo izvan sela. Sada je tamo živjela njegova udovica i iznajmljivala sobe ljetnim gostima. Znalo je doći pet do šest osoba, svaka iz drugoga

kraja, i svaka bi ostala izvjestno vrieme, da bi onda svoje mjesto prepustila novom gostu. Stara je vlastnica te kuće bila dobro poznata s ukućanima vile Rantoo, pa bi ih stalno pozivala, kadgod je za svoje goste priređivala male svečanosti.

Jedne večeri pođe Silja na Kulmalu s nekom porukom, no to nije bilo nimalo hitno. Kad se Silja popela stepenicama, izađe joj ususret Sofija. Po prviput je sada zablistao pogled ove djevojke u predsoblju, a odmah zatim u sobi kod Kulmanovih. Kasnije će Silja doživjeti ovdje još divne i značajne trenutke. Sada je tu vladao ugodan sumrak. Kraj sobe se nalazila kuhinja i jedna mala sobica, gdje je Sofija obično znala podvoriti svoje goste. Glasovir je ljeti stajao u velikoj sobi. Kćerka Laini, svietlo plava djevojčica, svirala je upravo po sluhu poznate plesne melodije i pučke napjeve.

Silja je sjedila u stolici za ljuljanje i uživala u ovoj očito dobrohotnoj atmosferi. Njena crvena haljina, njena blistava kosa i smeđe oči uzhitile su i samu Sofiju, koja je već čula o tom, kakvog je Silja zapravo podrietla. One su brbljale o vedrim stvarima, što su mamile smiešak, a kod toga se na Siljinu lievom obrazu pokazivala mala jamica, što je nastajala i nestajala već prema načinu njena pričanja i smijanja. Sjedila je prirođenom ljubkosti podbočena na naslon stolice, a njena je haljina odavala oblike mladog i podpunog razcvjetalog tiela. Kako tu nije bilo drugih ljudi, to se nije trebala sramiti, mogla je biti posve takova kakva je i bila.

Doskora su na toj staroj stolici za ljuljanje sjedili i drugi, ljetni gosti sa Rauhale, što su rado svraćali u Kulmalu i koje je, kad bi prolazili, Sofija vrlo rado pozivala da uđu.

Početkom srpnja došao je na Rauhalu neki mladi gospodin da tamo provede ljeto. Ime mu je bilo Armas, dok mu prezime Silja nikako nije mogla pravo upamtiti, premda je taj mladić upravo za nju značio više no bilo koji drugi u ovom mjestu, više no uobće bilo koji drugi čovjek na svietu.

Laura, profesorova kćerka, bila je mlada plavokosa djevojka uzpravnog držanja, a u njenim je očima titrao uviek isti izražaj, što ga nije bilo lako odgonetnuti. Ona ne bi nikad planula; njena joj je žućkasta kosa, što se kovrčala samo na sljepočicama, davala neku triezn u ozbiljnost bez strasti i bez temperamenta. Nikada je dosad nisu vidjeli da bi pokazivala zanimanje za kakvog mladića. No sada je očito privukao njenu pažnju mladi Armas sa Rauhale. Silja je višeput čula kod stola govoriti o njem. Doskora osvane i on sam u vili Rantoo. Bio je živahan i svjež, a profesor se vrlo rado zabavljao s njim. Tu je Silja vidjela Armasa prvi put. Ona je upravo nešto doniela u sobu, gdje su se gospoda zadržavala. On je sjedio za glasovirom i pokušavao odsvirati pratnju uz neku pjesmu, a Laura je stajala do njega i pjevala. No Siljin ih dolazak prekine. Armas se okrene i pogleda Silju. Mlada služavka pozdravi lakim poklonom, kako su je naučili da čini pred gostima. Imala je na sebi tamno crvenu haljinu, o kojoj je profesor rekao, da joj pristaje bolje no što bi zapravo bilo dopušteno za kućnu pomoćnicu.

Kad se Silja vratila u kuhinju, bila je kao preporođena. Nije bila sama. Tamo se našla i Sofija, i ona je bila svjedok njene čudne zbunjenosti. Izkusna je žena naslutila razlog. Odjednom Silja odloži ono, što je upravo držala u rukama pođe k Sofiji bez razmišljanja i snažno je zagrli. No zatim se opet smjesta prihvati posla.

— Ah kako je divno živjeti ovdje! — reče kao da bi time htjela objasniti svoj neobični postupak.

Kod pranja suđa pomagala joj je Sofija i pričala joj, što je znala o ovogodišnjim gostima na Rauhali.

— Krasan je mladić taj Armas, otmjen i uviek dobre volje; jesi li primietila kako mu bliešte zubi kad govori ili kad se smije? Sve mi se čini, da se Laura nešto mnogo zagledala u njega.

Gosti su otišli, a Sofija ostade da pomaže Silji, dok ne bude sve u redu. Kad je odlazila sprovela ju je Silja komad puta a da nije ni molila da li smije; tako je

bila uzbuđena zbog događaja toga dana. Sofija ju je razumjela pa joj dobrodušno dopusti, da se ovjesi o njenu ruku. No u sebi je zaključila, da će — čim se za to pruži prilika — pokušati odvratiti djevojku od takvih strastvenih izpada.

Od te je večeri bio Siljin život izpunjen samo jednom jedinom težnjom. Ona je svoje redovite poslove obavljala još savjestnije nego prije, dugo bi uveče bdila, samo da već unapried svrši jedan dio sutrašnjih poslova. Nastojala je da što pažljivije poslužuje gospođicu Lauru; kad je došla u njezinu blizinu gledala ju je dugo i ozbiljno. No nije prošla možda ni jedna minuta, a da joj pogled ne zaluta putem spram Rauhale. Mogla je biti sigurna: nitko ne može da prođe putem od Rauhale do Kulmale, a da ga ona ne vidi. Često je prolazio tim putem Armas, kadkad sam a kadkad u družtvu mladih dama. Tu i tamo je dopratio Lauru sve od vrtnih vratiju Rantooa i opet otišao. A kad bi pošao dalje upravo u času kad bi Silja radila neki neodgodivi posao, to je ona tad upravo zamrzila taj svoj posao. Ona bi izašla napolje smjesta nakon svršenog posla, pa čak i onda, kad se Armas već vratio i otišao natrag na Rauhalu. Ona je ipak prošetala tim putem, ne spram Rauhale, već spram Kulmale, samo ako je tim istim putem prolazio prije Armas.

Jednom se dogodilo, da je Silja došla na Kulmalu, a da nije ni znala da će tamo naći goste; došla je po nekom poslu. Sofija je upravo spremala šalice za kavu na poslužavniku sa čistim bielim pokrivačem. To je bio znak, da se radi o svečanom posjetu. Sofija ponudi Silji, da uđe u malu sobu.

— Netko je ovdje, — reče joj značajno i otvori vrata, što su iz kuhinje vodila u malu sobu.

Silja stupi u sobu uvjerena da će tamo naći neku susjedu. Međutim je na stolici za ljuljanje sjedio onaj, za kog je znala da se zove Armas, i koji je sada došao na Kulmalu, a da ga ona nije vidjela.

Sada je Silja stajala pred njim sasvim blizu, njegove su se usne razvukle već na smiešak, a zubi zablieštili,

kad se ona naglo povuče natrag u kuhinju. Sofija je sada imala dovoljno povoda da se s njima malo našali; ona pozove mladića, da potraži Silju i da je dovede u sobu. On ustane, uđe najprije u uzku kuhinju, pa kad je tamo nije bilo, zaviri u veliku sobu. Ni tamo nije bila. U to opazi u kuhinji vratašca što vode u smočnicu, a iza njih začuje prigušeno disanje. Kad je pokušao otvoriti vrata, osjeti, da ih iznutra netko silom drži zatvorena. No on se nije morao mnogo mučiti da otvori vrata i da se nađe pred djevojkom, što je sad stajala tako blizu uz njega kao još nikad. Sofija je u kuhinji obavljala svoj posao i kao da uobće nije primietila tu niemu igru. Armasu je preostalo toliko vremena da osjeti miris Siljine kose, da vidi njene ruke, grudi, ramena i kukove, da opazi njen pogled — a u svemu je tome bila tako neodoljiva snaga, te je sav onaj prastari instinkt, što je živio u tim mladim ljudima, našao u ovom trenutku svoje zadovoljenje.

Silja i Armas su se sreli i nije postojalo ništa više osim smrti, što bi moglo izbrisati u njima tragove i posljedice ovog trenutka.

Doskora se Silja našla u sobici, gdje je izpričala Sofiji razlog svoga dolazka. Došla ju je zamoliti, da je naveče zamieni, jer bi ona morala otići u župno mjesto k švelji... Čitavo to vrieme plamsala je vatra u njenim očima i titrao smiešak u njenu glasu. Silja stegne Sofiji ruku i brzo odtrči.

SILJA i Armas. — Ovo je ljeto pripadalo njima.

Postojao je neki izvor, s kojeg su prema profesorovoj želji donosili pitku vodu. Stari je gospodin govorio da toj izvornoj vodi daje zato toliku prednost, da bi time počastio vjeru u čarolije svojih pređa, od koje se on tako budalasto odtuđio zaslugom svojih dugih znanstvenih studija. Ujedno je tvrdio, da je za mlade djevojke najljepši odmor, kad uveče nakon svršenog posla mogu prošetati s vedrom u ruci čarobnim puteljkom kroz brezovu šumicu. One se mogu tom prilikom i nešto duže zadržati

napolju, glavno je da bude voda u kući prije ponoći, a mogu tamo sjediti uz izvor same, ili sa svojim draganom.

I Silja je upoznala taj put. — Sofija joj je prvi put samo onako odprilike objasnila, kako će doći onamo. S Rauhale su mogli vidjeti, kad bi netko išao onamo: najprije glavnom cestom, onda malim pokrajnim puteljkom do drvenog mostića, izpod kojeg je tiho šumio potok. Na tom je mjestu Silja zastala već prvi put. Zacielo je čula, što je profesor govorio o tom mjestu. Izpod mosta nastala je uslied nagomilanog kamenja mala brzica, a iznad nje izpreplele su s bezbrojne grančice i šipražje, te duge peteljke vodenog bilja. Ta je guštara privukla Siljinu pažnju i ona se probijala kroz nju, dok joj se odjednom ne otvori pred očima mala čistina, gdje je stajao neki stari zapušteni mlin. Čistina je bila sa svih strana zatvorena, čovjek nije mogao odavle vidjeti drugo osim bujnoga lišća uokolo, i ništa nije mogao čuti, osim mrmorenja vode u bezbrojnim većim i manjim odvojcima potoka. Pošto je neko vrieme proboravila u sanjarenju na tom začaranom mjestu, uputi se dalje spram izvora, ali odluči da će u buduće uviek svratiti ovamo.

Ona je to i činila. Jednom odloži vedro izpod grma na rubu puteljka. No netko, tko je sliedio djevojku, primieti vedro i oprezno ga sakrije, a onda se pritajio, čekao i opajao se neizrecivim čarima večeri, što se polako spuštala na zemlju.

Najposlije joj se onaj, što ju je sliedio, prikrade bliže, jer su njegove čeznutljive oči odkrile njen trag... Sjedila je. Njena je haljina bila jednostavnija nego neki dan, no to je ulievalo u čovjeka povjerenje isto takvo kao i ljetna noć, što se spuštala. Mladić se došulja iza njenih leđa. Uho djevojke, koja je ovdje tako samotno sjedila, začulo je sasvim sigurno pucketanje i šum, ali se nije okrenula. Srdce joj je burno udaralo i ono joj je odkrilo, tko joj se to približava. Odmah se zatim pokaže i sam mladić. Njegove su oči — kad su se napokon srele s očima djevojke — titrale nestašno, kao da je taj čas bio još mlađi no što je uistinu bio. Taj pogled, te crte lica vidjela je Silja već jednom prije, jednoga davnoga ljeta.

Sada se sjetila i toga, a to ju je sjećanje omamilo poput čuvstva punog razkoši, što je dolazilo iz ove ljetne noći. A kad su najposlije počeli izprekidano razgovarati, onda se sjetio i on.

ZABOGA, voda! Koliko je sati Je li već ponoć?

— Da, skoro.

Pošli su zajedno do izvora, a odanle su se spustili spram kuće niz blagu strminu puteljkom kroz brezovu šumu. S obje strane puteljka svjetlucalo je iz trave visoko naraslo nježno bielo cvieće, kakvo ona još nikad nije vidjela. Na tom se puteljku osjećala sad gotovo nekako tjeskobno, a i to cvieće kao da je bilo začarano. Kako to da ga dosad nikad nije primietila? — Mora da je niklo upravo sada, kad smo mi... a sada opet negdje niče jedan cviet...

Djevojka se sagne da promotri iz bliza cviet, ali ga ne odkine. Mladić odtrči nekoliko koračaja s puta, pa tamo podalje ubere jedan cviet, pruži ga djevojci sasvim pred lice, a njegove su je oči gutale. Bilo je nešto srodno između nježnog mirisa večernjice i Siljina lica na kom je, sada nakon prvih poljubaca u životu, odsievala neka sasvim posebna čarobna sigurnost. Ona mu uzme iz ruke cviet i, ponese ga u svojoj ruci tako da ga je držala izpred grudiju na način, kako to možemo kadkad vidjeti na starim slikama.

Ponoć je već prošla, kad je Silja opet ostala sama i svlačila se u svojoj sobici. Opet je stupila k prozoru i gledala spram prevlake i breza kao i prve večeri, kad su se u gornjem spratu smirili profesorovi koraci, i kad je ona prvi put u toj kući bila prepuštena svojoj dubokoj osami. Ni sad joj nije dolazio san na oči, ali su one sada, dok su gledale kroz prozor u noć, svietlile sasvim dru-

gim sjajem nego onda. Ovajput ona nije gledala u neku neodređenu daljinu, misli joj nisu zalutale u dom svoga djetinjstva, niti do onog noćnog veslača. Sad su njene misli i njen pogled bili upereni onamo, gdje se nalazi njen dragi. Ništa drugo nije postojalo više na zemlji: ni profesor, koji je spavao tamo gore u podkrovlju, ni gospođica Laura, neko ravnodušno stvorenje, što ga je ona slučajno poznavala. Ne, svi su oni nestali, a postojala je samo ona, ova ljetna noć i njena tiha čežnja za prijateljem koji se nalazi tamo negdje prieko. Ta čežnja nije bila suviše jaka, jer je ona znala da će ga doskora opet vidjeti. — Tamo je on, tamo u onoj kući, u onoj i onoj sobi a ja sam njegova.

Kad je ležala u krevetu zaokupile su je smione misli, smionije nego ikad. Ona dotakne usnama svoju ruku, kako bi još jednom osjetila bezbrojne poljubce od malo prije. No njen je instinkt vrlo oprezno upravljao predočbama njene mašte, što su se — kao da se odmaraju od požara krvi — sada vraćale prijašnjim izkustvima. Kod gdjekojeg sjećanja učinila bi djevoka upravo neku gestu kao da se brani... Oskari Tonttila... njen posjet kod njegovih roditelja... plesovi... i onda još nešto, što su misli zdvojno izbjegavale, kad bi se to suviše približavalo... Sada su se misli utjecale ovom njenom cvietu, što ga je položila pokraj sebe na uzglavlje. Ta je večernjica bila nježnija od bilo kojeg cvieta, pa i u vrtovima, što ih je Silja vidjela. I nema na svietu mirisa, koji bi bio sličan ovome.

Kako je divno bilo ovako bdjeti u nazočnosti života i svega cvieća, što ga pruža život, bdjeti dok drugi spavaju i to nakon toga što je čovjek prospavao sav svoj dosadašnji život i onda, kad je bio budan.

Kao onda one prve noći, što je toliko sličila ovoj, probudila se Silja i sada nakon kratkog driemovnog sna. I sada je ustala i gledala kroz prozor. No ovaj put je sunce već zalazilo; opet je mogla da pomisli: jučer! Ipak je sada u tom »jučer« bilo sadržano nešto što umiruje. Rano jutro, kad još nitko nije bio budan osim ptica i

zraka protkanog ranim suncem, naviještalo je početak novoga dana, no — barem zasad — dana punog sunca.

Silja legne ponovno. Primietila je, da je cviet na njenom uzglavlju malo uvenuo i u jutarnjem osvietljenju poprimio žućkastu boju. Ona odkine komadić peteljke, pa ga položi između listova knjige. Svladao ju je san.

TAKO je prošla prva polovica ljeta. Neko su vrieme prolazile noći kao da je bezkrajnost zadržavala dah, da večer spoji izravno sa sutrašnjim jutrom. Sretna mladež nije ni željela san, potreban je bio samo mali prekid, nisu se brinuli čak ni za jelo. Mnogim mladima — a i starijima — bilo je ovo posljednje liepo ljeto. Uviek ima takvih, što žive svoje posljednje ljeto, no ovo je bilo nekako sasvim neobično. Svi su naslućivali, no nitko nije znao ništa sigurno.

Prošlo je već i Ivanje, a ljudi su htjeli da im je noć i dalje isto onako svietla kao što je dosad bila. Netko je sjedio kod prozora i čitao pismo, što je stiglo večernjom poštom, iako je sat pokazivao već gotovo ponoć. Događalo se i to, te bi uzeo preda se pribor za pisanje da odgovori na pismo, još je tako bilo vidno, premda je već srpanj bio na izmaku. Ako je još malo posjedio tako na prozoru mogao je vidjeti, kako na sjevero-iztoku počinje već ruditi zora.

U okolici Rantooa bilo je sve spokojno i mirno. Iz obližnjeg većeg mjesta dolazile su također viesti što su umirivale. Na malim imanjima, gdje su radili samo sa starim poznatim radnicima, svršena je kosidba u punom redu. Gazda bi se trudio da bude vedriji nego inače, ne bi li tako odagnao brige, jednako svoje kao i svojih ljudi, što su im se u to vrieme toliko gomilale.

Sve je više odmicalo ljeto, raž je već dozrela, na sunčanim obroncima mogli su ljudi vidjeti već i snoplje. Pokazalo se, da će ljetina biti dobra, da će biti kruha, a to nije bila nipošto mala stvar ovoga ljeta. Ljudi su se osjećali nekako zaštićenije toplije, kad je kosa zašu-

štila kroz klasje ... Tu i tamo našlo se po nekoliko mladih žetelaca, u kojima je još tinjala strast iz onih neugodnih dana; oni su se protivili da ma i jednu minutu ostanu na poslu nakon dogovorena vremena, premda bi čitava žetva mogla biti gotova za četvrt sata.

Na Kulmali je kuhinja bila mala i okrenuta spram sjevera, tako da je Sofija morala upaliti svjetiljku, kad bi jedne nedjeljne večeri, za vrieme žetve kuhala kavu i obavljala druge poslove. Vani je na polju veselo tekla žetva; ljudi su došli k njoj na mobu. Neka njena mlada znanica zavirila je u kuhinju na malo brbljane. Mučila ju je briga hoće li doći netko, tko će im kasnije svirati za ples. U pozadini tiesne kuhinje, kod ognjišta, gdje je stajao veliki lonac za kavu, bilo je gotovo posve tamno, no Sofia je mogla ipak pomno pratiti kuhanje kave, tako da ni jedna kap nije izcurila iz lonca, kad je kava zavrela; samo se miris kave širio uz prvo svietlo svjetiljke ove ljetne večeri. Neka mlada djevojka, dobra znanica kuće, skinula je već s police šalice za kavu i pomogla prostirati stol. Kroz otvoren prozor dopirali su glasovi uviek novo naišlih pomagača, što su dolazili na žetvu. Začuli su i profesorov glas. Sofija proviri i ugleda profesora, kako dolazi žurnim koracima u družtvu s mladim gospodinom s Rauhale. Na glavi staroga gospodina bilo je neko crveno čudovište nalik na kapu.

— Što si ti odjednom postao Turčin? — upita ga Sofija, kad mu je izašla ususret niz stube.

— Ima li još štogod posla? — zapita on i ode ravno na polje, gdje se zujanje srpova i kosa miešalo s veselim poklicima i razgovorom, a sve to zajedno s dobro poznatom žetelačkom melodijom nedjeljne večeri.

Profesor nije imao ni kosu ni srp, no kad se netko od mladeži izrazio s nepovjerenjem o njegovoj žetelačkoj vještini, iztrgne on kosu iz ruku žeteoca, što mu je bio najbliži, te se žustro i spretno baci na posao. Radio je s tolikom žestinom, da je zastenjao kod svakog pokreta. U liepom redu i ritmu padalo je klasje sve dalje i dalje. Žeteoci su ga počeli promatrati. Onda je prestao. Neki stari zakupnik, profesorov vršnjak, primieti kao da govori nekom drugom:

— Da, da, nekad sam se davno bome čitav dan znojio s profesorom na posjedu Hillu, i nije to bila nikakva šala održati s njim korak. Sigurno će se i profesor sjećati toga, onda je on još bio mladi magister.

Dakako da se profesor sjećao toga, a mladi je žetelac dobio natrag svoju kosu.

— Što je, zar i ti hoćeš pokazati što znaš? — poviče profesor Armasu, koji je vrlo spretno povezivao snopove, a onda ih sasvim stručnim pokretima bacao na pravo mjesto.

To je sve začudilo, jer je Armas bio gradsko diete.

— Gle, Silja, kako je ona dospjela ovamo? — zapita odmah zatim stari gospodin, kad mu je djevojka svoj snop bacila upravo pred noge.

Profesor se sasvim ozbiljno dao na to da postavlja snopove u križ, jer slučajno nije bilo nikoga drugoga, tko bi se u to razumio. Djevojka odgovori samo sa smieškom u očima. Vladalo je snažno, radostno razpoloženje. Netko zastane u poslu i podigne glavu. Tamo uz ogradu dolazio je već Eemeli Kukkola s harmonikom. Dalje na cesti pokazala se i gospođica Laura s nekom djevojkom, što je ljetovala na Rauhali. Sofija izađe iz dvorišta i uputi se spram žetelaca da ih pozove na kavu. Neki su se odazvali, dok su drugi ostali da svrše još ono malo posla.

— Ne idimo još. Sasvim će se smračiti, dok budemo pili kavu.

Međutim su se iz kuće javili već zvukovi harmonike i oni su tako uzvrpoljili mladež, te nitko više nije imao strpljenja da nastavi s poslom. Udovica je posljednja otišla s polja; bacila je pogled na redove snopova postavljenih tamo što bi dlanom o dlan, a nad koje se sada spuštao sumrak, tiho uzdahnula i pošla u kuću za svojim bučnim žeteocima.

Sva su vrata bila otvorena, neki stidljiviji mladi momci, koji još nisu plesali, postajkivali su na triemu

i kesili se; Sofija, da ih ohrabri, dobaci im nešto šaljivo. U sobi, na klupi u ćošku, sjedio je profesor sa susjednim gospodarom, koji je također od vremena na vrieme svraćao na Kulmalu. Armas je plesao s Laurom. Sofija stane i njeni su ih pogledi sliedili: bogzna, ima li štogod istine na tom, što ljudi govore? Ako je istina, onda je to već svršena stvar, jer niti je njihovo vladanje niti su njihovi pogledi odavali nešto naročito. Sada je Armas zamolio Silju za ples... Prekrasno je stvorenje ta Silja i kako su samo liepe njene oči upravo u ovoj razsvjeti.

Jest, Silja je u istinu bila vrlo liepa te večeri; ona je sigurno i sama osjetila, da je ovo najljepša žetelačka svečanost u njenom životu. Nije trebala ni da sumnja ni da se boji; to je znala po tom, kako se oko nje ovila ova ruka i kako je za vrieme plesa klizila njenim leđima i njenim vitkim strukom... A taj mladić — malo prije je vezivao snopove raži, pa je jedna vlat zapela na njegovu kaputu — taj je mladić odisao muževnošću. — Plesali su skladno; na mračnijim mjestima, u gužvi, oni bi se instinktivno pribljubili čvršće jedno uz drugo i on osjeti djevojčine grudi, a djevojka je to znala... Glasba je prestala, a njih dvoje su onako rukom o ruku, kako su plesali, izašli na dvorište.

Pun je mjesec provirivao crveno iznad krošanja, kao da lukavo vreba na nekoga. Kad je izašao, bio je ogroman, no što se više penjao, to je postajao manji i bljeđi. Tamno zeleno lišće pomiešalo je još i svoj posebni ugođaj u ovu noć punu mjesečine. U toplom je zraku bilo nešto blago i povjerljivo. Silja podigne svoje tamne oči, a zrake mjeseca zapletu joj se u njene duge trepavice, da bi se zatim odrazile u njenim zjenicama.

Gostima su nudili jako domaće pivo, sve je oživjelo, svatko se bavio samo s onim, tko mu je bio najbliži. Parovi su mogli vrlo lako nestati i opet se vratiti. Bila je međutim već i jedna stanka u plesu. Svirača su ponudili kavom i pivom. Zatim je ponovno dohvatio glasbalo i počeo svirati neki vrlo čeznutljivi valcer.

Profesorovo je dobro razpoloženje sve više raslo. Neko je vrieme slušao sviranje, onda je skupio čelo, ustao i otišao do svirača:

— Daj ovamo, sad ću ja malo svirati! — i dohvati harmoniku kao ono malo prije kosu na polju.

Za čas se soba napuni, jer su svi htjeli vidjeti i čuti, kako to svira profesor s Rantooa. A on je svirao i svirao neumorno, dok se nisu umorili i posljednji parovi. Kad su izpred njega plesali Silja i Armas, započne on pjevuckati švedski tekst uz melodiju valcera, pa je njegov glas odzvanjao sve jače i jače.

Silja i Armas nisu za vrieme plesa progovorili ni jednu rieč, ali su se zato priljubili jedno uz drugo sve tješnje i sve žarče.

— Hajdemo, — šapnuo je mladić djevojci u uho.

Nikoga nije bilo ni na stepenicama ni na dvorištu kad su izašli, nikoga osim mjeseca, što je dugo gledao za njima. Već je malo zahladilo. Sa suhe ilovače na cesti dizala se već malo noćna vlaga, u tamnoj se travi nešto pomaklo, miš ili preplašeni cvrčak. Na malom brežuljku sakrivala se iza nizkog listnatog drveća neka pojata. Posve je sigurno da ih nitko nije vidio, kad su pošli onamo. Profesor je zacielo prestao svirati, jer je nekoliko mužkaraca silazilo niz stepenice na dvorište uz bučan smieh i razgovor. Bile su s njima i djevojke, no one nisu galamile. Svi su zajedno nestali negdje u pravcu izvora. Nikome nije palo ni na pamet da se okrene spram pojate.

Sunce je sedmicama prosipalo svoju ljetnu snagu po mladim ljudima, krv je ključala u žilama, a istodobno su se budili svi pritajeni instinkti između boli i slasti, što ih je priroda usadila u njih. Hladna je noć ponovno razplamsala čežnje, što su danju sustale. Ovo dvoje mladih, što su bili dodieljeni jedno drugom, privlačilo se međusobno; pa i oni, što su svoje poglede istom sad razplamsali jedni na drugima, izgubili su se također po tihim i pustim puteljcima.

— Hajde, da još malo plešemo! — reče Silja i ovjesi se strastveno o ruku tog dragog čovjeka.

— Ne će biti više nikoga tamo, — odgovori Armas za nijansu hladnije.

Pošli su spram kuće. Niz stepenice je silazio neki sasvim mladi žetelac podpuno svladan od piva. Lice mu je bilo posve sivo i izkrivljeno. Momak je otišao nekamo i nije se više vratio. Pojavila se i Sofija, te je Silji i njenom pratiocu prišapnula gdje se nalazi pivo; nije htjela da to svi znaju, jer su nekoji od mladića već i suviše duboko zagledali u čašu. Njima je ostavila na razpolaganje još samo obično lako pivo, ali za ovo dvoje bilo je još tamo dobroga jakoga, pa neka samo idu i neka piju.

I pošli su. Bilo je dražestno imati ovako malu zajedničku tajnu. Silja je, a da to nije ni primietila, još uviek bila ovješena o mladićevu ruku, kao da ju nikad u životu ne će više pustiti, a mladić nije imao srdca da je izvuče, bilo je tako sladko osjećati njenu ruku u svojoj. Uostalom nije bilo više nikoga ovdje, zbog koga bi čovjek morao biti na oprezu. Otišli su već i profesor i Laura i ljetni gosti s Rauhale. Kod odlazka ogledali su se doduše malo i za Armasom, ali su onda predpostavili, da je otišao već prije.

Silja je pila jako pivo kao da prkosi nekome; njeno je razpoloženje sve više raslo. Kad je vrč s pivom pružila Armasu, iz njenih je očiju sievala takva vatra, te se mladić pokraj nje osjeti gotovo neznatan. Iz sobe je odzvanjala još jedna melodija polke, pa su i oni počeli plesati. Kroz uzvitlanu prašinu probijalo je već rumenilo zore, prsti svirača počeli su već krivo hvatati, tipke na harmonici kloparale su sve jače. Neki mladi sluga, što je čitavu noć bezprekidno plesao i nije ništa pio, vrtio se još i sad, premda mu se ovratnik već posve promočio, te mu se sav zgužvao. Plesao je sa svim djevojkama redom, zamolio je vrlo učtivo i Sofiju za ples, pa i Silju. Armas ih je promatrao i osjetio neko posebno ganuće: ovaj je momak pravi gospodin, njegovo je vladanje bezprikorno.

Kad je Silja opet dospjela na svoje mjesto, dade joj Armas znak da bi htio još malo piva i ona pođe s njim. Djevojčine su oči plamsale duboko. Ona nije ništa govorila. Mladićevi su zubi zablještili, kad je otvorio usta da se napije. Onda su se vratili u sobu zažareniji nego prije.

— A sad, Kukkola, onaj valcer, što ga je profesor svirao! — poviče Armas.

Kukkola zasvira valcer i svi su opet zaplesali. Dvie postarije služavke, što su ostale bez mužkaraca, uhvatile su se i plesale zajedno. Za njih je već i to, što su mogle da bdiju, bilo neobično zabavno. One su se zadovoljile i time, što će odavle otići ravno muzti krave, a kasnije će, kad bude sunce sjalo već visoko na nebu, natjerati krave na dobro poznati ograđeni pašnjak, kroz dobro poznata razklimana vrata na ogradi, preko dobro poznatih starih kravskih tragova.

Kad je valcer svršio, onda su upravo te dvie služavke i nehotice dale znak za sveobći polazak. Doniele su svoje marame i otišle na očigled sviju. Pratio ih je onaj bezprikorni mladi sluga. Novi se ples nije više razvio. Eemeli Kukkola prevrtao je očima i spremao se također na odlazak. Sofija ga prije toga odvela još malo do pivskoga bureta. Dan je bio čist i vedar. Debele naslage prašine izticale su se jasno na podu sobe uz mjesta, što su ostala čista.

Napolju su ljudi još jače osjećali dan, ili bolje — rano jutro, što je zapravo jači pojam od dana. Davno je već, vrlo davno ono vrieme, kad su se ovdje nalazili profesor, Laura i gosti s Rauhale. Nitko od njih nije spadao u taj sviet, što je sada zavladao Kulmalom, te se sad činio nekako manjim i skučenijim. Osobito je Armasa mučila ta misao, kad mu se njegova djevojka još čvršće ovjesila o ruku.

SVE je to za njih oboje imalo čar novoga. Armas je doduše i prije pod drugčijim okolnostima plesao s mnogim djevokama i mnoga je pošla s njim ovješena o njegovu ruku, no to se nije moglo uzporediti s današnjim doživljajem. Silja nije te noći ni o čem razmišljala. Njena

je duša bila puna uzplamtjelog čuvstva, a uz to je njeno tielo doživjelo nešto nenaslućeno, nešto čudesno, sladko, bolno, nešto čega se više nije mogla osloboditi, a nije ni htjela, nešto čega niti se mogla stidjeti niti je mogla zatajiti sve dotle, dok ovu ruku drži čvrsto u svojoj, dotle, dok ima tako bezgranično povjerenje... dok ima u njega povjerenje...

Preostajalo im je još mnogo do vremena, kad su običavali ustajati. Silja je težila da bude s njim još neko vrieme na nekom mirnom mjestu, da mogu biti zagrljeni i sasvim blizu jedno uz drugo. To nešto novo i čudesno ovladalo je njome podpuno. Nije to bilo nešto, što bi ikad prije mogla ma i samo naslutiti, ništa, što je u mnogim časovima svog svakodnevnog dosadašneg života čula, a da uobće nije dalje o tom razmišljala, jer je to kliznulo s nje kao kap vode niz vrat ptice što je izronila. Doživljaj te noći nije imao nikakve veze ni s onim, što je prošlo, ni s onim, što ima da sliedi. Taj doživljaj nije bio drugo već čudesni sadržaj ove noći, a sve dosadašnje bilo je samo radi te noći, dok nešto buduće nije uobće mogla ni zamisliti.

— Hajdemo onamo, tamo ima jedna liepa pećina!

Pošli su uz neki samotni majur, što je još ležao duboko u snu. Silja je poznavala put. Obišli su ograđeni vrt, popeli su se na jednu strminu, gdje su jedno drugome morali pomagati, stigli do kovačnice, a odanle prosliedili kroz pašnjak obrastao grmljem. Najposlije im se kroz šipražje ukaže krajnja hridina na prevlaci, što se neposredno pred njima okomito spuštala do obale jezera. Vrhove borova, što su stršili odozdo, mogli su odavle gotovo dohvatiti rukama. Na suprotnoj obali prilično uzkog jezera smjestila se mala uvala nad kojom je upravo izlazilo sunce. Taj je prizor na sasvim poseban način povezao ovo dvoje ljudskih bića — te dvie igračke u rukama sudbine. Djevojka je poznavala to mjesto, pa je dovela svoga dragoga ovamo u tu ranu zoru, kad je njen dosadašnji život trebao napokon biti zaključen, pa došlo nakon toga što mu drago.

Nije bilo težko naslutiti, da ovamo ni slučajno ne može nitko zabasati u to doba. Jedino je sunce, što je izlazilo, vidjelo sve. Taj mladić i ta djevojka, — ta mlada žena — znali su što će se ovdje dogoditi. Nije bilo tu nikakve neizvjestnosti, nikakve bojazni, ništa; bilo je tu još samo čudo, što je trebalo da se spusti na ovaj život procvao i sliven u jedno.

NIKAD oni nisu saznali, da je njihov povratak bio primiećen. Laura, koja ih je uistinu vidjela, bila je suviše ponosna, a da bi ih odala ili da bi to pred njima pokazala.

Atmosfera u vili Rantoo — inače uviek tako svježa i vedra — bila je toga jutra nekako prigušena. Čak je i sam stari gospodin ovjesio krila, kako je to sam rekao, pa je to pripisivao tome, što je protivno svom običaju ostao budan preko ponoći i pio jako pivo, pa zbog toga nije dugo mogao zaspati. Kod doručka — upravo u času, kad je Silja uniela nešto iz kuhinje — pričala je Laura na svoj flegmatičan i obširan način, kako je čula, da će mladi gospodin Armas — izrazila se upravo tako — odputovati danas poslijepodnevnim parobrodom. Zdjela je u Siljinoj ruci zadrhtala, ali tako neznatno, te ne bi mogao nitko sa sigurnošću uztvrditi, da je to primietio. Možda su i njeni koraci, kad se vraćala u kuhinju, bili brži nego inače, no vrata ipak nisu jače zalupila, niti su iz kuhinje dopirali bilo kakvi glasovi.

Možda je upravo to bilo napadno, što je tamo ostalo sve tako tiho, premda je Silja imala dosta posla kod kuhinjskoga stola. Kad su joj zatim pozvonili, ušla je u sobu poput mjesečarke, ma da je trebala nešto unieti.

— Čini se, da i ti kao i ja još uviek spavaš nakon tog sinoćnjeg plesa, — gunđao je profesor.

— Nije ni čudo, kad čovjek istom u četiri sata dolazi kući, — čula je Silja Laurinu primjetbu.

— A tako je to! No da to nije Siljin prvi ples odkad je kod nas, udario bih ja možda u druge diple, no ostavimo to za taj prvi put — reče profesor.

Laura nije na to rekla ništa riečima, — samo šutnjom.

SILJA je sasvim jasno osjetila, da njen život u vili Rantoo nikad više ne će biti onakav kakav je još jučer bio. Samo kad bi što prije mogla otići odavle. Kad je nakon doručka prala suđe, ostala je napokon sama.

Kod tog je posla mogla zapasti u ono tupo stanje, kad se sva zatvorila sama u sebe, tako te nije ništa znala ni osjećala, tek jedino — živjela. Pa ipak kao da je čula odnekale neki tihi glas: Da, jadno diete, sad se i tebi dogodilo ono, što si toliko puta slušala o drugima: a onda je mužkarac jednostavno otišao svojim putem... Tako odlazi i ovaj, ne će više da te vidi, možda se boji... posljedica. — Gospode Bože, kakvih posljedica!? — To — to i to su posljedice! — krieštio je glas, kao da odgovara iz zveketa žlica. A taj je glas vikao i vikao — nabacivao uz to različita pitanja u vezi s trieznom zbiljom: dokle treba čekati, da bi se znalo...? Poražena do najdubljih dubina same sebe stajala je djevojka ukočeno do kuhinjskog stola i slušala zveket žlica, a iz tog su zveketa gađala uviek nova pitanja njenu sviest poput udaraca striele... Armas, Armas, gdje si? Dođi, pomozi mi, da ne utonem u tom glibu!

No zar nije Armas pričao ovima ovdje unutri, da će danas poslije podne odputovati? Za nekoliko sati bit će već na putu... da, kamo? To Silja nije znala; niti joj je na pamet palo, da to pita. Kako je to bilo samo moguće, da joj nije rekao ni rieči o tom, da će otići, onda, tamo na kamenom krevetu obraslom mahovinom?

Eno ga, već se približuje Rantoou; ušao je kroz kapiju na dvorište. Jasno je, da nije mogao ući kroz kuhinju, morao je ući kroz kućna vrata. Jedan je čas vidjela njegov liepi profil. Činilo se kao da je bljeđi nego inače, na glavi je imao putničku kapu i neko drugo odielo. Crte njegova lica bile su manje vedre, ali su i sad kao i prije odavale čistu dušu.

Profesor i njegova kćerka primili su ga u velikoj sobi. Silja nije morala prisluškivati; u prostoriju, što je služila kao prolaz, dopirao je jasno razgovor. Sinoć, za vrieme njegove odsutnosti, došla mu je viest, da mu je majka težko oboljela, pa stoga mora odputovati. Parobrod polazi za jedan sat.

— A hoćeš li nam se još vratiti? — pitao je profesor.

— Vidjet ćemo, kako bude.

Najposlije se oprostio s njima u sobi, a onda kao da mu je još nešto palo na pamet:

— Ah da, morao bih se i od Silje oprostiti, — i već je pošao spram kuhinje.

Dospio je još jedino da ugleda vlažni pogled, što je zablieštio, i dobro poznati dragi lik, što se odmaknuo od kuhinjskih vratiju i nestao u podrumu. Onda se brzo vrati u sobu i reče nešto kao da je nije našao, pa je zamolio Lauru, da joj ona izporuči njegov pozdrav. Na Laurinu se licu pojavi neznatan osmjeh, ona uperi pogled nekamo tik pokraj Armasa i ne reče ništa.

Tako je nestao i taj mladić iz vidokruga stanovnika Rantooa, i oni nisu čuli o njem ništa sve do idućeg ljeta, kad su do njih doprli i o mnogim drugima slični i još gori glasovi. Po onome, što je Laura rano ujutro vidjela kroz svoj prozor, zaključi, da je pripoviest o bolesti njegove majke samo izlika, da bi Armas mogao otići. Kad je mnogo kasnije doznala, da je Armasova majka uistinu umrla tri sedmice nakon povratka sina, zastidjela se zbog svoje sumnjičavosti, iako nije o tom nikome ništa govorila.

A mlada Silja, koja je sada sva zbivanja prošle noći morala nositi u svojoj duši i u svom tielu, — spasila je svoju sreću tim odlazkom, nalik na bieg. Onaj mladi gospodin, koji se oprostio i odputovao, bio je samo daleka sjena onog liepog mladića, s kojim je probdila noć i šetala između razcvalog kaćuna, te najposlije ležala na postelji od mahovine u rumenom sjaju ranoga sunca.

Kad je čula gdje unutra govori, spopade je odjednom strah. Njena je duša osjetila sve mnogo jače i sve uvećavala, zato je zatvorila u sebe to blago što je izvojevala i pobjegla da se sklone od svakoga, tko bi htio da joj se približi. Čitava ova vila, što joj je dosad bila isto ili još više od vlastitog doma, — sličila joj je sada najobičnijoj gazdinskoj kući, gdje je postupak grub, gdje gospodar psuje, žena viče, a seoski momci spavaju kod službkinja. Ovo je bilo još i gore — upravo zato, jer je to dosad značilo za nju sve najbolje na ovom svietu. Silja osjeti, da će sad morati što prije odavle, i svaki je trenutak samo otežčavao njen obstanak, jer je svaki novi trenutak samo pojačavao i produbljivao novi život njene duše. To više nije bilo moguće zatomiti. Osjećala je, da ne može više vladati ni svojim očima. Kad su profesor i Laura pošli da izprate Armasa, zaviri Laura još na čas u kuhinju. Tamo je stajala Silja, služavka, i ona nije mogla propustiti, a da se ne zagleda svojoj gospodarici ravno u oči. Taj kratki pogled kao da je ponizno molio okrilje i pomoć, ali je u isto vrieme odsievao prkosom. Laura i nehotice klikne... »Oh!«... a na njenom je licu zatitrao istodobno uzhit i čuđenje i duboka antipatija. Tog su se trenutka upoznale ove dvie profinjene ženske duše temeljito i konačno.

Na sreću je došla Sofija upravo onda, kad je Silja bila sama kod kuće. Sofija je spram nje i sada bila jednako ljubezna kao i uviek. Počela ju je zadirkivati povjerljivim glasom, jer je i ona sinoć na plesu primietila ovo i ono. Sad je opazila izraz u djevojčinim očima, pa se smjesta po svom običaju prihvatila posla. No kad je čula, da se mladi gospodin upravo sada ukrcava na lađu, bila je ozbiljno iznenađena i prestala zadirkivanjem. Silja ne reče ništa drugo, nije spomenula ni bolest njegove majke, premda je čula govoriti o njoj. Znala je, što Sofija sada misli, pa je malo i uživala, da svojom šutnjom podstakne tu njenu zbunjenu neizvjestnost. Sofija će u svakom slučaju biti na njenoj strani.

Silja se borila suzama, kad je zamolila Sofiju, da je te večeri zamieni, jer da bi ona bezuvjetno morala otići u susjedno selo zbog svoje nove haljine, a imala bi da uredi i neke druge stvari... Sofija pristane bez okljevanja.

— Hajde samo, drago diete, što se mene tiče možeš ostati do sutra! Ja ću već ovdje sve urediti. Ne će mi biti prvi put. Hajde samo...

— Onda idem odmah, prije nego se oni vrate.

Sofija je sve duže gledala djevojku, onako kao što čovjek gleda neku dobru poznatu stvar, što budi u njem uspomene na doživljaje iz mladih dana. U njoj se probudi upravo materinski osjećaj spram tog bezpomoćnog djeteta. Pa ipak ona nije mogla misliti zlo o onom čovjeku na pristaništu, koji je upravo bio spreman da odputuje. Ne, takav mladić kao što je on, ne će tek tako prepustiti na milost i nemilost ovako drago stvorenje; a kad bi se takva što ipak dogodilo, onda bi se ona već i te tako ozbiljno porazgovorila sa svojim bratićem Mattijem, profesorom, koji bi onda sigurno čitavu tu stvar uredio kako treba. Najteže bi dakako bilo s Laurom, no sad je već posve sigurno, da između nje i toga mladića nije bilo ništa.

Silja ode. Kad su se profesor i Laura vratili, bili su u početku začuđeni, a kasnije i neugodno iznenađeni. Staroga profesora nije mogao nitko zavarati, pogotovo ne u takvim stvarima. On je nešto gunđao preda se, a na licu mu se pojave crte umora, što je bila opomena za sve, da mu ne pokušavaju ništa više objašnjavati, jer su svima njima — kako bi običavao govoriti — manjkali za to i sami preduvjeti, da njemu nešto tumače.

Popeo se na podkrovlje, a pred zvukovima njegovih koraka mogli su razabrati, kako ne želi da ga itko smeta. Za kratko su ga vrieme vidjeli, kako se s torbom i stvarima za ribolov spušta spram jezera. Na jezero bi odilazio obično onda, kad mu se na kopnu nešto omrazilo. U takvim je prilikama znao sate i sate ostati napolju, a

kad se vratio kući, onda bi isto tako dugo prosjedio gore zadubljen u svoje studije, sve dok nije došlo vrieme za parnu kupelj pa zatim za noćni počinak.

Sofija je mogla raditi što je htjela, a da se Laura nije u to miešala. Gospođica je nastojala, da njena starija rođakinja shvati, kako ne želi razgovarati o hirovima služavke, i da je uobće ne zanima, kako je i s kim je plesala Silja prošle noći. Na njenom se licu odražavao samozadovoljni i ponešto prazni izražaj, što nije ništa odavao. Ona kao da je imala svoje mišljenje o svemu i kao da se sve svršilo onako, kao što je to ona predviđala.

Bio je jedan od blagih i bujnih dana kolovoza, a u vili Rantoo nije bilo nikoga, tko bi uživao u njegovu poslijepodnevnom sjaju. Ipak je jedna osoba iz vile Rantoo primietila taj sunčani sjaj, jer joj je sunce bio jedini pratilac, odkad je izgubila pravi put. Silja je hodala bez cilja po toj sunčanoj žezi, nastojala je samo da se popne visoko, što više, kako bi pogledom mogla obuhvatiti što dalje preko jezera. Iza poznatih kućišta izvan sela bila je uzvisina prekrivena nizkom, žućkastom oštrom travom; tragovi stoke nalazili su se uzduž i poprieko. Čovjek je mogao vrlo lako skrenuti s puta; tlo je ovdje bilo gladko i ravno, zrak lagan i čist. Odavle je mogla vidjeti, kako je parobrod uzeo smjer spram juga, i kako su se profesor i gospođica Laura uputili spram vile. Laurin je crveni suncobran bljeskao kao da je putem ubrala ogroman cviet, a sada s njim domahuje. Ona je išla nekoliko koračaja izpred drugih... A tamo je odmicala lađa; bila je to obična, svakodnevna pojava u to doba, no Silji se to sada pričini nekako osobito svečanim, kao da sad ono tamo na palubi ne sjede posve obični starci s lulama i splavari. Ona odvrati pogled, ogleda se kao da očima i ušima želi upiti u sebe sav ovaj kraj, i kao da ima neke sasvim osobite namjere; baci se zatim poleđice na malu čistinu i spusti glavu, tako da joj je sunce odozdo obasjavalo lice.

Tišina što je vladala oko nje, provali nečujnim šumom u njenu sviest. Ovdje gore, usred škrto zelenog grmlja, nije bilo živog bića, koje bi moglo pobuditi pažnju ovog ljudskog stvorenja — na biegu. Nije bilo ni jednog pitčjeg gniezda ni u grmlju ni u požutjeloj travi, nigdje ni jedne ptice, koja bi zbog dolazka čovjeka strahovala za svoje mlade, ni na jednoj vlati nije procvjetao cviet, oko kog bi lietao plavi leptir. Bilo je tu samo jalšovo lišće, gore tamno, dolje sivo, no bez ikakve prave svrhe. Tom lišću nikad nije bilo suđeno da procvate. Jedva što je naraslo do visine čovjeka, pokidali bi ga za stelju, ili da njim prekriju đubre. Nikad nisu cvale te jalše, one su samo uviek iznova tjerale iz svoga korienja nove mladice.

Negdje na uzvisini pasle su doduše krave i telad, možda i nekoliko ovaca. No sada se nije javljala ni jedna klepka. Krave, pošto su se napasle trave i napile izvrstne vode na izvoru, ležale su sada, odmarale se i skupljale mlieko u vimenima, da bi ga pila djeca u onim nastanbama, gdje su boravili ljudi, — koji su se našli u životu — gdje su živjeli i množili se.

Sunce je tako jako peklo izravno u lice ove djevojke, koja je ovdje samotno ležala, te se ona najposlije sasvim omamljena okrene na stranu. U istom času prostruji zima čitavim njenim tielom, i ona se nesviestno skvrči slično zagrljaju. Sve je jače stiskala ruke na grudi, njeno se tielo izpruži, sagne unatrag i ona glasno zajauče... Sad će se spustiti večer, — a kamo da ide — i s kim da ide? — Ta ona nije mogla biti sama — nikako ne nakon ove posljednje noći. Kamo — kamo da ide...? Ona nije poznavala nikoga, premda je tolike mogla poznati, ali ići nije mogla ni s kim — onamo... ni s kim drugim osim s jednim jedinim, koji je otišao.

Mlada se žena borla i borila, dok najposlije ne provali u glasan, bolan plač. Napokon se malo smiri. Dan je već bio na izmaku. Silja se uzpravi, sjedne. Crvene su pjege gorjele na njenim obrazima, no njen je izraz

u očima sa široko otvorenim zjenicama bio smiren, gotovo produhovljen. Sve je prošlo, i ona osjeti kako za nju započinje novi odlomak života. Sad je samo trebalo čuvati i štititi to novo stanje, što ga je izvojevala, kako se ne bi srušilo uslied nekih novih dodira.

Ova večer kao da je uzdigla Silju u mnogo vrtoglavije visine nego ono noćas. Kad je najposlije ustala i pošla — u smjeru sunca što je zalazilo, osjeti kako je trese groznica i hvata omaglica. Obašla je čitavo brdo i došla do njegovog zapadnog obronka, tamo gdje su bili izvori. Sagne se, zagrabi pregršt hladne vode što sadrži željezo; tečna je voda osvježila njena osušena usta, ali je u isto vrieme izazvala još jaču studen u tielu. Sad osjeti: krajnje je vrieme da legne u krevet. Samo gdje? Na Rantoo se ne može vratiti ni pod kojim uvjetom, — najbolje da se spusti ovdje izpod drveta u travu... No bol, što je iz časa u čas bila sve jača, prisili je da pođe dalje, dok ne ugleda izpod sebe krov Kulmale, po prvi put s ove strane. Tamo je sigurno bila Laini kod kuće.

Silja se spusti dolje do malih vratašca na živici, gdje je već stoka Kulmalovih čekala večer. Laini se našla na dvorištu i zaprepastila se, kad je ugledala Silju kako tetura pokraj nje ravno u kuću, a da se nije ni osvrnula na nju ni s uobičajenim pozdravom. Laini nije bila u stanju učiniti drugo, samo je upita:

— Kako to, da si došla s ove strane? — Gdje si bila? — Zašto nisi kod kuće? — Zar nisi vidjela majku?

— Jesam, jesam, no daj mi nešto, — imaš li mlieka? Ugrij ga malo, molim te, meni je tako zlo...

Laini se još uviek nije mogla sabrati; — ne, pa to je sasvim luda stvar, da Silja na taj način silazi s brda! Kad je djevojka još i dalje navaljivala s pitanjima, reče Silja izcrpljeno:

— Pusti me! — i legne na prazan krevet u sobi, na kom je sinoć sjedila za vrieme plesnih odmora. Izpruži se, a tielo joj je drhtalo; ona potraži rukom pokrivač, da ga navuče na se. Oči su joj bile zatvorene, ruke su ležale izpod pokrivača, od vremena na vrieme za-

stenje bolno. Laini shvati konačno, da bi bilo uzalud još i dalje izpitivati Silju. Ona ostavi bolestnicu samu i odtrči po majku na Rantoo. Uzput, dok je trčala kraj Kamraatijevih, izkoristi brzo priliku, da izbrblja gazdarici o čudnovatoj zgodi. Zato, kad je Sofija dotrčala kući, našla se tu već i susjeda, pa joj šapćući izpripovieda, što je već međutim svašta primietila kod Silje:

— Sve mi se čini, da kod nje u glavi nešto nije u redu, jer to, što ona svašta priča, to čovjek uobće ne može shvatiti; ona bez prestanka govori o žetvi raži i o tome kako treba vezati snopove.

— Ne, pustite samo ovako, ostavite da ih ja držim, — oglasi se Silja, otvori oči i ugleda Sofiju, gazdaricu sa Kamraatija i Laini. I odmah na to doda:

— Ne, u mojoj je glavi sve u redu, samo mi je strašno vruće, a zebem.

— Što da počnem s njom? — uzdahnula je Sofija, — U takvom je stanju ne mogu odpremiti odavle.

— Ostavite me ovdje, molim vas, za volju Božju, ostavite me! Bog će vam to naplatiti, — ja ne mogu onamo, — draga, dobra Sofijo!

— Možda joj štogod tišti dušu? Zar ne bismo pozvale pastora? Ako nam sada tu ovako umre, moglo bi na nas pasti vječno prokletstvo...

U to je došao već i profesor, te upao ravno u sobu.

— Nesretna djevojka, ta se čestito naplesala! Pustite me, da vidim. — Oho, pa to je vrućina gadno narasla. Je li rekla štogod?

— Vrlo malo, a i to sve nešto pobrkano; gazdarica misli, da bi možda dobro bilo pozvati pastora.

— Tako, pastora? Možda odmah i zvonara? — On i onako nema drugog posla ovako u obične dane, već da čeka, hoće li tko umrieti! — naljuti se profesor, a to je izpalo malo grublje no što je zapravo htio.

— Nije svatko tako malo zabrinut za spas svoje duše, kao vi, gospodine profesore, što se toliko pouzdajete u tu vašu ovozemaljsku mudrost.

— Ostavite vi samo na miru spas duše drugih ljudi!

Uostalom, ovdje se sada radi o spasu tiela, pa ako vi, gazdarice, ne odete sad odmah kući i ako smjesta ne pošaljete vašega slugu Taavettija, ili Jerobeama, ili kako se zove po doktora, onda nema sumnje da ćete biti prokleti za sva vremena. Platit ću ga dakako ja.

Ozbiljnim izražajem lica i sigurnim kretnjama spremio je profesor oblog. Težko je disao kad je djevojčino nago gornje tielo položio na mokru plahtu, dok je djevojka kod toga obim rukama povjerljivo obuhvatila vrat staroga gospodina. Za čas je oblog bio čvrsto stegnut, a pokrivač povučen na nju. Djevojka se smiri i ponovno utone u san.

Žene su pune poštovanja promatrale profesorovu spretnost. On na kraju položi još svoju ruku na Siljino čelo, a onda naredi da je sad puste na miru. Stari je gospodin bio sad već također mirniji i dao ženama znak, neka odu iz sobe. Na hodniku je još rekao:

— Upamti, Sofija, da mi nisi puštala k njoj neke stare babe da plaču i jadikuju! Mir je najbolji liek. Drži u pripremi svježu vodu i vruće mlieko, ako se probudi i zaželi da pije. Oblog neka ostane, dok ne dođe doktor. On neka onda odredi što hoće.

Profesor se uputi kući, a njegov je hod imao neki sasvim posebni ritam. Tko ga je poznavao, mogao je po njegovu hodu, po držanju njegovih ruku razpoznati njegovo duševno razpoloženje. Lievu je ruku stavio u džep, desnu u izrez prsluka, glavu je držao mirno. Očito je bio zadovoljan. Kao da se njegova stara krv još jednom zagrijala bez vina, tako ga je prožela svega tiha radost, što je mogao tako temeljito zahvatiti u sudbinu jednog ljudskog stvorenja, uživao je, što je mogao pomoći toj mladoj, dobroj, liepoj, bezpomoćnoj djevojci... — Slučaj je dakako vrlo težak, no ona će to već prebroditi. — Ja sam svojom rukom odaslao zapovied u njen mozak, da mora izdržati, — tako je mislio stari gospodin, dok je stupao kući i smješkao se u duši zbog tog svog pouzdanja.

SILJIN je duh lutao po stranim i nepoznatim krajevima kao da jedri bezkrajnom hladnom pučinom, gdje su se zrcalile modre i zlatne boje. Tamo daleko naslućivala je još u mraku polaznu luku: — sinoćnju žetvu i ples. To je još spadalo k tome... Zatim je opet ležala u jutarnjoj svježini, netko ju je tako pritiskao, te je bolno probode na desnoj strani u prsima.

— Ne tako jako, dragi!

Te je rieči mogla još Sofija razabrati, dok je oprezno pokušavala probuditi Silju, kako bi je liečnik mogao pregledati. On je stajao tamo vrlo ozbiljno i čekao. Sofiji je zbog Siljinih rieči bilo neugodno pred doktorom zbog same Silje, no taj se strani gospodin uobće nije brinuo ni zašto, samo je vršio svoju dužnost. Silja zatetura, kad su je posjeli. Bilo joj je najugodnije, kad se profesor za neko vrieme vratio i obnovio oblog. Ova ju je sobica podsjećala sve više na onu staru kolibu u blizini Mikkolajevih, a profesor ju je podsjećao na otca. — Doskora će vidjeti njegov profil pred prozorom i čuti kako pucketaju smrznuti zidovi... Samo što je sad još bilo ljeto. Tamo je prieko prevlaka s brezama, a ljetna je noć liepa i ugodna, neki mladi nepoznati mužkarac vesla preko jezera... Profesor primieti, da je djevojka neobično snažno obuhvatila njegov vrat, kad joj je polagao oblog. U času, dok je svojom lievom rukom pridržavao njenu glavu, a desnom osjetio kako joj u grudima odkucava srdce, odaslao je on svoju tajnu zapovied živcima i podsviesti djevojke, da mora izdržati.

Siljino se duševno i tjelesno stanje sredilo već idućih dana. Ujutro bi bila pri podpunoj sviesti, prepoznavala je svoju okolinu i pokušavala uzimati hranu, što su joj nudili. No večeri i noći prenosile su je opet u one krajeve, što su ljeskali zlatom i modrinom: otoci su bili zlatni, površina vode modra poput najljepše svile, a isto je takvo bilo i nebo. Ovuda je lutala njena lađa i tu su joj izkazivali velike počasti. Tražila je kralja i uputili su je k njemu; ona se duboko pokloni i pogleda spram

označenog pravca, no vidjela je samo zlatno modru baklju...

Sofija je pokušavala da dade Silji liek, što ga je liečnik prepisao. Silja se probudi, bila je pri podpunoj sviesti.

— Sanjala sam, da je bio svečani izpit u putujućoj školi, — ili je to bila obuka za potvrdu? Netko je nešto propoviedao.

Sofija se vrlo uozbilji. To ne sluti na dobro. — Što da radim; Matti je zabranio, da joj govorim o takvim stvarima. — »Tvoja duša nije tako čista i savršena kao Siljina ni onda, kad stojiš u crkvenom koru.« — Tako joj je rekao. U to joj nešto padne na pamet: — Kako bi bilo, da joj pročitam neko liepo mjesto iz Pjesmarice, to joj ne može škoditi. I upita Silju, što misli o tom. Bolestnica joj ne ogovori ništa, no kad ugleda u njenim rukama veliku Pjesmaricu, poviče:

— Zaboga, samo ne onu užasnu priču o razorenju Jeruzalema!

— Pa ja i ne mislim na to, drago diete!

Silja je ležala zatvorenih očiju i bolnog izražaja na licu. Sofija se ne usudi ponoviti joj svoj priedlog. Kad je opet zapala u veliku vrućinu, vidjela je Silja modro sive oblake, a u njima svoga otca sa zbunjenim, upravo neugodnim smieškom gdje joj nešto govori. U to on primieti njen pogled, odmakne se i propusti je da pođe svojim putem.

Jednoga je poslijepodneva Silja promatrala svoje prozirne ruke, sjeti se svoga imena i toga, kako je netko rekao, da je liepo; to je poslijepodne, nakon neke medicine što je dobro djelovala, provela mnogo spokojnije nego inače. Njen je sluh postao oštriji i ona je čula, kako Sofija nešto govori vani, dok je svršavala svoje kućne poslove. Njen je glas odzvanjao kratko i stvarno, ona je nešto objašnjavala Laini i to prilično strogo.

Silja je čula i kola kako prolaze napolju, a njeno je uho moglo razlikovati, da je tu na kolima žito; to je

mogla razabrati po težkom i prigušenom škripanju kotača... Sat je na zidu odkucavao, bio je to neki fini, moderni sat s izrezbarenim i ulaštenim stupićima, a odkucavao je tako očajno polako... I taj dan je sigurno — računajući od onda, kako je otišla... Kad je ona to zapravo otišla? Zar nije otišla već one nedjeljne noći, a i same one nedjelje, prije nego je umro otac? Onda je dakle otišla — samo, da li je dobro pošla, kad sad ovdje leži i nije kao drugi, što su isto tako pošli; Sofija, što redi kuću i onaj čovjek tamo vani što vozi svoje žito...?

Sve joj se pričinja kao da je zalutala kao da je nešto promašila... Soba sa zidovima i predmetima, sve je to djelo Sofijina djeda, — to je Silja čula, — a i profesorova je majka rođena između ovih zidova. Hoću li i ja imati ikada ovakvu svoju sobu? Ta ja imam muža, ja sam njegova žena, kad sam bila s njim tako i tako. Samo gdje je moj muž? — Ne, nije to onaj, što je odputovao. On je plesao sa mnom čitavu noć i ljubio me, ljubio me a ja sam ljubila njega... No on je bio visok i jak, dok je onaj, koji je odputovao, bio nekako mršav i blied.

Val bezgranične čežnje prostruji čitavim Siljinim bićem, ona ni sama nije znala za čim čezne, oćuti samo u sebi nešto što je tako bolno težilo da se izpuni — kad je već pošlo tim putem. Grozno je to, što je nemoguće opozvati zbilju njegova odlazka. Kad bi to bilo moguće, ona bi ga sada tako čvrsto prigrlila, te između njih ne bi stalo ništa, čak ni jedna misao. Ne bi onda bilo ni muka ni patnja. Bio bi to samo život i sve bi bilo izpunjeno.

Te je večeri otišla Sofija u vilu Rantoo te izjavila svom bratiću, da se ona ne usuđuje više snositi odgovornost za Siljinu njegu, jer je njeno stanje tako kritično, da to ne može više dugo trajati.

— Čekaj malo, — reče profesor, — kad je ono oboljela? Ah da, onda i onda, — dakle je tome upravo osam dana. Pokušat ću pribaviti neku pomoć. Hajde sada kući i daj joj što je doktor odredio.

TAKO je Silja još po posljednji put boravila ondje, gdje su plamsale modre i zlatne boje. I opet zaželi, da je odvedu do kralja, koji nije bio nitko drugi, već središte plamena u toj čudesnoj zemlji. No sada se u taj plamen pomiešalo i tamno crvenilo poput svježe krvi... Samo što to sada nije bio kralj, jer plamen utrne, a iza njega začuje poznati dragi glas, što je šaptao, a nevidljive je ruke zaokruže:

— Ja sam tu. Moja je duša ovdje, no ti se vrati natrag na zemlju i čekaj, dok se ponovno ne sastanemo!

Na to sve zamukne, nestane, kao da se razlila hladna struja, kao da je predstava završena i kao da već sviće zora.

Sunce je uistinu izlazilo. Bilo je mirno, tiho jutro u kolovozu, kad je Silja otvorila oči i našla se u ovoj sobi, što ju je već tako dobro poznavala. Pukotine i režke na zidovima pozdravljale su je sada kao da su joj došle u pohode iz davnih dana njena djetinjstva. Kraj njenog je kreveta stajala blještavo čista i jedra žena u modroj haljini a na glavi je imala bieli povez. Silja pomalo shvati, da je ta nepoznata gospođica ovdje zbog nje, da je sva pažnja posvećena njoj. Činilo se kao da se vrlo razveselila, kad je opazila da se Silja budi, no ona se svladala, pa je njenu radost odavao samo vedri i prijateljski izraz njena lica. Govorila je Silji kao djetetu:

— Tako sad treba samo da se odmarate i da se veselite. Doskora će se sunce popeti visoko, a onda nastaje posve novi dan.

U tom polubudnom i polusnenom stanju vraćao se Siljin duh još uviek onamo, gdje je još do nedavna izključivo boravio.

Dan je i dalje ostao miran i tih, sunce je sjalo jasno i vedro, u zraku se razabirao svaki glas. Noću je već bilo i malo mraza.

Sada začuje odnekale odmjereno zujanje i čegrtanje vršalice. Silja upita Sofiju gdje je danas vršitba. Sofija joj vrlo spremno izpripoviedi sve, što je znala o vršitbi toga dana na onom izvjestnom gospodarstvu i kao

da je htjela tu djevojku, koja je ozdravljala, pomilovati i ohrabriti svojim pričanjem, uvesti je ponovno u krug životnog zbivanja. Bila je uistinu velika sreća, što se djevojka nalazila na putu ozdravljenja, kad je već dospjela u njenu kuću.

Tokom dana došao je i profesor, na kog je već posve zaboravila. On nije ovaj put pristupio njenom krevetu, već je sjeo na stolicu za ljuljanje i polako se njihao. Po svom je običaju bio i sada vrlo otvoren, no sada je govorio nekako prigušeno i povjerljivo:

— Jadna djevojko, ovaj put ti je zbilja smrt već skoro pokucala na vrata, bila ti je bliže no ikad dosad u tvom životu. Ostani sad samo liepo u krevetu i nastoj, da ti jelo što više i što bolje prija.

Zatim je opet bilo sve tiho. Silja ostane neko vrieme sama. Iz dvorišta je dopiralo kvocanje kokoši, a od vremena na vrieme zakukuriekao je i pietao. Neki čađavi čovjek uđe iz sušionice. Tražio je Sofiju. Smijao se zadovoljno poput crnca; i on je opazio, da se Silja već pomalo oporavlja. Silji padne na pamet, da je taj čovjek bio onda najnestašniji i najvedriji plesač... Umorni joj je mozak i nehotice branio da se vrati k tim uspomenama; radije se vraćala k onim čudesnim lutanjima u snu, koje su dakako počele sve više bliediti, što se ona više oporavljala.

Postepeno je počela Silja čeznuti za podpunom samoćom, gdje ne bi više nitko i ništa iz ove okoline ostalo u njenoj blizini. Za vrieme bolesti kao da je mnogo toga od prijašnjih osjećaja izgorjelo u njoj; kao da je prošlost ostala zatvorena iza one plamene zavjese, a novi je život uzeo za svoju polaznu točku samo ono od staroga, što je odoljelo vatri. S toga je razloga čeznula Silja za nekim novim mjestom, gdje bi moglo odpočeti za nju i novo vrieme.

Savjestno se držala bolničarkinih uputa i čekala samo svoje vrieme. Ona zapravo još uobće nije znala kamo da se okrene odavle. Oči su joj se uviek smješkale: to je nasliedila od otca, no ovdje to nije nitko znao. Lice, oči,

kosa, čitav njen lik bio je protkan nekom osobitom nježnošću i prozračnošću; rumenilo na njenim bliedim obrazima kao da se stidjelo što uobće postoji. Da se Silja nije oporavljala, bilo bi to moglo vrlo zabrinjavati. Ipak je Sofija i ovako kadkad dugo i pomno promatrala djevojku, a onda značajno zakimala glavom.

Najposlije je došao dan, kad je Silja mogla već šetati po sobi i gledati kroz prozor ovaj kraj, što ga je upoznala u ljetu; vidjela je i Sofijino žitno polje, s kojeg su žetvu već spremili u sušionicu... Tamo su onda želi i vezali snopove... S drugog je prozora mogla vidjeti dvorište, vidjela je vrata na ogradi i početak puteljka, što je vodio onamo... Osjećala se još ponešto slaba, još bi joj se uviek malo zamaglilo u glavi, kad ju je podigla spram vedrog jesenjeg neba.

Sliedili su zatim oblačni dani, a jednog je takvog dana došao na Kulmalu profesor užurbano i uzbuđeno i javio, da će sutra ujutro svi odputovati u Helsinki, pa i on. Zamolio je Sofiju, da i ovaj put kao i dosad preuzme ključeve i da pogleda u kakvom stanju ostaje kuća, kako bi kasnije mogla ustanoviti, ako bi se što izmienilo.

— Da, da, dandanas čovjek zbilja ne može znati, što se sve može ovdje izmieniti, — reče Sofija.

— Da, to je istina, — uzdahne profesor, — no nešto je ipak sigurno: ova se naša mala svakako izmienila i to na bolje.

Profesor ustane i počne se opraštati od Silje:

— Bog s tobom, Silja, i hvala ti! Bilo je doduše vrlo kratko vrieme, što si ga kod nas provela, no bilo liepo i ja bih te najradije zadržao i poslije kad se posve oporaviš, ali moram odputovati i to u sasvim druge prilike, da, da... Ostani sad samo liepo ovdje kod Sofije, dok god ti ne bude posve dobro. Novaca imaš, tvoja te bolest nije ništa stajala. A onda potraži sebi mjesto na nekom mirnom gospodarstvu, gdje ćeš moći udisati zrak staje, tebi je sada to potrebno. Bog s tobom, drago diete!

Odmah se zatim žurio već stari gospodin spram svoje kuće. Sofija je trebala doći malo kasnije, kad uhvati

vremena. Ona je još objasnila Silji, što je profesor mislio svojom primjetbom, stari je gospodin podmirio sve troškove Siljine bolesti.

Kad se Sofija onda uveče vratila kući, doniela je i Siljinu plaću, od koje nije bilo ništa uztegnuto. Profesor je samo rekao, da joj je to zaboravio dati prigodom oproštaja na Kulmali. Međutim je bilo jasno, da je htio samo izbjeći objašnjavanju, a i bojao se, da ga Siljina zahvalnost suviše ne gane.

— Malo bi koji otac bio u većoj brizi i bojazni za svoju kćer, no što je to bio moj bratić za vrieme tvoje bolesti. Ali Matti je od uviek bio nešto malo čudnovat i drugčiji nego ostali. Njegova je krv uzprkos godina još uviek vrela i nitko ne zna, što se u njem krije.

NADOŠLI su sve hladniji jesenji dani, a jednog je jutra prekrio zemlju mraz. Ljudi su uživali darove ljeta; sada je njihova hrana bila krepka. Kruh, mlieko, maslac, krumpir, meso, riba, sve je u to vrieme bilo tečnije. Stočna je hrana zadržala u sebi još snagu ljetnoga sunca a i kruh je imao okus svježe raži. U svima je kipjela snažna životna radost, mladi parovi, što su se našli i pripadali jedno drugom u žaru ljeta, kovali su sad planove za vjenčanje. I sama je zemlja postala snažnija: dobro su je nađubrili, a nebo joj je poslalo potrebnu vlagu, kako bi bilo pospješeno proljetno klijanje.

Silji se pružila prilika da dobije upravo onakvo mjesto, kao što joj je profesor preporučio. Na protivnoj strani crkvene obćine ležalo je mirno dobro Kierikka, kamo je ona dospjela posredstvom neke žene iz tog kraja. Mjesto je mogla nastupiti odmah, jer su stoku već opet dopremili s ljetne paše.

Na dan odlazka, pošla je Silja sa Sofijom na Rantoo da uzme svoje stvari. Kuća je bila pusta i prazna. Prolazile su kroz sve sobe, postajkivale i promatrale sva ta dobro poznata mjesta i kuteve. Sofija je govorila tiho kao da razgovara sama sa sobom. Silja joj je odgovarala

samo pogledima. Imala je dojam kao da se nalazi u praznoj crkvi na radni dan. Sad se uistinu na ovaj način opraštala od minulog ljeta; ovdje je već započela njena samoća, što ju je onako smireno priželjkivala od časa, kad se počela oporavljati, u želji, da se u njoj podpuno sabere.

Na kraju uđe u svoju malu sobicu, gdje je još sve bilo na svom starom mjestu onako, kako je ostavila onog vrućeg ljetnog dana, — onoga dana, kad je on odputovao. Kad je to bilo? — Gotovo prije mjesec dana. Ovdje je u ovoj hladnoj prostoriji mogla mirno razmišljati o minulim danima i sedmicama. Njene su se misli vratile za nekoliko mjeseci unatrag, tamo do one večeri ranoga ljeta, kad je došla u ovu kuću i bila sama s profesorom. I on je onda gledao u ljetnu noć, bio je mučaljiv, a glas je posve prigušio... Silji se pričinilo kao da je i on morao ostaviti svoju kuću, isto onako kao što to i nju čeka ovoga poslijepodneva. Na vratnicama je još uviek bila utaknuta grančica jarebike, samo je oguljeni držak požutio, a lišće se na vrhu osušilo. Silja se ogleda, da li je Sofija štogod opazila, a onda baci grančicu na haljine u svojoj košari. Gore na ormaru ležala je njena Pjesmarica i Biblija — ona se zacielo sjetila, što se nalazi tamo između listova, ali je nije otvorila. Istom kasnije, kad nastupi konačna tišina i samoća, onda... Bog zna, kakvo će biti njeno novo mjesto, gdje će spavati? Tamo, na Kierikki nema barem drugih služavka, — pa ako noću ne će smjeti gorjeti svjetiljka, to će otvoriti svoje knjige na svietlu mjesečine. Upravo će idućih dana biti pun mjesec. Sad samo što brže odavle.

Sofija je čula kako Silja kašljuca u svojoj sobici. Požurila se, da što prije odu odavle, jer nije dobro, mislila je Sofija, da Silja ovako slaba boravi tako dugo u ovim hladnim prostorijama.

— Oh, pa ja moram i onako već danas započeti svoju novu službu! — odgovori joj Silja.

Sofija je stajala na vratima:

— Zar ne, Silja, da ti je ipak bilo vrlo liepo ovoga ljeta ovdje kod nas? Sigurno ti je težko pri duši, što odlaziš?

— Pa zašto da mi ne bude dobro i na Kierikki?! — odgovori Silja malo usiljeno.

— Tako kao ovdje ne će sigurno biti. No dat će Bog još jedno ljeto, pa će Silja opet doći ovamo, — reče Sofija i počne nešto raditi.

No Silja je stajala kod prozora, okrenula joj leđa i kao da je nešto čekala. Sofija osjeti potrebu da joj na polazku položi ruku na rame. Na to se djevojka naglo okrene, zagrli je i tiho zajeca. Žena je razumjela sve, ali nije znala što da joj reče, već ju je pustila da se izplače do mile volje. Na kraju opet pomiluje po ramenima to nježno stvorenje.

— Nemoj se žalostiti, draga moja Silja, svatko ti na ovom svietu ima da ponese svoj križ, pa ni ti nisi ostala pošteđena. Sad ćeš doduše morati biti malo osamljena, no zahvali Bogu, što ćeš moći biti sama, mnogima je neuzporedivo gore.

— Kako znate, da ja..., — posljednja joj se rieč izgubi već u naborima Sofijine haljine. Ta je djevojka plakala poput djeteta na grudima ove žene, koja je već počela stariti.

— Kako ja to ne bih znala? A ti si odrasla, pa ćeš i ti razumjeti te stvari, — reče joj Sofija vrlo ozbiljno.

— Na to, — na to uobće nisam mislila, — jecala je Silja, — ali i inače — čitav život — — — sve je tako...

— Tu ne pomaže ništa; najbolje je, ako čovjek svemu tome otvoreno pogleda u oči. Drago moje diete, dok sve nisi prošla, znat ćeš vrlo malo o tom, što se sve događa na tom svietu. Treba najprije imati u naručaju ono, što je stiglo mene i tolike druge. Ti si liepa i dobra i ti ćeš sigurno dobiti muža, samo da se najprije podpuno oporaviš.

Djevojka pokuša da se nekako izrazi, kako joj je Sofija bila dobra, pa i sada još kad — više nikoga nema...

— Dobrima nije težko biti dobar, — odgovori Sofija.

S dvorišta dopre buka kao da su stala neka kola,

i dok je još Silja jecala na Sofijinim grudima, netko se već bučno penjao uz kuhinjske stepenice. Tako je naglo prekinut ovaj kratki, srdačni trenutak. Sofija pođe da vidi tko je i prepozna u došljaku gazdu Kierikku. Silja dođe poslije nje u kuhinju, gdje je vidjela postarijeg čovjeka, koji je Sofiji pružao ruku na pozdrav. Obašnjavao je, kako su mu na Kulmali rekli, da će djevojku naći u vili, pa je zato odmah potjerao ovamo.

— Bit će da je to ova ovdje?

— Jest, to je Silja Salmelus, — potvrdi Sofija.

Čovjek nije pristupio k Silji da je pozdravi, već je najprije malo razmišljao:

— Dakle je to, — to je dakle kćerka onog Salmelusa, — — dakle je Kustaa Salmelus njen otac, onaj što je morao napustiti svoje imanje, a sad je tamo onaj — da, tako je, onaj Roimala.

Težke gazdine čizme uniele su ovamo u ovu sobu grubu, tupu svagdašnjicu i zavladale njome podpuno, tim više, što je Kierikka bio jedini mužkarac pod ovim krovom. Silja osjeti kao da taj čovjek svojom prisutnosti nanosi uvredu profesoru i kao da je ona sukrivac, što se u ovim hladnim prostorijama neumjestno šepiri taj stranac. Ne, — to nije bila više ona tiha i prazna crkva... Doskora su morali krenuti. Sofija predloži da pođu na Kulmalu da popiju kavu, jer ovdje nije imala što da ponudi. No gazdi se žurilo, pa bi bilo najbolje uzeti Siljine haljine i odmah poći. Tako je i bilo. Silja uostalom nije imala više nikakve volje da još jednom pođe na Kulmalu.

Gazda Kierikka kretao se mlitavo i lieno. Bilo je odmah jasno, da ne radi svaki dan. Držanje glave bilo mu je uviek jednako, bilo da je što dizao ili spuštao, a stenjao bi i kod najmanjeg napora. Imao je prilično oštro zavinut nos, a u sredini veliku brazgotinu, te se gotovo činilo kao da ima kvrgu na nosu. Sofija je spomenula, da su Kierikkovi bili nekad vrlo ponosna porodica, ali je blagostanje pod sadašnjim gazdom znatno popustilo, pa sada žive dosta oskudno.

Kod natovarivanja Siljinih stvari bio je gazda dosta nespretan, no zato je s mnogo većom vještinom upregnuo i tjerao svoga konja. Uzde su bile doduše obična užeta od kudjelje, a i kola su bila na mnogim mjestima prilično oštećena, no znao je upravljati konjem uistinu poput kakvog vlastelina. Sjedio je Silji s desna, a kad su došli u šumu dobacio bi šutljivoj djevojci po koji kratki drzki pogled:

— Jeli ti tvoj otac štogod ostavio, ili mu baš ništa nije ostalo? — upita je on odjednom.

— Nisam tako točno pitala profesora; u posljednje je vrieme on obavljao za mene te stvari, — odgovori Silja.

— Vidi, vidi! Ti si zbilja otmjena, kad imaš profesora za upravitelja svoga novca, hehehe! Da, vražki je to čovjek uzprkos svojih godina!

— Da, to jest! — reče Silja, a da kod toga nije uobće ništa mislila.

— Da nisi to i sama izkusila? — dobaci joj gazda i opet zabljesne njegov drzki pogled, a brazgotina na nosu postane nametljivo vidljivija.

Silja na sreću nije shvatila ni pitanje ni taj pogled, pa tako Kierikka zasad nije bio za nju drugo, već obični, postariji gazda.

Vozili su se kroz nizke riedke šume, kroz mršava polja sa zaraslim grabama i kraj sivih trošnih koliba, na kojima često po gdjekoja prostorija nije bila do kraja ni izgrađena. Rupe za prozore bile su zatvorene samo letvama. Prije četrdeset godina namjeravali su i tu izgraditi neku sobu, ali je novaca dostajalo samo za jednu malenu sobicu, na kojoj su prozori bili također začepljeni krpama i daskama umjesto staklom, što se razbilo već prije mnogo godina. Nikad još Silja nije vidjela nešto slično; ona je dosad uviek živjela u imućnim krajevima. Pa i sam njen otčinski dom, gdje je provela svoje djetinjstvo, bio je u posve drugčijem stanju, nego ove jadne kolibe uz ovu prljavu, slabu cestu. Selitba... No kako je posve

drugčija bila ta današnja selitba od onoga puta vodom u svibnju.

Zar je imanje Kierikka bilo negdje ovdje, u takvoj okolini? Ne, ipak ne. Gazda je samo presjekao put kroz ovu naseobinu, jer glavna cesta suviše krivuda. Doskora su se vratili opet na pravi, pošljunčeni put, gdje su u izvjestnim razmacima provirivale u vis kao prsti kamene oznake kilometara. I nekoliko je brzojavnih žica bilo nadvučeno nad cestom. I ovdje su sretali porušene domove, no dobar je put ublažavao u neku ruku dojam skrajnje biede. Oni što su ovdje stanovali, vidjeli su barem oznake kilometara i mogli čuti pjesmu brzojavnih žica.

Šuma se pomalo proriedila, kuće su bile gušće podignute jedna do druge, a gdjekoje su imale već i moderne prozore: po dva velika prozorska okna jedno kraj drugoga, a uzduž, iznad njih, treće. Letve i krpe od starih vreća bile su jedino još na gdjekojem prozoru kupaonice. Pojavila se neka dugoljasta zgrada okružena velikim voćnjakom. Gazda pusti uzde, a Silja već pomisli da su na cilju. Međutim su svratili tek u sliedeće dvorište. Najprije se s lieva pokaza hambar sazidan od kamena, koji je dakako imao na mnogim mjestima opasne pukotine, jer su se temelji ulegli. Nad vratima je bio dugoljasti kamen, u kom je staromodnim slovima, kao u Pjesmarici, bilo uklesano ime: KALLE KIERIKKA. Zatim je malo dalje bila staja, također od kamena i nešto bolje sačuvana. Silja je pročitala ime iznad hambara, pa je prema tome znala gdje su, a da nije trebala pitati.

Sad je gazda svečano okrenuo kroz glavni ulaz, premda je mogao ući na dvorište i kod staje. Između dva kamena stupa bila je željezna kapija; u sredini kapije bila su također izkovana slova: KIERIKKA. Tako su ušli u dvorište i stali pred triemom. Na protivnoj strani dvorišta nalazila se druga zgrada s uobičajenom velikom sobom, što u zimi nije bila ložena, i gdje su se na prozorima svjetlucale tanke biele zavjese. Ove su dvie zgrade bile nekad različito obojadisane, ali je boja s vremenom izbliedila, tako da između njih gotovo i nije bilo više razlike. Dvorište je bilo gotovo prepuno blata.

Ovaj gazda nije bio Kalle Kierikka, čije je ime stajalo iznad vratiju hambara. Kalle je bio njegov brat, koji je — pred javnošću — živio i umro kao neženja, i koji je još kako tako držao gospodarstvo na visini, čak je i pomalo gospodski živio. To je mogao primietiti svatko, tko bi ovamo naišao. Sadašnji se gospodar zvao Hermanni, a on se nije trudio da pridigne i popravi što je nakon bratove smrti postepeno propadalo. Silja uđe najprije u sobu. Tamo su zidovi bili nekad nabacani glinom, ali je žbuka odpala na mnogim mjestima; činilo se, kao da su se i temeljni stupovi sobe već malo poljuljali. Kreveti su po svoj prilici potjecali također od prijašnjeg gazde; bili su ujedno neka vrst divana; po danu je krevet bio prekriven daskom te je služio kao sjedalo. Jedan je takav krevet bio do vratiju, a drugi iza peći, gdje su se ujedno nalazila vrata što su vodila u kuhinju. Silja je shvatila, da će ona spavati u ovom drugom krevetu.

Gazdarica je u svakom pogledu bila živahnija i razgovorljivija od svoga muža. Već se toliko smračilo, te je u kuhinji gorjela uljanica. Kad su gazda i nova služavka ušli u sobu, gdje su kuhinjska vrata bila otvorena, nalazila se gazdarica u kuhinji zaposlena, s podvinutom suknjom i s pohabanim čizmama na nogama. Očito je već sama posvršavala poslove u staji, pa je zbog toga u početku bila loše volje; mužu je predbacivala što se tako kasno vratio. Gazda se branio:

— Treba se žuriti polako.

No gazdarica se već obratila Silji:

— S tako finog mjesta bome još nismo imali služavku, iz profesorske kuće! Hoćeš li se ti uobće snaći na ovako priprostom seoskom gospodarstvu? Znaš li ti uobće, gdje kod krave izlazi tele?

— Pa ja sam više od četiri godine radila u staji, — odgovori Silja.

— No, onda ćeš ipak nešto znati, — reče gazdarica

još uviek jednakim glasom; kasnije se izpostavilo da je to njen redoviti način govora.

Silja je već imala prilike upoznati u svom životu različite gazdarice, pa se sad nije nimalo iznenadila. Znala je, da je njen izgled slabašan, — pa zašto da onda gazdarica ne primjećuje takve stvari? Uostalom, što je ta gazdarica mogla znati o najnovijim, čudesnim Siljinim doživljajima, što su za izkustvo ove djevojke značili više od svega drugoga, štogod je prošla u životu prije toga!?

Sada se pojavi na vratima neki dugi, koščati sluga pospana lica; on je najprije svršio svoje uobičajene pripreme: skinuo je čizme i stavio ih do dimnjaka, kopao je nešto po svom ormaru, pripalio lulu — no rekao nije ništa. Iz gazdaričinih rieči razabrala je Silja, da se sluga zove Aapo i da već nekoliko godina služi u ovoj kući, a zasad i ne misli da promieni mjesto.

Silja se odmah upoznala s kravama i ostalom stokom, čak je odmah i pomuzla nekoliko krava. Za vrieme svoga oporavka ona je na Kulmali pomagala Sofiji muzti krave, pa tako nije posve izašla iz vježbe.

Posljedica svega toga bila je ta, te se Silja jedva držala na nogama i odmah zaspala čim je legla u svoj krevet tamo kod peći, premda je noć bila obasjana svietlom mjesečinom, kako je ona to predviđala. Kad je mjesec provirio kroz prozor točno na Siljin krevet, nije tamo našao drugo već kosu i bliedi profil, što je počivao na lievoj ruci. Izpod tankog pokrivača izticali su se pred mjesecom obrisi gipkog tiela ove mlade žene.

Silja je odmah tako čvrsto zaspala, te nije čula ni ono tulenje na ulici. Nekoliko je mladih seoskih klipana saznalo, da je na Kierikku došla nova služavka, pa su joj htjeli smjesta dokazati svoje zanimanje noćnom podoknicom. No oni nisu pjevali neku uobičajenu i poznatu pjesmu, već se u njihovu pjevanju radilo o gladnom proletarijatu i o posljednjoj kapi krvi. Gazda je još bio budan, pa je pričao svojoj ženi, kako je susreo neku dvojicu s crvenim kokardama, stupali su kao vojnici, a njega

nisu obće ni pozdravili. Sigurno su to sad ti isti, što galame napolju.

— Ni govora! To je sigurno Mauktalov Kalle i Lovelov Vihtori. Poznam ih ja dobro, — nanjušili su novu žensku!

Gazdarica se osorno okrene u krevetu na drugu stranu i zaspi, a njen se muž izšulja u sobicu. Pošto se uvjerio da ono dvoje, što su tamo ležali, spavaju, pošao je do prozora i pogledao u noć obasjanu mjesečinom. Vidio je još onu dvojicu, o kojoj mu je žena govorila, kako se uzpinju na obronak. — Rieči i melodija pjesme odzvanjali su još dugo i vrlo neugodno u njegovoj tromoj gazdinskoj sviesti. Pošao je u krevet, no nikako da ga prođe ona neka nesviestna bojazan. — Ima toliko siromaha na svietu, pa ćemo biti posve nemoćni, ako se stvar jednom okrene. Nama će dakako uzeti sav naš posjed, — tako je razmišljao gazda Kierikka, a njegovo je duboko disanje prelazilo već u hrkanje.

Silja nije ništa čula od čitave te noćne podoknice, pa tako nije ništa ni razumjela, kad je gazdarica sutradan dosta grubo nišanila na to. U poslovima na gospodarstvu snašla se Silja vrlo brzo, a privikla se i na hranu. Ona je doduše bila drugčija nego u kući profesora, no u svakom je slučaju mogao čovjek jesti koliko god mu se prohtjelo. Ljudi su jeli u sobi, a stoka u staji; — svega je toga postala Silja opet sviestna. A jasno joj je postalo i to, da govore u istom dahu o ljudskoj i o stočnoj hrani. Zar nije ista zemlja rađala jedno i drugo?

U kući je nastala mala zabuna, jer nisu znali gdje da smjeste tolike Siljine haljine.

— Nikad u svom životu nisam još imala djevojku s tolikim množtvom stvari, — gunđala je gazdarica. Ali se istodobno divila — koliko se ona već mogla diviti — liepim Siljinim haljinama i bogatstvu njenoga rublja. Najposlije su Siljine haljine smjestili u ormar same gazdarice. Nakon kratkog razmišljanja pristala je žena na to vrlo rado. S vremenom je Silja, dakako, primietila posljedice toga. Premda je Silja bila nešto vitkija od

gazdarice, ipak su mnoge stvari i njoj vanredno pristajale.

Mnoge je večeri prvi mjesec svoga boravka ovdje ležala Silja budna u svom krevetu, onako kao što je to njena mašta dočaravala sebi prije dolazka ovamo, prvu večer u tom novom boravištu. Večer je u početku bila gotovo posve tamna, no kad je odprilike jedan sat ležala nepomična na leđima i zurila u tu tamu, počelo je da se na obzorju pojavljuje polako neko daleko i strano svietlo, a odmah se zatim pomoli mjesec, ogroman i crven. Kao da je već izpod horizonta razabrao djevojčine misli, to on sada odvrati od nje svoje lice u neprilici na desno. Činilo se kao da škilji postrance: — a, to si ti, ona ista — znam već — da, ali tebi nije moguće ništa savjetovati.

Unatoč veličine mjeseca, njegovo je svietlo izbliedjelo vrlo brzo, tako te Silja nije imala više volje da ustane i da ga promatra. Više ga uobće nije ni pogledala. Sagnuvši malo glavu ležala je u istom položaju i u istom razpoloženju kao onda na onom brežuljku kod Kulmale, onog vrućeg dana, kad je parobrod odlazio, a ona oboljela. Ležala je i čvrsto prigrlila uza se ono biće, što ga je susrela u carstvu sjena, usred razbuktalih modrozlatnih plamenova, u sjeni gorućega grma. I čula je tamo rieči, kojih se sada nikako više nije mogla sjetiti.

DOŠAO je studeni. Dani su bili tihi i magleni. Na krovu staje skakutale su svrake i vrebale na odpadke kod klanja; šojka, plašljivija od svoje sestrične svrake, lietala je oko sušionice, krieštala promuklo i razmetala se svojim šarenim perjem.

Po gospodarstvima nije bilo nekog osobitog posla; tu i tamo su dovezla po neka kola nešto stočne hrane, ili je po koji gazda stupao polako preko dvorišta do svoga hambara. Služinčad je prema starom običaju slavila slobodnu sedmicu...

k Isto je tako bilo u ovogodišnje doba i prije stotinu i više godina.

Pa ipak, — nešto je sad ipak bilo drugčije. Na Kierikki nisu zapažali mnogo od svega toga, jer je kuća ležala postrance, ali zato tim više tamo dalje, u središtu crkvene obćine. Narod se opet uzkomešao kao i ono u proljeće za vrieme sjetve, samo što su se sad počeli komešati gazde. I oni su obrazovali čete i vježbali se. Bio je tu u selu neki gazda, koji je također pripadao takvoj četi; on je nedavna došao odnekale iz vana i bio je uobće neka vrlo okretna priroda. Sam Kierikka nije imao volje da sudjeluje na tim vježbama; on je samo držao neke bezbojne i odtrcane govore svojih ljudima, dostojne ovakova gospodara kao što je to bio on. U tim se govorima odražavala izvjestna stara seljačka mudrost, ali i razdraženost spram radnoga svieta, a napose spram onih, koji su održavali skupštine. Osim toga znao bi dodati još po koju slučajno ulovljenu frazu, kao: »Da, da, tako je to; kod nas poljoprivreda ne može konkurirati veleobrtu!« — Što dakle da odgovore na to mali zakupnici i poljoprivredni radnici?

Međutim su u župnom mjestu crvene garde razoružale ove gazdinske čete, ili kako su ih prozvali: garde krvnika, — članove pozatvarali i zatražili od njih svečano obećanje, da se nikad više ne će suprotstavati nastojanjima radničtva. Bliedi i neizpavani stajali su tamo moćni gospodari i drhtavom rukom podpisivali svoja imena izpod tog očitovanja. Nakon toga pustili su ih kući.

U čitavoj crkvenoj obćini zaplienili su puške svim gazdama. I Kierikki su odnieli njegovu staru nabojnjaču, s kojom nije nitko živ strieljao već najmanje dvadeset godina; nije bilo više ni odgovarajuće municije za nju, jer su djeca razbila šipku za punjene. Ipak su je odnieli. Gazda ju je skinuo s njena mjesta na zidu i nije se mogao suzdržati a da ne kaže:

— Doniet ćete vi nju meni opet natrag, za to vam ja jamčim!

— Da, da, može biti da ćemo je donieti, ako se narod umiri! — uvjeravao ga je neki stari krojač, bivši

veliki iztraživač Biblije, koji je u mlađim godinama prigodom nekih sektaških sastanaka nastupao kao tumač Svetoga Pisma. Sada, odkad su ga zbunile nove ideje o tom, kako se probudio proletarijat, on je sav drhtao od uzbuđenja.

U susjednu je župu stigla čitava lađa Rusa; tamo je bio ubijen neki poznati gospodar i neki trgovački putnik. Pripoviest o gospodaru nije htio Kierikka nikako vjerovati:

— Ruska se vojska ne upliće u tako što, za to su potrebne malo veće stvari, — tvrdio je on uporno.

— Pa ipak je tako bilo, — dokazivao je dalje neki zakupnik, koji je svratio na razgovor.

Niti se gazda a ni gazdarica nije mnogo zanimala za čitanje. U kuću je dolazio samo mali lokalni listić, koji je nastojao sačuvati strogu neutralnost. Ali u tom su listu na Kierikki čitali samo oglase, pa bi onda razpravljali o tom, kakvo bi to gospodarstvo moglo biti tamo negdje na drugom kraju obćine, gdje je na prodaju bređa krava. Pod tim su prilikama sačuvali ljudi na Kierikki unutarnji i vanjski mir prilično dugo u tim prevratnim vremenima.

Kad je onda u siečnju izbio pravi rat, nisu ovo gospodarstvo ni napose zanovietali, a ni ucjenjivali. Morali su dakako dati bezplatan podvoz, no kako su im svi konji bili slabašni, a jedna je, donekle sposobna kobila, bila upravo suždrebna, to su oni bili pošteđeni više od svojih susjeda. Dakako, žito i živežne namirnice rekvirirali su i njima.

U početku rata zbile su se ipak neke stvari, što bi bile lako mogle svratiti pažnju crvenih na Kierikku, da su saznali pravu istinu. Crveni su doduše imali svoje straže na važnijim mjestima, ove su straže bile oboružane do zubiju, pa ipak su mnogi mogli da se izpred nosa gdjekojeg takvog starog stražara prokriomčare, pogotovo u početku rata. Tako se dogodilo, da su jedne večeri osvanula na Kierikki dvojica stranaca. Oni su tvrdili da su iz Tampere i da su na putu do fronte, samo

što to nije zvučilo osobito uvjerljivo. Bilo je jasno, da to nisu radnici. Oni su doduše pokušavali, da im manire budu jednostavne, grube, no način kako su držali cigaretu bio je sasvim drugčiji nego kod radnika, a i njihove su fine ruke upadale u oči. Osim toga su govorili nekako nejasno. Jedan je spomenuo, da su im preporučili upravo ovu kuću, ali je gazdarica na to brzo primietila, da oni i onako ne mogu davati nikome nikakvih savjeta, pa je kod toga nešto namigivala gazdi. A ako misle da idu na frontu, onda je stožer tamo i tamo; osim toga će sigurno doskora doći netko odanle po mlieko, pa će ih moći odvesti onamo.

U sobi su se nalazili još i gazda, neki susjed i Silja. Mlađi je stranac gledao Silju i dobacio joj tako topao pogled, te je ona to primietila.

— Samo što se nama vrlo žuri, — reče onaj što je promatrao Silju, — možda bi djevojka mogla poći s nama komadić puta...

— Što se mene tiče, neka ide, samo da mi ne pobjegnete zajedno s njom, — reče gazdarica zlobno i grubo.

— Do viđenja, — oprostili su se stranci.

— No meni baš nije tako mnogo stalo da se opet vidimo! — progunđa gazdarica, kad su se vrata zatvorila za strancima.

Ova je zgoda imala različitih neugodnih posljedica za stanovnike Kierikke odmah sada kao i tri mjeseca kasnije, kad su bieli došli na vlast u ovom kraju. Jedan je od tih tajanstvenih stranaca bio onda zapovjednik bielih četa u tom kraju, pa se vrlo dobro sjećao onog neprijateljskog postupka osobito sa strane gazdarice. Kako se osim toga pročulo, da su Kierikkovi poklonili iz vlastite pobude čitavu svinju crvenoj gardi, samo da sebi osiguraju njihovu zaštitu, to je gazda jedva izbjegao da ne bude zatvoren zajedno sa crvenima. No cienu svinje morao je svakako položiti u blagajnu narodne obrane.

One večeri, kad je pošla sa strancima, navuče Silja neki topliji haljetak, a glavu poveže vunenom maramom, te se uputi da sprovede ovu dvojicu nepoznatih ljudi. Bilo joj je kao da to nalaže pogled mlađega od njih. Kad su prošli kroz dvorište i ušli u uzki prolaz kraj staje, uhvati onaj mladi Silju snažno za ruku i prošapće:

— Slušaj, djevojko, ti si tako liepa, a čini se da si isto tako i dobra, ti sigurno nisi prava crvena.

Silja se nasmije, sviđala joj se strastvena revnost mladića.

— Nemamo mi više čak ni u staji našu crvenu, odvukli su je oni od zapovjedničtva, — reče ona povjerljivim smieškom.

— Nemoj sad zbijati šale, djevojko! Znaš li ti, da se naš život nalazi sada u tvojim rukama? Pomozi nam, mi moramo preko fronte do Kuuskoskija, a tamo stoji sigurno na svakom razkršću po jedan crveni gardista s puškom.

— Jest, prvi stoji već tamo kod naše sušionice, no to je Ville Teliniemi, a taj ne grize.

— Mani se šale i reci, kojim drugim putem možemo do Kuuskoskija, najbolje bi nekako kroz šumu. Zar nema tu nigdje ljudi, gdje bi čovjek mogao dobiti štogod da pojede?

Silja im je htjela donieti jela, no ova su dvojica silila da idu odmah dalje, to im je sad bilo najvažnije. Tako su pošli dalje; stranci na skijama, malo podalje od puta, al su stalno držali na oku Silju, koja se držala puteljka. Ona ih je vodila pokraj mnogih koliba, gdje mužkarci upravo nisu bili kod kuće, već su se vrzli oko crvenog mjestnog zapovjedničtva. U sjeni neke suše u šumi zastane Silja i sjedne na prag. Stranci su došli također onamo i sad im ona objasni, kako treba da idu, i točno im opiše kolibu, gdje je nekad bila u posjetima i gdje je poznavala nekog starca. Neka mu samo izruče pozdrav od Silje Salmelus, onda će im on već vjerovati. Tamo će dobiti i jela a i upute za daljnji put. Kad su stranci ponovili sve što im je ona rekla, dohvati mlađi

iznenada Silju, privuče je strastveno u zagrljaj i čvrsto poljubi u usta:

— Ako sve to dobro prođe i ako se vratim, uzet ću te za ženu, tako mi Boga! To ću učiniti!

— Samo nikakvih suvišnih obećanja! Ja već imam svoga! — odvrati Silja i zagleda se u pravcu što ga je označila strancima. — No sad treba da idete i vi i ja, — doda ona, a onda reče još nešto tako, te se prepala svojih vlastitih rieči: — Pozdravite mi Armasa!

Tako je sebi dala oduška iznenada i nehotice sva ona napetost njene duše i ovoga časa. Ona su dvojica jedva čuli te posljednje rieči, a ako su ih i čuli, to su ih shvatili tek kao neki pozdrav na oproštaju. Već su se žurili u pravcu što im ga je pokazala Silja, a djevojka se vrati natrag na Kierikku. Kao da je neka nova toplina zahvatila svu njenu dušu. Upravo je čudesno, kako ju je život iznenađivao tako neočekivanim doživljajima: nešto započinje — naglo naraste i — nestane.

Djevojka je stupala brzo kroz to zimsko veče; još je osjećala zagrljaj i poljubac, sva se razplamsala. Nije tu bilo više ni sniega ni leda, bila je tu još samo ljetna noć na brežuljku iznad Kulmale, ili samo onaj šumski puteljak, gdje cvate kaćun. Onaj strani mladić, izniknuo iz nepoznatoga i nestao u nepoznato, oteo je Silji poljubac da ga odnese onamo, gdje mora da se nalazi njen prijatelj iz one ljetne noći. On mora da je tamo, — sasvim sigurno, jer bi inače bio ovdje. On je tamo i on će doći odanle i oni će se opet sresti, samo što će sve biti mnogo bolje nego prošloga ljeta. Prošlo je vrieme čekanja, i sad oni mogu da pripadaju jedno drugome bez razmišljanja i bez stida. A kad dođe najljepša od liepih ljetnih noći, moći će izravno otići na čistinu izpod sjenovitog lišća najdublje šume. Koje li sreće očekivati nešto pod ovakovim okolnostima, kad je ono što čekamo tako... A kad je očekivanje protkano s ovakvim slutnjama, kad sniežnu zimsku šumu prožimaju mirisi livade i ljeta...

U Silji je sve gorjelo dok je te zimske večeri stu-

pala spram kuće. Snieg se bjelasao, a ususret Silji dolazila su dvojica mužkaraca na skijama; koso preko leđa imali su prebačene puške. Kad su primietili Silju, zapoviedi jedan osorno:

— Stani!

Kad ona nije smjesta poslušala zapovied, već je pošla još nekoliko koračaja, skine ovaj pušku i naperi je na nju. Na to ona mirno stane.

— Gdje si bila? — pitao ju je crveni gardista.

— Tako, tamo, malo sam prošetala.

— Sigurno si sprovađala kojeg krvnika! Reci samo otvoreno, bit će bolje!

— Nemam ja što da kažem. Pustite me da idem kući, imam posla.

— Mi ćemo ti već posvietliti kući! — Da nisi žensko, mogla bi sada tu izmoliti svoju posljednju molitvicu. Hajde s nama u stožer, tamo ćeš već dobiti svoje. Napried. Marš!

Ljudi su se međutim ipak predomislili i svratili na Kierikku, da preslušaju gazdu i gazdaricu. Gazdarica im je objašnjavala:

— Jest, bila su ovdje dvojica stranih klipana, ali od nas nisu ništa dobili. Ja sam im rekla neka odu u stožer, tamo znadu sve, a ja ne znam ništa. — Zatim su zamolili, da im Silja pokaže put; jedan joj je namigivao dosta jasno, — mene ne može nitko tako lako prevariti, nisam ja sliepa. — Ja sam rekla: što se mene tiče, neka ide s njima! Rekla sam: »Hajde samo i pokaži im put.« — Ali kojim su putem oni krenuli, o tom nemam pojma, a i malo me se tiče!...

— Bit će najbolje da odvedemo Silju u stožer, a i gazda će s nama, da čujemo, jesu li ovuda već prije hodali kakvi stranci.

— Što se to mene tiče, kad ja o čitavoj toj stvari nemam ni pojma, — branio se gazda.

— Samo napried, i to smjesta! Ovdje se ne možemo na dugo i široko objašnjavati. Dakle marš! — otrese se stariji od njih.

SOBA zapovjedničtva bila je prepuna tako gustog dima, te bi ga bili mogli rezati. Lica svih prisutnih bila su hladnokrvna i važna, kako to i mora biti, kad je netko na vlasti. Ono nekoliko zakupnika i nadničara, čiji su se pređi — a i oni sami, dok su bili mlađi — mučili i kinili beznadno iz godine u godinu, a da se njihovo stanje zato ipak nije nimalo poboljšalo bez obzira da li su bili lieni ili marljivi, — za njih je činjenica, što sjede u stožeru, značila uistinu vrhunac u njihovu životu. Ovdje je bilo jela i odmora, duhana i bezkrajnog ugodnog pričanja. A najneodoljivije, osobito u početku, bilo je to, što su mogli zapoviedati do mile volje različitim gospodarima, koji su nekad i suviše dizali nos. One skromnije prirode je to sasvim u početku upravo omamljivalo; sve se to pričinjalo kao neko čudo: nalaziti se konačno na putu, kome je posljednji cilj bio zapravo ipak nekako tjeskoban. Isti su taj osjećaj imali i oni gardisti, koji su morali uhititi po gdjekojeg poznatog čovjeka i voditi ga na zapovjedničtvo. Ljudi kod stožera poznavali su dakako gazdu Kierikku i znali, da on u svoju kuću ne bi primio nikakvog bielog. On se to ne bi usudio, jer nije volio da se mieša u te stvari, — taj Kierikka. A što se Silje tiče, bili su na čistu: ako je što i počinila, to je počinila samo iz djetinjarije, pa bi je u tom slučaju trebalo samo čestito izgrditi.

— Pričaj nam dakle točno, tko su ti ljudi i kamo si ih vodila? — reče Rinne, glavar stožera, blagim glasom.

— Ne znam, tko su oni, tražili su samo da im pokažem put do stožera.

— Ali onuda ne vodi put do stožera.

— Kako da ne, pa i onuda vodi, a oni su rekli, da bi najradije pošli putem kroz šumu.

— Hahaha! Izvrstno To mogu da zamislim! — smijao se Rinne. — Pa kako daleko si ih vodila?

— Do Kivilähdeove sušionice; molili su me, da im najprije pokažem put do najbližeg člana stožera, a to je Kivilähde...

— Dabome, i on spada nekamo; a što su te još pitali?

— Pitali me nisu ništa, odnosno ništa se više ne sjećam.

— Silja će neko vrieme ostati jednostavno ovdje, pa će se onda već sjetiti. Kierikka može da ode; pripazite samo, da vaše služavke ne primaju više posjete kavalira te vrsti, a u koliko koji opet dođe, to treba onda smjesta javiti ovamo, jer ćete u protivnom slučaju snositi posljedice.

— Djevojka valjda ne će morati ostati predugo ovdje? Inače će zaostati s poslom... Mislim, što se nas tiče, — nama ne može nitko ništa predbaciti, mi smo se spram zapovjedničtva ponieli... mislim...

— No, o tom ne ćemo sad govoriti. Ovajput neka bude kao što smo rekli. Pazite samo, da se ti krvnici ne vrzu oko vaše kuće... A što se djevojke tiče, to ćemo je mislim sutra ujutro pustiti. Sad hoćemo samo još da čujemo od nje, što je radila s tim krvničkim klipanima u pojati, — da li je s njima ležkarala u sienu i takve stvari.

Rinneov je glas bio ovaj put vrlo osoran. On je u prvom redu iz dna duše prezirao ljude kao što je bio taj Kierikka, jer ga nije mogao smatrati ni čestitim protivnikom, a drugo, on je imao s njim još od prije neke neuređene račune.

— Hajde, stari, hajde sada kući, a djevojku ostavi ovdje; zašto dopuštaš da se upušta s krvnicima? — upleo se neki nepoznati mužkarac, koji je sjedio u klupi i koji je, kako se činilo, bio neki gradski čovjek.

Kierikka pođe. Što mu je drugo preostalo?

Kad je Silja ostala sama, nije se više nitko brinuo za nju. Rinne i ostali članovi stožera odu u sobu. Silja je morala čekati na klupi u predsoblju. Tamo je sjedio neki čovjek i pisao propustnice. Osim njega bilo je tamo još nekoliko seoskih kočijaša, koji su bili pozvani ovamo na dužnost, a bilo je tu i nekoliko crvenih gardista.

Gardisti su od vremena na vrieme dobacivali Silji bezstidne primjetbe, no ona nije ni okom trenula. Kad

je nisu mogli izazvati ni s kakovim prostotama, napustili su daljnje pokušaje.

Rinneova žena, prijazna i miroljubiva osoba, pozove Silju u kuhinju na šalicu kave.

— Ta je djevojka uhićena, ona ne smije odavle, — primieti jedan od prostaka.

— Ja je vrlo dobro poznajem, pa ću i sama moći pripaziti na nju, — odgovori žena — hajde, Silja, samo ovamo!

Toga trenutka zazvoni brzoglas, a Rinne se javi u susjednoj sobi.

— Je li tamo stožer u Vuoniemiju? — Ovdje Rinne od stožera Mahanala, — Ma — han — ala, jest, tako je. — Dakle ovamo je stigla prijava, da su dvojica bielih pokušali po svoj prilici preći odavle na Kuuskoski, — bilo je već prilično tamno. — Što? Prekasno? — Već su prebjegli? — Pa zar nema tamo straže, kakvi su to... Ustrielili? Prokletstvo! Ustrielili su stražu? A u vojarni nemaju o tom ni pojma. — Prokleti lupeži!

Razgovor bijaše prekinut. Silja je to čula i sve razumjela. Rinne je ušao u veliku sobu i pitao gdje je djevojka.

— Eno je tamo kod tvoje žene, pije kavu! — odgovori drzko strani crveni gardista.

Vrata se otvore, a Rinne poviče oštro:

— Silja Salmelus, ovamo!

Odjednom je nestao svaki trag njegove prijašnje dobroćudnosti.

Silji jače zakuca srdce, ona probliedi i zatetura. Sjeti se Armasa, njegova imena, a i onog drugog, što je poput Armasove sjene proklizio na skijama pokraj nje prije nekoliko sati. Ona se u duhu hvatala još nekog oslonca; ustane i pođe za Rinneom.

Ovaj put nisu ostali u velikoj sobi, već su otišli dalje u malu stražnju sobicu, gdje je zapravo bilo pravo sjedište stožera.

Ljudi su, što je i posve naravno, bili sada vrlo ozbiljni; ipak je neku sasvim posebnu energiju odavalo

samo Rinneovo lice. Brkove, što ih je inače običavao sukati dok bi govorio i svaku riеč izgovarao neprirodno kao da čita, — ostavio je sada na miru. Stranim, prigušenim glasom rekao je okrenut djelomično spram svojih drugova, a djelomično spram Silje:

— Ova Silja Salmelus pomogla je dvojici opasnih neprijatelja da prebjegnu preko fronte, kod toga su oni ubili jednoga od naših ljudi na straži; — Silja, priznaješ li da si to učinila?

— Priznajem ono, što sam već rekla: da su k nama došla dvojica mužkaraca, kojima je naša gazdarica rekla, neka idu u stožer, kad i onako hoće na frontu, a ja sam pošla s njima da im pokažem put, onda su oni rekli da bi najradije pošli kroz šumu i pitali me, gdje stanuje najbliži član stožera, ja sam ih onda uputila da odu Kivilähdeju.

— Kakvo su oružje imali?

— Ni jedan od njih nije imao oružja.

— Kako znaš da nisu imali pištolje u džepovima?

— Znam sigurno, — jer bih to bila — osjetila.

Lagani smiešak zatitra na licima nekolicine mužkaraca. Silja osjeti da je izjavila nešto vrlo povoljno za onu poznatu dvojicu. Nesviestni instinkt obrane stavio joj je u usta tu zapravo sasvim nemoguću aluziju.

— No, ova im je djevojka bila na usluzi u izvjestnom smislu, ali im svejedno nije ništa pomogla, — reče jedan od prisutnih.

Izraz Siljina lica ostao je isti kao i prije dok je čekala; ona kao da je čuvala u duši sliku nekog divnog sna. Još se ni onda nije odmah probudila, kad su je ponovno nagovorili. Rinne reče:

— Pa u ovom bi slučaju bila za nju najbolja kazna da ostane ovdje i da bude na razpolaganje našim momcima; samo što ni jedan čestiti crveni gardista ne bi ni pogledao ovakve ostatke bielih.

U istom je času nastala u predsoblju buka, pa je preslušavanje Silje bilo prekinuto. Došla je četa crvenih vojnika. Rinne ode da čuje o čem se radi. Tražili su

nekog čovjeka, koji bi ih mogao odvezti na Kurkelu. Silja je jasno čula pitanje. Kurkela je bilo gospodarstvo u selu Kierikka, a vlastnik je pripadao bielima. Rinne ih je još nešto pitao šaptom, a oni su mu pokazali neke papire. Oni nisu mogli prigušiti glasove, što su i ovdje bili isto tako promukli i bučni kao i napolju na zimi.

— Jest, noćas se mora svršiti. Tko će nas odvezti? — pitao je jedan.

— Uzmite onu djevojku, što je tamo u sobi, — šalio se jedan od gardista, koji je već prije bio ovdje.

— Ta je upravo uhićena, jer je pomogla bielima, — doda drugi stvarno.

— Oho, zar je to takva? Tu ćemo odvezti jednostavno iza brežuljka...

— Ne, još nismo gotovi s iztragom, — oglasi se Rinne.

A s klupe se netko javi prietećim glasom:

— S našim vlastitim ženskama obračunat ćemo već mi sami.

— Gdje je Teliniemi? — poviče Rinne u tu buku.

— Evo me, gospodine satniče! — javi se on vojnički.

— Uzmi jednu od sprega što su danas u službi, odvezi ove ljude i čini sve što će ti zapovjediti!

— Na zapovied!

Pošli su. Rinne se vrati u malu sobicu. Bilo je jasno, da je dolazak i tajanstveni odlazak ovih ljudi odvratio pažnju čitavog stožera sa Siljinog slučaja. Tokom noći trebale su se dogoditi u blizini vrlo značajne stvari. Čim se Teliniemi vrati sa svoje vožnje, čut će više. Nalazili su se još na početku rata, bilo ih je još vrlo malo, koji su imali neposrednog dodira s prolievanjem krvi. Služavka s nekog malog biednog gospodarstva razplinula se posve, kad se radilo o tom, da se domognu nekog veleposjednika i... tu misao nisu dokrajčili ovi, u stvari dobroćudni zakupnici; no oni su ipak osjetili potrebu da se to zdušnije zauzmu za tu sirotu djevojku.

U srdcu i u očima Rinneovim gorio je tihi fanatizam. On se sigurno nije žacao te misli, u koliko je ona noćas bila u vezi s gazdom Kurkelom, tom debelom trbušinom, no za Silju se on nije dalje brinuo.

Rinneova žena izađe iz kuhinje:

— Ostavite to jadno diete na miru! Silja nema s tim sigurno nikakove veze! Hajde, Silja k meni u kuhinju, spremit ću ti ležaj, da se možeš malo izpružiti do jutra, a onda ćeš rano u zoru kući da pomuzeš krave, pa da u pravo vrieme dobijemo mlieko. I onda, nemoj se više upuštati s takvim momcima, pa pričali ti oni ma kakve bajke.

Gospođa Rinne bila je žena osobito dobrodušna, pa je među domaćim žiteljstvom izazvalo ogromnu sućut, a mnogi su bili i duboko potreseni, kad su je bieli ubili odmah prvoga dana, čim su u ovom kraju preuzeli vlast. Nije joj pomoglo što se bacila na koljena i vapila, da joj se smiluju u ime dragog i milosrdnog Boga.

Silja se izpruži na ležaju, što joj ga je spremila gospođa Rinne, ali zaspati nije mogla. Iz sobe je još uviek dopiralo brbljanje ljudi i kvrckanje pojedinih dielova pušaka; ipak se oko tri sata konačno sve smirilo. Stožer je spavao u maloj sobici. Jedanput je pozvonio brzoglas, Rinne se javi pospanim glasom, proviri u veliku sobu, a zatim opet legne. Odmah nakon toga uđe stražar i počne buditi jednoga od svojih drugova, da ga zamieni, no taj je nešto nevoljko mumljao, pa je trebalo dosta dugo dok je najposlije ustao. Doskora se probudi i gospđa Rinne, skuha kavu za Silju unatoč toga što se ona protivila.

Od toga su se probudili i drugi, a među njima i ona dvojica sinoćnjih junaka na jeziku, što su zasad također ostali ovdje kod stožera.

— No, zar ne ćeš odpratiti tu curu? Sinoć si se nešto mnogo junačio!

— Do vraga, kako da ne! — odgovori drugi i počne se spremati.

— Zar ne ćeš uzeti oružje sa sobom? — dobaci treći posve stvarno.

— Oružje? Oružje potrebno za ovu pratnju nosim kod sebe, — reče gardista i pograbi Silju za ruku, ali se onda vrati i gurne revolver u džep.

Silja nije znala kako se zove njen pratilac, iako se sjećala, da ga je već vidjela negdje na nekakvom plesu. Bio je visok i plav, a kod hodanja je nekako čudnovato mlatarao nogama i čitavim trupom.

Na jugoiztoku je svitalo žutocrveno jutro. Silja je stupala kao da hoda kroz neki strani, čudesni sviet, u kom se nalazila već od sinoć. Kraj nje je išao momak s crvenom vrpcom oko rukava i nadmetao se svojim bezstidnostima, što su mu tekle gladko kao namazane.

Konačno su prošli i kraj posljednje kuće sela. Prolazili su pokraj neke stare pojate skalupljene od greda i s otvorenim ulazom s ulične strane. Ovdje čovjek zastane, pa prisili i Silju da stane. Ona u početku uobće nije pravo shvaćala, što on to zapravo namjerava. No doskora joj postade jasno.

— Što, zar ne ćemo malo tu unutra, da se ugrijemo u slami?

I već je povuče za ruku unutra.

Silja ga pogleda zabezeknuto, no kad ju je on vukao sve nasilnije, pa pokušao već da joj iza leđa svine i drugu ruku, ona mu se iztrgne. No sad se taj grubijan poslužio drugim sredstvom: on jednostavno podigne djevojku i odnese je u pojatu. Kod toga nije primietio, kako im se u saonicama približuje neki samotni kočijaš. Iz saonica je virila ciev puške.

Kočijaš je kroz sumrak vidio, kako se kod pojate nešto nejasno miče, pa stoga dohvati uzde. A kad se dovezao do same pojate, stane, siđe i približi se s naperenom puškom ulazu. Do njegova je uha dopirala iznutra tiha ali snažna borba.

— Tko je? — poviče on, a glas mu zbog mraka dobije i suviše oštar prizvuk.

— Ovdje crveni — od stožera Mahanala. Je li to Teliniemi? — pitao je momak i bio već pred vratima, ali je djevojku što se otimala još uviek navlačio za ruku.

— Pa to je — do vraga, pa što ti tu radiš? Pusti djevojku, vidiš da te ne će!

— No pričaj radije, kako se svršila stvar? — reče momak u namjeri da odvrati razgovor i u isti čas pusti djevojku.

Djevojka se prije no što je otišla oštro uzpravi i poravna svoje haljine

— Sve je u redu, — odgovori Teliniemi i zagleda se ukočeno preda se.

Nakon nekog vremena pitao ga je gardista dalje:

— A gdje su ostali?

— Odvezao sam ih na željezničku postaju.

— Ah tako, — to mora da su vražki dečki! — reče crveni gardista i sjedne na saonice pokraj Teliniemija. — No, zbogom djevojko, pa budi drugi put pametnija! — vikao je za Siljom, koja je već odmakla.

Kad je Silja stigla na Kierikku, bilo je nebo na jugoiztoku već crveno. Nije bilo više vriedno leći, pa je zato ostala budna i čekala gazdaricu dok se spremila, da pođu muzti krave. Uzbuđenja prošle noći već su pomalo izbliedila, prožimala ju je pojačana životna radost, osjećala se spokojno i dobro. Od sinoćnjeg odlazka, pa sve do ovog časa, ona je sva nekako lebdjela. To ne bi bila mogla protumačiti, a nije o tom ni razmišljala. Nešto što je mjesecima spavalo u njoj sad se probudilo i Silja osjeti, da to nikad više ne će utonuti u san. Ona je čekala.

U JUTRO je saznala, da su gazdu Kurkelu pronašli ustrieljena na ledu uz cestu. O tom su obaviestili zapovjedničtvo i tamo su im obećali, da će stvar iztražiti. Silja nije nikom rekla ni rieči, što je u stožeru vidjela i čula.

Vlast crvenih trajala je u ovom kraju sedam tjedana — dosta dugo, te su mirniji elementi imali vremena da se priviknu na nju. Po koji domaći crveni gardista mogao je posve mirno sjediti u kući gdjekojeg gospodara i razgovarati s njim, a da ipak nisu zapali u nesuglasice. Gospodar je mogao što više i pomalo kritizirati, samo ako nije zapao u gnjev. Pa i u takvom ga je slučaju crveni gardista, pogotovo ako je bio kakav poznati zakupnik, samo podsjetio, da bude oprezan.

Kad su zatim došli na vlast bieli, pokušavali su gospodari da zaštite i spase svoje ljude koliko god je to bilo samo moguće. U tim se prvim danima, kad su bili preuzeli vlast, događalo vrlo često, te bi bjelogardisti na temelju bilo kakve prijave provaljivali jednostavno u stanove, pa ako bi našli prijavljenu osobu, mužkarca ili ženu, izveli su ih napolje i odmah postavili uza zid i strieljali. Vrlo je brzo radio i »ratni sud« sa sjedištem u župnom mjestu.

Nakon one noći nisu više na Kierikki došli ni u kakvu vezu s pobunom. Kuća se nalazila malo postrance od prometne linije, što je vodila od željezničke postaje preko leda do fronte, pa su ukućani na Kierikki dolazili u doticaj samo s domaćim crvenima. Tako bi Teliniemi sjedio kadkad kod Kierikkovih, pa im pričao novosti s fronte, koja je bila udaljena odavle jedva jednu milju. Bio je to ugodan, vedar čovjek i poznavao je mnogo ljudi. On je donio viest i o Siiveriju: njega su ubili; našli su ga uz cestu, u usta su mu ugurali snop starih doznaka za kruh. Znao je i to, da je Oskari Tonttila pao. Oskari je vozio na frontu neke vojnike, pa ih je tom prilikom napala iza busije neka patrola. Ljudi su pokušali da se spase biegom, nekojima je to i uspjelo, ali je Oskari pao. Pokopan je prošle nedjelje.

Nakon tog razmjerno mirnog vremena počeli su u ožujku ponovno nemiri. Različite su odredbe padale kao kiša, a mnoge su od njih bile podpunoma neshvatljive, — kao na primjer ta, da ni u jednoj kući ne smije gorjeti ni tračak svietla čim se smrači; bojali su se svjetlosnih

signala. Također su počeli rekvirirati stvari, o kojima dosad uobće nije bilo ni govora. Tako su na Kierikku došla dva mužkarca, jedan mladi i jedan stari: došli su s nalogom da pokupe sve krznene pokrivače. Tamo su imali samo jedan jedini, a i taj je već bio u groznom stanju, no oni su ga ipak odnieli.

— Nas se to ništa ne tiče, zapovied je zapovied! — reče stariji ćelavi čovjek s čupavom bradom, kome je čak i glava podrhtavala, koliko je čitavu stvar shvatio važno i ozbiljno.

— Sad su već pobrali i ovakve stare maškare kao što je Jussi Toivola, — rekao je gazda, kad su otišli.

Atmosfera je u selu bila sve zagušljivija i sve napetija. Da je netko za vrieme tih zloslutnih dana promatrao Silju pomnije, bio bi opazio jači sjaj u njenim očima i svježije crvenilo na licu. No tko je tih uzbudljivih dana pazio na izgled neke male služavke? Pa ipak je možda od sveg stanovničtva upravo Silja s najvećom pažnjom očekivala odluku. Ona je očekivala, nadala se i vjerovala, da će ova odluka imati i neke druge posljedice, a ne samo nove vojnike i druge zapovjednike. Njoj se onih dana činilo — ma gdje se nalazila, svejedno da li je mirovala ili se kretala — kao da joj ona dvojica stranih mladića već domahuju s one strane grmljavine, tamo iza fronte. Oni pokazuju na nju, a ujedno i na nekoga pokraj sebe: evo onoga, što ga čekaš, koji dolazi, i kome si poslala pozdrav onda, kad si nas vodila! — I što je u njenoj okolini s jedne strane sve više rastao strah, a s druge zlorados, to je Silja više zaboravljala, o čem se zapravo radi kod ljudi. Sva njena ćutila i sve njene misli izpunjavale su sve više najljepše nade. U njenoj se sviesti približavalo ovo vrieme, što je odmicalo, onom davnom, dalekom sunčanom času; ono stanje tupoga sna, u kome je živjela između tog vremena, posve se razplinulo.

Sada je sve češće imala potrebu da gleda onamo, odakle su očekivali nove događaje; ona se, što više, znala u tom tako zaboraviti, te bi zanemarila i svoj posao, pa ju je gazdarica napokon zapitala:

— Što zuriš uviek onamo, zar misliš, da će ti odanle stići bogzna kakvo blaženstvo?

Jedne su večeri u razmaku od pola sata stigle već dvie čete, a da jedna za drugu nije znala, i zatražile podvoz. Iz toga se moglo zaključiti, da je stanje na fronti vrlo kritično. Silja je i opet jednom stajala na sjevernoj strani dvorišta, pošla je čak komad puta u pravcu, kamo ju je vuklo čitavo njeno biće.

Odjednom začuje kroz suton kako se netko šulja. Na zavoju izkrsne sjena nekog mužkarca i zastane. I Silja stane, ali onda pođe još nekoliko koračaja.

— Silja, jesi li ti to? — pitao ju je tihi uzbuđeni glas, što joj se pričini vrlo poznat.

— Da.

Na to poleti čovjek do nje i počne govoriti bez daha:

— Fronta je kod Kuuskoskija probijena — crveni bježe — nekoji su već pali u šake bielima i sigurno su već strieljani. Sasvim je nemoguće da bježim dalje, jer kod mene kod kuće stoje stvari vrlo zlo. — Kad u ovom kraju prođe najgore, moći ću se možda ipak i ovdje nekako održati. Morao bih samo barem neko kratko vrieme biti u blizini svojih, — no oni će me ustrieliti na mjestu, ako me nađu, jer ja sam vozio one ljude, koji su ubili Kurkelu. — Ali nisam radio ništa drugo osim što sam ih vozio, to možeš i ti posvjedočiti, pa ti si onda vidjela, kad sam se noću vratio... Slušaj — ja ću se sakriti u ovom starom Kierikkovom štaglju u slamu. — Draga, dobra Silja, idi i reci Emmi, da mi na neki način donosi ovamo pred vrata kruha i toploga mlieka, a ja ću to onda već ovdje uzeti... Je li, da ćeš ti to za mene učiniti, draga, dobra djevojko, znam da ćeš učiniti, a ja ako se spasem, ne ću ti to zaboraviti dokgod budem živ... Samo hajde, da te ne bi tražili!

Taj inače uviek vedri zakupnik sad se jedva svladavao od užasa. Šuljao se, postajkivao, prisluškivao. Kad su se približili kući, poslao je Silju neka ide napried, samo da nitko i ne posumnja, da je srela nekoga.

Bila je to noć biega, što su je kasnije mnogo spominjali. Sutradan nije bilo u čitavom selu više ni jednog jedinog crvenog i ni jednog bielog vojnika, a to je do najvećeg stepena preplašilo sve, koji su ostali. Nitko se nije usudio ići bilo kamo. Samo je gazdarica Kurkela pošla u župno mjesto u crnini i s ponosnim izrazom tihe mržnje na licu. — Dakako, da će se ona — čim to bude samo moguće — odvezti k bielima i prijaviti umorstvo svoga muža i još koješta, što se događalo u občini za vrieme crvenih. Vidjela ju je i gazdarica Kierikka i obuzelo je neko blagdansko čuvstvo: ona je naravno i sama bila gazdarica, pa ipak joj se u ovom času ona tamo u blagdanskim saonicama pričinila kao da pripada nekom višem sloju ljudi.

I Silja je vidjela udovicu Kurkelu kad se provezla. Odmah zatim pošla je djevojka, a da to nije nikome rekla, do Teliniemijeve žene, pa joj šapćući izporučila, što ju je zamolio njen muž. Stanje i razpoloženje u kolibi bilo je očajno. Emma, Teliniemijeva žena, bila je u posljednjim danima trudnoće, a jedno joj je diete ležalo u difteriji. Sva u plaču izjavila je, da će pokušati sve štogod bude moguće i zahvalila je Silji, što je imala toliko smjelosti da im učini takvu uslugu.

DOSKORA nakon ovog događaja morala je Silja doživjeti nešto slično kao sedam tjedana prije, kad je onim tajanstvenim mladim strancima pokazala put. Ovom kraju nije bilo dugo suđeno ono tjeskobno stanje mira. Predstraže bielih došle su naskoro u Rinneov stan, kamo su se onda požurili i ugledniji gospodari Mahanale, da ih upoznaju sa stanjem, da se pritužе zbog rekvizicije živežnih namirnica, i da obtuže kolovođe crvenih u občini, te da odaju njihove stanove, a po mogućnosti i njihova skrovišta.

Umorstvo gazde Kurkele bilo je prijavljeno već predstražama bielih i bilo im je rečeno, da je tu imao svoje prste i neki Teliniemi. A rekli su i to, da ih je onamo

po svoj prilici odvela služavka s Kierikke, izvjestna Silja; vidjeli su je, kako se te noći zadržavala u stožeru, a ujutro je otišla odanle s nekim poznatim crvenim gardistom. — Pošli su najprije u Teliniemijev stan, gdje su prevrnuli svaki kutić. Onda su otišli na gospodarstvo Kierikka, gdje su se već nalazili i drugi predstavnici bielih.

Mnogi gospodari, koji su se za vrieme prevrata držali vrlo tiho i povučeno, ili su se čak trudili da kod vođa crvenih uđu malo u milost, bili su sad najrevniji kod »čišćenja občine«. Na brzinu su stavili bielu vrpcu oko rukava i prebacili pušku preko ramena; tako su hodali po dvojica trojica, ili u družtvu sa stranim vojnicima, i pretraživali kućerke i kolibe. I Santala, vlastnik onog imanja, kamo su nakon odlazka sa Siiverija svratile Silja i Manta, bavio se vrlo zdušno tim stvarima unatoč svojih sumnjivih moralnih osobina.

Santala mora da je bio u nekim bližim odnosima s obitelju Kurkela, jer se on sa svojim ljudima dao svim žarom na iztraživanje umorstva. I do njega je doprla ona bezsmislena glasina, da je služavka Kierikkovih, Silja, bila neke vrsti provodič one kobne noći. Ta je glasina bila tim bezsmislenija, što je bilo poznato, da je one ljude vozio Teliniemi, mještanin, kome nije nitko trebao pokazivati put. Tako je dakle Santala došao žurno i bučno na Kierikku i pitao glasom poput kakvog vojnog zapovjednika, gdje je Silja.

— Što ćete s njom? — pitao je gazda.

— Trebamo je samo malo, — da nam pobliže objasni, kako je to vodila one ubojice na Kurkelu, — glasio je strogo odgovor.

— Ona nije vodila nikakve ubojice! — reče oštro gazda Kierikka.

Premda njegovo imanje nije bilo od bogzna kakvog značenja, to je njegova porodica ipak uživala dobar glas, a toga je on bio sviestan uviek, kad bi se našao s tim Santalom, pa bi onda u takvim zgodama poprimio njegov glas neki ponosni prizvuk.

— Dobro, dobro. Znamo mi već sve, — primieti Santala ironički i pogleda u vis. — Djevojka je te noći bila u Rinneovu stožeru.

— To je točno! Bila je i umalo te nije za uviek ostala tamo, jer je te iste večeri pomogla dvojici bielih, da prebjegnu preko fronte.

— A da im ipak možda nije pomogla da nađu put do Rinnea? Misliš da mi ne znamo, što ste naredili Silji, kamo treba da ih vodi? A znamo mi vrlo dobro i to, da si ti crvenom stožeru poklonio kravu, samo da drže s tobom, ili je to možda ipak bila svinja?

Sad je Kierikka počeo psovati i sipati najgrublje izraze nišaneći na Santalinu prošlost, dok se njegova žena izravno obratila stranim vojnicima!

— Kako možete hodati s ovakvim čovjekom? Da znate samo, s kim imate posla! No niste odavle, pa ne znate, ali u našem kraju nema čovjeka, koji ne bi poznavao Santalu.

— Ne brbljaj, jer bi ti moglo tane doletjeti u glavu, — reče Santala ponešto nesigurno.

U to uđe Silja, pa tako uspije Santali svratiti pažnju na nju:

— No, evo i Silje! Sad ćeš s nama u župno mjesto da položiš račun o svojim djelima, — obori se na nju Santala svojim rezkim glasom.

— Vrlo rado, samo ako me gazda pusti. I onako se nadam, da ću tamo sresti svoje znance.

— Nemoj se hvalisati, djevojko. I sama znaš, gdje su tvoji znanci. Sama si ih odvela k Rinneu.

I samim se vojnicima, koji su došli sa Santalom, pričini ovo njegovo natezanje prilično bezglavo. Zato su kratko naredili, neka Silja i gazda Kierikka pođu jednostavno s njima k njihovom zapovjedničtvu u župno mjesto. Gazda upregne; jedan od stranih vojnika popne se na saonice pokraj njega i Silje, dok se drugi vozio iza njih sa Santalom. Upravo u času, kad su saonice klizile pokraj štaglja, upita vojnik gazdu Kierikka:

— Ne znate li, gazda, što je s tim Teliniemijem?

Bilo je nešto stravično u tom, da se taj stranac, koji je došao ovamo iz udaljenosti od mnogo stotina kilometara, taj vojnik s puškom preko ramena, tako točno propitkuje za nekog neznatnog malog zakupnika, kog nije poznavao niti ikad u životu vidio.

— Ne znam, — odgovori gazda, — sigurno je pobjegao zajedno s ostalima.

BILO je sunčano dopodne, liepo i blago; snieg je gotovo očigledno kopnio. Što su bliže dolazili mjestu, tim je saonik bio sve slabiji. Pred crkvom na trgu stajalo je već mnogo kola. Saonice su stalno prolazile pokraj straža i izvidnica, kojima je Santala bez prestanka nešto dobacivao iz stražnjih saonica. Prošli su i pokraj jedne kuće, gdje su bili zatvoreni crveni. Iza te kuće bio je gaj, gdje su podveče, a i po danu, vršili smaknuća.

Izpred njih su išla neka pjeskarska kola. Iz daleka se učinilo kao da su natovarena granjem omorika. Kočijaš je pustio konja da ide korakom, pa kako je ovdje snieg već posve okopnio, to su Kierikkine saonice najposlije dostigle ovaj voz granja.

Međutim nije to bilo samo granje, što su ga natovarili na ta kola; ono je samo prekrivalo pravi tovar. Kroz stražnji dio kola kapala je krv. Silja je to primietila i počela polako shvaćati, što se nalazi u kolima. Već su dosta dugo, bez ikakove slutnje, sliedili ta kola, odkad su ona izašla iz gaja, iza zatvora crvenih. Ali ono, što im se sad ukazalo između granja na kolima, tome se Siljina sviest opirala da shvati. Tamo je provirivao komad suknje, koju je ona, čini se, već negdje vidjela. Kočijaš je bio Taavetti Kannusmäki, čestiti zakupnik, marljiv i štedljiv, oženjen, ali djece nije imao. Gazde su ga cienili, jer se nije bavio nikakvim novotarskim idejama. Njega je zapala sad ova zadaća.

Silja nije morala predugo ostati u neizvjestnosti. Santala je odmah glasno objavio svoje odkriće, a Kannusmäkijev Taavetti je stvar objasnio pobliže svojim tihim,

blagim glasom. Santala je izkočio iz saonica, te išao pokraj kočijaša.

— Dođi samo Silja i pogledaj svoju staru prijateljicu iz stožera. To ti je tvoja Rinneovka. Eto, već je na putu u svoj idealni raj! — A tko je ovaj drugi? — zapita on odmah kočijaša.

— To je Kivilähde, — odgovori Taavetti ozbiljno.

— Ah tako? Dakle je konačno i on dolijao!? No taj mi ne će više rekvirirati moje bikove!

Gazda Kierikka se osjećao vrlo nelagodno. Nije rekao ništa, samo se glasno nakašljavao.

Vojnicima je, čini se, bilo također dosta toga, pa su jače potjerali konje.

ZGRADA, gdje je zasjedao stožer, bila je puna ljudi. Vladala je gužva. Tu su se poredali i čekali da dođu na red svi, koji su imali neke brige i molbe. Na licima sviju odražavala se neka napetost i uzbuđenje; svatko je svoju stvar smatrao osobito važnom i hitnom. No njihove su želje bile vrlo različite vrsti. Tu je došao jedan gazda da uloži koju dobru rieč za svoga »crvenog« zakupnika; tamo je opet došla neka žena da se propita, nisu li možda crveni ostavili negdje neki svežanj, pa ako je taj svežanj bio takav i takav, onda je njezin. Kod vratiju predsoblja sjedio je čovjek s puškom preko koljena i s ručnom granatom o pojasu. Bio je to neki gazdinski sin, koji se probio do bielih, pa se sad, prigodom njihova pobjedonosnog prodiranja, vratio s njima. Sad je sjedio ovdje, a nekoliko njegovih znanaca izpitivalo ga je koješta ponizno i sa strahopoštovanjem.

Tu je stajao i gazda Kierikka sa svojom služavkom i Santala s bielom vrpcom oko rukava i svjetlucavim očima. Kierikka se našao u tako neugodnom položaju, te je na pitanje nekog čovjeka, koji je stajao u redu do njega, o čem se radi, odgovorio biesno:

— Ne znam! Sve je to skuhao taj gad Santala.

Na Siljinim je obrazima gorjelo sve tamnije crvenilo, izpod trepavica su joj oči sjaje vlažno i bolno. Ono njeno posebno stanje očekivanja, što se posljednjih dana i noći sve više pojavljivalo, ovdje je, gdje se sad nalazila u središtu događaja, odjednom nestalo. Ona sebi nije bila u stanju zamisliti, da bi mogla njega, Armasa, sresti u takvoj okolini. Ako je u taj čas uobće imala neku želju, onda je to bilo: samo da je Armas ne vidi u ovom položaju, ovdje, gdje stoji u ovoj povorci ljudi. Kao da se negdje daleko pokazala njegova glava, što ju je on tako liepo držao, njegova ruka, što ju je podigao na pozdrav negdje odakle bi on neodoljivo rado došao njoj ususret, pa da ode s njom — nekamo... u novo ljeto, daleko od ove zagušljive sredine, daleko od ovog izparivanja ljudskog znoja, daleko od ovih puteva, gdje vuku lešine strieljanih.

Pa čak ni onu dvojicu, što ih je vodila one večeri, ni njih nije mogla zamisliti u ovoj sredini. Pa ipak je jednoga od njih srela.

Zapovjednik u ovoj obćini, neki gospodin, mještanin po rođenju, nije nikako mogao dobiti jasnu sliku o slučaju Kierikke i Silje, a nije imao ni vremena upuštati se u potanko iztraživanje. Što se ticalo gazde, to je bio načistu: ovakav se stari, smireni gospodar sigurno nije upuštao sa crvenima u takvoj mjeri, te bi ga bilo vriedno dovlačiti zbog toga ovamo. A kad je Santala počeo ponovno petljati nešto o svinji, što ju je Kierikka poklonio Rinneovu stožeru, zapovjednik se samo proderao na njega.

— Kierikka može zasad otići kući, a djevojku neka pritvore! — odluči zapovjednik i pozove vojnika.

Tek što su Silja i njen pratilac izašli kroz vrata i okrenuli na cestu, kad im naglo dođe ususret neki gospodin s naočalima, s bielom krznenom šubarom i svietlom krznenom kaputu. Slučajno bacio pogled na djevojku, koju je vojnik očito vodio u zatvor. U istom času stane, dugo se zagleda u Silju i konačno klikne:

— Do vraga, kamo ćeš s tom djevojkom?

— U zatvor, po nalogu zapovjednika — gospodine satniče! — odgovori vojnik.

— Čekajte jedan čas! — reče gospodin i požuri se do zapovjednika, i to kroz glavni ulaz, a ne kroz vrata što su služila za obći ulaz.

Odmah zatim izađe zapovjednik gologlav i pozove Silju i vojnika natrag.

Lica obojice gazda, Santalino kao i Kierikkino, izmienila su se iznenada, ali svako na svoj poseban način. Kierikka kao da je prepoznao toga gospodina. Jest, to je jedan od one dvojice, što ih je Silja odpratila, — ali se odmah sjeti, kako je njegova žena postupala s tom dvojicom stranaca. A sjetio se i svinje, koju je možda ipak suviše spremno dao. — No, tu smo sad možda gadno nasjeli. — A i Santala se osjeti nekako nelagodno, jer se taj gospodin, a zvali su ga satnik, nije brinuo ni za kog osim za djevojku. Čini se, da ga je s njom vezala neka davna liepa uspomena. Sad bi mu ta djevojka mogla napripoviedati bilo što.

Silja je ostala jedina, koja se obradovala tom sastanku. Ona je u tom satniku prepoznala smjesta onog starijeg od dvojice, koji onda nije mnogo govorio s njom.

— Prođite kroz verandu, — uputi ih zapovjednik i nestane u sobi.

Kad je Silja ušla, kapetan smjesta ustane, pruži joj ruku i reče ostaloj gospodi od stožera:

— I taj ste biser od djevojke vi htjeli poslati u zarobljenički logor? Ova nas je mala gospođica savjetovala dobro i točno; zato, da sam joj ja dao ono obećanje mjesto svoga druga, to mi sad ne bi preostalo drugo, već da odem s njom k župniku. No ja sam nažalost već oženjen, a ni Fredström ne dolazi više u obzir, jer leži negdje između Tampere i Vippule s prostrieljenom glavom... Ali onda je uistinu visjela naša sudbina na niti, i da onaj crveni, što je bio na straži, nije bio takav blesan, neka sam đavo zna kako bi se bila svršila čitava ta stvar! No on se dao smesti time, što smo mu ponudili duhan; u tom mu času iztrgne Fredström iz ruku pušku i nabode ga

na bajunetu kao — sleđa. Srušio se bez rieči, a mi put pod noge... Da, ova se mala gospođica vanredno poniela te večeri i još jednom — velika joj hvala... No tko su ova druga dvojica ovdje? Zar nije to gazda one kuće? Pa naravno, on je to, — a vaša stara kod kuće, to je prava vještica, nju ste trebali dovesti ovamo, a ne tu djevojku! Ta je djevojka zavriedila da dobije odlikovanje, a i dobit će, ako ja ostanem na životu.

Čitava je stvar bila sad iznova pretresena, a Silja je govorila mnogo više nego prije. Najprije je obširno izpripoviedala, kako je pratila one strance, zatim kako njeni gospodari nisu bili upleteni u pokret crvenih; svinju su doduše dali crvenoj gardi, no, koliko je njoj poznato, to je gazdi bilo plaćeno. Zatim je pričala što je doživjela one noći kod Rinnea i na povratku kući. Izrazila je svoje mišljenje o Teliniemiju, pa joj tom prilikom padne na pamet i ona pustolovina u pojati, Tu zašuti i malo se zbuni, tako te Santala već poviče: »Aha!« — no onda skupi svu svoju smionost, pa izpripoviedi čitav slučaj: kao da je čitavo vrieme sipala same težke obtužbe na Santalu.

Zapovjednik, već ponešto umoran, odgovori mjesto Santale, a satnik primieti:

— Zar ne bi bilo najbolje, da Santala ode kući u svoj Santala, da ne kažem »sontala« (smetište) — pa da i ostane tamo!?

— Jest, Santala može ići! Budemo li ga trebali, pozvat ćemo ga!

— No taj Teliniemi mora da je prava sila! Što je s njim? — pitao je satnik.

Netko primieti, da je po svoj prilici otišao s bjeguncima. Silja je na to šutjela, no kad je čitava ta rasprava svršila, a Kierikka morao položiti cienu svinje kao globu zbog toga, što se ipak na neki način upustio s crvenima, i jer su tolikima bile oduzete svinje bez naknade štete, — onda je Silja zamolila satnika da govori s njim u četiri oka.

— I ja ću istim putem, pa možemo razgovarati uzput. Napried!

Gazda je sjeo sam u svoje saonice. Silja i kapetan pošli su pješke. Sad mu je Silja konačno mogla izpričati plašljivo i s oklievanjem čitavu stavr, što se ticala Teliniemija. Opisala mu je stanje u njegovoj kući i pričala, kako je to dobar i prijazan čovjek, te uviek ponovno tvrdila, kako je nemoguće, da bi on mogao biti sukrivac za umorstvo Kurkele. A onda zamoli satnika da se pobrine, kako bi Teliniemi mogao bez opasnosti napustiti svoje sklonište, za koje ona zna.

Satnik pogleda djevojku iznenađeno — i ne više onako srdačno kao prije.

— To ne mogu tako sigurno obećati, o takvim stvarima odlučuje sud, no u svakom slučaju treba tog čovjeka izvući iz njegovog skloništa, jer inače...

On ne dovrši rečenicu, no Silja je razumjela što misli. Oči joj se napune suzama i ona počne ponovno zaklinjati kapetana, da učini za Teliniemija sve što je u njegovoj moći.

— U koliko se dokaže, da je sve to istina što ste mi o njem rekli, onda ne mislim, da bi postojala opasnost za njegov život. No sumnjam, da će proći sasvim bez kazne. Odredit ću vojnike, a vi ćete im pokazati njegovo sklonište. Oni će ga dovesti ovamo, a ja ću kod stožera uložiti koju dobru rieč za njega. Više ne mogu učiniti.

Došli su do zarobljeničkog logora; kapetan dozove stražu i izda naloge. U isto vrieme zaustavi Kierikku, koji je upravo naišao sa svojim saonicama. Iz zgrade, gdje su bile smještene čete, izađu dva strana vojnika mrkog izgleda.

Saonice su se težko pomicale napried po okopnjelom sniegu. Prevalili su već odprilike četvrt kilometra, kad Silja, koja je sjedila do gazde, dohvati uzde i zaustavi konja. Rekla je, da bezuvjetno mora još jednom govoriti s kapetanom, jer da je zaboravila nešto nadasve važno. I već je trčala spram zarobljeničkog logora, prije no što su ovi u kolima dospjeli išta reći.

Silja pronađe satnika i sada mu je govorila još strastvenije nego prije:

— Ne, ja ne idem s tim ljudima po Teliniemija, oni će ga ubiti. Ako gospodin satnik sam ne ide s nama, ja ne ću odati, gdje se nalazi Teliniemi. Vaš je život bio u mojim rukama i nije vam se ništa dogodilo, sada vi spasite moj život.

— Pa vašem životu, gospođice, ne prieti nikakva opasnost.

— O da, prieti mi, prieti i ja ne ću pokazati Teliniemijevo skrovište, dok gospodin satnik ne pođe sâm sa mnom i dok mi ne dade svoju častnu rieč, da on ne će biti ubijen barem dotle, dok ne bude sve iztraženo i dok mi ne potvrdite, da mi vjerujete što govorim.

Mladi se satnik nasmije i zagleda dugo u djevojku, čiji su obrazi gorjeli, a oči se kriesile. Ne, toj djevojci ne bi uistinu nitko mogao pripisati neko zlodjelo. Neko je vrieme razmišljao, a onda reče:

— No, pa kad ti je toliko stalo, a ja sam ti i onako nešto dužan za svoj život, to ćemo stvar odmah urediti. Čekaj malo.

Bieli je častnik odjednom i nehotice rekao Silji ti. Nasmijao se, kad je to primietio. Dok su se bližili saonicama, zadrži ga Silja još jednom, reče mu ime svog ljetošnjeg prijatelja i — pogledavši ga odozdola spram gore — upita, da li znade štogod o njemu.

— Znam o njem samo toliko, da u ovom trenutku polazi spram Viipurija, — u koliko je još na životu... Odakle ga poznaješ?

Silja je neko vrieme oklievala i tražila pravi izraz:

— Bilo je prošloga ljeta, — odgovori, a da ne pogleda satnika u oči. Čini se, da je ovo bio dan najstrastvenijeg uzbuđenja u Siljinu životu.

Došli su do saonica, pa kako u njima nije bilo mjesta za pet osoba, to satnik pošalje jednog vojnika natrag i sjedne na njegovo mjesto.

Sve su se više približavali mjestu, gdje se nalazilo tajno skrovište, o kom je znala jedino Silja. Ona je sva

uzdrhtala, a njen je pogled tražio satnikove oči; najradije bi ga bila uhvatila za ruku.

— Zar ne, sve će biti onako kao što smo dogovorili? — pitala je ona još jednom. Bila je opojena. I sam ju je gazda pogledao začuđeno i nepovjerljivo.

— Pa naravno, — odgovori satnik vedrije no što je to Silji bilo drago.

Još malo i bili su pred štagljem. Silja opet dohvati uzde. Konj stane. Ona izkoči i dade ljudima znak da šute Onda se približi k štaglju i prošapće:

— Teliniemi, ja sam, Silja. Izađite, ne trebate se ništa bojati.

Slama zašušti, najprije se pojavi ruka, zatim čizma, a na kraju čovjek. Teliniemi je žmirkao, gledao oko sebe i skidao s odiela slamu. Zatim je upiljio pogled redom u prisutne, opazio častnika, vidio vojnika neprijateljskog izgleda s bielom vrpcom vidio gazdu Kierikku, pogledao ponovno Silju. Zatim je jedan trenutak stajao nepomično, ali prije no što je itko mogao što reći ili učiniti, iztrgne nož iz korica, zavitla njime u širokom luku, te s pogledom neizmjernog prezira reče Silji:

— Pa zar si se i ti dala u službu tih krvnika!? Fuj, djevojko! — i strjelovitom brzinom prereže sebi žilu kucavicu na vratu.

— Zaboga miloga, nemoj! Teliniemi, dragi, pa oni te ne će ubiti! — vikala je Silja, a satnik priskoči i pokuša ga spriečiti, no sve je već bilo prekasno.

Krv je u sve slabijim mlazovima štrcala po slami.

— Čini se da je ipak bio kriv, — reče satnik, dok je gledao posljednje trzaje ovoga tiela u smrtnome hropcu.

— Ne, ne, on nije bio kriv! Oh, jadna žena i jadna djeca! — plakala je Silja s rukama na licu i pobjegla spram kuće, a da se nije više ni osvrnula na druge.

Nije više vidjela ni satnika, ni njegovog vojnika. Oni su se vratili u svoje nastanbe, a uveče izađe zapovied za sveobće povlačenje. Prave čete s bojnih linija

povlačile su se u pravcu Tampere, gdje su ih još čekali krvavi bojevi.

S područja ove crkvene obćine bile su čete također povučene. Još nekoliko sedmica i fronta je bila razpuštena, pobuna ugušena, mrtvi pokopani. No preslušavanja i parnice trajale su još čitavo ljeto i u mnogim su zarobljeničkim logorima pucale puške, a praskale su i strojnice. Izvršavale su se smrtne osude. Drugi, koji su imali više sreće, mogli su se postepeno vraćati svojim kućama.

Mnogi su zarobljenici umrli od glada pa i od žeđe. Oni koji su se vraćali, znali su mnogo toga pričati o sudbinama tih nesretnika. U tim je pričanjima bilo i poruge i grubosti i gorke šale, — a iza mješavine svega toga pokušavali su svi ti slomljeni i uništeni ljudi sakriti svoju najdublju i najpotresniju gorčinu.

SILJA Salmelus, služavka na Kierikki, osjećala se kao da je i ona bila na biegu s tim ljudima, a osim toga kao da je morala proći i kroz sve neopisive patnje zarobljeničtva. Još je mnogo sedmica nakon rata živjela u nekoj grozničavoj omaglici. Mučili su je grozni sni, te je radije ostajala budna, tako se bojala sna. U njenim su se snovima najčešće javljali umoreni: gospođa Rine i Teliniemi; pogotovo bi o njem znala sanjati sasvim čudnovato.

Silja nije nikako mogla sebi točno predočiti, u kakvom je duševnom odnosu stajala spram nje Emma Teliniemi nakon onog užasnog događaja. Ta je žena imala u ono vrieme propatiti još toliko drugih nevolja: doskora nakon muževljeve smrti umre joj diete, zatim je zapala u gorku biedu, i najposlije se slomila i posljednja odporna snaga te jadne žene: rodila je prije reda, bila je za vrieme porođaja posve sama i umalo te nije umrla zbog puste nevolje i strašnog gubitka krvi. U takvom je stanju nađe neka skoro isto tako biedna susjeda te obaviesti druge. Najposlije je stigla neka sestra đakonica i učinila sve što je mogla: pribavila joj novčanu pripomoć od neke dobrotvorne ustanove i uhvatila se u koštac junački s tim užasnim prilikama. No u okolici je bilo više

sličnih nevolja, pa je sestra đakonica natstojala da bude svima od pomoći. Tako je Emma ipak često morala biti i sama.

Jedne nedjelje o podne dođe joj Silja u pohode. Emma je nakon bolesti i težkih udarace sudbine postala mekša i otvorenija. Dugo je i blago gledala Silju u oči, a njena se glava slabo pomicala u taktu disanja. Silja je stala do kreveta, tako da su im se pogledi sreli. I na taj se način dogodilo, te su obje počele plakati prije no što su riečima dodirnule ono, što je jednu i drugu tako duboko potreslo.

— O nesretne mene, nesretne mene, — jecala je Silja. Ta ja sam se tako čvrsto pouzdavala u satnika i mislila, da će tako biti bolje. Teliniemi bi se oslobodio onog groznog stanja, jer je već bilo posve sigurno, da njegov život nije više u opasnosti. O Bože, o Bože, što ga nisam prije pripravila!

— Ne može se čovjek pouzdati u njih, — reče Emma zadihano. — Znala sam, da im je Silja pokazala put i pomogla im, da prebjegnu preko fronte, da. I Taavetti je znao, da je Silja pomogla bielima, premda se Silji zbog toga nije dogodilo ništa na žao, — a ti su isti ljudi ubili onda tako zvjerski staroga Lehtimäkia, dok je na razkršću čuvao stražu. Ne, ne, čovjek se ne smije pouzdati u takve, što su se oborili na sirotinju i na kraju nas pobiedili... O, kako smo mi nesretni! — završi žena svoje jadikovke i pogleda sa suzama u očima svoje novorođenče.

Pa ipak je rado dopustila, da Silja po njenim uputama pokupi s užeta suhe pelene i premota djetence. Vratila se sestra đakonica te izjavila, da bi noć morala bezuvjetno provesti kod neke sušičave žene. Silja se ponudi da će uveče, nakon svršena posla, doći da provede noć uz Emmu. I došla je. Probdila je čitavu noć savjestnije no što je bilo potrebno, sve dok se sestra nije vratila. Na povratku kući bila je onda toga ponedjeljka ujutro tako slaba, te je čitave komade puta hodala, a da toga uobće nije bila sviestna, dok napokon ne zastane, a tielom

joj prođu grozničavi žmarci. Isto se je to ponovilo i u staji dok je muzla: umalo te se nije srušila. I gazdarica je primietila to Siljino stanje te naglasila, da je Silja kod njih u službi i da nipošto nije dužna izpomagati još i gdje drugdje. Neka se obćina brine za takve slučajeve, — ta ubire dosta novaca i za te svrhe. Uostalom, kako da i bude netko sposoban za rad, tko probdije čitavu noć, pogotovo ako je uz to još i tako slabašan, da bi ga vjetar mogao odnieti.

Još je mnoge noći probdjela Silja, premda nije više išla k udovici Teliniemi. Ležala je budna u krevetu, dok su napolju u prirodi postajale noći sve svjetlije, kao da se žele povjerljivo približiti dušama što samotne bdiju. I dani su postali svjetliji. Proljeće i ljeto nastojali su, da svojim objavljenjima utješe i ožive izpaćene duše. Međutim je Silju sve to neobično umaralo.

Ni ona, a ni itko drugi nije zasad ni slutio, što se krije iza toga. Ona je doduše tu i tamo kašljucala, no to nije bio jak kašalj, pa se nitko nije ni osvrtao na to. Čitavo je Siljino biće poprimalo sve jače sjaj neke zasebne čistoće. Njen je lik bio sve prozračniji, a ovdje na Kierikki nije nitko ni pokušavao da joj se približi, dok se ona sama još više nego prije udaljivala i nestajala iz družtva ljudi.

Uveče bi narasla toplina njenoga tiela. Mislila je, da je tome kriva vrućina napolju i u sobi, no čim je odgurnula sa sebe pokrivač, odmah bi se sva naježila od zime. Zbog toga povuče pokrivač natrag preko sebe, zgrči se izpod njega po svom običaju, kako je to činila još kao diete i zamišljala da sviet, što je okružuje, uobće ne postoji. To je jače usredotočila sviest na svoje vlastito postojanje ovoga trenutka. Sve faze njenog dosadašnjeg života kao da su istodobno živjele u ovom trenutku: djetinjstvo i otac, mladost sa svojim divnim i čistim doživljajima, što ih je duša sviestno sačuvala kao najveće blago, a na kraju i posljednja zbivanja. U njenoj bi duši nailazio na isti odjek, bilo da je u njoj izkrsla

slika Rinnea, ili Teliniemija, ili onoga mladića, što ju je poljubio na pragu Kivilähdeova hambara...

Najposlije su se misli usuđivale svraćati i do onog jednog jedinog, kog su u posljednje vrieme, nakon onih potresnih i krvavih dana izbjegavale.

Dok je vrućina u staničju njenoga tiela rasla tako, te je ono malaksalo tonulo u san, dotle je sviet oko nje zadriemao, a vrata se duše odškrinula pred nježnom vedrinom ljetne noći, premda su tjelesne oči bile zatvorene. Onda se on vraćao, gledao izdaleka izpitljivo kao onda one ljetne noći prije potvrde iz svoga čamca, a zatim joj se približio i ljubio je kao pet godina kasnije. No ništa se nije slomilo, sve se još bolje učvrstilo... A sada je stajao iza svih najnovijih događaja, gledao je kao da hoće dokučiti, da li ona to razumije...

...Razumijem, razumijem, u novom ljetu, u mom ljetu, što je već ovdje, — daleko od svega ovoga, tamo u modrozlatnom plamenu, gdje je tvoja duša zagrlila moju i govorila mi bezkrajno nježne rieči. Doskora će dozrieti raž, doskora će procvasti kaćun. Dođi!...

I san postade sve dublji. Pokušavao je da na nekoliko sati pokloni mir tjelesnome tkivu, što ga je u posljednje vrieme počeo raztakati neki neprijatelj. Kad su se ostale funkcije tiela smirile, izlučivao je znoj kroz pore kože sve one tvari, što muče i razaraju; ujedno je temperatura spala, dah postao mirniji, iz plućiju izbije kašalj. Zaspala se djevojka probudi na čas, primieti da se oznojila i pomisli, kako je to sad nešto novo; prije toga nije bilo. Ponoć je prošla. Ura je odkucala pola sata, no bilo je težko razabrati koliko je zapravo sati.

Svjetlost je u sobi bila sasvim zasebna, posve drugčija nego uveče. S kreveta do vratiju začuje Silja slugu, kako dahće. — To je soba na Kierikki, i ona je sasvim drukčija od one male sobice u vili Rantoo, gdje je, kad se probudila, mogla na daski od prozora vidjeti u čaši šareno poljsko cvieće, dok ju je s vratnica pozdravljala oguljena grančica jarebike s lišćem na vrhu. Ova je prostorija bila drugčija i od sobe u otčinskoj kolibi: tamo

je čula otčevo disanje. Jedino što joj je ovdje bilo ugodno, to je tišina: odavle je bilo izključeno sve što ima bilo kakve veze s dnevnim životom.

A u tim kratkim, budnim trenutcima prikazao se i otvorenom oku onaj jedan jedini. Došao je i htio odstraniti sve zapreke, što su bile između njih dvoje. Tako je opojno prodirao u dušu, da su se oči otvarale bez ikakva odpora. A nakon tog tajanstvenog uzhićenja sliedio je novi, mirniji jutarnji san, sretan kao u najranijoj mladosti, kad je već i u snu očekivala dodir otčeva milovanja, kad bi je budio.

A otac bi je pomilovao uviek u pravi čas, uviek onda, kad se san izhlapljivao već sam po sebi. U koliko bi ga ipak još ostalo malo u nekom dielu tiela, to ga je otac znao tako čudesno odagnati, i to na taj način, da bi milovao upravo to mjesto, gladio ga i lagano pritiskao, a kod toga od šale stenjao, kao da to netko njemu čini. Onda je ona smjesta postala sasvim budna i mogla svježa izkočiti iz kreveta, te smjesta iztrčati napolje na stepenice, da pozdravi sunce.

TOGA su proljetnoga jutra probudile Silju Kierikkine krave. Ili bolje — probudila ju je gazdarica na svoj bučno šaljivi način, kojim je u posljednje vrieme saobraćala sa Siljom:

— Što je to s tobom u posljednje vrieme? Ti si nekako posve drugčija.

Toga jutra, a vrlo često još i kasnije, ustajala je Silja uistinu vrlo težko u pet sati, u doba kad je trebalo poći muzti krave. Put od Kierikke do majura bio je prilično dalek, pa je kočijaš, koji je vozio mlieko, morao rano uraniti. A Silja bi bila najradije spavala, spavala, pa ma i do osam sati. No to nije bilo moguće, i ona je morala poći s gazdaricom u obor, gdje su ih krave već očekivale: jedne su stajale, druge su još ležale i preživale.

Silja je morala skupiti svu svoju snagu da bi ustala,

no kad je jednom bila na nogama i punim plućima udahnula onaj jutarnji zrak obilato začinjen mirisima miiijuna cvjetova i lišća, onda je ostala svježa sve do doručka. Znala je kadkad i pjevuckati kakvu pjesmicu. No kod doručka bi gazdarica primietila, kako se nije gotovo ni dotakla jela.

— Jedi, djevojko, jedi, jer ako ne budeš jela, ne ćeš moći ni raditi, a uveče ćeš opet izgledati kao da ti je duša već na jeziku.

Silja je radila kolikogod je najviše mogla, pa i uveče, iako joj je onda već krv sve jače šumila u ušima, dok su se njene misli već za vrieme posla počele gubiti u prošlosti. Prije je ovo stanje nastupalo istom u krevetu, kad ju je već svladala temperatura.

Ona je shvaćala, da nikad više ne će biti kao što je prije bilo, a znala je i to, da se ni prijašnji život na Kierikki ne će više vratiti, život, u koji je ona upala prošle jeseni, a da nije pravo ni promislila što čini. Sve je jače opažala, kako se njene noći mienjanju; večernja je temperatura sve više rasla, a pojačavalo se i noćno znojenje i jutarnje kašljanje. Čak je i sluga to primietio, kad se jedne noći probudio i morao napolje — jer je prije toga uveče pio s nekim zakupnikom jako pivo. Kad bi po danu netko ovo dvoje zadirkivao zbog toga, što spavaju u istoj sobi, pa bi Silja prelazila preko toga najbezazlenije tako, te bi rekla:

— No, Aapo, što kažeš ti na to?, — onda bi sluga odgovorio s omalovažavanjem:

— Baš bi mi trebala! Pa ti imaš sušicu; prokletstvo, kako si opet kašljala čitavu noć.

PRIBLIŽAVALO se Ivanje. Silja je svraćala pažnju na pojedine dane mjeseca; zadubila bi se u kalendar, te bi izračunavala, kakav je dan bio prošle godine onaj dan, što je ove godine nedjelja: bila je eto subota; ona i ona subota. I što bi joj gazdarica češće predbacivala nemarnost i slabost, to bi se ona u mislima duže zadržavala

u lanjskom kraju i usred događaja prošloga ljeta. A kakva je vremena i kakve događaje doživljavala ona ponovno za tih večernjih sati, kad joj san nije nikako dolazio na oči, a grozničava je vrućina sve jače izpijala, to nije doznao nikada nitko. I sama se čudila, kako je zapravo mogla proživjeti čitavu zimu ovdje, skoro od jednog pa do drugog ljeta. Uspomene na prošlo ljeto bile su sve prodornije, sve je življe izkrsavala pred njom slika vile Rantoo; bilo joj je kao da se ovdje davi u nekoj užasno zagušljivoj pari, i kao da je zrak jedino tamo čist. I čvrsto je zaokupi misao, da još jednom vidi Rantoo. Zamolila je gazdaricu, da li bi je pustila da posjeti mjesto gdje je prije služila. Pođe li dosta rano ujutro, to može do večernjeg muzenja biti već opet kod kuće. Kad bi je gazdarica pustila možda na samo Ivanje. To bi bilo najprikladnije.

— Na Ivanje ne ideš nikamo, — odgovori joj gazdarica. — Taj dan polazim s gazdom na pričest, a ti ćeš morati kuhati ručak.

To je bilo izrečeno takvim glasom, te više nije moglo biti prigovora. Doskora zatim reče joj gazdarica sama od sebe:

— Međutim, ove godine pada Ivanje na subotu, pa možeš, što se mene tiče, otići onda sutradan, u nedjelju, ako baš hoćeš.

Došao je dan Siljina izleta. Toga je jutra nije trebao nitko buditi. Kad je gazdarica došla do staje, ona je već muzla prvu kravu i kod toga veselo pjevala.

— Što, zar si tako luda za tim izletom, da već rano ujutro pjevaš? Ne znam, da li je to dobar znak! — primieti gazdarica, jer je težko podnosila radost i dobru volju drugih ljudi.

Bilo je sasvim tiho, zrak je bio suh, nije bilo čak ni jutarnje rose, — pa je zbog toga gazda, koji je stajao u triemu, proricao kišu još tokom dana. No sad je nebo bilo bez ijednog oblačka i prosipalo toplinu; zrak je bio tako pun blage sunčane svjetlosti, te nije bilo moguće razlikovati, gdje počinje nebo. Kad je Silja ostavila

kuću, a kao posljednje i onaj zlokobni štagalj, — bili su sunce, zrak, zemlja i bilje jedini njeni pratioci na putu. Šumski je puteljak pod njenim nogama bio kao obrastao travom, u njem su se jasno usjekli tragovi kotača, a između njih otisci konjskih kopita. Silja je izmienila sve što je imala na sebi, pa je i njeno svježe rublje odisalo čistoćom. To je podsjeti na neku davnu školsku svečanost, kad je još bila mala djevojčica.

Kad je iza šume došla u prvo selo, gdje je već mogla naslutiti cilj svoga puta, veselila se, što je i ovdje vidjela djevojke u svietlim, svečanim ljetnim haljinama, kako trčkaraju po dvorištima i kako se spremaju za polazak u crkvu. Nekoje je od njih poznavala, pa su jedna drugoj kimnule i sa smieškom zaželjele dobro jutro.

Od ovog je sela vodio tvrdi kolni put uokolo nekog brežuljka do onog sela, gdje se nalazila vila Rantoo. No preko samog brežuljka vodila je staza, pa se Silja uputila tim priekim putem. Strmi ju je put dakako umorio, i ona osjeti kako joj klecaju koljena, a usta joj se posve osušila. Na samom je brežuljku bila koliba, gdje je stanovala neka udovica sa svojim kćerkama. Silja je dolazila onamo još iz Rantooa kupovati jaja. No danas je ovdje bilo sve blagdanski, sunce je sjalo na sivu kolibu, a između granja jabuke gledao ju je poznati prozor kao da je želi ohrabriti. Negdje je neki pietao pjevao u počast blagdanskog jutra. Tamo nešto niže bio je prekriven bunar, obrastao ljetom travom. Silja se sjeti, da je profesor jednom zgodom hvalio i ovu vodu iz Kukkolajeva bunara, te je izrazio slutnju, da je u vezi s izvorom Horhanoja, a to je onaj izvor, gdje su cvale one večernice. Silja je pošla onamo da malo nakvasi svoje suho grlo, zatim se neko vrieme odmarala na stepenicama i porazgovorila se malo s udovicom i njenim kćerkama o danima prošloga ljeta, a i o događajima minule zime. Tako je saznala, da je profesor za čitavo vrieme pobune bio u Rantoou, ali da je gospođica bila najprije u Helsinkiju, pa je tek pod kraj rata — i to nakon mnogih zapleta — došla ovamo, da bude od pomoći otcu.

— Da, a onaj mladi gospodin, onaj zgodni i veseli, — kako se to izrazila stara Severiina — o njem nije poznato ništa određeno. Jedni tvrde da je pao, a drugi da je vrlo težko ranjen. Nisam ni jedan jedini put srela gospođicu Lauru da bih je bila mogla pitati. Ona će to najbolje znati, jer su se njih dvoje prošloga ljeta navodno vrlo sprijateljili.

Silja se oprosti i nastavi put. Kad se popela na vrh brežuljka, otvorio joj se pogled na onaj tako dobro poznat kraj. Eno, tamo leži vila Rantoo na svom starom mjestu, iste boje, iste linije uglova i krova. Isti krajobraz s brezovom šumicom i prevlaka toliko nalik na onu kod njene otčinske kolibe. Sada je s vrha ovoga brežuljka, gdje je tlo bilo takvo te je svaki korak zvonko odjekivao, sada je s toga brežuljka opet gledala prevlaku kod vile Rantoo.

Puteljak je vodio dolje do sušionice prvoga gospodarstva, a tek odavle na pravi seoski put, koji se također još spuštao; s jedne i s druge strane puta protezala su se valovito zelenocrvenkasta polja raži. Kad je stigla u nizinu, primieti Silja, da je brežuljak Kulmala viši no što je ona to sačuvala u svojoj uspomeni. Kako samo visoko leži ona čistina, gdje raste ona stalno jednako požutjela trava, kad je čovjek gleda odavle. A odanle je čovjek mogao tako točno pratiti, što se događa u okolici Rantooa i na pristaništu. Silja se dobro sjećala: odanle je gledala onda, dok su drugi čekali na pristaništu odlazak lađe...

Put se opet malo penjao, a Rantoo joj se ukaže u novom, još intimnijem svietlu. Tu je i ono razkršće, gdje se morala odlučiti, hoće li u vilu Rantoo, ili možda na Kulmalu. Jedan čas zastane. Uokolo na poljima nije bilo ni žive duše, pa su je tako mogli vidjeti jedino s prozora vile, a toga se nije bojala. Ipak se nije uputila tim pravcem, već okrene na lievo, pa se doskora nađe na Kamraatijevu dvorištu.

Vrata na ogradi trebalo je još uviek otvoriti i zatvoriti na isti način; Silja se još dobro sjećala, kako

treba dohvatiti kvaku, pa da se vrata lako zatvore. Još malo i začuje glasovir.

Laini je svirala nešto vrlo snažno, ona je po svom običaju gazila po pedalu tako, da su se tonovi bučno slievali jedan u drugi, pa je melodiju jedva i bilo moguće naslutiti. Djevojka se toliko zaniela, te je gošću primietila tek kad je ušla na vrata. Jedna je drugoj rekla dobar dan, a onda su se gledale. — Obe su se djevojke mnogo promienile tokom ove jedne godine. Laini je doživjela rat. U ovo godinu dana postala je ona odrasla djevojka. Silja je za nju značila samo neku ljetnu uspomenu. Sada, kad je Silja stajala pred njom, svane joj koješta, što je onda primietila, ali nije razumjela. Sada je to gledala u novom osvjetljenju. Obje su se osjećale strano... Sofija nije bila kod kuće, no ona će se sigurno doskora vratiti; otišla je po svoj prilici na Rontoo.

Silja nije znala pravo, što da pita Laini — i obratno. Djevojka je stajala, bila je u neprilici, zatim je izmienila mjesto, a i Silja je učinila odprilike to isto.

— Silja kašlje? — upita je konačno Laini.

— Kašljala sam čitavo proljeće, — odgovori Silja i pođe s jednog prozora do drugog da baci pogled na okolinu.

Polje, gdje je prošle godine rasla raž, čini se da je ove godine bilo zasijano djetelinom. Silja izađe da bolje razgleda, a Laini nestane u kuhinji.

Iste su one lanjske kokoši kokodakale i sad tiho na suncu, što je peklo sve jače. Ograda oko obora bila je ista, ista su vrata bila otvorena i visjela malo koso. — Kod staje je vonjalo po gnoju i šumskoj stelji; posuđe za mlieko ležalo je na daski iznad vratiju stočne kuhinje. Silja je stajala sama naslonjena na ogradu obora i promatrala sve to i nitko joj se nije pridružio.

Sve je to imalo najsvakodnevnije značenje, bez ikakve veze s prošlošću. Jedino što je Silja osjećala bilo je to, da ona nije više ona ista kao prije. Opet ju spopadne malaksalost i oblije znoj. Kako je sve to daleko... Kakav je život provodila ona zapravo ovdje prošloga

ljeta? I što je to bilo sada? Svemu je kraj. — Ovdje svakako ne ću naći ono, za čim sam toliko čeznula.

Sad je Silja, ovako naslonjena na ogradu Kulmalova obora zadubljena u uspomene, osjetila kako je i sama zapala u najdublju zaborav, i da je ovaj njen put u ovo novo, strano ljeto bila zabluda; to su zacielo bili najsmioniji časovi u posljednjem odlomku Siljina života.

I taj je osjećaj danas više nije napuštao.

Sofija se vratila s Rantooa i najprije se od srdca obradovala što je zatekla Silju, pozdravila se s njom i predbacila joj, što je već prije nije posjetila. Ipak je u isto vrieme bilo nešto strano u njenom ponašanju; uzprkos ljubeznosti nije to bila više ona stara Sofija od prošloga ljeta, koju je Silja onako iznenada zagrlila iz zahvalnosti, kad je spremala svoje stvari na Rantoou.

Crta bezpomoćnog saučešća zatitra na licu udovice, kad je toj liepoj djevojci iz prošloga ljeta gledala u oči.

Isti je izražaj bio i na licu profesora, kad ga je Silja kasnije posjetila sa Sofijom, no njegove rieči nisu odavale ništa. Uostalom, on se mnogo izmienio, bio je potišten, tiši i vidljivo stariji. Kad je kod oproštaja izpustio Siljinu ruku, bio je ganut; on je to diete vrlo zavolio, a bio je na čistu, da ga sad vidi po posljednji put. Zadnjih se mjeseci mnogo toga slomilo u profesorovoj duši, a sad odlazi i ova jadna djevojka, koju je prošle jeseni on sam njegovao, a ona je zagrlila njegov vrat, kad ju je omatao oblozima...

Došla je i gospođica Laura. Bila je to opet ona nekadašnja, poznata Laura: nije mogla odoljeti, a da zbog Silje ne postavi nekoliko vrlo prozirnih pitanja.

— Mladi Armas? Da... — započne Laura, pa onda izpripoviedi kratko, svojim vječno ukočenim izražajem lica, ono što je već prije izpričala Sofija, no što se Silja nije usudila pitati, a Sofija opet nije imala srdca da prva počne o tom govoriti, kad su bile na samu.

— Da, mladi Armas leži u bolnici težko ranjen. Gorke je časove doživio, siromah: prošloga ljeta, ne dugo nakon što je odputovao odavle, umrla mu je majka, a

sad — da, jednu će nogu svakako izgubiti, a skoro i polovicu pluća....

Sofija i Silja su se vratile na Kulmalu. Silja je osjećala sve jasnije, da ono, što je njena čežnja ovdje tražila, živi još jedino u njenoj duši. I samo u njoj može to i dalje čuvati i gajiti.

KAD se vraćala kući, bila joj je vila Rantoo bez prestanka pred očima. Put ju je zatim vodio između oranica, a vila je ostala iza nje. Kad se popela na brežuljak, morala bi se bila okrenuti, da je još jednom htjela vidjeti vilu Rantoo. Nije bilo više nikakvog povratka. Srdce joj je burno udaralo, na vratu osjeti kako je oblieva znoj vruće i bolno. — Samo što prije izaći odavle, s ovog seoskog puta, domoći se šumske hladovine i odpočinuti! — Sva je još drhtala od napornog uzpinjanja, a i nizbrdica joj je umarala koljena.

Posljednji dio tog Siljinog nedjeljnog puta bio je vrlo zamoran. Odmah, čim se popela na vrh Sikomäkija, odluči da će se odmoriti na izvjestnom mjestu u šumi; sad je došla do tog mjesta, pa se spusti na travu, tako kao da je došla na svoj konačni cilj. I — došla je. Uz rub puteljka, po zelenoj travi, potekao je crveni mlaz krvi. To joj se sad dogodilo prvi put, a i nije bilo mnogo, te je zamalo nestala u travi, no Silju ipak spopadne na čas užasan strah pred skorom smrću.

Sad je istom popustila sva ta uzbudljiva napetost dana. Njena očekivanja, kad je jutros krenula na put, nisu bila suviše velika, pa ipak se upravo ništa nije od njih izpunilo; sve je ležalo razbijeno tamo na onim seoskim travnicima užarenim suncem, tamo, kuda njoj nakon ovoga, — da, nakon ovoga — nema više povratka! Siljin se pogled vrati iz daljine i zaustavi ukočeno na krvavim mrljama u travi. No oči su to promatrale sasvim mehanički. Njene su se misli probile do onoga mladića, koji je sad ležao negdje osakaćen i s prostrieljenim plućima. Vidjela je pred sobom i njegovo ponosno držanje glave i njegove crte, što su ih sva ta izkušenja samo još jače oplemenila.

Bilo je toplo, pa ipak je ovo umorno ljudsko stvorenje zeblo ovdje uz puteljak, zeblo je i žeđalo. Spustila se večer. Mnogo je sati provela Silja duhom u prošlosti; nitko živ nije prošao ovuda... ili možda ipak?... Bila je na Kulmali, Laini je svirala glasovir. I pjevali su.

Silja je još uviek pjevala. Možda je to bilo posve nečujno, no ona je sva pjevala, pjevala je neku dugu pjesmu, što joj je na kraju ulila u dušu još veću nadu, nego što je bilo njeno hodočašće u prošlost. Kako ljubljeni mladić nije bio ni na dvorištu Rantooa ni u sobici na Kulmali, to njeno srdce doskora zaboravi da ga je uobće i tražila tamo. Ono se na kraju opet vrati samo u sebe i pronađe tamo najpouzdanije ono, što je tražilo.

Našla ga je, i od tog je časa bio jedino i izključivo njen. Odsad će živjeti samo u dvoje, ne će doći više ni u kakav doticaj s drugim ljudima; zašto da svatko vidi, kako je njen dragi osakaćen.

Nakon tog dugog odmora u šumskoj tišini podigla se Silja utješena i puna pouzdanja. Nikad se nije jače nadala da će ostati na životu kao sada, kad je ustala, premda je osjećala kao da to tielo uobće nije njeno, premda ju je tresla groznica i mučila žeđa još i dalje. Ona mora sada živjeti i ojačati, sada, kad joj se njen prijatelj približavao iz časa u čas i kao da je postajao sve veći i veći. Mnogo je toga propatio od časa, kad je prošloga ljeta otišao od nje, — ili je to bilo tek sad, nedavno? — Između tog vremena nanizali su se mnogi događaji, no oni su svi sad kao nestali. I njegov je odlazak bio neka zabluda, a ona to sad nije mogla shvatiti. Sad je ležao negdje ranjen, a ona, drugi dio njihove osamljenosti u dvoje, stupa sad tim mračnim putem spram dobra Kierikka, u kuću punu prljavih haljina, okrnjenih zidova i svadljivih, ravnodušnih ljudi. Uistinu su ona i on imali poći čudnovatim putevima i još čudnijim stranputicama.

ŠUMA se opet proriedila, put postao ravniji i suzio se u stazu, što je vodila pokraj sušionica i štagalja. Neka se znanica pridruži Silji, upita je gdje je bila, i čudila se zbog rječitosti inače tako šutljive djevojke. Silja joj je sad pričala zbrkano o prošlom i o ovom ljetu, govorila je o ratu, o onima što su pali, kao i o težko ranjenima. Bila je nekako čudno uzbuđena, obrazi su joj gorjeli, disala je težko.

— Silja je sigurno umorna od puta? — upita je znanica, te se nakon ovog susreta zamisli.

Silja se vratila kući nešto kasnije no što se jutros dogovorila s gazdaricom. Ona je već sama počeli muzti i nije odgovorila, kad ju je Silja zapitala, da li je druga krava već pomuzena, ili treba da ona to učini. Možda je žena nije čula, ili se posvadila s mužem, pa joj se sad nije dalo govoriti. — Silja uzme čabar, sjedne do krave koja čini se još nije bila pomuzena, povuče i već su prve kapi mlieka procurile u čabrić... Odjednom ju je izdala snaga i ona se onesviesti.

— Isuse Kriste, što joj je!? — gazdarici umalo ne zapne glas u grlu. Prizor ju je strahovito smeo, i ona nikako nije mogla dosta brzo odložiti svoj puni čabar, pa da priskoči Silji u pomoć.

Čak je i prolila malo mlieka, ali ipak skoči i podigne Silju. Njen je vrat bio vruć, ali su joj ruke bile studene kao led. Govoriti nije mogla, glava joj je samo klonula.

— Ovamo, u pomoć, zaboga! Što se nitko ne miče! Hermanni...! — gazdarica je vikala kao da su se svi mužkarci u kući urotili, pa ne će da joj pomognu.

Silja je već otvorila oči, potraži rukom čabar što se prevrnuo i pokušala se uzpraviti, kako bi dalje muzla.

— Ostavi samo to! — reče gazdarica. — Sve mi se čini, da ti, jadno diete, ne ćeš ništa više muzti na tom svietu.

Djevojka se toliko oporavila, da ju je gazdarica mogla odvezti u kuću. Upravo je i gazda izašao na triem. Njegovo se lice posve smrklo, kao da mu se žena ruga time

što podupire djevojku i kao da mu govori: vidiš, ipak sam ja malo prije imala pravo, kad smo se ono rječkali. — Gazdarica je prošla kraj njega i nastavila gunđati, a na njegova se pitanja nije uobće ni osvrtala.

Nakon te nedjeljne večeri nije Silja mogla više raditi. U ponedjeljak ujutro njeno se stanje malo popravilo i ona je spavala kao što spava čovjek, koji je konačno nakon dugih napora dostigao svoj cilj. No kad je pokušala ustati, opet joj se smrači pred očima, a iznenadni osjećaj žeđe posve joj stegne grlo. Ništa nije pomoglo — morala je ponovno leći; njeno je tiho stenjanje čula gazdarica u kuhinju, gdje se već nalazila.

Život se napolju budio: u oboru su već mukale krave, a i sluga u krevetu do vratiju počeo je već mljaskati jezikom.

Gazdarica uđe u sobu, a njene su malene oči odmah potražile Silju u njenom krevetu. Nju je ljutila ovakva promjena u dnevnom redu, a bolestna služavka nikako ne spada u svakodnevne pojave. No s druge strane treba biti prijazan i s bolestnom služavkom. Tako se onda dogodilo, da je gazdarica mrkim izražajem lica govorila Silji prijazne rieči — i obratno. Krave su opet mukale, jer je vrieme muzenja već prošlo. One su svojim mukanjem tako reći budile gazdaričinu savjest. Ona shvati, da današnje muzenje ne će proći kao obično, i zato reče:

— Da, morat ćemo onda poslati po Mäkipääjevu Santru, da ona danas obavi poslove — mjesto tebe.

Tom je primjetbom htjela u prvom redu naglasiti, da oni ne misle badava njegovati bolestnu Silju. Ali se odmah sjeti i toga, da su već tri mjeseca djevojci dužni plaću, osim toga padne joj na pamet i to, da ona posjeduje liepu zalihu haljina. Kod pomisli na to dodala je smjesta: »— mjesto tebe«.

Za Silju sve to nije imalo nikakvo značenje. Ona je htjela jedino mirovati. Krevet baš nije bio u najboljem stanju, ali je zato napolju bio liep ljetni dan, a to je ona osjećala i u svom krevetu. Danas kao da su svi poslovi u kući nekako osobito polazili za rukom. Djeca su

bez prestanka trčkarala unutra, pa opet van, ostavljala vrata otvorena, tako da su u sobu strujili mirisi prirode i glasovi kod posla. Tog se dugog ljetnog dana osjećala Silja kao kod svoje kuće. Svečanost, što je jučer započela u njenoj duši, još se uviek nastavljala.

Kroz otvorena vrata čula je razgovor između gazde i njegove žene. Oni su izračunavali, dokle će moći njegovati Silju bez pripomoći obćine. Kod toga su stalno jedno drugome upadali u rieč. Čula je, kad je gazda rekao, da djevojka nije pripadnik ove obćine, pa će to prouzrokovati samo neprilike.

Onda je ušla gazdarica, jer se odlučila da sama govori s djevojkom. Najprije je natuknula, da je Siljina bolest po svoj prilici smrtonosna, pa zato treba, dok još ima vremena, da uredi svoje račune s dragim Bogom; međutim ne će biti na odmet, ako se malo porazgovore i o svjetovnim stvarima. Zato ako Silja pristane na to... i na to... a onda možda još i na to... da, onda bi se čitava ta stvar mogla nekako urediti.

Došla je Mäkipääjeva Santra. Ona se nešto malo hrustila, kako ima kod kuće i suviše važnoga posla. Sve se to Silje nije nimalo ticalo. Za nju je bilo mnogo važnije to, što sad i ona isto tako leži kao i njen prijatelj negdje u daljini. Bilo bi liepo pričati jedno drugome, kako su u bolestničkom krevetu mislili jedno na drugo.

Ovaj prvi dan bolesti bio je kao kakav blagdan. Uveče, dakako, san nije htio nikako da dođe, samo joj je bilo strahovito vruće, premda je sluga otvorio vrata. I žeđa je mučila Silju, pa kako nije mislila na to da zamoli gazdaricu da joj pripravi vode, to je sama morala ustati. Noć je bila svietla, pa je lako našla kabao s vodom u kuhinji. U to doba nije ona bila još nikad tamo i nije nikad primietila, da je Kierikka u svietlu ljetne noći, dok svi ukućani spavaju, isto tako ugodan kao što mogu biti i drugi domovi: stare prostorije u nekoj prastaroj djedovskoj kući — sagrađenoj prije mnogo, mnogo godina u posve drugim vremenima.

Bezsanicu osjeti gotovo kao odmor; dočaravala je sebi dolazak svoga prijatelja, pa je tako posve sviestno uživala u slikama svoje mašte. U njenoj sviesti nije bilo više mjesta za razočaranja.

TAKO se Silja odmarala. Sve ovo novo i neobično dovelo je do toga, te se ono malo kršćanskoga čuvstva, što se još krilo u gazdaričinoj duši, izpoljilo u nizu malih dobrih djela. Ona je donosila Silji neobrano mlieko, što je inače bilo namienjeno samo za potrebe majura, doniela joj je kadkad čak i prave kave sa šećerom, što je bez gazdina znanja nabavaljala kod kriomčara u zamjenu za žito. Kava je prouzrokovala ugodno znojenje. Silja se inače osjećala posve dobro, samo kad ne bi morala spavati u ovoj sobi. Sada je u ovom stanju jače no prije osjećala sve manjkavosti te sobice. Upravo je čudno, da je ona u toj okolini izdržala već gotovo godinu dana — i to dan i noć!

Bilo je nemoguće ostati ovdje, ako... ima jednom... da dođe ono neodređeno, što niti je mogla a niti pokušavala zamisliti u nekom izvanjskom obliku, ali je blizina toga bila ipak isto tako sigurna, kao što je sigurna da u ovaj čas još živi.

Jednoga dana pod kraj sedmice, kad je nakon kišovite noći opet zasjalo sunce, izvuče se Silja napolje, a da to nitko nije primietio. Groznica joj je otežavala disanje, no ipak je pošla. I ovdje vani začudila ju je kuća i čitava okolina kao da sve to vidi prvi put; prvi put novim očima... U triemu je netko prolio vodu, krave su na dvorištu ostavile svoje tragove, na mnogim su mjestima prošli preko njih kotači kola.

Između zgrada pružao se pogled daleko preko sela do jezera, gdje se sunčano svietlo ljeskalo u punom sjaju. Doskora se Silji zacakli pred očima od gledanja, osjećala je sve veći umor. Čula je, kako negdje na oranici viče neki orač na svoga konja; bilo je to tako blizu, te je prepoznala glas... Čudno je, da ona na ovakav radni

dan postajkuje po dvorištu i bezposličari, a da joj nitko ne dovikuje nikakvu zapovied.

Dok je njezin život iz dana u dan bivao sve ljepši i jasniji, dok se tako neizrecivo uzpinjala iznad svih, što su sebe i druge mučili i kinili, ona se ipak nalazila u takvom stanju te nije mogla ništa raditi. U dubini duše osjeti ona to protuslovlje, a to ju je pomalo tištilo.

Pošla je dalje i stigla najposlije do kupaonice, gdje je bujno narasla kopriva posve prekrila donje iztrule grede. Prozor kupaonice bio je gotovo u istoj visini kao i drač, no sunce se probijalo i kroz zelena stakla prozora, koji je djelomično bio zakovan letvama. Bilo je liepo ući jednom ovako prije podne u kupaonicu! Padne joj na pamet doba, dok je još bila malena djevojčica. — Samo što prozor u samoj kupaonici nije bio na sunčanoj strani, a zadah je vlage bio nesnosan; na razklimanoj daski poda bile su vidljive osušene mrlje krvi: netko je ovdje dao sebi puštati žilu.

No u susjednu je komoricu sjalo sunce, unutra je vonjalo sladunjavo, bio je to miris starog neobojadisanog drveta. Silja uđe i sjedne na neki podnožak s krivim nogama, što ga je netko bacio ovamo. I drugi su komadi pokućtva ležali ovdje u neredu, među ostalim i neka stara postelja bez dasaka.

Gazdarica je sliedila djevojku, pa kako još uviek nije izašla iz kupaonice, to je otišla da je potraži. Otvorila je ista ona vrata koja i Silja čas prije. U njenim je sitnim očima treperila zagrižljivost svojstvena prosječnim prirodama, kad opaze nešto pa i posve beznačajno što drugi čine, a njima samima nije to nikada dano da učine. — Što znači to — ulaziti ovamo unutra? Čovjek mora čak i ovamo trčati za njom...! Odmah se ogleda, nema li ovdje možda štogod... Ne baš da ukrade... ne, takva šta ne bi ona učinila... premda — čovjek ne može nikad unapried znati, što može pasti na pamet takvoj nakon toga, što je tako dugo bila odieljena od ostaloga svieta. Na kraju bi mogla pokušati sakriti štogod za Mäkipääjevu Santru, samo da je ona što dulje zamjenjuje

i da je na kraju možda čak i uzme k sebi, ako ne bi više mogla ostati ovdje... Gazdaričin mozak nije radio prebrzo, pa ipak su se ove misli nanizale u jednom trenutku.

— Mislila sam, — reče Silja, — da bi ova komorica bila prikladna za mene, dok sam ovako bolestna.

Uho je uistinu čulo, kad su usta izgovorila te rieči. Silja nije zapravo ni mislila na tako što, pa su ju osobito potresle njene vlastite rieči: dok sam ovako bolestna. Pa ipak osjeti, da je točno izgovorila upravo ono što je i mislila.

— A tko će ti ovamo donositi jelo? — pitala je gazdarica i podigla neki kabao, s kog su odpali obruči.

— Ta meni ne treba drugo osim malo mlieka, — reče Silja. — Tako bih izašla iz sobe, jer... ako je moja bolest opasna.... pa već i zbog djece.

Gazdarici kao da je stala pamet. Nije rekla ništa. Silja nastavi:

— Krevet je također ovdje, samo što nema daske. A Santra bi mogla tu malo počistiti i urediti. Ja ću joj rado dati nešto od svoje plaće, u koliko je još što preostalo.

— Što će ovdje Santra? Samo da njuška! Mogu na kraju i ja sama tu malo počistiti. — Samo što će gazda reći na to? No, hajde sad odavle!

SILJA se preselila u komoricu uz kupaonicu. Uredili su je i izribali. Kod toga je pomagala i ona sama, koliko su joj to dopuštale njene sile. Ta je mala prostorija postala tako liepa i ugodna, te je gazdarica morala priznati, da bi se najradije sama preselila ovamo. Na to primieti prisutna Santra Mäkipää:

— No dugo ne će trajati, pa će Silja svu tu krasotu prepustiti gazdarici.

U Santrinom glasu zatitra kod toga simpatija za Silju.

Čišćenje komorice bila je prava svečanost, pa se sad, kad je sve bilo gotovo, pričini Silji sasvim neobično, da će ona uistinu stanovati ovdje. Uostalom, ona je bila tako umorna, te se izpružila na krevetu da malko odpočine. Ležala je tako obučena sve do večeri. Onda se, kao obično, presvukla za noć. No kad je svanulo jutro, nije ustala da se opet obuče.

Prolazili su divni ljetni dani. Došlo je vrieme kosidbe, raž je bila liepa i puna, većim dielom još nedirnuta. Zrak je bio pun sunčane svjetlosti. Izpod prozora komorice uz kupaonicu narasle su koprive već tako visoko, te su provirivale kroz prozor. Tako je čitava prostorija bila obojadisana tajanstvenim zelenim svietlom, pa je to uz redovite napadaje kašlja činilo neko tmurno razpoloženje u sobici.

Doskora su se na Siljinim rukama pokazali karakteristični znakovi njene bolesti: ruke su joj se nekako protegle između zglobova, a tanki se prsti stanjili još više. Njeno je lice postalo još čišće, još oduhovljenije, crvene su pjege gorjele na mliečnobielim obrazima, a krasne i duge trepavice izticale su se još više: kao da se u njihovoj sjeni sakrivaju njeni tihi, smireni snovi.

Bolestnica je jela malo, zapravo ništa, pa je tako još više omršavila. Pa ipak njena mršavost nije odbijala. Dok je još sama mogla ustajati i dok bi se oprezno kretala po sobi, bilo je još moguće kroz tanku tkaninu košulje naslutiti nježne oblike njenoga tiela. Na njenom je licu titrao vječni smiešak: ako ni po čem drugom, onda se po tom moglo prepoznati, da je ona kći svoga otca. Ovdje dakako nisu poznavali njezinoga otca, znali su o njemu manje nego na njenim prijašnjim mjestima. Svi su se privikli da smatraju Silju služavkom, što je uzimala mjesto sad ovdje sad ondje.

A sada je ležala na samrti.

Gazdarica je sad već mogla govoriti o tom kao o gotovoj stvari, jednako tako uz kavu ženi, što joj je stavljala rogove i puštala krv, kao i samoj Silji, kad bi

stajala do njena kreveta. Ona je govorila svojoj bolestnoj služavci i o rieči Božjoj, a Silja ju je slušala dobrodušno, pa ipak kao da ju je pojava gazdarice malo i zabavljala.

Taj je čas pao njen raztreseni pogled na svoju vlastitu liepu pregaču, što ju je gazdarica privezala na svoju pepeljastu sivu suknju i zaboravila je skinuti. Ona to tek sada primieti i reče:

— Uzela sam tvoju pregaču, moje su sve upravo u pranju.

— Uzmite samo! — reče Silja.

Bilo je to jasno dopuštenje, upravo ponuda. Kad je idući put podvorila s kavom onu ženu, što joj je puštala krv, naglasi ona to izričito, tim više što je sad već imala na sebi i Siljinu suknju. Osim toga je naglasila i to, kako se čovjek na neki način mora pokušati naplatiti za ono, što ga stoji izpomoć, kad već i onako ne računa ništa za samu njegu bolestnice.

— Djevojka sigurno nema više nikakvih tražbina kod vas, zar ne? — pitala je žena, a znala je vrlo točno, da Silja nije podigla svu svoju plaću.

— Baš bi sebi čovjek mnogo pomogao s tih nekoliko pišljivih pennija! — odbrusi gazdarica, a žena nije dobila više drugu šalicu kave.

Kroz lomni prozor na komorici kupaonice dopiralo je kašljanje bolestnice sve do travnika na dvorištu, gdje su se igrala bljedolika djeca Kierikkovih. Kadkad bi prolazio onuda i gazda. Onda bi zastao, a na licu mu se pojavi izražaj nelagodnosti, dok bi slušao to kašljanje. On nije ulazio da pogleda svoju služavku ni jedanput za čitavo vrieme bolesti. Pa ni u nedjelju na dan sprovoda, nije smatrao »vriednim« da pođe i on u župno mjesto. Tako su onda na njegovim kolima pošli gazdarica i Mäkipääjevi.

Bilo je to onda, kad Silje više nije bilo, no sad je još živjela. Njena je duša slavila najveće slavlje u ovom tijelu, koje je bilo nalik još samo sjeni. Pod večer je tielo sve jače gorjelo, tresla ga je groznica. Noću je onda

vrućina probila kroz pore u obliku znoja. Od izlazka sunca pa čitavo do podne nastupilo bi neke vrsti primirja u ovoj borbi na život i smrt. Pa kako je upravo u to doba čitava vanjska okolina bila najljepša, to je i njena duša za to vrieme slavila najljepše slavlje svoje samoće.

Sjetila, poslušne sluge duha, bila su također poremećena u svojim funkcijama. Sjetilo opipa i topline bilo je sasvim poremećeno uslied napadaja groznice; okus su sasvim poremetila neizrecivo sitna živa bića stvarajući sluz, a njuh je stigla ista sudbina. Ipak su punu snagu sačuvala najplemenitija sjetila: vid i sluh. Postala su profinjenija nego prije. A radio je i mozak, u kom su svi dojmovi stremili k izvjestnoj određenoj točki u duši, a ta je točka bila bezkrajna, jer nije imala ni početka ni svršetka, bila je bezprostorna.

Na nadkrovlju kupaonice između greda krova ugniezdile su se lastavice; njihov je cvrkut trajao od ranoga jutra do kasne večeri. A ni đeram nije bio daleko od ovih dragih drugarica bolestnice. Njen se sluh tako izoštrio, ili možda i smeo, te je mislila, da čak i u cvrkutu ptica razabire jasne rieči.

Lastavice su bile njene najbolje drugarice, one su održavale budna njena sjetila, a da je nisu podsjećale na njezine boli. One su samo pjevale tamo gore nad vratima. Kadkad bi koja iznenadno doletjela na dasku pred prozorom i sjela uzpravno, tako te je njeno bielo donje perje svjetlucalo u komoricu. No bit će da je to bila neka zalutala ptičica, koja nije imala ni pojma o bolestnoj djevojci. A svi oni pozdravi i rieči, što su ptičice namienile Silji, sve je to dolazilo iz nevidljivih strana.

Ali je zato svietlo strujilo vidljivo u sobicu. Ono je izpunilo čitav zrak oko prozora i tražilo bilo kakav mjehurić u staklu, pa se onda lomilo u njemu u svim mogućim bojama. Ipak je bilo glavno to, što je Silja sa svog ležaja mogla vidjeti nebeski svod. Njene su se misli hvatale za nešto tamo gore... ili za nešto, što je ležalo negdje bezkrajno dalje gore, duboko u najsvietlijem modrilu, gdje kao da je i ona sama lepršala sve dalje i dalje... dok nije zrak pomutila magla, a ona osjeti vrtoglavicu. Čak je za jedan čas prečula i cvrkut lastavica.

Silja mora da susretne još jednoga čovjeka, koji je živio samo za nju. Svi su se ostali udaljili njenom pogledu: gazdarica, koja dolazi da se brine za nju, posmatra je saučestno svojim sitnim očima i sad već posve mirno nosi sve njene haljine, — djeca, koja trče za majkom, pa onda zastaju te je otvorenih ustiju i očiju gledaju kako pomaže Silji. I kao iz daleke daljine čuje ona glas Mäkipääjeve Santre, koja joj ovdje nešto objašnjava:

— Zar ne, Silja sigurno je to i tvoje mišljenje da bi ja morala dobiti isto toliko plaće kao i Silja jer Silja ima još da dobije novaca? A gazdarica kaže kako bi to bila moja kršćanska dužnost spram Silje, da se odrečem jednoga diela.

Sve je odmicalo u daljinu, samo se nešto približavalo. Doskora će se sresti, najprije će jedno drugo vidjeti danju, a onda će uveče poći zajedno stazom kroz gaj, gdje na rubu izpod briega nježno svjetluca bieli kaćun sa svojim oblim cvjetovima. Prolazit će onuda kao da nogama uobće ne dodiruje tlo... Mala Silja i ne može misliti sad na svoje noge, nema ih... netko je rekao da su natekle... i kroz mozak joj zabljesne slika: zar nije njen prijatelj bez noge i bez plućiju?

Kad se misli strovale u te mračne dubine, opet joj se zamagli, tielo jo protrne od zime, osim toga — već je dosta kasna večer. — Evo, ležim ovdje u komori, malo prije bila je ovdje gazdarica. Kakva je to samo turobna kuća, gdje sam onda zapala tako bez razmišljanja? A u zimi sam pomagala onima, što su ratovali, najprije jednima, a onda Teliniemiju...

Tielo izmučeno patnjom — duša izmučena strahom — nalazila se u stanju, što nije bio ni san ni java. Samo da prođe noć. Koja li je to već po redu? To Silja nije bila više u stanju izračunati.

A onda je jedna od tih noći bila posljednja. Iz nje je proizašlo liepo nedjeljno jutro, jedno jutro — kao da je stajalo iza svih drugih jutara i čekalo, dok na nj dođe red.

Sunce je izašlo odmah nakon tri sata i započelo svoj put: gledalo je mirno na hiljade kuća, na prozore, puteve, stepenice, provirivalo u sobice gdje su ljudi spavali u krevetima. Gledalo je i u gniezda ptica, koje dakako nisu ništa znale o blagdanu: svako jutro, pogotovo ovako sunčano jutro, bilo je za njih jednako sveto.

Ono je promatralo također i sviet kukaca i drugih životinjica; a kada je neki sitni kukac letio kroz more sunčanih zraka, obori se radostno na njega lastavica da ga proguta. Lomile su se zrake sunca i doprle izpod površine vode. Neki je mali kukac veslao marljivo svojim ljeskavim krilašcima, a njegov je životni cilj bio da se domogne hrane i da održi vrstu, ali je u to naišla mala ribica s ljubkim i elastičnim kretnjama i ščepala ga — čaroban prizor na vodi obasjanoj jutarnjim suncem. Pokraj njih klizila je velika riba, a među njenim snažnim čeljustima nestala bi od vremena do vremena po koja mala ribica.

Negdje se slučajno u to doba probudi neki stari prepošt, tako star te je već malo i podjetinjio, osim toga bio je uviek spreman da bude ganut, pogotovo ovako ujutro, dok je još bio sanen. Stupio je do prozora u samoj košulji, gledao neko vrieme u liepo tiho jutro i pomislio na to, kako sva priroda pjeva slavu Gospodinu. Onda je odteturao natrag u krevet i sav ganut uzdisao. Njegova je soba bila na onom mjestu župnoga dvora, gdje je kameni temelj zgrade bio najviši. Međutim kupaonica na Kierikki nije imala nikakav kameni temelj, već je ležala na iztrulim gredama, pa se prozor uleknuo... ali je sunce ipak sjalo na mrtvačku postelju.

Silja je u svom životu vidjela toliko sunca kao i drugi ljudi u njenom zavičaju. Međutim ono, što je sada dovršavalo svoje razorno djelo u njenom mladom tielu,

ne podnosi sunčano svietlo. Da je barem sunce u svoje vrieme moglo prodrieti u najdublje tkivo ovog ljudskog stvora i prosuti svoj dah po njem, da je tamo moglo kojim slučajem izvesti ono, što je učinilo sad na površini kože! Ali sunce ne sije u grob, — a ona sićušna šipkasta živa bića — znače grob, jer i grob — znači život.

Jadna Hilma, Siljina majka, umrla je također pobieđena od isto takvih živih bića. Mnoge su životne brige oslabile njenu odpornu snagu. Silja u svom životu nije imala težkih briga, samo prolazne bolne doživljaje, a i te je obasjavalo svietlo, što je sve preobražavalo. Sve zemaljske tvari nestajale su u njoj kao iz počasti, kao da hoće spremiti što više mjesta za život njene duše.

Dok je Silja bila još pri sviesti, izpuni joj dušu njena predivna ljubav. A najveće čudo, kojim ju je udes milosrdno obdario, bilo je, te ona nije nikad postala jasno sviestna: sada umirem i nikada više ne će postići cilj svog životnog sna.

Naprotiv, Silja je osjetila, kako se njen duh, što se gasio, konačno posve sjedinjuje s duhom njenoga prijatelja. Bio je to prekrasan duh mužkaraca, a Siljina se sviest u posljednji čas toliko zbunila, te nije znala: da li je to uistinu duh njenog prijatelja, uz koji se sada tako priljubio njen duh, — ili ju je to tako muževno snažno prigrlio uza se — njen otac. Zagrlio ju je čvrsto i gledao u nepoznatu daljinu s ponosnim pobjedničkim pogledom.

Svejedno, bilo je ipak dobro, bilo je vrlo dobro...

TAKO svršava poviest o posljednjem ogranku starog porodičnog stabla.

Ova »stabla« nisu poput stabala u šumi. Porodice ne umiru nikad konačno. Kad bi nam bilo dano pratiti skrivene puteve sudbine, još bismo našli »ogranke« svih porodica na životu.

Tako se bori, pobjeđuje i pada sigurno još i porodica Salmelusovih, a živi možda najsnažnije upravo sada, kad svršava ova pripoviest.

Kad gledamo iz dubine prošlosti, svi smo mi članovi iste porodice i dužni smo izkazati puno poštovanje borbama, što su ih drugi vodili u sva vremena. Zato se i ti, koji ćeš možda u dalekoj budućnosti čitati ovu knjigu, sjeti sa strahopočitanjem i naših borba.

KRAJ

